

HAK-İŞ ULUSLARARASI EMEK ve TOPLUM DERGİSİ

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi / Cilt 9 / Sayı 25 / Yıl 9 / 2020 (3) ISSN 2147-3668

Hak-İş International Journal of Labour and Society E-ISSN 2587-103X

HAK-İŞ KONFEDERASYONU

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel +90 312 417 80 02 - 417 79 00 Faks: +90 312 425 05 52
www.hakis.org.tr

25

Ersan Bocutoğlu | Fatih Mehmet Bakırtaş | Mustafa Lamba
Atanur Karaahmetoğlu | İsmail Hakkı Dinççay | Yusuf Yaman
İkbal Vurucu | Mehdi Gurra

25

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 9, Yıl: 9, Sayı: 25
2020/3

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society

Cilt: 9, Yıl: 9, Sayı: 25 / 2020 (3) /ISSN: 2147-3668/E-ISSN:2587-103X

Sahibi / Owner:

HAK-İŞ Konfederasyonu Adına
Mahmut Arslan
Genel Başkan

Editör / Editor

Dr. Osman Yıldız

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Prof. Dr. Hasan Bozgeyikli • Emir Osmanoğlu

Yayın Danışmanı / Publishing Consultant

Yahya Düzenli

Akademik Danışman / Academic Advisor

Prof. Dr. Mehmet Karataş

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü / Responsible Editor

Av. Hüseyin Öz

Yayın Koordinatörü / Publications Coordinator

Yusuf Sunar

Yayın Sorumlusu/ Publications Responsible

Özgür Tülebağa

Yayın Türü: Dört Aylık, Ulusal Süreli Yayın

Yayın Dili: Türkçe-İngilizce

Baskı: Başak Matbaacılık TİC. LTD. ŞTİ.

Macun Mahallesi Anadolu Bulvarı No.5/7, Yenimahalle/Ankara
Sertifika No:45790

Baskı/Yayın Tarihi : Aralık 2020/**Printed in:** December 2020

DergiPark: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hakisderg/>

Web: www.hakisemekvetoplum.org.tr

Dergi Yönetim Merkezi

HAK-İŞ Konfederasyonu

Tunus Caddesi No: 37 Kavaklıdere/06680 Ankara

Tel: +90 312 417 80 02 Faks: +90 312 425 05 52

W: www.hakis.org.tr

E-mail: hakis@hakis.org.tr

Hazırlık ve İçerik Danışmanlığı

Preparation and Content Consultancy

ADAMOR Toplum Araştırmaları Merkezi

Tel: 0312 285 53 59/Faks: 0312 285 53 99

W: www.adamor.com.tr

E-mail: hakisdergi@gmail.com

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, yılda üç sayı yayımlanan hakemli bir dergidir.

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarına aittir. Yazıların tüm hakları dergiye aittir.

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, ASOS (Akademia Sosyal Bilimler İndeksi), SOBİAD, İDEALONLINE ve ARASTIRMAX Bilimsel Yayın İndeksi tarafından taranmaktadır.

*

HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is a refereed journal which is published three times a year. The responsibility of published articles belongs to the authors. The rights of the published articles belong to the journal. HAK-İŞ International Journal of Labour and Society is searched through ASOS (Akademia Social Sciences Index), SOBİAD İDEALONLINE and ARASTIRMAX.

Uluslararası Danışma Kurulu International Advisory Board*

- Adem Esen, İstanbul Üniversitesi
Adem Sözüer, İstanbul Üniversitesi
Adnan Karaismailoğlu, Kırıkkale Üniversitesi
Alâattin Karaca, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Ali Şafak, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Alpay Hekimler, Namık Kemal Üniversitesi
Bilal Eryılmaz, İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Bırol Akgün, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Bronisław Sitek, SWPS University of Social Sciences in Warsaw
Celalettin Vatandaş, Karadeniz Teknik Üniversitesi
Fatih Uşan, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Fevzi Demir, Yaşar Üniversitesi
Ieva Deviatnikovaitė, Mykolas Romeris University
Iwona Barbara Florek, Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow
İbrahim Erol Kozak, Karatay Üniversitesi
İsmail Hakkı Genç, American University of Sharjah
Jakub Szczerbowski, SWPS University of Social Sciences in Warsaw
Jana Volochova, Josif Safarik University in Kosice
Jolanta Bieliauskaitė, European Humanities University
Lucia Rozova, Josif Safarik University in Kosice (Slovakia)
Maciej Rzewuski, University of Warmia nad Mazury in Olsztyn
Magdalena Rzewuska, University of Warmia nad Mazury in Olsztyn
Magdalena Sitek, Alcide De Gasperi University of Euroregional Economy in Jozefow
Mehmet Karataş, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Natalija Valavičienė, European Humanities University
Necati Engeç, South Carolina State University
Paweł Sitek, University of Economics and Human Sciences in Warsaw
Refik Korkusuz, 9 Eylül Üniversitesi
Susran Erkan Eroğlu, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Şennur Özdemir, Ankara Üniversitesi
Şükri Karatepe, T.C. Cumhurbaşkanlığı
Vedat Bilgin, T.C. Cumhurbaşkanlığı
Yasin Aktay, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Yavuz Atar, İbn Haldun Üniversitesi
Zakir Aşar, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
*Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order by name*

Hakem Kurulu / Editorial Board*

- Abdulkadir Şenkal, Cöceci Üniversitesi • Adnan Mahiroğulları, Cumhuriyet Üniversitesi
Ahmet Özcan, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Aşkan Keser, Uludağ Üniversitesi
Banu Uçkan, Anadolu Üniversitesi • Burhanettin Duran, İbn Haldun Üniversitesi
Cengiz Anık, Marmara Üniversitesi • Erdal Karagöl, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Erdoğan Yazıcı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi • Faruk Sapançalı, Dokuz Eylül Üniversitesi
Fatmagül Berktaş, İstanbul Üniversitesi • H. Yunus Taş, Yalova Üniversitesi
Orçun İmga, Polis Akademisi • Tekin Akgeyik, İstanbul Üniversitesi
Bünyamin Bacak, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi • Emel İslamoğlu, Sakarya Üniversitesi
Fatih Tayfur, ODTÜ • İbrahim Yenen, Kastamonu Üniversitesi
İdiris Demirel, İbrahim Çeçen Üni. • Mehmet Merve Özaydın, Ankara Hacı Bayram Veli Üniv.
Mustafa Altunoğlu, Anadolu Üniversitesi • Münir Dedeoğlu, Karabük Üniversitesi
Osman Özkul, Sakarya Üniversitesi • Yavuz Bayram, Trabzon Üniversitesi
Zafer Çelik, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi • Murat Yılmaz, T.C. Cumhurbaşkanlığı
Ahmet Tak, Çankırı Karatekin Üniversitesi • Nergis Dama, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
*Ada göre alfabetik sırada *In alphabetical order by name*

YAYIN İLKELERİ

- Çalışma hayatının önemli kurumlarından biri olan **HAK-İŞ Konfederasyonu** tarafından yayımlanan **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, gelen makalelerin herşeyden önce bilimsel yeterlilik kriterlerine uygun hazırlanmış olup olmadığına bakar.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** aynı zamanda, hazırlanan makalelerde çalışma hayatı alanında faaliyet yürüten kurumlara ilişkin görüşlerin objektif olarak yansıtılmasına büyük önem vermektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, disiplinlerarası bir yaklaşımla çalışma hayatı, toplum, siyaset, ekonomi ve sosyal politika kavramlarını merkez alarak hazırlanan çalışmaların yer aldığı hakemli bir dergidir. Dergi **dört aylık** olmak üzere yılda üç (3) kez yayımlanır.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nin yayım dili Türkçe'dir. Bununla birlikte, yaygın kullanıma sahip dillerde yazılmış makaleler de kabul edilir. Bu makaleler orijinal biçimleriyle ya da Türkçe'ye çevrilerek kullanılır.
- Dergide yayımlanan yazıların daha önce hiçbir yayın organında yayımlanmamış, ilk defa **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanıyor olması gerekmektedir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş olan bildiriler, bu durumun belirtilmesi şartıyla kabul edilebilir. İlk yayımlandığı tarihten itibaren asgarî 25 yıl geçmiş olan; önem ve etki bakımından klasik metin olarak değerlendirilebilecek yazı ve çeviriler, daha önce yayımlanmamış olmaları kuralının istisnasını oluşturur. Bu tür metinlere daha önce yayımlanıp yayımlanmamış olmalarına bakılmaksızın **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yer verilebilir. Buna ilave-ten, dergide, kitap eleştirileri de yayımlanabilmektedir.
- **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'nde yayımlanan yazıların fikrî sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayım için kabul edilen metinlerin, fizikî ve elektronik ortamda, tam metin olarak yayımlanmak da dâhil olmak üzere, tüm yayım hakları **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne aittir. Kullanılan çizim, fotoğraf ve görsel malzemelerin hakları da **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**'ne ve anlaşmalı olarak da çizer ve fotoğrafçılara aittir.

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

367 • Takdim / Preface

369 • Editörden / Editorial

370• Ersan Bocutoğlu

Küresel Finansal Elitin Anglo-Amerikan Ekonomi Eğitimi Endüstrisine Etkileri Üzerine Bir Araştırma

A Research On Influence Of Global Financial Elite On Anglo-American Economics Education Industry

395 • Fatih Mehmet Bakırtaş • Mustafa Lamba

Sosyal Zekâ Kapsamında Sosyal Bilginin, Öğrenen Örgüt Yapısına Etkisi: Sendika İşyeri Temsilcileri Üzerine Bir Araştırma

The Effect Of Social Intelligence On Learned

Organizational Structure: A Research On Union Workplace Representatives

422 • Atanur Karaahmetoğlu

Osmanlı Devleti'nde Çalışma Yaşamında Görülen İlk Sendikal Hareketler Üzerine Bir Değerlendirme

An Evaluation On The First Trade Union Move-Ments In The Working Life Of The Ottoman State

440 • İsmail Hakkı Dinççay

Farklı Ülke Uygulamaları Işığında Türkiye'de

İşsizlik Sigortasının Uygulama Etkinliği Üzerine Bir Değerlendirme

In The Light Of Different Country Practices An Assessment On The Effectiveness Of Unemployment Insurance in Turkey

470 • Yusuf Yaman

Emeklilik Sisteminde Yapısal Dönüşümün Zorunluluğu:Kademeli Yaş Artışı

The Essentiality Of Structural Transformation In The Retirement System: Gradual Increase Of Age

492 • İkbâl Vurucu

Etno-Kültürel Farklılıklar ve Suç Davranışı

Etno-Cultural Differences And Crime Behavior

508 • Mehdi Gurra

Arnavutluk'ta Enver Hoca ve Komünizmin Dine Karşı Savaşı Ve Günümüze Yansımaları

The War Against The Religion And The Reflection To The Present Of Enver Hodja And Communism In Albania

TAKDİM

Ülkemizde sendikal hareketin parlayan yıldızı HAK-İŞ Konfederasyonu, bu yıl 45. Kuruluş yıldönümünü kutlamaktadır. Yarım asra yakın geçmişiyle, ilk gün ki inanç, azim ve istekle yoluna devam eden HAK-İŞ Konfederasyonu, her daim işçinin ve emekçinin yanında olarak, onların en tabii haklarını koruyacak ve gelecek nesillere; iyi, yaşanabilir bir Dünya'yı sunabilmek için var gücüyle çalışmalarına devam edecektir.

*

2020 yılı ülkemiz ve Dünya'mız açısından, ciddi sınavlara sahne olmuştur. Bilindiği üzere Covid-19 salgını, tüm Dünya'da ve ülkemizde ciddi derecede etkili olmuştur. Bu süreçte tüm çalışanlarımızın ve işçilerimizin ekonomik ve idari haklarının korunması kapsamında çalışmalarımızı büyük bir özveri ile yürüttük. HAK-İŞ Konfederasyonu olarak Covid-19 salgınının tüm çalışanlar için meslek hastalığı sayılması talebimizi Mart ayından itibaren basın açıklamalarında, raporlarımızda ve katıldığımız platformlarda dile getirdik. Sağlık çalışanlarımızla birlikte bu hakkın, salgın hastalık döneminde, çalışmak zorunda kalan tüm işçi ve çalışanlara verilmesi gerektiğine inanıyoruz. Bu konudaki çalışmalarımız tüm hızıyla devam etmektedir.

*

Sendikal çalışmalarımızı, bilimsel ve akademik platforma taşımak, HAK-İŞ Konfederasyonu olarak temel misyonlarımızdan biridir. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Politika ve Sivil Toplum Çalışmaları Uygulama

ve Araştırma Merkezi ile işbirliği protokolü imzaladık. Bu işbirliği sayesinde; sendikal hareketimizi, bilimsel kapsamda yürütecek olmanın heyecamı içerisindeyiz.

*

Her geçen yıl, sendikal mücadelenin ne kadar önemli olduğunu bizlere tekrar hatırlatmaktadır. HAK-İş Konfederasyonu olarak ülkemizi ve sendikal hareketi geleceğe taşımak için yeni hedefler belirliyor, daha fazla örgütlenme diyor, yüzbinlere milyonlara ulaşmak istiyoruz. Çalışma hayatı, sosyal politika, sendikal haklar ve mücadele konularında çalışmalar yürüten başta yazarlarımız ve bütün akademisyen ve araştırmacılara, katkıları ve emeklerinden dolayı teşekkür ediyorum.

Mahmut ARSLAN

Genel Başkan

HAK-İş Konfederasyonu

EDİTÖRDEN

HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi 25. sayısı ile yayın hayatında 9. yılını tamamlamaktadır. Emek ve Toplum Dergisi geçtiğimiz 9 yılda, akademik bilgiyi okuyucuyla buluşturmuş, çalışma hayatına akademik anlamda önemli katkılar sunmuştur. 2020 yılının bu son sayısı ile birlikte; çalışma hayatına ve topluma fayda sağlamayı amaçlayan ve bu kapsamda köklü çözümler üreten yedi makaleyi sizlerle buluşturuyoruz.

*

Emek ve Toplum Dergisi olarak; akademik bilginin okuyucusuna sunulması hususunda, akademik yazım kurallarının büyük bir önem teşkil ettiği bilinciyle, çalışmalarımızı sürdürmekteyiz. Akademik çalışmalara biçimsel anlamda yön tayin etmek amacı ile “yazarlarımıza notlar” ve “yazım kuralları” bölümü her sayımızın sonunda yer almaktadır. Yazarlarımızın hazırlayacakları makaleleri yazım kurallarına uygun bir şekilde hazırlamaları ulusal anlamda bilimsel yayıncılığın gelişmenin de anahtarı niteliğindedir. Bu durum çalışmaların uluslararası bir nitelik kazanması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi hem basılı olarak, hem internet sitemiz üzerinden ve hem de DergiPark sistemi üzerinden takip edilebilmektedir.

25. sayımıza; bilgi ve birikimleri ile katkı sağlayan, tüm yazarlarımıza, araştırmacılarımıza ve hakemlerimize vermiş oldukları emeklerden dolayı teşekkür ederiz.

Dr. Osman Yıldız

Editör

KÜRESEL FİNANSAL ELİTİN ANGLO-AMERİKAN EKONOMİ EĞİTİMİ ENDÜSTRİSİNE ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Ersan Bocutoğlu¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0002-5064-7254

Öz

İktisadi düşünce okulları genellikle, ana akım (ortodox) iktisat ve ana akım dışı (heterodox) iktisat olmak üzere iki başlık altında gruplandırılır. Ana akım iktisadın yöntemi, Newtoncu deterministik fiziğin yöntemi ile aynıdır. Einstein'ın relativite teorisi ile birlikte, ana akım iktisat ile fiziğin yöntemleri yol ayrımına gelmiş olmakla birlikte, ana akım iktisat Newtoncu deterministik fiziğin yöntemini izlemeye devam etti. Ana akım iktisat ile fizik arasındaki bu zayıf bağlantıya dayanarak, ana akım iktisat kendisini iktisadi düşünce okulları arasında iktisat bilimini temsil eden tek bilimsel okul olarak görmekte ve diğer okulları dışlamaktadır. Finansal Elitin yardımı ile ana akım iktisat küresel çağda, ABD'de Wall Street ve Birleşik Krallıkta the City başta olmak üzere dünyada kabul gören tek iktisat okulu haline geldi. Finansal elitin çıkarları ile ana akım iktisadın ilkeleri arasında bir uyum olduğunu ileri sürmek doğru olur. Bu uyum, Anglo-Amerikan ekonomilerinin farklı endüstrilerinde olduğu gibi iktisat eğitimi endüstrisinde de oligopolcü yapıların doğmasına yol açtı. Anglo-Amerikan dünyasında iktisat eğitimi endüstrisi, ana akım iktisadi tek doğru iktisat bilimi olarak teşvik eden finansal elitin kontrolü altındadır. 2008 Küresel Finansal Krize kadar bu yaklaşım, kaçınılmaz olarak ana akım dışı iktisadi gözden düşürdü. Ana akım iktisadın krizi öngörme, anlama ve açıklamadaki başarısızlığı, kerameti kendinden menkul üstünlüğünü ortadan kaldırdı ve krizi daha iyi açıklayan Avusturya Okulu ve Post Keynesçi Okul gibi ana akım dışı iktisat okullarını ön plana çıkardı. Bu araştırma makalesi, Küresel Finansal Elitin Anglo-Amerikan dünyasındaki iktisat eğitimi endüstrisine etkilerini ve bu etkilerin 2008 Küresel Finansal Krizi bağlamındaki sonuçlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Makale tasvirî yöntemi izlemekte ve verileri basılı literatürden ve internet kaynaklarından sağlamaktadır. Sonuç olarak makale iktisat eğitiminde çeşitliliği önermekte ve Küresel Finansal Elitin ana akım iktisat aracılığıyla iktisat eğitimi üzerindeki hegemonyasını reddetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Finansal Elit, İktisat Eğitimi Endüstrisinde Oligopol, 2008 Küresel Finansal Krizi.

JEL Codes: A23, B10, E32

Atıf için:

Bocutoğlu, E. (2020). Küresel finansal elitin anglo-amerikan ekonomi eğitimi endüstrisine etkileri üzerine bir araştırma. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 370-394.

¹ Prof. Dr., Avrasya Üniversitesi, Rektör Yardımcısı, İstanbul/Türkiye

E-posta: ersanbocutoglu@gmail.com

A RESEARCH ON INFLUENCE OF GLOBAL FINANCIAL ELITE ON ANGLO-AMERICAN ECONOMICS EDUCATION INDUSTRY

ABSTRACT

Schools of economic thought are generally grouped in two headings as mainstream (orthodox) economics and non-mainstream (heterodox) economics. The method of mainstream economics is the same one which Newtonian deterministic physics has. Although with Einstein's relativity theory, the methods of mainstream economics and physics break up, mainstream economics keeps going on the method of Newtonian deterministic physics. Depending upon this weak connection of the mainstream economics with physics, mainstream economics sees itself only scientific school that represents economics science among schools of economic thought and excludes other schools. With the help of financial elite, mainstream economics becomes only game in town especially in Wall Street in the USA and the City in the United Kingdom during global era. It is safe to state that there is a harmony between interests of financial elite and principles of mainstream economics. This harmony has paved the way to oligopolies in different industries in Anglo-American economies as well as in the industry of economics education. The industry of economics education in Anglo-American world is under control of the financial elite which promotes mainstream economics as only true economics science. This approach has inevitably disfavored non-mainstream economics till 2008 Global Financial Crisis. The failure of mainstream economics in predicting, understanding and explaining the crisis has undermined its self-proclaimed supremacy and brought non-mainstream economics to fore such as Austrian and Post-Keynesian economics which explain the crisis better. This research article aims at analyzing the influence of Global Financial Elite over economics education industry in Anglo-American world and consequences of this influence in the context of 2008 Global Financial Crisis. The article follows a descriptive methodology and collects data from published literature and internet. As a conclusion, the article proposes diversity in economics education and refuses the hegemony of Global Financial Elite through mainstream economics over economics education.

Keywords: *Global Financial Elite, Oligopoly in Economics Education Industry, 2008 Global Financial Crisis*

JEL Codes: A23, B10, E32

GİRİŞ

Bu araştırma makalesinin omurgasını oluşturan ana akım iktisat ile küresel finansal elit kavramlarına açıklık getirerek işe başlamak uygun olacaktır.

ANA AKIM İKTİSAT

Günümüzde ana akım iktisat, neo-klasik iktisat ile temsil edilmektedir. Ana akım iktisadın mikro ayağını, son otuz yılda yazılan standart mikro iktisat ders kitaplarında; makro ayağını da Yeni Klasik Teori, Yeni Klasik Reel Konjonktür Teorisi ve Yeni Keynesçi Teoride görmek mümkündür. Neo-klasik teorinin paradigmatik özü, günümüzün ana akım iktisadını şekillendirmekte ve iktisat eğitimi ve iktisat araştırmalarına yön vermektedir (Boerger vd., 2016). Bu nedenle ana akım iktisadı çalışmak, kaçınılmaz olarak neo-klasik iktisadı çalışmak anlamına gelmektedir. A. Smith'ten itibaren ana akım iktisadı temsil eden klasik iktisat, zaman içinde marjinalist devrim geçirerek, neo-klasik iktisada dönüşmüştür. Neo-klasik iktisadın temel amacı, spatio-temporal kısıtlamalardan (mekân ve zamandan) bağımsız, tıpkı fizik biliminde olduğu gibi evrensel geçerliliğe sahip iktisat kanunlarına ulaşmaktır. Bu iddiasını gerçekleştirmek için neo-klasik iktisat, matematiksel modellere ve ekonometrik test tekniklerine ağırlık vermiş, bu yolla, giderek sosyal bilimlerin bir dalı durumundan, uygulamalı matematiğin bir alt dalı haline dönüşmüştür.

Neo-klasik iktisat, sosyal bilim dalları içinde, araştırmacılarına Nobel Ödülü verilen tek bilim dalı konumundadır.

Neo-klasik iktisat, iktisat alanında bilimsel olan tek teori olduğunu iddia ettiği için, diğer iktisat teorilerinin ana fikirlerini, yöntemlerini ve tarihsel gelişimlerini inceleyen iktisadi düşünceler tarihi ve yöntembilim (metodoloji) derslerinin, iktisat programlarından çıkarılması konusunda son derece ısrarcıdır. Neo-klasik iktisatçılar; iktisat biliminin –tıpkı fizik biliminde olduğu gibi- kapalı sisteme, soyut, tümünden gelimci bir yapıya sahip olması nedeniyle, iktisadi düşünceler tarihi dersinin iktisat bölümlerinde değil, tarih veya siyaset bilimi bölümlerinde öğretilmesi gerektiği kanısındadır. Çünkü iktisadi düşünceler tarihinin, iktisat lisans ve lisansüstü programlarında okuyan öğrencileri, bilimsel olmayan diğer iktisadi düşünce okullarıyla gereksiz yere meşgul ettiği kanaati yaygındır. Bu nedenle ABD'de seçkin üniversitelerin, bilhassa, iktisat doktora programlarında iktisadi düşünceler tarihi dersinin okutulmaması bir gelenek haline dönüşmüştür denebilir.

Neo-klasik iktisat teorileri, ekonominin geleceği ile ilgili öngörülerde bulunma iddiasındadır. Ancak 1929 Büyük Buhranını olduğu gibi 2008 Küresel Finansal Krizini öngörememeleri, anlayamamaları, açıklayamamaları, kendilerine yöneltilen ana akım dışı eleştirileri meşrulaştırmış ve şiddetlendirmiştir.

KÜRESEL FİNANSAL ELİT

Thomas Piketty, dünya ölçeğinde gelirin belirli ellerde toplandığını, servetin kontrolünün Anglo-Amerikan dünyasında en tepede yer alan % 0.1'lik (binde birlik) bir gelir diliminin eline geçtiğini ifade etmekte ve en tepedeki bu % 0.1'lik (binde birlik) dilime "Finansal Elit" adını vermektedir (Piketty, 2014). Bu makalede kullanılan Küresel Finansal Elit terimi köklerini, Piketty'nin Küresel Elit teriminden almaktadır. Anglo-Amerikan ülkeleri terimi ile başta ABD ve Birleşik Krallık kastedilmekle birlikte, ağ etkisi ile bu ikilinin İngilizce konuşan ülkelerdeki finansal eliti de temsil ettiği söylenebilir.

Küresel Finansal Elitin yardımı ile ana akım iktisat küresel çağda, ABD'de Wall Street ve Birleşik Krallıkta the City başta olmak üzere dünyada kabul gören tek iktisat okulu haline gelmiştir. Finansal elitin çıkarları ile ana akım iktisadın ilkeleri arasında bir uyum olduğunu ileri sürmek doğru olur. Bu uyum, Anglo-Amerikan ekonomilerinin farklı endüstrilerinde olduğu gibi iktisat eğitimi endüstrisinde de oligopolcü yapıların doğmasına yol açmıştır. Anglo-Amerikan dünyasında iktisat eğitimi endüstrisi, ana akım iktisadı tek doğru iktisat bilimi olarak teşvik eden finansal elitin kontrolü altındadır

Çağdaş neo-klasik iktisat ile 2008 Küresel Finansal Krizinden sorumlu olan Küresel Finansal Elit arasındaki simbiyotik ilişkiler, neo-klasik iktisadi adeta Finansal Elitin ideolojik aygıtı haine dönüştürmüştür. Makalede söz konusu ilişkiler ağı üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır.

Bu araştırma makalesinin amacı; günümüzde Küresel Finansal Elitin ana akım iktisat üzerindeki etkilerini ve bu etkilerin sonuçlarını 2008 Küresel Finansal Krizi bağlamında analiz etmektir.

ANA AKIM (ORTODOKS) İKTİSAT VE ANA AKIM DIŞI (HETERODOKS) İKTİSAT AYIRIMI

Ana akım (Ortodoks) iktisat, günümüzde, piyasa ekonomisine dayalı Anglo-Amerikan iktisadi düşüncesini temsil etmektedir. Ana akım iktisat başlığı altında Klasik, Marjinalist, Neo-klasik, Ortodoks Keynesçi, Paracı, Yeni Klasik, Yeni Klasik Reel Konjonktür Teorisi ve Yeni Keynesçi iktisat teorileri yer almaktadır. *Günümüzde ana akım iktisat teorisi ile neo-klasik iktisat kastedilmektedir.* Ana akım iktisat esas itibariyle piyasa ekonomisine, serbest ticarete ve minimum devlet müdahalesine dayanan iktisat teorilerini kapsamaktadır. ABD'nin egemen olduğu tek kutuplu dünyada piyasa ekonomisi, liberal demokrasi ve küreselleşme ile birlikte anılan ana akım iktisadın, özündeki saf bilimsel çabaya rağmen, Anglo-Amerikan ekonomilerinin çıkarları ile ideolojik bir özdeşleşme içinde bulunduğu görüşü yaygındır.

Ana akım dışı (Heterodoks) iktisat ise, ana akım iktisadın dayandığı varsayımları eleştirerek ana akım teorilere karşı çıkan iktisadi düşünce akımlarını kapsamaktadır. Bunlar arasında Sosyalizm, Marxçı Sosyalizm, Kurumcu

İktisat, Alman Tarihçi Okulu, İslam İktisadı, Post Keynesçi İktisat ve Avusturya Okulu sayılabilir.

Tarihsel bakımdan olduğu gibi günümüzde de kapitalist sistemin işleyişinin daha doğru anlaşılması konusunda, ana akım iktisat (neo-klasik iktisat) ile ana akım dışı iktisat arasında tartışmalar sürmektedir. Ana akım iktisat teorilerinin 2008 Küresel Finansal Krizini öngörememesi, anlayamaması ve açıklayamaması; neo-klasik iktisadın itibar ve meşruiyet kaybetmesine ve ana akım dışı iktisadın itibar ve meşruiyet kazanmasına yol açmıştır (Bocutoğlu, 2019b, s.vii-viii).

ANA AKIM İKTİSAT TEORİSİ

N. Çakır, 'Physics and Economics' adlı çalışmasında (Çakır, 1998, s.11-17), fizik biliminin gelişmesi ile ona öykünen iktisat biliminin gelişmesini tarihi ve teorik boyutta karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Bu çalışmanın ana akım iktisattaki neo-klasik dönüşümün izlenmesinde iyi bir rehber olabileceği düşünülmektedir.

Ana akım iktisat paradigmasının varsayımları, modelleri ve yönteminin oluşumunda fizik biliminin etkisi büyüktür. Düşünmeyen unsurlardan oluşan ve laboratuvar ortamında deneye tabi tutulabilme özelliği bulunan olguları inceleyen fizik biliminin, düşünen unsurlardan oluşan ve laboratuvar ortamında deneye tabi tutulabilme özelliği bulunmayan olguları inceleyen iktisat bilimi tarafından taklit edilmesi; iktisadi olguyu anlama, açıklama ve öngörmede iktisat biliminin gösterdiği zayıf performansın, belki de en önemli sebebidir.

Kapsama alanlarına giren aynı veya farklı olguları incelemek için, tek bir bütünleşik teoriden ziyade bir teoriler koleksiyonundan oluşan fizik ve iktisat, farklı araştırma konularına ve hedeflerine sahip olup farklı bilimsel yasalara ve tutarlılıklarını test etmek için farklı gözlem yöntemlerine tabidir. Aynı zamanda bu iki bilim, araştırmalarını aynı zemin üzerinde yürütmeye önemli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bir yanda neredeyse bütün bilimlerin gelişmesine öncülük etmiş olan bir doğal bilim, fizik; öte yanda mensuplarının bile bilim olup olmadığı konusunda şüphe taşıdıkları (neo-klasik) iktisat bulunmaktadır. Dahası, en azından 19. yüzyıldan bu yana, iktisat her ne kadar fizik tarafından geliştirilen ve kullanılan metodolojik yaklaşımları ve aletleri kullanılmakta ise de; bazı iktisat bilimi mensupları, iktisadın fizik ile aynı temelde ele alınamayacağı hususuna daima vurgu yapmaya çalışmışlardır. Mesela, J. M. Keynes'in babası N. Keynes, iktisadın 'doğal bilimlere göre daha karmaşık ve bir-örneklikten uzak olgularla ilgilendiğini' ileri sürmekte, fakat fiziki yasaların iktisadi analizde dayanak olarak kullanılabileceğini onaylamaktadır. İnceleme alanları bakımından farklılık gösterdikleri için, sosyal ve doğal bilimler arasındaki ayırımı öngören bir başka iddia Weber'den kaynaklanmakta ve o doğal ve sosyal bilimlerin farklı araştırma yön-

temleri kullanmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Bu bakış açısını destekleyenler, sosyal bilimlerin ve buradan iktisadın doğal bilimler gibi sadece tahmin ve açıklamayla değil fakat aynı zamanda sosyal ve iktisadi ajanların davranışlarındaki düzenliliklerin anlaşılmasının sağlanmasıyla da uğraşması gerektiğini savunmaktadır.

Bu iki görüş, -deterministik akıl yürütme anlayışı ile her ilmi meseleye kesin çözüm bulduğuna inanılan- mekanik analizin olağanüstü başarıları tarafından etkilenen bir bilimsel çevreden kök almıştır. Doğal felsefenin evrende mevcut olan her şeyi mükemmel olarak açıklayacağı ve öngöreceğine dair bir inanç yaratılmıştı ve doğal yasalar ve/veya 'nedensel bir-örneklik' formu altında, bu tür kesin ifadelerde bulunmayı göze alamayan sosyal bilimcinin özgüven yetersizliğinin nedeni de bu inançtı. İçinde örtük olarak deterministik akıl yürütme bulunmakla birlikte, gözlenebilenler, sadece kurallar ve kurumlardan kaynaklanan insan davranışlarındaki düzenlilikler idi. Bu düzenlilikler, ortaya çıkacak ihtimallerle ilintili eğilimleri temsil etmekte olup, fizik ve matematiğin üzerine oturduğu doğal yasalar ve/veya sabitleri sağlamaktan uzaktı. Fizik ile iktisadın araştırma konuları arasındaki bu apaçık farklılık, iktisatta deterministik mekanik yaklaşımı geçersiz kılmakta ve iktisattaki matematiksel akıl yürütmeyi fizikteki deterministik mekanik yaklaşımına benzer bir kesinlik seviyesine ulaştırmaktan alıkoymaktadır.

19. yüzyılın ikinci yarısından günümüze fizik bilimi, entelektüel tecrübelerini dikkate alarak ve belirli konularda birden fazla araştırma yöntemini sistemine dâhil ederek mekanik determinizmden uzaklaştı ve zaman ve uzayın Newtoncu mutlaklığı varsayımını terk etti. Zaman ve mekânın göreceliliğinin (Relativity) keşfini, klasik mekaniğin yerini alan ve klasik mekaniği özel bir vaka haline indirgeyen kuantum mekaniğinin gelişimi izledi. Şüphesiz fizik teorisindeki en can alıcı gelişme, kuantum mekaniğinde örtük olarak yer alan belirsizlik (uncertainty) ilkesi ile geldi ve bu ilke, bütün fizik teorisinin olasılık fonksiyonu temelinde yeniden yapılandırılması ihtiyacını körükledi.

Buna karşılık iktisat bilimi, mekanik determinizme bağlı kalmaya devam etti ve tamamen tümden-gelimci bir teori geliştirdi. Bu teori, zaman ve mekândan soyutlanmış olarak, insan toplumunun kaba bir genellemesine odaklanırken, teorisinin soyut matematik-benzeri formüller formunda sunulması, totolojik bir tümdengelimler kümesi ile sonuçlandı. *Böylece, fizik teorisinin en temel elemanlarının ve doğanın durumunun olasılık fonksiyonları temelinde temsil edildiği bir çağda, tam ve mutlak bilgi mevcut olmadığı için, iktisat hala bütün sonuçların olaydan önce belirlendiği ve bilindiği deterministik bir yapının varlığını iddia etmeye devam ediyordu.* Bir başka ifade ile insan davranışında eğilimlerin ve düzenliliklerin varlığına vurgu yapan iktisat teorisi uygulayıcıları, kendi sabitlerini yarattılar. Bu sabitlerden en meşhuru *homo economicus* idi. Deterministik mekanik yaklaşımın ve iktisadın bu spas-

tik ürünü, sosyal zemin adına ne varsa hepsini iktisat teorisinden soyup çıkardı ve böylece insan davranışlarında gözlemlenen bütün düzenlilikler, iktisat teorilerinin tamamının temelini oluşturdu. İktisat teorisi, fizik ile karşılaştırıldığında, tuhaf olduğu apaçık bir akıl yürütme yolu geliştirerek, modelini *homo economicus* veya '*rasyonel insan*' kavramı üzerine oturttu ve bu kavramla uyumlu bir tarzda kendi 'doğal yasalarını' üretmeye başladı.

Çakır'ın yukarıdaki açıklamasında geçen '(neo-klasik) iktisat' teriminin yerine 'ana akım iktisat' terimi konulduğunda, ana akım iktisadın fizik ile ilişkileri ana hatlarıyla ortaya konmuş olur. Ana akım iktisat, yani neo-klasik iktisat, sosyal olguyu analizde, fizik biliminin yöntemlerini kullanan bir iktisadi paradigmayı temsil etmektedir (Bocutoğlu, 2014).

KÜRESEL FİNANSAL ELİT VE OLİGOPOLLER

Thomas Piketty, dünya ölçeğinde gelirin belirli ellerde toplandığını, servetin kontrolünün Anglosakson dünyasında en tepede yer alan % 0.1'lik bir gelir diliminin eline geçtiğini ifade etmekte ve en tepedeki bu % 0.1'lik dilime "Finansal Elit" adını vermektedir (Piketty, 2014). Bu makalede kullanılan Küresel Finansal Elit terimi köklerini, Piketty'nin Küresel Elit teriminden almaktadır. Anglosakson ülkeleri terimi ile başta ABD ve Birleşik Krallık kastedilmekle birlikte, ağ etkisi ile bu ikilinin İngilizce konuşan ülkelerdeki finansal eliti de temsil ettiği söylenebilir.

Anglosakson dünyasında, 1970 sonu ve 1980 başından beri yürütölen sistematik de-regölasyonlar sonucunda; finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve media endüstrilerinde oligopolcü yapıların ortaya çıktığı gösterilmiştir. Askeri endüstri, ilaç, enerji, finans, ekonomi ve ekonomi eğitimi alanlarındaki oligopolcü yapılanmalar da dikkate alındığında; ABD'de "Wall Street", Birleşik Krallık'ta da "the City" merkezli finansal elitin tam rekabet felsefesine aykırı bir yapılanmaya gittiği endişesi yaygınlık kazanmıştır. Ekonomi eğitimi alanındaki oligopolcü yapılanmanın, iktisadi meseleye sadece finansal elitin çıkarları açısından bakma geleneği doğurduğu, iktisadi araştırmanın gelir dağılımı sorununa ve sosyal devlete sırtını dönmesine yol açtığı söylenebilir. İktisadın, bu şekilde, bir ilmi disiplin konumundan çıkarılıp ideolojik bir aygıtı dönüştürölmesi meselesi, üzerinde ağırlıklı olarak durulması gereken bir husus olarak ayrı bir önem kazanmaktadır. Piketty'nin işaret ettiği gelir ve servet dağılımı adaletsizliğinin doğurduğu tabii sonuçlardan birisi de, yüksek gelir guruplarının ve bilhassa finansal elitin, piyasalarda "piyasa gücü" elde etmesi, bu güç aracılığıyla elde ettikleri ve miras yoluyla aktardıkları serveti "lobiler" vasıtasıyla siyasal güce dönüştürmesi ve sistematik de-regölasyonlar aracılığıyla belirli endüstrilerde oligopolcü yapılar oluşturmasıdır. ABD'de seçim kampanyalarının daha başından itibaren, finanse edilmiş yöntemleri tarafından önemli derecede etkilendiği bilinmektedir. Servetin yoğunlaşması, seçim sonuçlarını etkileyecek bir iktisadi güç yo-

ğunlaşması anlamına gelmektedir (Klein,2006, s.335). ABD ve Birleşik Krallıktaki finansal elit ile sözü edilen oligopolleşme süreci arasında, formel verilerle kanıtlanması güç olsa da, belirli bir bağlantının bulunduğu varsayılabilir. Piyasa gücü ve onun doğal bir sonucu olan iktisadi gücün siyasi seçim süreçlerinin etkilenmesinde kullanılması ile finansal elitin ABD Hazinesi, Fed, ABD Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) gibi regülasyon kurumları, Kredi Derecelendirme Kuruluşları, Libor, IMF, Dünya Bankası üzerinde etkili olduğu, söz konusu etkinin yüksek öğretim kurumları, vakıflar, think-tank kuruluşları ve medya aracılığı ile gizlendiği de ileri sürülen iddialar arasındadır (Bocutoğlu, 2016).

Anglosakson ülkelerinin öncüleri olan ABD ve Birleşik Krallıkta finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve medya endüstrilerindeki oligopolcü eğilimler ayrıntılı olarak tartışılmıştır (Bocutoğlu,2015b). İktisat eğitimi endüstrisindeki oligopolcü eğilimler ise, taşıdığı önem nedeniyle, ayrı bir başlık altında incelenmelidir. Tekelleşme eğilimlerini önlemek amacıyla çıkarılmış olan Glass-Steagall Yasasının delinerek ortadan kaldırılmasının Anglosakson finansal hizmetler endüstrisinde oligopolcü eğilimlere yol açtığını ileri süren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Crawford,2011; Kuttner,2013; Roubini ve Mihm, 2010; The National Commission Report,2011, Bocutoğlu, 2014a; Bocutoğlu, 2014b; Bocutoğlu,2015b).

Finansal hizmetler endüstrisindeki oligopolleşmeyi engellemeye çalışan önlemlerin ortadan kaldırılması, bankacılık endüstrisindeki banka birleşmelerine yardım etmiş; 1999 ile 2005 yılları, her biri 10 milyar dolardan fazla varlığı olan bankalar birleşerek 'mega-merger' haline dönüşmüştür. Böylece ABD'deki en büyük 10 ticari bankanın, toplam bankacılık varlıkları içindeki payı, % 25'ten, % 55'e yükselmiş; 1998'den 2007'ye kadar, en büyük beş ABD ticari bankasının -Bank of America, Citigroup, JP Morgan, Wachovia ve Wells Fargo- birleşik varlıkları, üç katından fazlasına yükselerek 2.2 trilyon Dolar'dan, 6.8 trilyon Dolara çıkmıştır (2007 ABD GSYİH'sının % 51'i). Bu arada yatırım bankaları da hızla büyümüş; Smith Barney, 1993'te Shearson'u ve 1997'de Salomon Brothers'i; Paine Webber, Kidder, Peabody'yi 1995'te satın alarak mega-merger haline dönüşmüştür. Özetle ABD'nin en büyük beş yatırım bankasının -Goldman Sachs, Morgan Stanley, Merrill Lynch, Lehman Brothers ve Bear Sterns- varlıkları beş katına çıkarak, 1998 yılında 1 trilyon Dolar'dan, 2007 yılında 4 trilyon Dolara yükselmiş (2007 ABD GSYİH'sının % 30'u), bu yolla 2007 yılında ABD'deki en büyük 5 ticari ve en büyük 5 yatırım bankasının (topluca finansal hizmetler endüstrisinin) sahip olduğu varlıkların büyüklüğü, 2007 ABD GSYİH'nın % 81'ine ulaşmıştır. Bu veriler; finansal hizmetler endüstrisindeki piyasa gücü, ekonomik güç yoğunlaşmasının ve oligopolcü eğilimlerin güçlü bir göstergesi olarak okunabilir.

ABD Sermaye Piyasası Kurulunun (SEC), kredi derecelendirme endüstri-sine girişı sınırlamak ve de az sayıda kredi derecelendirme kuruluşuna (Mo-ody's, Standard&Poors ve the Fitch) faaliyet izni vermek suretiyle Anglosak-son kredi derecelendirme endüstrisinde oligopolcü bir yapı oluşturduğu ileri sürölmektedir (Bocutoğlu, 2015c; Ryan, 2012; McVea 2010, Benmelech ve Dlugosz, 2010; Ekins ve Calabria,2012; Darcy, 2009; Hunt, t.y; Gudzowski, 2010; Partney,1999; Whitehouse, 2015).

Anglosakson libor endüstrisinde de oligopolcü bir yapının oluşturulduğu; bu yapının az sayıda büyük bankaya, libor oranı aracılığıyla 400-800 trilyon dolarlık bir itibari türev finansal ürünler piyasasını kendi çıkarına kontrol etme imkânı sağladığı, bu durumun 1991-2012 döneminde 19 yıl süre ile de-vam ettiği ortaya konmuştur (Colombo,2014; BBC, 2015; Easterly, 2012; Bo-cutoğlu, 2015b). 2012 yılı Haziran ayında; başta Barclays, UBS, Rabobank ve Royal Bank of Scotland olmak üzere büyük bankaların 1991 yılında beri, kendi çıkarlarına olmak üzere libor oranını manipüle ettikleri; büyük banka-larda görev yapan treydiröların, türev ürünlerdeki pozisyonlarından daha fazla kar sağlamak ve 2008 küresel finansal krizinde bankalarının finansal durumunu olduğundan daha iyi göstermek amacıyla, düşük libor oranlarının belirlenmesi için gizli işbirliği yaptıkları ortaya çıkmıştır. Bankaların elle-rinde tuttıkları ödünçlerin ve türev finansal ürünlerin itibari (notional) de-ğerlerinin büyüklüğü nedeniyle (değerin 400-800 trilyon dolar olduğü hatırlansın), libor oranındaki minik değişiklikler bile, milyonlarca dolarlık kayıp-lara ve kazançlara yol açabilmektedir. Mesela Citigroup'un ifadesine göre, 2009 yılının ilk çeyreğinde, %0.25'lik bir libor oranı düşüşü, bankaya 936 milyon dolar net faiz kazancı sağlamaktadır. Libor oranındaki %1'lik bir dü-şüşün bankaya sağladığı net faiz kazancı ise yaklaşık 2 milyar dolardır.

Benzer şekilde Anglosakson Medya endüstrisinde de benzer bir oligo-polcü yapının bulunduğu; medyanın mülkiyetini elinde bulunduran ve rek-lamcı olarak onları finanse eden, haberleri birincil olarak tanımlayan ve içe-riğini belirleyen, kamuoyunun zihninde beliren soruları cevaplandırılan ve ka-muoyunu yönlendiren uzmanları üreten ve aynı zamanda temel ilkeleri ve ideolojileri belirlemede anahtar rol oynayan elitlerin bu yapıya hakim olduğü (Bagdikian,1983; Herman ve Chomsky,2002); 2012 yılı itibariyle ABD med-yasının %90'ını kontrol eden 6 dev şirketin, bağlı şirketleri ile birlikte Gene-ral Electric (COMCAST, NBC, Universal Pictures, Focus Pictures), News-Corp (Fox, Wall Street Journal, New York Post), Via-Com (MTV, Nick Jr, BET, CMT, Paramount Pictures), Disney (ABC, ESPN, PIXAR, MIRAMAX, Marvel Studios), Time Warner (CNN, HBO, Time, Warner Bros), CBS (Show Time, Smithsonian Chanell, NFL.com, Jeopardy, 60 Minutes)'tan meydana geldiği ortaya kon-muştur (Lutz, 2012; Bocutoğlu,2015b).

Bu veriler, ana akım iktisat teorilerinin önerdiklerinin aksine, Anglosak-son dünyasında finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve medya en-düstrilerine tam rekabet piyasalarının değil, oligopolcü yapıların hâkim ol-duğunu göstermektedir. Gelir ve servet iraksamasının, oligopolcü yapıların

artan bir fonksiyonu olduğu ileri sürülebilir. Bir başka ifade ile piyasalara oligopolcü yapıların hâkimiyeti, gelirin emek ve sermaye arasındaki bölüşümünü sermaye lehine ve emek aleyhine değiştirmektedir. Bu yapıların finansal elitin çıkarlarını maksimize ettiğini ileri sürmek akla aykırı olmaz.

ABD VE İNGİTERE'DEKİ İKTİSAT EĞİTİMİNDE OLİGOPOLLEŞME

David Colander, iktisatçılık mesleğini ve eğitimini şöyle özetlemektedir (Colander, 2008; Colander vd, 2003): Hekimlik ve avukatlık gibi belirli bir diploma ile elde edilen mesleklerin aksine, iktisat diploması kişiyi iktisatçı yapmaz. Bu nedenle kime iktisatçı deneceği meselesi önemlidir. Lisans seviyesinde iktisat eğitimi alanların temel amaçlarının iktisatçı olmak olmadığı bilinmektedir. İktisat derneklerine üye olanları da iktisatçı saymanın anlamlı olmadığı açıktır. Çünkü aidatını ödeyen herkes buralara üye olabilir ve kendisine iktisatçı diyebilir.

Öyleyse kimler “gerçek” iktisatçıdır? *İktisatta lisansüstü çalışma yapanlara iktisatçı denir.* Bunun anlamı şudur: bir iktisatçıyı tanımlayan özellik, lisansüstü eğitimde öğrendikleridir. ABD’de yılda 900 iktisat doktorası verilir. Toplam iktisat doktoralarının sayısı 25 000’dir. Doktora eğitimi ortalama dört yıldır. İktisat doktorası alanların %25’i ABD’yi terk eder. İktisatçıların doğası, emeklilerin yerini alan genç kuşaklarla birlikte değişir. Her yıl ortalama olarak iktisat doktorasına sahip olanların %2’si, yani yaklaşık 500 kişi, emekli olmaktadır. ABD vatandaşlarının iktisatta doktora yapma eğilimlerinde bir düşüş bulunmaktadır. Bir başka ifade ile doktora yapanların çoğunluğu yabancılardan oluşmakta ve ihtiyaç halinde bu yabancılardan istihdamı söz konusu olmaktadır. Bayan sayısı artsa da iktisatçılığın bir erkek mesleği olduğu söylenebilir. Öğrencilerin büyük bir kısmı eğitimlerini aldıkları burslar, araştırma ve/veya öğretici asistanlığı yoluyla finanse eder. Doktora çalışmalarını kendi finanse edenlerin oranı, toplamın %30’udur. *ABD’de 100’den fazla iktisat doktora programı mevcut olmakla birlikte, “elit lisansüstü okullar” iktisatçılık mesleğinin normlarını ve dünya görüşünü belirler.* Elit okullar elit iktisatçılar yetiştirir. Bir başka ifade ile ABD’de çok sayıda lisansüstü program bulunmasına rağmen, iktisat mesleğinin kapsamını belirleyen lisansüstü programların sayısı sınırlıdır. *Bu nedenle iktisat eğitimi endüstrisinde oligopolcü bir yapının bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.*

Elit okullara düşük kaliteli/dereceli okullardan öğretim üyesi alınmaz. *Elit okullar iktisadın nasıl yapılacağını belirler.* Bunların sayısı kabaca 20’dir. Elit lisansüstü eğitimi veren okulların sıralamasının belirlenmesi süreci, başlı başına bir endüstrinin görev alanına girer. Üniversiteler sıralanırken ankete dayalı sıralama, yayına dayalı sıralama ve atıflara dayalı sıralama yöntemleri kullanılır. Harvard, Stanford, Chicago, MIT, Princeton ve Yale üniversiteleri en başarılı öğrencileri kendilerine çekebilmek için çeşitli programlar uygula-

lar. Aday öğrencileri misafir eder, kurumlarını gezdirir ve onları ağırlar. Bazıları eğitim ücretleri yanında yıllık 30-35 000 \$ arasında burs önerir. Bu programlara katılanlar çoğunlukla eğitimlerini tamamlarlar. *Bu lisansüstü programlardan mezun olanlar iktisat mesleğinde hâkim konuma geçer ve iktisadi araştırmanın yöntemini ve inceleme alanını belirler.* Mezunların büyük bir çoğunluğu American Economic Association üyesidir. Medya endüstrisi bu mezunların görüşlerine başvurur ve kamuoyu oluşturur. Bu mezunlar genellikle üniversitelerde görev yaparlar ve hükümetin oluşturduğu kurum ve kurullarda görev alır. İktisat doktora programının ilk 2 yılında mikro iktisat, makro iktisat ve ekonometri okutulur. Her doktora kuru, iki veya üç profesör tarafından yürütülür. Mikro iktisat, makro iktisat ve ekonometri temel kurları oluşturur ve dersler bitince öğrenciler bu derslerden sınava tabi tutulur. Temel kurlar bitince, alan kurlarına geçilir ve iki uzmanlık alanı seçilir. Alan kurlarının sonunda alan sınavları yapılır ve başarılı öğrenciler için 1 ila 3 yıl sürecek bir tez yazım aşaması başlar. Tez hazırlayan öğrenci üniversitede araştırmacı ve öğretici yardımcılığı gibi kısmi zamanlı çalışma imkânı bulur. Doktora adayı seminerlere katılır ve makaleler yazar. Öğrenci doktora tezi için üç makale yazmak zorundadır. *Doktorada esas olan kitap değil dergi makalesi (journal articles)'dir.* Burada bilimsel dergilerde oligopolcü bir yapının bulunduğu ve bu yolla yayınların kontrol altında tutulduğunu belirtmek gerekir.

ABD'deki iktisat eğitimi endüstrisinin yetiştirdiği doktoralı iktisatçı tipolojisi, özden ziyade şekle, bir başka ifade ile iktisadi meselelerden ziyade matematiksel analiz tekniklerine yoğunlaşan bir akademisyen tipolojisi ile örtüşür. Bu iktisatçı tipolojisini yetiştiren üniversiteler, ilke olarak, Piketty'nin işaret ettiği finansal elit ile yakından ilişkilidir. İktisat eğitimi endüstrisi, finansal elitin çıkarlarını zedeleyecek meseleleri ya araştırma gündeminin dışında tutar veya ekonometrik modelleri besleyecek veri bulunmadığı gerekçesiyle bu alanlarda çalışma yapmayı reddeder. Önerdikleri iktisadi dünya görüşü; içinde bulunulan gerçek hayattan uzak, geçmişten kopuk (ergodik), tam rekabet piyasalarına ve de-regülasyonlara dayalı ve hükümet müdahalelerine karşıdır. İktisat eğitimi endüstrisinin akademik iktisatçıları, iktisadi diğer sosyal bilimlerden tamamen ayırarak, onu uygulamalı matematiğin bir alt dalı haline getirmiştir. Onların çizdiği çerçeveyi kabul etmeyenler, Anglosakson akademiyasında nadiren yer bulabilir, nadiren yayın yapabilir ve nadiren hükümet ve medya tarafından görüşlerine başvurulur (Klein,2006, s.269-318). Bu durum elit üniversitelerin finanse ediliş modeli ve finansal elit ile elit üniversiteler arasındaki mali ilişkilerle yakından ilgili olmalıdır.

İktisat eğitimi endüstrisi ile ilgili olarak G.M. Hodgson'un değerlendirmeleri şöyle özetlenebilir (Hodgson,2009, s.1205-1221): Bugün iktisat alanının önde gelen dergilerinde makale yayımlayabilmek için, yakın geçmişin ötesindeki iktisatçıları okumaya veya onlara atıf yapmaya gerek yoktur. Çoğu iktisatçı matematiksel modellerle ilgilenmekte ve onlara analitik problemlerin

doğduğu entelektüel, tarihi ve kurumsal bağlantıları araştırmak yerine matematiksel analiz aletleri öğretilmektedir. Matematik, önde gelen üniversiteler ve enstitülerin ders programlarını istila ettiği için, iktisat öğrencileri gerçek dünyanın ekonomileri ve kurumlarını öğrenme hususunda teşvik edilmemektedir. Milletlerin zenginlik ve yoksulluğunun sebepleri ve doğası gibi büyük sorunlarla uğraşmak, bu sorunların analizini ana akım iktisat tarafından kabul edilebilir bir formalizme indirgemedikçe ödül getirmemektedir. *İktisat biliminde teknik, iktisadi özün (gerçeğin) emrinde değil, iktisadi öz (gerçek) tekniğin kontrolü altındadır.* 20 yıldır, iktisat biliminde tekniğin iktisadi öz üzerindeki hâkimiyetine itirazlar gelmektedir. 1988'de American Economic Association, ABD'de lisanüstü eğitimin durumunu değerlendirmek üzere bir komisyon kurdu. Komisyonun araştırmalarının ulaştığı sonuç şu oldu: Lisansüstü programlar, teknikte uzmanlaşmış fakat gerçek ekonomik sorunlar hakkında bilgisiz çok sayıda ahmak bilginden (idiot savants) oluşan bir nesil yetiştirmeye evrilmek tehlikesi taşımaktadır. Söz konusu komisyonun üyelerinden biri olan Alan Blinder'e göre, hem öğrenciler hem de öğretim üyeleri, iktisadi tekniğin iktisadi öze, aracın amaca hâkim olduğu bir yolda ısrarla ve takıntılı bir şekilde yürümektedir. Çoğu mikro ve makro teori sınavları, matematiksel problem çözme becerisini test etmekte fakat iktisadın özü ile ilgili bilgileri dışlamaktadır. Öğrencilerin sadece %14'ü, temel kurlarda iktisat teorisinin gerçek/reel iktisadi sorunlara eğildiğini ifade etmiştir. Arjo Klamer ve David Colander'in 1990 yılında iktisat eğitimi üzerine yayınladıkları rapora göre, elit üniversitelerdeki lisansüstü öğrencilerin %3'üne göre mesleki başarıda ekonominin doğru bilgisine sahip olmak, %65'ine göre problem çözmek ve %57'sine göre matematikte mükemmeliyet çok önemlidir. 1988 komisyonundan bu yana, tekniğin iktisadi öze hâkimiyeti konusunda; Bruno Frey ve Reiner Eichenberger, Donald McCloskey, Mark Blaug, Wassily Leontief, Ronal Coase, Milton Friedman, David Colander, Mark Blaug, Robert Kuttner ve Geoffrey Hodgson gibi mesleğin önde gelen temsilcilerinden sürekli şikâyetler gelmektedir. Ancak bu eleştirilerin iktisat eğitimi endüstrisindeki oligopolcü yapı tarafından dikkate alınmadığını vurgulamak gerekir. Finansal elitin iktisat eğitimi endüstrisinde oluşturduğu oligopolcü yapı, tekniği iktisadi gerçeğin önüne alarak; iktisadi araştırmanın gündemini belirlemede, gelir ve servet dağılımı adaletsizliği, ekonomik güç yoğunlaşması, sosyal devlet ve vergi politikaları gibi toplumun büyük bir kısmını ilgilendiren konuları iktisadın araştırma alanının dışında tutmaktadır. Finansal elitin, elit üniversiteler aracılığıyla iktisat eğitimi endüstrisinde oluşturduğu oligopolcü yapı; iktisadi araştırmanın gündemini belirlemede ve finansal elitin çıkarlarına aykırı konuları iktisadi araştırmanın gündeminden uzak tutmaktadır.

ABD'nin seçkin iktisat bölümlerinde neo-klasik iktisadın aksiyomları tartışma konusu yapılamaz. Söz konusu aksiyomları tartışmaya açanlar araştırma fonlarından yararlanamaz, makaleleri seçkin jurnallerde yayınlanamaz

ve muhtemelen özel ve kamu sektörüne sunacakları danışmanlık gelirlerinden mahrum kalırlar (Bkz. Arnsperger ve Varoufakis, 2006).

İktisat eğitimindeki oligopolleşme ile ilgili olarak bir İngiliz tecrübesi de buraya eklenmelidir. Z.W. Perkins ile J. Earle 28 Ekim 2013 tarihli Guardian gazetesinde yazdıkları bir makalede İngiltere'deki ana akım iktisat eğitimi ile ilgili tespitlerini dile getirmiştir (Perkins, Earle, 2013). Makale aşağıda özetlenmiştir:

“İktisat eğitimine neo-klasik iktisat hâkimdir ve neo-klasik iktisat ana akım iktisat teorisidir. Neo-klasik iktisat ekonomiyi bireysel ajanları modelleyerek anlamaya çalışır. Firmalar, tüketiciler, politikacılar, kıtlık şartı altında, net tercihler yapmakla karşı karşıya kalır ve kaynaklarını önceliklerini tatmin edecek şekilde tahsis etmek zorundadır. Farklı ajanlar piyasada birbiriyle buluşur ve davranışlarını matematik formüllerin karakterize ettiği ajanlar piyasada “denge” sağlayacak şekilde bir birleriyle etkileşime girerler. Bu nedenle iktisat teorisi mikro temellere sahip olmalıdır. Mikro temeller, bütüncül ekonomi modelini, bireysel davranıştan hareket ederek ileriye doğru geliştiren teknik bir terimdir.

Ana akım iktisatçılar 2007 küresel finansal krizini tahminde başarısız oldular. İngiltere Kraliçesi bile London School of Economics'de krizin yaklaştığını neden kimsenin öngöremediğini sordu. Krizin üzerinden beş yıl geçmesine, devletin milyarlarca dolarlık banka kurtarma maliyetlerine ve 2,7 milyon İngiliz işsize ve dip yapan ücretlere rağmen, iktisat ders programları hala değişmeden duruyor.

Post-Crash Economic Society, neo-klasik iktisat teorisinin iktisat derslerinde artık teknelci konumda olmaması gerektiğine inanan Manchester Üniversitesi öğrencileri tarafından kuruldu. Cambridge, UCL ve LSE'de bulunan topluluklar benzer konuları aydınlatmak için çalışmaktadır ve eğilimin diğer üniversitelere de yayılması ümit edilmektedir. Şu anda ön lisans, lisans okuyan hatta profesyonel çalışan iktisatçı; ana akım dışı Post-Keynesçi, Avusturyacı, Kurumcu, Marxçı, Evrimci, Ekolojik veya Feminist iktisattan hiç haberi olmaksızın kariyerini sürdürebilir. Ana akım dışı iktisadi düşünce okulları en basit ifadeyle aşağı görülmemekte veya iktisat “bilimine” uygun sayılmamaktadır.

Bize neo-klasik iktisat teorilerini ve modellerini ezberlememiz ve sadece onları tekrar etmemiz öğretilmiştir. Öğitmenlerimiz tahtadaki problemleri kopya etmemizi öğretirlerdi ve eleştirel tartışmalar mevcut değildi. Kendi modüllerimizi çalıştık ve öğretmenlerimizin verdikleri ders paketlerindeki 48 kelimedenden sadece 11'i “eleştir”, “değerlendir” veya “karşılaştır” ibarelerini taşıyordu. 58 modülümüzden 18'inde çoktan seçmeli sınav sistemi ile verilen notlar % 50 veya daha fazla yer kaplarken, dokuzunda bu oran % 90 idi. Bu oranlar, iktisat öğrencilerinin bitirme tezi yazma hakları bulunmadığı hususu ile birleştirildiğinde, öğrencilerin çoğu iktisadi birbiri ile rekabet eden teoriler olarak değil de doğrudan doğruya gerçek olarak kabul etmektedir.

İktisat profesörlerimize bu durumu açtığımızda, onların çoğu ana akım iktisadın, akademik bakımdan üstün olması nedeniyle hâkim iktisat teorisi olduğunu söylerdi. İlk karşılaşmamızda eski iktisat bölümü başkanımız, ana akım dışındaki iktisat okullarının çoğunun, artık geçerli olmadığını vurgulardı.

Manchester, iktisadi düşünce itibarıyla, ülkedeki en fazla çeşit barındıran iktisat bölümlerinden birine sahip idi. Bu durum, bütün öğrencilere açık, karşılaştırmalı iktisat teorisi gibi modülleriyle, daha geniş ön lisans ders programları ile kendini göstermekteydi. Bir Manchester profesörünün ifade ettiği gibi-, ülke genelindeki iktisat bölümü “etnik temizliğinde” ana sorumlu, Araştırma Mükemmellik Çerçevesi (Research Excellence Framework) kurumudur. Bu kurum üniversitelere hükümet araştırma fonlarının nasıl dağıtılacağını belirlemektedir. Her dört yılda bir önde giden akademik dereceye sahip dergilere, akademik kalitesine göre, 4'ten sıfıra kadar puan verilmektedir. Sorun şu ki, bu panelde tanınmış ana akım iktisat dışı bir iktisatçı asla yer alamaz, dergilerin derecelendirmesi kapalı kapılar arkasında yapılır ve sadece kurumsal sonuçlar ilan edilir. Bu en yüksek dereceli akademik dergilerin (journals) tamamı neo-klasik olduğu için, üniversiteler ana akım iktisat teorisini kabul eden düşünce okulu mensuplarını işe almak zorundadır. Bu hâkimiyete rağmen, 2008 küresel finansal krizini tahmin edebilen az sayıda iktisatçı, neo-klasik gelenekten değil, ana akım dışı gelenekten gelmekteydi. Bu da açıkça göstermektedir ki, alternatif görüşler iktisat disiplinine büyük katkı yapmaktadır. Neo-klasik iktisat ana akım iktisattır ve bu durum iktisat öğrencilerinin neo-klasik iktisadi anlamaları için hayati önem taşımaktadır ve çok sayıda parlak beyni kendine çekmektedir.

Geçen on yıllarda ana akım iktisat serbest piyasaları savunurken, sosyalist ekonomiyi eleştirmek için kullanılmaktaydı ve 1930'larda durum bilhassa böyleydi. Neo-klasik iktisat bizi tek bir politik görüşe zorlamıyordu. Bununla birlikte, iktisadın bütünü de temsil etmiyordu ve etmemeliydi de. Bu temenni, ideoloji ile ilgili değil, iktisat eğitiminin iyileştirilmesi ile ilgilidir.

Önerimiz şudur ki, neo-klasik teori, iktisat lisans eğitiminde diğer geniş iktisadi düşünce okulları ile bağlantılı olarak ve onlarla birlikte öğretilsin. Bu yolla, disiplin kritik tartışmalara ve değerlendirmelere açılmış olur. Farklı okullar iktisadi olguyu ne ölçüde iyi açıklayabiliyor? Modellerimizi hangi varsayımlar üzerine kurmalıyız? Piyasaların kendiliğinden dengeleyici olduğuna inanmak zorunda mıyız veya gerçeği daha iyi açıklayan başka iktisadi düşünce okulları var mıdır? İktisatçılar bu şekilde düşünecek şekilde eğitildiklerinde, toplumun tamamı bundan istifade edecek mi ve çoğu iktisatçı krizin gelişini önceden görebilecek mi? İktisat eğitiminde eleştirel çoğulculuğun bu ihtimali arttıracığı düşünülmür.

İktisadın mevcut durumu iyi görünmüyor. Sınıf arkadaşlarımız bize, aileleri ve arkadaşları tarafından kendilerinden mevcut krizin sebeplerinin açıklanması istendiğinde, bunu yapamadıklarını ve mahcup olduklarını söylüyorlar. Profesörlerimizden birine, iktisat bölümündeki hâkim araştırma gündemini (neo-klasik iktisadı) izlemesi, aksi takdirde, işletme fakültesi veya politika bölümüne geçmesi söylenmiştir. Bir başkasına da eğer iktisat bölümünde kalırsa, akademik geleceğinin tehlikede olacağı hatırlatılmıştır. Bu durum iktisat bölümlerinin ülke genelindeki durumunu yansıtmaktadır. Bu ulusal bir sorundur. İktisat akademiası bundan daha iyisini yapabilir veya yapmalıdır. Bütün bu anlatılanlar, iktisat eğitiminde değişim istemememizin ana nedenidir.”

Bu gerekçelerle ana akım iktisadı çeşitli yönleri ile eleştiren geniş bir literatür bulunmaktadır. Ana akım modellerin metodolojik ve ontolojik zaafı konusunda C. Arnsperger ve Y. Varoufakis’in (Arnsperger ve Varoufakis, 2006), V. Bigo’nun (Bigo, 2008), T. Lawson’un (Lawson, 2009), P. J. Boettke ve arkadaşlarının (Boettke ve diğerleri, 2014), J. Cameron ve K. A. Siegman’ın (Cameron ve Siegman, 2012), D. Colander ve arkadaşlarının (Colander ve diğerleri, 2009), G. Soros’un (Soros, 2014) ve nihayet E. Cansen’in (Cansen, 2014) görüşleri ile ana akım iktisadın dayandığı Dinamik Stokastik Genel Denge (DSGE) Modelinin zaafı konusunda W. Semmler ve G. Gong’un (Semmler ve Gong, 2008), E. Tovar’ın (Tovar, 2009) ve J. Cameron ve K. A. Siegman’ın (Cameron ve Siegman, 2012), çalışmaları bulunmaktadır. İhtiyaç duyulması durumunda bu çalışmaların geniş bir özeti (Bocutoğlu,2019a)’da bulunabilir.

2008 KÜRESEL FİNANSAL KRİZİ KARŞISINDA ANA AKIM İKTİSAT

Ana akım iktisadın 2008 Küresel Finansal Krizini öngörememesi, anlayamaması ve açıklayamaması, iktisat eğitimindeki itibarının ve meşruiyetinin tartışılmasına, ana akım dışı görüşlerin yüksek sesle ifade edilmesine ve taraftar toplamasına yol açmıştır.

Ana akım paradigmanın geliştirdiği modeller ve bu modellerin 2008 Küresel Finansal Krizi karşısındaki performansı aşağıda özetlenmektedir (daha geniş bir değerlendirme için bakınız, Bocutoğlu,2011).

Ekonomiyi reel ve parasal sektör olarak ikiye ayıran ve geliştirdiği klasik dikotomi ile daima tam istihdam seviyesinde dengede bulunan bir ekonomide, parasal değişkenlerin reel değişkenleri etkileyemeyeceğini, paranın önemsiz ve yansız olduğunu ileri süren klasik iktisat, bu temel ön kabulleri gereği konjonktür dalgaları ile ilgilenmedi. A. Smith ve J. B. Say, kapitalizmin geleceği konusunda iyimserdiler. Smith, ekonominin sanayi ve tarım sektörlerindeki artan verimler nedeniyle kapitalizmin geleceğini parlak görüyordu. Say ise, bazı yatırımcıların yanlış kararlar vermesi nedeniyle geçici arz fazlalıklarının olabileceğini, bununla birlikte faiz teorisinin bu durumu düzeltece-

ğini ileri sürdü. Kötümser klasikler arasında yer alan D. Ricardo, sanayi sektöründe artan verimler bulunduğunu kabul etmekle birlikte, tarım sektöründeki azalan verimlerin toplam verimliliği düşüreceğini ve uzun dönemde kapitalizmin durgunluğa gireceğini öngörüyordu. Klasik iktisatçıların Say Yasası nedeniyle konjonktür dalgalarını dikkate almadıkları, bu nedenle de herhangi bir konjonktür teorisi geliştirmedikleri ve uzun dönemli büyüme sorunlarına odaklandıkları söylenebilir.

1929 Dünya Buhranı Klasik Say Yasası'nın çökmesine yol açtı. J. M. Keynes'in fikirlerinin ana akım iktisat tarafından Neo-klasik sentez başlığı altında içerilmesi sonucu ortaya çıkan Ortodoks Keynesçi konjonktür teorisine göre, yatırımcıların gelecekle ilgili beklentileri konjonktür dalgalarının oluşmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Yatırım kararı, yatırım harcamalarının bugün yapılacağı, muhtemel getirilerinin ise gelecekte alınacağı bir sürece karşılık geldiği için belirsizlik içerir. O halde yatırımcı belirsizlik ortamında bugünkü yatırımı ile beklediği (gelecekteki) kârını karşılaştırıp, yatırım kararı vermek durumunda olan bir karar birimidir. Yatırım kararı yatırımcının psikolojisi tarafından şekillendirilecektir. Geleceğin parlak algılandığı bir ortamda, kredi faiz oranı ile sermayenin marjinal etkinliği karşılaşması, yatırım harcamalarına dönüşecek; çarpan ve hızlandıran etkileriyle artan istihdam, üretim ve milli gelir, konjonktürel genişleme doğuracaktır. Geleceğin karamsar olarak algılandığı bir ortamda yatırımların durması ise, çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının tersine çalışmasıyla istihdam, üretim ve milli geliri azaltarak konjonktürel durgunluğa ve krize yol açacaktır. Krize karşı alınması gereken tedbirler, o güne kadar klasik geleneğin sistematik olarak kaçındığı kamu müdahalelerini ve aktivist toplam talep politikalarını kapsamaktadır. Böylece ekonomiye kamu müdahalelerinin ve maliye politikasının rasyonel temelleri atılmış oldu. Genişletici maliye politikasının 1929 Büyük Buhranı önlemede etkin olması, makro iktisat teorisinde 1970'li yılların ortasına kadar süren bir Ortodoks Keynesçi hâkimiyeti dönemi yarattı. Kapitalizmin doğası gereği istikrarsız olduğu artık kabul ediliyordu ve kriz dönemlerinde düzeltilmesi için kamu müdahalesi gerekli sayılıyordu. Keynes'e göre para; ekonomi eksik istihdam denge seviyesinde iken yanlıdır, ekonomi tam istihdam seviyesine ulaştığında klasiklerin ileri sürdüğü gibi yansız hale gelmektedir.

1960'lı yıllarda Ortodoks Keynesçi paradigma, klasik geleneğe bağlı paracı makro teoriyi geliştiren M. Friedman tarafından eleştirildi. Friedman'a göre konjonktür dalgalarının nedeni, merkez bankalarının para politikası ile ekonomiye yaptığı gereksiz müdahalelerdir. Friedman'a göre para kısa dönemde yanlıdır ve para arzının artırılması, doğal işsizlik denge seviyesinde tam istihdama yakın bir konumda bulunan ekonomide işçiler arasında para aldanması yaratarak istihdam, üretim ve parasal milli geliri artırır. Ancak para aldanmasından uyanan işçilerin yükselen enflasyon beklentisi nede-

niyle parasal ücret artışı talebi, firmaların üretimi kismalarına, istihdamı dü-şürmelerine ve ekonominin sonsuz eğimli uzun dönem Phillips doğrusu üze-rinde eski denge seviyesine dönmesine yol açar. Merkez bankalarının para arzı ile oynamaları konjonktür dalgalarının temel sebebidir. Para arzı artışı geçici bir konjonktürel genişlemeye, para arz kısılması ise geçici bir konjonk-türel daralmaya, yani krize neden olur. Konjonktür dalgalarının önüne geç-mek için, şeffaf ve güvenilir merkez bankaları oluşturmak gerekir. Merkez bankaları, sabit parasal genişleme kuralı adı verilen bir ilkeye sadık kalarak, ekonominin büyüme oranına eşit bir parasal genişleme politikası izlemelidir. Bunun dışındaki para politikaları, konjonktür dalgalarının fitilini ateşler. Fri-edman'a göre para kısa dönemde yanlıdır, uzun dönemde yansızdır

Keynesçi Phillips Eğrisinin, 1970'li yılların ilk çeyreğinde baş gösteren ve tekrarlayan OPEC Petrol Krizi'nin doğurduğu stagflasyon olgusunu açıklaya-maması Keynesçi yaklaşıma ağır bir teorik darbe indirdi ve R. Lucas'a göre Keynes öldü. 1960'lı yıllarda Friedman'ın paracı makro teorisi ile başlayan klasik diriliş hareketi, Lucas'ın geliştirdiği yeni klasik makro teori ile makro iktisadın gündemine hâkim oldu. Lucas'a göre, ekonomi klasik-neo-klasik prensiplere göre işler: Firmalar, tüketiciler ve işçiler optimize eder ve piya-salar temizler. Ancak Keynes'in makro teoriye soktuğu beklenti kavramı, Fri-edman'da uyumcu beklentiler, Lucas'ta ise rasyonel beklentiler adı altında makro modellere dâhil edildi. Artık pasif karar birimleri ortadan kalkmış; modern kapitalizmin karar birimleri enformasyonu işleyen, sistematik hata yapmayan kısaca rasyonel beklentilere göre hareket eden ajanlara dönüş-müştür. Ekonomide asimetrik enformasyon yoktur. Bu karar birimleri kamu tarafından yanıtılmadıkça, sistematik hata yapmazlar ve konjonktür dalga-larına yol açmazlar. Yeni klasik makro teoriye göre, doğal işsizlik oranı sevi-yesinde tam istihdama yakın bir düzeyde dengede olan ekonomide, merkez bankasının önceden ilan ettiği parasal genişlemenin konjonktür dalgalarına yol açması imkansızdır. Çünkü para arzı artışının farkında olan karar birim-leri, merkez bankasının bu kararının genel bir fiyat artışına yol açacağını, bu-nun sonucunda enflasyon beklentilerinin yükseleceğini, malların, hizmetle-rin ve üretim faktörlerinin fiyatının artacağını -rasyonel beklentilere göre kar-rar veren- herkes bilir. Bu nedenle enformasyon taşıyan fiyat artışı, herhangi bir üretim ve istihdam artışına yol açmaz. Buna karşılık, merkez bankasının para politikasının genel gidişi konusunda halka hiç bilgi vermemesi veya ek-sik bilgi vermesiyle dinamik zaman tutarsızlığına yol açması, ex ante para po-litikası ile ex post para politikası arasında uyumsuzluk yaratması sonucunda; rasyonel beklentilere göre karar veren üreticiler, önceden haberdar olma-dıkları, mesela, genişletici bir para politikasının doğurduğu genel fiyat artı-şını, kendi ürettikleri malların fiyatındaki nispi bir fiyat artışı olarak yanlış algıladıklarında, ki buna sinyal algılama sorunu denir, istihdam ve üretimle-rini arttırlar. Bu durum ekonomide bir konjonktürel genişlemenin başlan-gıcını oluşturur. Ancak karar birimleri daha sonra topladıkları enformasyon-nun yardımı ile sinyal algılama sorununu ortadan kaldırdıklarında ve merkez

bankası tarafından yanıtıldıklarını anladıklarında, ekonomi tekrar eski denge seviyesine döner. Lucas'a göre para, sinyal algılama sorunu bulunduğu sürece yanlıdır. Sorun ortadan kalkınca para yansız hale gelir. (Bakınız, Bocutoğlu, 2013).

Konjonktür dalgalarının nedenini, dinamik zaman tutarsızlığı yaratan merkez bankalarının kararlarına bağlayan yeni klasik makro teori, kendi yandaşlarının bir kısmını ikna etmekte zorlandı. E. Prescott, F. Kydland, C. Plosser, R. King, A. Stockman, S. Rebello ve R.Barro'dan oluşan yeni klasik okul taraftarları, konjonktür dalgalarının nedenini teknolojik gelişmelerin yol açtığı verimlilik değişmelerine bağlayarak yeni klasik okuldan ayrıldılar ve yeni klasik reel konjonktür teorisi okulunu kurdular. Onlara göre konjonktür dalgaları, parasal faktörlerle değil reel faktörlerle açıklanabilir. Reel konjonktür teorisine göre, üretim ve istihdam seviyesindeki makroekonomik dalgalanmaların temel sebebi, teknoloji seviyesi başta olmak üzere reel şokların yol açtığı verimlilik değişmelerinden kaynaklanan stokastik süreçlerdir. Stokastik sapmalar, zaman içinde değişkenlerin değerlerinde görülen rasgele değişimlerdir. GSYİH rasgele bir büyüme yolu izlemektedir. Reel GSYİH'nın gözlemlenen dalgalanma yolu, sürekli olarak hareket eden tam istihdam denge seviyesinden başka bir şey değildir. Bu nedenle konjonktür teorisi ile büyüme teorisinin bir birinden ayrı ele alınması anlamsızdır. Konjonktür teorisi büyüme teorisi içine yedirilmelidir. Dinamik bir dünyada istikrarsızlık kaçınılmazdır ve kaçınılmaz olduğu için de sineye çekilmelidir. Yeni klasik reel konjonktür teorisine göre para tamamen yansızdır, -ister kısa dönemde isterse uzun dönemde olsun- reel sektörü etkileme gücü yoktur. (Bakınız, Bocutoğlu, 2013).

1980'li yılların ilk çeyreğinden itibaren ABD'de ortaya çıkan finansal krizler, yaygın işsizlik ve krizlerin diğer olumsuz sonuçlarına karşı alınan paracı ve yeni klasik tedbirlerin yetersizliği; Keynesçi aktivist toplam talep politikalarını tekrar gündeme taşıdı. Yeni klasik makro teorinin yönelttiği eleştirileri dikkate alan Keynesçi yaklaşım; zayıf olan mikro temellerini güçlendirerek, toplam talep ile birlikte toplam arzı da inceleme alanına katarak ve nihayet rasyonel beklentiler hipotezini benimseyerek yeni Keynesçi makro teori adı altında ana akım makro iktisat içindeki yerini aldı. Prensip olarak yeni Keynesçi konjonktür teorisi ve politikası, Keynes'in geliştirdiği teorik esaslara dayandığı için burada tekrar edilmeyecektir. Yeni Keynesçi makro teoriye göre, hem toplam talep hem de toplam arz şokları konjonktür dalgalarına yol açabilir. Makro sistem koordinasyon hataları ve dışsallıklarla doludur. Eksik rekabet, heterojen işgücü, maliyet katılıkları ve asimetric enformasyon makro sistemin diğer belirgin özellikleridir. Para, ekonomi eksik istihdam seviyesinde iken yanlı, tam istihdam seviyesinde yansızdır. (Bocutoğlu, 2013). Yeni klasik reel konjonktür teorisi ile yeni Keynesçi makro iktisat teorisi, analizlerinde dinamik stokastik genel denge modelini (DSGE) kullanmaktadır. 2008 Küresel Finansal Krize kadar geçen yaklaşık 30 yıllık dönemde

makro iktisada bu iki teori hakim olduğu için, küresel finansal krizin anlaşılması, açıklanması ve öngörülmesinde ortaya çıkan zaafın temel sorumlusunun söz konusu DSGE modeli olduğu söylenebilir.

Yukarıda özetlenen ana akım konjonktür teorileri, 2008 Küresel Finansal Krizini açıklamada nasıl bir performans sergilemiştir? Doğrudan cevaplandırmak gerekirse, yukarıda özetlenen ana akım konjonktür teorilerinin hiç birinin, 2008 Küresel Finansal Krizini öngörecek, anlayacak ve açıklayacak donanımına sahip olmadığı söylenebilir. Krizin sebeplerini ve ortaya çıkış mekanizmasını açıklamada başarısız olmasına karşın, ana akım Ortodoks Keynesçi toplam talep politikaları içinde yer alan maliye politikasının, krizi önlemede küresel ölçekte etkin olduğu söylenebilir (Bocutoğlu-Ekinci, 2009a:80-81). Bu tespitin, günümüz üniversitelerinin iktisat bölümlerinde lisans düzeyinde yaygın olarak öğretilen standart ana akım makro modellerin ve lisansüstü düzeyde öğretilen DSGE modellerinin ne işe yaradığı sorusunu gündeme getirmesi kaçınılmazdır. 2008 Küresel Finansal Krizinin *per se* makro teoriyi krize düşürdüğü iddiasının altındaki mantık bu tespite dayanmaktadır.

Konut kredilerinin spekülasyona dönüştürülmesine izin verilmesi, Moody's ve Standard&Poors gibi regülasyona tabi olmayan bazı kredi derecelendirme kuruluşlarının bono derecelendirmesi yapmasına izin verilmesi, eşik altı kredilerin denetlenmesinde zaaf gösterilmesi, aşırı kaldıraç sınırlamada başarısızlık, çıkar çatışmalarını gözetim altında tutmada başarısızlık, hedge fonları ve girişim sermayesinin regülasyonunda başarısızlık ve Glass-Steagal Yasası'nın yürürlükten kaldırılması, gölge bankacılık sistemi, finansal regülasyonlar ve rehberlikteki yaygın başarısızlıklar, sistemik önem taşıyan çoğu finansal kurumdaki anonim şirket idaresi ve risk yönetiminin başarısızlığı, konut kredisi standartlarının çökmesi gibi nedenlerin 'finansal piyasaların de-regülasyonu (ve regülatörlerin görevlerini yerine getirmemeleri)' başlığı altında toplanması şartı ile 2008 Büyük Durgunluğun ortaya çıkış mekanizması şöyle kurgulanabilir: ABD'deki de-regülasyona uğramış, oligopolleşmiş ve ahlaki tehlikeye batmış finansal hizmetler, kredi derecelendirme ve libor endüstrilerinde, kredi genişlemesi ve aşırı kaldıraç kullanımı küresel finansman ile birleşerek, finansal yenilikler (finansal türev ürünler) aracılığı ile fiyat balonlarına yol açmıştır. Krizin yönü finansal piyasalardan reel sektöre doğru olup, Soros'un ifadesiyle kriz, dışsal şoklar tarafından değil, bilhassa finansal piyasaların içindeki dinamikler tarafından gerçekleştirilmiştir (Bakınız Soros,2014). Buna göre finansal hizmetler, kredi derecelendirme ve libor endüstrilerinin oligopolleşmesi ve küreselleşmesi, krizin oluşum ve yayılım süreçlerinden sorumludur. Medyanın, krize yol açan bu oligopolleşme eğilimlerine uzun süreden beri kulak tıkamış olduğu hususu da bugün fark edilen bir gerçektir.

2008 Küresel Finansal Krizinin ana akım iktisat bakımından sonuçları neler olmuştur? İktisat eğitimi endüstrisinin oligopolleşmesi; dikkatleri iktisadi özden (gerçekten) ziyade iktisadi tekniğe, gerçek iktisadi meseleler yerine

esoterik matematiksel modellere uygun “fiktif” meselelere yönelttiği için; konjonktür teorileri, gelir dağılımı ve sosyal devlet gibi hayati araştırma alanları, ana akım iktisadın araştırma gündemine alınmamış, bu alanlarla ilgilenenler de ana akım iktisadın dışında tutularak, bir tür “komplo teorisyenleri” sınıfına sokulmuş ve bu yolla 2008 Küresel Finansal Krizi sürecinin perdelenmesine yol açmıştır. Ana akım iktisatçıların 2008 Küresel Finansal Krizinin mayalanma sürecindeki suskunlukları, dikkat çeken bir başka husustur. Bu durumun iktisat mesleği için bir “ahlaki tehlike” oluşturduğu ileri sürülmektedir (Colander, 2009: ss.4- 5). Kriz sürecinde medya ile ana akım akademiyanın suskunluğu özellikle önemlidir.

Özetlemek gerekirse, 2008 Küresel Finansal Krizinin oluşumundan; finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor, medya ve iktisat eğitimi endüstrilerindeki oligopolleşme eğilimleri ortak olarak sorumludur. Bu bulgu doğru ise, Küresel Finansal Elitin 2008 Küresel Finansal Krizinin oluşum ve yayılım sürecindeki sorumluluğu aşikâr hale gelecektir. Piketty'nin gösterdiği şekliyle Anglosakson dünyasındaki servet ve ekonomik güç konsantrasyonu, politik karar mekanizmalarını etkilemiş; ABD Hazinesi, Sermaye Piyasası Kurulu (SEC) , Fed, Bank of England, seçkin Anglosakson üniversiteleri ve tink-thankları, IMF, Dünya Bankası ve ana akım medyanın gözleri önünde finansal hizmetler, kredi derecelendirme ve libor endüstrilerinde bir tür tekelleşmenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu tekelleşmenin 2008 Küresel Finansal Krizinin doğuşundaki etkilerine Piketty de dikkat çekmektedir. Büyük Resesyon, küresel dünyada kazançların özelleştirilmesine karşılık zararların kamusallaşmasına yol açarak finans dünyasındaki gelir ve servet yoğunlaşmasını arttırmış, zararların ödenmesini de krizin ‘mağduru’ olan alt ve orta gelir dilimlerinin üzerine yıkmıştır. Bütün bu olup bitenlerin ana akım iktisadın beşiği olan Anglosakson dünyasında cereyan etmesi, tam rekabet piyasalarının bayraklaştırıldığı bir zihniyet dünyasında, finansla ilgili piyasaların fiilen tekelci piyasalara dönüştürülmesi ve medya tekelinin de bu durumu kamuoyundan gizlemesi, ana akım iktisat paradigmasının yeniden sorgulanmasını gerektirmektedir. Ana akım iktisadın bilimsel olgu olarak sunduğu şey ile Anglosakson dünyasının uyguladığı şey arasındaki dikotomi, ilmi bir disiplin olarak iktisadın kapsadığı ‘bilimsel alan’ ile ‘ideolojik alan’ arasına sınır çekilmesini acil bir araştırma programı haline getirmiştir.

Bütün bunlara karşılık, Ana Akım Dışı İktisat okulları arasında yer alan Avusturyacı Okul ile Post-Keynesci Okulun geliştirdiği tezlerin, 2008 Küresel Finansı açıklamadaki başarısı dikkatle incelenmeli ve değerlendirilmelidir (Bocutoğlu-Ekinci, 2009b; 2010a; 2010b; Bocutoğlu, 2010).

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tarihi süreçte Smith ile başlayan klasik iktisat, marjinalist devrimden sonra, neo-klasik iktisada dönüşmüş ve fizik biliminin yöntemlerini kullanarak,

kendisini, iktisadi düşünce akımları içinde farklı bir statüde konumlandırmıştır. Buna göre sadece neo-klasik yöntemi kullanan iktisadi düşünce okullarının “bilimsel iktisat” yaptığı, neo-klasik yöntemi kullanmayan iktisadi düşünce okullarının “bilimsel iktisat” yapmadığı görüşü, Anglo-Amerikan dünyasındaki saygın iktisat bölümlerinin temel sınıflandırma ilkesi olmuştur.

Bu ilkedен hareketle iktisadi düşünce iki gurupta toplanmıştır: Ana akım (Ortodoks) iktisat ve ana akım dışı (heterodoks) iktisat. Ana akım (Ortodoks) iktisat başlığı altında Klasik, Marjinalist, Neo-klasik, Ortodoks Keynesçi, Paracı, Yeni Klasik, Yeni Klasik Reel Konjonktür Teorisi ve Yeni Keynesçi iktisat teorileri yer almaktadır. Günümüzde ana akım iktisat teorisi ile neo-klasik iktisat kastedilmektedir. Ana akım dışı (Heterodoks) iktisat başlığı altında ise, Sosyalizm, Marxçı Sosyalizm, Kurumcu İktisat, Alman Tarihçi Okulu, Post Keynesçi İktisat ve Avusturya Okulu toplanmaktadır.

Anglo-Amerikan dünyasında ana akım iktisadın temsil ettiği ilkeler ile dünya ekonomisini kontrol eden Küresel Finansal Elitin çıkarları arasında büyük benzerlikler bulunmaktadır. Bu benzerlik ana akım iktisat ile finansal elit arasında bir tür simbiyotik ilişkinin doğmasına yol açmıştır. Adı geçen dünyada seçkin iktisat bölümleri bir tür oligopol oluşturmakta ve bu oligopol finansal elit tarafından desteklenmektedir. Ana akım iktisadın yöntemini benimsemeyen iktisatçılar, iktisat bölümlerine tahsis edilen araştırma fonlarından yararlanamaz, seçkin akademik dergilerde yayın yapamaz, kariyerlerinde ilerleyemez ve nihayet özel ve kamu sektörlerince talep edilen danışmanlık hizmetleri portföyüne dâhil edilmezler.

Ana akım (neo-klasik) iktisadın, iktisat mesleğine derinlemesine nüfuz etmesi ve onu kontrolü altına alması, ana akım iktisadın analitik varsayımlarının akademiada eleştirilmesini imkânsız kılmaktadır. Çünkü bu eleştirileri duyuracak ne araç (medya) ne de bu eleştirileri duyacak kulak (ana akım akademia) mevcuttur. Dolayısıyla Anglo-Amerikan dünyasındaki iktisat eğitimi, neo-klasik iktisadın ve finansal elitin hâkimiyeti altındadır. Günümüzde ana akım dışı bir iktisatçının, John Bates Clark Madalyası veya Nobel Ödülü alması düşünülemez. Ana akım iktisat, sahip olduğu gücü kullanarak, saygın iktisat bölümlerinde ana akım dışı iktisadın öğretilmesini ve bu bağlamda içinde ana akım dışı öğeleri barındıran iktisadi düşünceler tarihi dersinin ders programlarında yer almasını engellemektedir. Ana akım iktisadın ilkelere tartışmadan uzak tutulduğunda, onun arkasında bulunan finansal elitin küresel ekonomideki hegemonik konumu da dikkatlerden gizlenmiş olur.

Burada altı çizilmesi gereken bir sonuç da, ana akım iktisadın tekellere, oligopollere, kamu müdahalelerine ve bilhassa maliye ve para politikalarına karşı olmasına rağmen, ana akım iktisadın ardına gizlenen Küresel Finansal Elitin ekonomideki oligopolleşmenin tadını çıkarmasıdır. Bu durum kamuoyunun dikkatlerinin tam rekabet piyasalarına çekilmesi ancak uygulamada oligopolcü pratiklere ağırlık verilmesidir. Küresel Finansal Elit kendi oligopolcü pratiklerini, liberal ana akım iktisat öğretisinin ardına gizlemektedir.

Bütün bilimsellik iddiasına rağmen ana akım iktisat okullarının, 2008 Küresel Finansal Krizini öngörememesi, anlayamaması, açıklayamaması, izlediği yöntemin tartışılmasına yol açmıştır. Gerçekten de kendi kendine geleceği öngörme görevi veren neo-klasik modellerin kriz karşısında çaresiz kalması, ana akım iktisadın itibar ve meşruiyet kaybetmesine yol açmıştır.

2008 Küresel Finansal Krizi, ana akım iktisadı zor duruma bırakırken, ana akım dışı iktisadın görünürlüğünü arttırmıştır. Bu bölümde ana hatlarıyla özetlenen neo-klasik teoriye yöneltelen eleştiriler göstermektedir ki iktisat eğitiminde sadece neo-klasik modellerin hâkimiyetine dayanan tekelsel bir yaklaşım yerine, bütün iktisadi düşünce okullarının bilgi ve tecrübelerinin harmanlandığı çoğulcu bir yaklaşımın izlenmesi aklın gereğidir.

Çoğulcu yaklaşım, iktisadi düşüncedeki farklı yaklaşımları tarihi ve düşünsel kökleri ile irdeleyen iktisadi düşünceler tarihi dersinin iktisat eğitimindeki ağırlığını arttıracaktır. İktisadi düşünceler tarihi dersi, iktisat eğitiminde çoğulcu yaklaşımın temsilcisidir. Ancak akılda iyi tutulmalıdır ki Küresel Finansal Elit Anglo-Amerikan dünyasındaki iktisat eğitimi üzerindeki oligopolcü kontrolünden vazgeçmeyecektir. İktisat eğitimindeki çoğulcu yaklaşımın başarısı, ana akım dışı iktisadın analitik başarısının artan bir fonksiyonu olacaktır.

KAYNAKÇA

- Arnsperger, C., ve Varoufakis, Y., (2006). What is neoclassical economics: The three axioms responsible for its theoretical oeuvre, practical irrelevance and, thus, discursive power. *Panoeconomics*, 53(1), 5-18.
- Bagdikian, B., (2000). *The media monopoly*. 6th Edition., Beacon Press, Boston.
- Bank, Z., (2011). *İktisat teorisinde denge tartışmaları*, Yüksek Lisans Tezi, (Tez Danışmanı: Ersan Bocutoğlu), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Libor: What Is It And Why Does It Matter? (2015). *BBC*. May 27, 2015.
- Benmelech, E. ve Dlugosz, J., (2010). The credit rating crisis. *National Bureau Of Economic Research*.
- Bıgo, V. (2008). Explaining modern economics: As a microcosmos of society. *Cambridge Journal Of Economics*, 2008,32: 527-554.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2009a). Genel Teori: Küresel krizler ve yeniden maliye politikası. *Maliye Dergisi*, 156, 66-82.
- Bocutoğlu E. ve Ekinci A. (2009b). Avusturya iktisadi dalgalanmalar teorisini anlamak. *Ekonomik Yaklaşım*, 2009
- Bocutoğlu, E. (2010). Hyman P. Minsky'nin konjonktür teorisi 2007-2010 küresel krizini açıklamaya uygun mu?: Heterodoks bir değerlendirme. *Bankacılar Dergisi*, 75, 3-33.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A., (2010a). Küresel krize farklı bir teorik çerçeve: Avusturyacı konjonktür teorisi. *Bankacılar Dergisi*, 73, 20-34.

- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2010b) *Austrian business cycles theory and global crisis*. Ludwig Von Mises Institute, Daily.
- Bocutoğlu, E. (2011) Krizin makro iktisadından makro iktisadın krizine: Eleştirel bir değerlendirme. E. Uygur (Ed.), *Küresel Bunalım Ve İktisat Eğitimi*, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, İmaj Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. ve Ekinci, A. (2011), *Austrian business cycles theory and global financial crisis: Some lessons for macroeconomic risk and financial stability*. Ludwig Von Mises Institute, Working Papers.
- Bocutoğlu, E., (2013). *Karşılaştırmalı makro iktisat: Teoriler ve politikalar*. Altıncı Baskı, Bursa:Ekin Yayınevi.
- Bocutoğlu, E. (2014), Ana Akım konjonktür teorileri ve 2007 küresel finansal krizi. *International Review Of Economics And Management*, 2(2), 1-39
- Bocutoğlu, E., (2014a). ABD’De Glass-Steagall yasasının yürürlükten kaldırılması 2007 küresel finansal krizini tetikledi mi?: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. *Bankacılar Dergisi*, 90, 83-111.
- Bocutoğlu, E., (2014b). Hukuk Ve İktisat İlişkileri İçin Bir Örnek Olay Olarak Glasssteagall Yasası İle 2007 Küresel Finansal Krizi Bağlantısı. *Uek-Tek 2014, Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Kongresi, Küresel İstikrar Ve Büyüme Ve İktisadın Durumu*, 18-20 Ekim 2014, Kemer, Antalya.
- Bocutoğlu, E. (2015a). Have credit rating agencies got a role in triggering 2007 global financial crisis? *International Conference On Eurasian Economies*, Kazan, Russia, 2015.
- Bocutoğlu, E., (2015b). Servetin yoğunlaşması, iktisadi güç ve ekonomi ilişkileri: Anglosakson finansal hizmetler, kredi derecelendirme, libor ve media endüstrilerindeki oligopolcü eğilimlerin pikettyci açıdan analizi. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 26, 1, 2015. ve *Eyc International Conference On Economics I: Growth*, Ankara:Inequality And Poverty.
- Bocutoğlu, E., (2015c). Kredi derecelendirme kuruluşları ve 2007 küresel finansal krizi. *Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 10.
- Bocutoğlu, E. (2015d). *2008 küresel finansal krizinin nedenleri. İktisadi Krizler Ve Türkiye Ekonomisi: Prof. Dr. İlker Parasız’a Armağan*. Ankara:Orion Kitabevi.
- Bocutoğlu, E., (2015e). *İktisadi konjonktür teorileri. iktisadi krizler ve türkiye ekonomisi: Prof. Dr. İlker Parasız’a armağan*. Ankara:Orion Kitabevi,
- Bocutoğlu, E., (2016). Piketty’nin ikiz günahı: Gelir ve servet dağılımı meselesini tekrar iktisadi analizin merkezine yerleştirmek ve küresel servet vergisi önermek. *Emek Ve Toplum Hak-İş Uluslararası Emek Ve Toplum Dergisi*, 5(11).
- Bocutoğlu, E., (2019a), Ana akım iktisat ve iktisadi düşünceler tarihi. Prof. Dr. Sabri Orman’a Armağan, (Ed. Prof. Dr. İlhan Eroğlu). *Değişim ve dönüşüm perspektifinden iktisadi bakış* içinde, Ekin Yayınevi, 2019.
- Bocutoğlu, E., (2019b). *İktisadi düşünceler tarihi*, 4. Baskı, Bursa:Ekin Yayınevi,
- Bocutoğlu, E., (2019c). *Makro iktisat: Teoriler ve politikalar*. 14. Baskı, Bursa:Ekin Yayınevi.
- Boettke, P. J., Coyne, C.J. ve Leeson, P.T, (2014), Earw(H)İg: I can’t hear you because your ideas too old, *Cambridge Journal Of Economics*, 38 531-544.

- Cameron, J. ve Siegman, K.A., (2012) Why did mainstream economics miss the crisis? *The Role Of Epistemological And Methodological Blinkers, On The Horizon*, 20(3). 164-171.
- Cansen, E., (2014). Keder iktisatçıların kaderidir, *Sözcü*, 21 Ağustos 2014.
- Colander, D., Holt, R., ve Rosser, B., (2003). *The changing face of mainstream economics*. Middlebury College Discussion Paper, No:03/23.
- Colander, D. (2008), *Making of an economist*, Redux, Princeton University Press.
- Colander, D., (2009). *The financial crisis and the systematic failure of academic economics*. Kiel Working Papers No: 1489, February 2009.
- Colander, D., Föllmer, H., Haas A., Goldberg, M., Juselius K., Kirman A., Lux, T. ve Sloth B., (2009). *The financial crisis and the systemic failure of academic economics*. Kiel Institute For The World Economy, Working Paper No:1489.
- Colombo, J. (2014). The new labor 'scandal' will cause a terrifying financial crisis. *Forbes*, March 6, 2014.
- Crawford, C. (2011). The repeal of the glass-steagall act and the current financial crisis. *Journal Of Business And Economic Research*, 9(1).
- Çakır, N. (1998). *Physics and economics*. Ankara:Capital Markets Board Of Turkey, Publication Number: 114,
- Darcy, D., (2009). Credit rating agencies and the credit crisis: how the 'issuer pays' conflict contributed and what regulators might do about it. *Columbia Business Law Review*, 605.
- Easterly, W., (2012). Cartel Of Good Intentions. *Foreign Policy*, 131, 40-49.
- Ekns, E. M. ve Calabria, M.A., (2012). *Regulation, Market structure, and role of credit rating agencies*. Policy Analysis, 704.
- Greenspan, A., (2008). *Türbülans çağı: Yeni bir dünya serüveni*. İstanbul: Boyner Yayınları.
- Gudzowski, M., (2010). Mortgage credit ratings and the financial crisis: The need for a state-run mortgage security credit rating agency. *Columbia Business Law Review*, 1.
- Herman, E. S. ve Chomsky, N., (2002). *Manufacturing consent: The political economy of mass media*. New York: Pantheon Books.
- Hodgson, G.M., (2009). The great crash of 2008 and the reform of economics. *Cambridge Journal Of Economics*, 33.
- Hunt, J.P. (ty). *Credit rating agencies and the 'worldwide credit crisis': The limits of reputation, The insufficiency of reforms and a proposal for improvement*. Www2.Wiwi.Hu-Berlin.De/Institute/Finanz/Skript_Semfin/T12.Pdf adresinden erişilmiştir.
- Itoh, M. ve Lapavistas, K., (1999). *Political economy of money and finance*, New York: Mcmillan Press Limited.
- Kindleberger, C.P ve Aliber, R., (2005). *Manias, panics, and crashes: A history of financial crises*. 5. Editon, John Wiley And Sons.
- Klein, A.P., (2006). *Economics confronts the economy*. Uk: Edward Elgar Publishing, Cornwall,

- Krugman, P. (2009). *The return of depression economics and the crisis of 2008*. Ww Norton.
- Kuttner, R. (2013). *Seven deadly sins of deregulation and three necessary reforms*. The American Prospect, Prospect.Org/Article/Seven-Deadly-Sinsderegulation-And-Three-Necessary-Reforms
- Lawson, T., (200). The current economic crisis: Its Nature and the course of academic economics. *Cambridge Journal Of Economics*, 33, 759-777.
- Lutz, A., (2012). These 6 corporations control 90% of media in America. *Business Insider*.
- Matthews, C. (2015). *Did a 26-year-old just take down thomas piketty?*
- Mcvea, H., (2010). Credit rating agencies, subprime mortgage debacle and global governance: The eu strikes back. *International And Comparative Law Quarterly*, 59.
- The National Commission, (2011). *The financial crisis inquiry report*. Official Government Edition, Fcic Website.
- Partney, F., (1999). The siskel and ebert of financial markets?: Two thumbs down for the credit rating agencies. *Washington University Law Quarterly*, 77(3).
- Perkins, Z.W. ve Earle, J., (2013). Economics students need to be taught more than neoclassical theory. *The Guardian*.
- Pikkety, T., (2015), *21. Yüzyılda Kapital*. (çev. H Koçak), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın: 3144.
- Roubını, N., ve Mihm, S. (2012). Kriz ekonomisi, dünya ekonomisinin çöküşü ve Geleceği, çev. I. Tezcan), İstanbul: Pegasus Yayınları: 422, Ekonomi: 3.
- Rognlie, M., (2014). A note on piketty and diminishing returns to capital. [Www.Mit.Edu](http://www.mit.edu).
- Semmler, W. ve Gong, G., (2008), Keynes and modern macroeconomics, *Metu Studies In Development*, 38, 29-59.
- Shiller, R. J., (2008). *The subprime solution*, Princeton University Press. Soros, G., 2014. Anatomy Of A Crisis, [Www.Georgesoros.Com/Interview](http://www.Georgesoros.Com/Interview).
- Tovar, C. E., (2009), Dsge models and central banks. *Economics-The Open Access, Open Assessment E-Journal*, 16, 1-31.

SOSYAL ZEKÂ KAPSAMINDA SOSYAL BİLGİNİN, ÖĞRENEN ÖRGÜT YAPISINA ETKİSİ: SENDİKA İŞYERİ TEMSİLCİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA*

Fatih Mehmet Bakırtaş¹- Mustafa Lamba²

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0002-9108-1410

²ORCID ID: orcid.org/0000-0002-7406-6112

Öz

Sendikal faaliyetlerde insan ilişkilerinin önemi; üye kazanmak ve üyelerinin menfaatlerini korumak anlamında özellikle işçi temsilcileri bakımından büyüktür. O halde işçi temsilcilerinin üye kazanmak ve üye menfaatlerini etkin şekilde korumak için insan ilişkilerini artırıcı özellikleri taşıması gerekmektedir. Çalışmamız, insan ilişkilerinde başarılı bir süreci mümkün kılan sosyal zekaya ve sosyal zekanın hammaddesi olan bilgiye yani örgütsel açıdan öğrenen örgüt yapısına odaklanmaktadır. Sosyal zekâ kavramı, insanı anlama ve insan ilişkilerinde profesyonelce davranma şeklinde tanımlanmaktadır. Öğrenen örgüt kavramı ise örgüt üyelerinin yeni bilgiyi üretmeleri, bu bilgiyi paylaşmaları, bu bilgiyi örgütün ortak bilgisi haline getirmeyi ve bu şekilde sorunların üstesinden gelmeyi ifade eden bir kavramdır. Çalışmamız sosyal zekanın var olan düzeyi ile örgütün öğrenme sürecine ilişkin etkiyi ortaya koymak üzerine şekillenmiştir. Bu bakımdan 108 sendika iş yeri temsilcisine ulaşılarak 3 boyutlu sosyal zekâ ölçeği ve 12 boyutlu öğrenen örgüt ölçeği uygulanmıştır. Araştırma yöntemi olarak Kısmi En Küçük Kareler (KEKK) yaklaşımı ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) benimsenmiştir. Benimsenen araştırma yöntemi ile yapılan yol analizi sonucunda; sosyal zekâ ölçeğinin sadece sosyal bilgi süreci boyutu; yol modelinde öğrenen örgütün hatalara hoşgörü, katılım, bağlılık, güven, karşılıklı destek ve iyimserlik boyutlarına etki ettiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Zekâ, Sosyal Bilgi, Öğrenen Örgüt, İşçi Sendikası, Kısmi En Küçük Kareler ile Yapısal Eşitlik Modeli

Atıf için:

Bocutoğlu, E. (2020). Sosyal zekâ kapsamında sosyal bilginin, öğrenen örgüt yapısına etkisi: Sendika işyeri temsilcileri üzerine bir araştırma. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 395-421.

**Teşekkür: Bu çalışma "Sosyal Zekanın Öğrenen Örgüt Yapısına Etkisi: Sendika İş Yeri Temsilcileri Üzerine Bir Araştırma" adlı tez çalışmasının devamı niteliğindedir. Çalışmayı Proje No: 0506-YL-18 kodu ile destekleyen Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonuna, verilerin toplanmasında destek olan HAK-İŞ Konfederasyonuna ve veri analizi aşamasında yardımcı olan Dr. Hamza Kandemir'e teşekkür ederim.*

¹ Hizmet-İş Sendikası Eğitim ve Sosyal İşler Daire Başkanı, Ankara/ Türkiye

e-posta: fbakirtas@hizmet-is.org.tr

² Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu

Yönetimi Bölümü, Burdur/ Türkiye

e-mail: mlamba@mehmetakif.edu.tr

THE EFFECT OF SOCIAL INTELLIGENCE ON LEARNED ORGANIZATIONAL STRUCTURE: A RESEARCH ON UNION WORKPLACE REPRESENTATIVES

ABSTRACT

The importance of human relations in trade union activities is particularly significant in terms of workers' representatives in terms of gaining members and protecting the interests of its members. Therefore, workers' representatives should have the characteristics of enhancing human relations to gain members and effectively protect member interests. Our study focuses on social intelligence and organizational structure which makes a successful process in human relations possible and information that is the raw material of social intelligence. The concept of social intelligence is defined as understanding human beings and acting professionally in human relations. The concept of learning organization refers to the fact that the members of the organization produce new information, share this information, make this information the common knowledge of the organization and overcome the problems in this way. Our study is based on the existing level of social intelligence and the effect of the organization on the learning process. In this regard, 108 union workplace representatives were contacted and 3-dimensional social intelligence scale and 12-dimensional learning organization scale were applied. Structural Equation Modeling (SEM) has been adopted as a research method with Partial Least Squares approach. As a result of the path analysis conducted with the adopted research method, it is seen that the social intelligence scale only affects the dimensions of tolerance, participation, loyalty, trust, mutual support and optimism of the learning organization.

Keywords: *Social Intelligence, Learning Organization, Labor Union, Structural Equation Model with Partial Least Squares.*

GİRİŞ

Örgütler varlıklarını sürdürebilmek için hayatlarının farklı dönemlerinde farklı stratejiler ve yöntemler izlemeye çalışırlar. İzlenen bu stratejiler ve yöntemler örgütsel hafızada saklanarak gelecekte karşılaşılabilecek olan benzer olaylar ve durumlar için birer rehber niteliği taşırlar. Bundan dolayı örgütlerin öğrenmesi çok hızlı değişimlerin yaşandığı günümüz rekabet ortamında kendilerine önemli avantajlar kazandırmaktadır. Ayrıca örgüt bakımından öğrenmenin kuşak değişimlerinde ve örgüt kültürünün geliştirilmesinde de katkıları yadsınmaz. Sürekli öğrenen, geçmişten dersler çıkaran, ortaya çıkan yeni durumlara kendini hızla uyarlayabilen örgütler belirsizlik ortamında yollarını daha kolay bulabileceklerdir.

Günümüzde hızlı değişimler ve yenilikler karşısında daha çok üst kademe yöneticilerinin başarılı olmak için öğrenme sürecine girdikleri görülmektedir. Fakat örgütün sağlıklı olarak ilerlemesi için örgütün tüm birim ve bireyleri sürekli öğrenmeye ihtiyaç duymaktadır (Öneren, 2008). Öğrenmenin temelinde ise zekanın etkisi büyüktür. Özellikle stratejik bir bakış açısıyla yönetilmesi gereken örgütler için sosyal zekâ kavramı örgüt yöneticilerinde bulunması gerek bir özelliktir. Sosyal zekanın literatürde ilk kez ortaya çıkışı 1920'lerde Thorndike'nin bazı insanların günlük yaşamda neden daha başarılı oldukları sorusunun araştırmasıyla gerçekleşmiştir (Murphy, 2013, s.92). Thorndike'nin (1920, s.228) bakış açısında sosyal zekâ, mekanik zeka ve soyut zeka türlerinden farklı olarak; çocukları, kadınları, erkekleri anlayabilme ve bireyler arası ilişkilerde akılcıca davranma yeteneği olarak açıklanmıştır. Sosyal zekâ kavramının literatürde ortaya çıkmasından sonra, başka araştırmacılar sosyal zekâyı farklı şekillerde tanımlamaya çalışmışlardır. Örneğin, Gilliland ve Burke'e (1926) göre, sosyal zekâ insanları yönetebilme veya insanlarla iyi anlaşabilme yeteneği; Eysenck, Eysenck ve Barrett'a (1985) göre sosyal zekâ, sosyal ve kültürel etkilere bağlı genel zekânın bir sonucu ve insanın toplum gereksinimlerine uyum sağlaması olarak tanımlanmıştır.

Bu çalışmada, zekânın türlerinden biri olan sosyal zekânın alt boyutu olan sosyal bilgi sürecinin öğrenen örgüte etkisi araştırılmıştır. Sendika işyeri temsilcilerinden anket tekniği kullanılarak elde edilen veriler tanımlayıcı istatistiklerinin yanında yordayıcılığı ölçen varyans tabanlı yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Bu bakımdan çalışma nicel analizler neticesinde elde edilen verilerin yorumlanmasını biçimindedir. Sosyal zekanın tanımlamaları çerçevesinde etkili bir sendikal çalışma için sosyal zekanın var olan durumu, geliştirilmesi için yapılacak olan uygulamalar ve sürecin sonuçlarının modellemesi gereklidir.

SOSYAL ZEKÂ KAPSAMINDA SOSYAL BİLGİ

Zekâ kelimesi, etimolojik olarak ele alındığında; parlak ateş, keskinlik ve parlaklık anlamlarını taşımaktadır (Erten, 2013, s.5). Genel olarak zekâ; aklın öğrenme, öğrendiğinden fayda elde edebilme, yeni gelişen her duruma uygunluk gösterebilme ve sorunlara ilişkin yeni çözüm yolu üretebilme yeteneğinin toplamı olarak değerlendirilebilir (Temeloğlu, 2018, s.8). Psikiyatri biliminde ise çözme, planlama, soyut düşünebilme, yargılama, öğrenme becerileri olarak tanımlanır (Sütlü, 2013, s.3). Zekâ, eğer yetersiz olursa eğitim, sosyal paylaşım, iletişim, özgüvensizlik, bireyin kendine yetememesi, mesleki başarısızlık sahalarında bozulmalar gerçekleşecektir (Özdemir, 2017, s.117). Modern eğitim psikolojisi alanyazınına bakıldığında, alanın önemli isimlerinden Thorndike ve Stein (1937), zekanın birbirinden bağımsız etmenlerden meydana geldiğini savunmaktadır. Thorndike ve Stein'a (1937) göre dört temel etken vardır ve bunlar; sözcükleri anlayabilme, sayılar ile akıl yürütebilme, kavrama ve ilişkileri görsel olarak algılayabilme olarak sıralanmaktadır. Aynı çalışmada zekâ alt etmenlere ayrılarak üç zekâ türü ortaya konmaktadır: soyut, mekanik ve toplumsal zekâ. Soyut zekâ söz, sayı ve kavramları anlayabilme yetisi; mekanik zekâ, araç ve makinelerin çalışma prensibini anlayabilme yetisi; toplumsal zekâ ise başka insanlar ile iyi bağlar kurabilme yetisi olarak tarif edilmektedir (Çelenk, 2015, s.6).

Sosyal zekanın ilk çalışmaları Thorndike'e (Murphy, 2013, s.92) aittir. Thorndike (1920, s.228), sosyal zekayı, insanı tanıma ve bireyler arası ilişkilerinde profesyonelce hareket etme biçiminde tanımlamaktadır. Sosyal zekâ temelde iki boyuta ayrılmaktadır: bilişsel boyut (insanı anlamak) ve davranışsal boyut (insanlar arası ilişkilerde akılcı davranış). Ancak alan yazındaki araştırmacılar tarafından boyutlar hakkında ortaya konmuş ortak ve net bir görüş bulunmamaktadır. Bir başka tanımda Marlowe (1986); sosyal zeka veya sosyal yeterliliği, bireyler arası ilişkilerde bireyin başta kendi olmak üzere başka insanların da duygu, düşünce ve davranışlarını anlama ve buna uygun davranma yeteneği biçiminde tanımlamaktadır (Doğan vd., 2009: 236; Thorndike ve Stein, 1937). Bazı araştırmacılar sosyal zekanın alt boyutu olmadığını kabul ederek, yapıyı bütüncül olarak araştırmaktadır. Bu bakış açısına göre akıllı olan biri tüm sosyal olgularda uzmanlaşabilmektedir. Alan yazında konuya yönelik araştırmalar arttıkça, farklı fikirler ortaya çıkmakta, kavramsallaştırma karmaşıklaşmakta ve çok boyutluluk meydana gelmektedir.

Sosyal zekâ, sözlü ve sözsüz işaretleri okumak ve anlamak, bilgiyi kullanabilmek, insanları bilgilendirebilmek vb. çok sayıda farklı bileşenlere sahiptir. Duygu kontrol becerisi de etkin sosyal etkileşim süreci ile bir aradadır. Bunun yanında empati kavramı da sosyal zeka yapısının bir bölümü olarak değerlendirilmektedir (Hançer ve Tanrısevdi, 2003, s.213). Bir başka çalışmada, duygusal zekâ sosyal zekânın bir formu olarak tanımlanmaktadır (Acar, 2002, s.53). Sosyal zekâ; bazı insanların günlük toplumsal yaşantıda

neden daha başarılı olduğu sorusuna cevap ararken ulaşılmış bir sonuçtur (İlhan ve Çetin, 2015, s.6).

Sosyal Zekanın Ölçülmesi

Sosyal zekanın ölçülmesi, bir bakıma sosyal zekanın çok boyutlu bir yapı olduğunu kabul etmek anlamına gelmektedir. Sosyal zekâ sınıflandırması karmaşık bir süreçtir ve bu şekilde bir sınıflandırmanın gelişimi dikkatle oluşturulmuş bir temel üzerine kurulmalıdır (Hançer ve Tanrısevdi, 2003, s.214). Alan yazın incelemesinde, sosyal zekanın kavramsallaştırılmasında en önemli problemin yapının işlevselleştirilmesi ve ölçülmesi olduğu ortaya çıkmaktadır. Sosyal zekânın ölçümü zorlaştıran başlıca temel unsurlar ise, yapının tam olarak tanımlanamaması, akademik zekâ ile birlikte değerlendirilmesi ve boyutları konusunda mutabakata varılamamasıdır. Ölçmedeki zorluklar, ölçme araçlarına da yansımaktadır. Tüm araştırmacıların ortak kabulü haline gelmiş tek bir ölçme aracı bulunmamaktadır. Sosyal zekâyı bütüncül olarak incelemek yerine, araştırmacılar sosyal kabiliyet, bireyler arası ilişkiler, empati, sosyal yeterlilik gibi sosyal zekanın alt boyutlarına yönelme eğilimindedir (Doğan ve Çetin, 2008, s.7). Bu bakımdan sosyal zekanın ölçülmesine yönelik ilk çalışmalar insanların bilişsel özelliklerine yoğunlaşırken, alan yazının gelişimi sürecinde kendini değerlendirmeden, başkasını değerlendirmeye kadar uzanan farklı ölçekler de geliştirilmiştir (Akman ve Akman, 2017, s.38).

Sosyal zekanın araştırılmasında genel olarak yapıya bilişsel ve davranışsal olarak temel ayırım yaklaşımı vardır. Çavuş vd. (2019, s.261)'nin Silvera vd. (2001)'den aktarımlarına göre sosyal zekanın ölçülmesinde üç alt boyutlu yaklaşım belirlenmiştir. Alt boyutlardan ilki *sosyal bilgi sürecidir*. Sosyal bilgi süreci ise insanların başka insanlarla olan ilişkisinde duygu ve düşüncelerini anlayabilmesi, jest ve mimikler ile aktarılan tepkileri yorumlayabilmesi ve beklentileri tahmin edebilmek gibi becerilerden oluşmaktadır. Alt boyutlardan ikincisi *sosyal beceri* davranışa dönüştürülen sosyallik olarak tanımlanır. Alt boyutlardan sonuncusu ise *sosyal farkındalıktır*. Sosyal farkındalık kişinin bulunduğu koşullara rahat uyum sağlayabilme becerisidir. Çalışmamızda sosyal zekanın bu üç alt boyutundan sosyal bilgi süreci üzerinde daha fazla durulacaktır.

Sosyal Bilgi Süreci hakkında gelişim psikolojileri araştırmalarında, çocukların gelişimi sürecinde üzerinde çokça araştırma yapılmaktadır. Araştırmanın önemi çocukların sosyal ip uçlarını kullanarak yorumlayıcı duygularını-niyetlerini nasıl kodladığı ve kendi hedeflerine uygun olarak bu tür sosyal bilgilere nasıl cevap verdiklerine dair kararları incelenmektedir. Sosyal bilgi, yetkin davranışsal tepkiyi kolaylaştıran, uyarlanabilir bilişsel tepki karar vermeyle uyumlu şekilde bencillik ve diğer duyguların üstesinden gelmeyi içermektedir (Denham vd., 2013, s.180-181). İnsan ilişkileri-

nin sürdürülebilir, sağlıklı, etkili, sonuç alınabilen vb birçok sonuçları bakımından sosyal bilginin önemi ortaya çıkmaktadır.

ÖĞRENEN ÖRGÜT KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ VE YAPISI

“Öğrenen örgüt” kavramı, Peter Senge’in (2000) “Beşinci Disiplin: Öğrenen Organın Sanatı ve Uygulaması” adlı eserinin yayımlanmasından sonra popülerlik kazanmaya başlamıştır. Öğrenen organizasyon, şartlara uyulanabilen, hatalardan öğrenen, gelişim durumlarını araştıran ve personel katkısını optimize eden bir kuruluş olarak tanımlanmaktadır (Çetin Gürkan, 2007, s.120). Senge (2000), öğrenen organizasyonun temel özelliklerini beş disiplini şu şekilde özetlemektedir: sistem düşüncesi, kişisel ustalık, zihinsel modeller, paylaşılan vizyon ve takım öğrenimi. Bu disiplinler, kurumlarda sürekli öğrenmeyi, adaptasyonu ve büyümeyi teşvik eden altyapının oluşturulmasına izin vermektedir. Sonuç olarak, öğrenme bir organizasyonun temel amaçlarından biridir ve örgütsel bir öğrenim kültürü oluşturmaktadır (Gagnon vd., 2015, s.637).

Örgütlerin çevresel değişimlere uyumunda en önemli etken, örgütlerin öğrenme yeteneklerini kişisel düzeyden, örgütsel düzeye taşıyacak dinamikleri geliştirmesidir. Öğrenme süreci, çalışma ortamında ve çalışma ortamı dışında örgütsel seviyeye yayılması neticesinde oluşmaktadır (Atak ve Atik, 2007, s.76). Öğrenen örgüt kavramının örgüt alan yazınında popüler hale gelmesi, küresel rekabet, hızlı örgütsel değişimler ve örgütsel hayatı çevreleyen belirsizliklerin bir getirisi (Turan vd., 2011, s.629). Bu kavram, örgüt çalışanlarının yeni bilgiyi üretmelerini, bunu paylaşabilmelerini, paylaşılan bilgiyi örgütün ortak bilgisi haline getirmelerini ve problemlerin üstesinden gelmelerini esas almaktadır. Bu şekilde, örgütler yaşamış oldukları tecrübelerden ve yeni bilgiyi yaratma çalışmalarından ne şekilde rekabet edeceğini ve problemlerin üstesinden nasıl geleceğini öğrenebilecektir. Öğrenme sürecini sağlayamayan örgütler ise rekabet güçlerini yitirecektir (Erigüç ve Balçık, 2008, s.77). Basım vd. (2009, s.58)’ye göre öğrenen örgütlerde, çalışanlar kendi performans sonuçları yerine, tüm çalışanların toplu olarak yürütülen sürekli öğrenme süreçlerine odaklanmaktadır. Bu tür örgütlerde çalışanlar kendi rollerini, resmi rol tanımlarının ötesine genişleterek sistem yaklaşımını geliştirirler.

Öğrenen örgütler, yetenekleri keşfetme ve bunu uygulama fırsatının yanında örgütün devamlı geçirdiği süreçlerden sonuç almasını ve çalışanlarını geliştirici bir sistemin oluşmasını sağlayarak insanlığın üst seviye değerlerini elde etmesini hedeflemektedir. Böylelikle öğrenen örgütler, kendini yenileyebilen, geleceğini şekillendirebilen, bilgiyi sürekli olarak yaratabilen, bu bilgiyi saklayabilen, sosyal ve hareketli bir örgüt içeriğine sahip örgüt modelini temsil etmektedir (Özdayı ve Özcan, 2005, s.39-40). Öğrenen örgüt, yer aldığı zaman diliminde olayların farkında olan hedeflerini gerçekleştirmek için tüm potansiyelini kullanarak becerilerini geliştirebilen, işe bağ-

lı, tüm örgüt üyeleri ile hedefi ve vizyonu paylaşan kişilerden oluşan, yeni fikirlerle beslenebilen, ortak beklentilerin serbest bırakıldığı, ekip olarak öğrenmenin ortamını yaratan ve kendi geleceğini oluşturmada etkili olmak isteyen örgüt tipidir (Bulutlar, 2003, s.53).

Öğrenen örgüt, öğrenmenin örgütsel etkinliğinin geliştirilmesinde oynatabileceği role değer vermektedir. Bu tarz örgütler, öğrenmeyi ve vizyonunu gerçekleştirmede örgütü destekleyecek bir öğrenme stratejisine ilham veren vizyon sunmaktadır (Serrat, 2017, s.58). Değişen şartlara uyum göstermek ve gelişmek isteyen örgütlerde, daha iyi ve daha hızlı öğrenme odaklı bir yaklaşım bulunmaktadır. Çoğu kuruluş teknolojinin yönlendirmesi ile kendini yenilemeye çalışmakta; ancak her zaman geçerliliğini koruyamamaktadır. Şekil 1’de gösterildiği gibi, örgütler insanlar, bilgi ve teknolojinin birlikte değerlendirilmesi ile değişen yapıya uyum göstermekte ve her bir alt sistem, diğerlerini sistem geneline nüfuz ederken öğrenmeyi de desteklemektedir (Serrat, 2017, s.58).

Öğrenen Örgüt Gelişim Aşamaları

Bilen Örgütler

Geleneksel örgüt biçimlenmesinde önemli rol oynayan Frederick W. Taylor ve “Bilimsel Yönetim Yaklaşımı”, Henri Fayol ve “Yönetim Teori”, Max Weber ve “Bürokrasi Modeli” gibi yönetim kuramcılarının çalışmalarının özünde “her yer ve her şartta en iyi tek bir yol” bulunduğu fikriydi. Bahsedilen en iyi yol yalnızca yönetici tarafından bilinebilmektedir. Bu sebeple bu tür örgütsel yapılar bilen örgütler olarak isimlendirilmektedir (Turan vd., 2011, s.155-156). Örgütsel çalışmalar içinde en eski ve ilk halka; bilen örgüttür ve en eski modeldir. Öğrenen örgütler çevrelerindeki değişime tepki olarak ortaya çıkan örgütsel yapıdır. Bilen örgüt yapılarında değişimler büyük çapta olmayıp elde bulunan ürün ve hizmetlere yapılan küçük eklemelerle gerçekleşmektedir. Bu yapılarda yapılan yenilikler öğrenme neticesinde elde edilen ürünler değildir. Bu sebeple işletmenin kanıtlanmış çizgisi ile sınırlı kalan yenilikler, rekabet gücünü de belli bir sınırdan tutmaktadır. Bilen örgütlerin en önemli özelliği, rasyonelliğe ve etkinliğe en yüksek düzeyde önem vermeleridir. Bilen örgüt, personelin güçlü tarafları ve potansiyelleri çevresinde kurulmaktansa, personeli mekanik örgütlenmenin gereklerine uygun şekilde biçimlendirmektedir (Şahin vd., 2014, s.60-61).

Anlayan Örgütler

Bilen örgütlerden sonra, anlayan örgütler dönemi gelmektedir. Bilen örgütler zaman ilerledikçe, fonksiyonlarını daha farklı şekilde yapılandırmaları gerektiğini anlamaya başlamıştır. Anlayan örgütlerin bilen örgütlerden farkı insana verdiği önemdir. 1980’li yıllardan sonra örgüt kültürü kavramı gelişmiş ve örgütler yönlendiren temel etken konumuna gelmiştir. Anlayan örgütlerin temel özelliği işletmenin tüm değerlerinin/kültürünün tüm çalı-

şanlar tarafından anlaşılması ve bu kültürün uygulanmasına imkân verilmesidir (Kılıç ve Aytekin, 2010, s.156). Bu tip örgütler olaylara en iyiyi sağlama bakış açısı ile yaklaşmayı, ortam şartlarına ve bireysel değer yargılarına bağlı olarak farklı “iyi”lerin var olabileceğini savunan örgüt tipidir (Karahan ve Yılmaz, 2010, s.151).

Düşünen Örgütler

Bilen Örgüt, Anlayan Örgüt silsilesinin bir sonraki aşaması olan Düşünen Örgütlerin temel felsefesi; teşhis ve tedavi sürecinin oluşturulmasını sağlamaktır. Düşünen örgütler, sorunları tespit etmeye çalışan, farklı çözüm önerileri geliştiren, gelecekte çıkabilecek sorunlara karşı şimdiden çözüm yolu üretmeye çalışan örgütlerdir. Düşünen örgütlerin engeli ise pratik çözümler üretmek sorunun üstesinden gelmelerine rağmen bu sorunların temeldeki sebeplerine ulaşamamalarıdır. Bu yaklaşım reaksiyoner programları esas alırken, yönetimin bakış açısını daraltmakta ve öğrenmeyi engelleyen bir durum ortaya koymaktadır (Pelit vd., 2010, s.61; Bayer, 2007, s.77).

Öğrenen Örgütler

Uluslararası ilişkilerin seviyesinin artması, uluslararası ticaretin hacminin artması, uluslararası standartların gerekliliği ve farklı piyasalarda meydana gelen gelişmelerin takip edilmesi, teknolojinin örgütsel yapıları değişime zorlaması yeni yapılanma akımlarının oluşturulmasına vesile olmuştur. Bu akımlardan biri de öğrenen örgüt yapısıdır. Öğrenen örgütlerde, sürekli gelişim, geleceği şimdiden görmek ve geleceği planlamak gibi nitelikler bulunmaktadır (Ayhan, 2007, s.79). Öğrenen örgütlerin beş disiplini vardır. Bunlar; “*Sistem Düşüncesi, Kişisel Hakimiyet, Zihni Modeller, Paylaşılan Görme Gücünün Oluşturulması ve Takım Halinde Öğrenme*” olarak sıralanmaktadır. Bu beş disiplin Senge (2000) tarafından ortaya konmuş ve yaygın kabul görmüştür. Senge, örgütsel öğrenmeyi hızlandıran unsurları ile şöyle sıralamaktadır (Bratianu, 2015, s.297);

- *Mikro Dünyalarla Gerçek Dünyaları Bütünleştirme*
- *Zamanı Hızlandırma ve Yavaşlatma*
- *Alanı Daraltmak*
- *Değişkenlerin İzolasyonu*
- *DeneySEL Yönelim*
- *Düşünmek İçin Ara*
- *Teoriye Dayalı Strateji*
- *Kurumsal Bellek*

Öğrenen örgütlerin yeni paradigmalara ve yeni teknoloji altyapısı kullanmaları, hatta yeni yaklaşımlar ve yeni teknoloji geliştirme potansiyelleri en önemli ayırt edici özellikleridir. “Ya buluş yapacaksın ya geri kalacaksın” inancı inovasyonun ve öğrenmenin önemine yapılan vurgunun sloganıdır (Gölönü, 2006, s.77-78). Öğrenme süreci, hem çevre tarafından zorunlu hale getirilmekte hem de öğrenme için yeterli veriyi sağlamaktadır. Bu etken

maksimum faydayı sağlayacak biçimde kullanılmalıdır. Bu noktada esas olan öğrenme becerisinin geliştirilmesidir. Öğrenmenin öznesinin ise öğrenmenin kendisi olduğu akıldan çıkarılmamalıdır (Özgen vd., 2004, s.176). Öğrenen örgüt ile örgütsel öğrenme arasında tam olarak yeterli ayrımı yapabilecek deneysel çalışmalar bulunmamaktadır (Toksöz, 2015, s.16) ve öğrenen örgüt ile örgütsel öğrenmenin belirgin bir şekilde ayrımını ortaya koymak için yeterli dayanaklar bulunmamaktadır.

SOSYAL BİLGİNİN ÖĞRENEN ÖRGÜT YAPISINA ETKİSİNİN ANALİZİ

Bu bölümde sosyal bilgi boyutunun öğrenen örgüt yapısına etkisinin analizi yer alacaktır. Analiz kapsamında araştırmanın amacı, önemi, hipotezleri, evreni-örneklemi, demografik bulgular bilgileri ve kısmi en küçük kareler yaklaşımı ile yol analizi yer alacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın amacı, bireylerin sosyal bilgiye ilişkin değerlendirmelerinin, öğrenen örgüt yapısına etki ettiği varsayımını istatistiksel olarak ortaya koymak ve bu etkinin örgütsel yapılar tarafından fark edilmesini bilimsel olarak açıklamaktır.

Yapılan alan yazın taramasından sonra sosyal zekanın, öğrenen örgütlere etkisinin yapısal eşitlik modellemesi (YEM) kullanılarak incelenmesinin herhangi bir bilimsel araştırmanın konusu olmadığı görülmüştür. Nitekim zekâ ve öğrenmenin örgüt modellemesinin Türk yönetim ve strateji alanında araştırılmadığı ve yayınlanan tezler dikkate alındığında Kısmi En Küçük Kareler (KEKK) yöntemiyle örgütsel davranışla ilgili herhangi bir tartışma başlatılmadığı tespit edilmiştir. Örgütsel davranış alan yazınında olan bu eksikliği gidermek üzere varyans tabanlı KEKK yaklaşımı ile YEM kullanılarak ampirik bir araştırma alan yazına kazandırılacaktır. Yapılan tez çalışmasından sonra çalışmanın amacı sosyal zekanın alt boyutu olan sosyal bilgi kavramına indirgenmiştir.

Araştırmanın Sorusu ve Hipotezleri

Araştırmanın temel sorusu şu şekildedir:

- Sosyal bilgi, öğrenen örgüt yapısını etkilemekte midir?

Araştırmanın hipotezleri ise şu şekildedir:

H₁: Sosyal bilgi, öğrenen örgüt üzerinde etkilidir

H_{1.1}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün bilgi akışı boyutunu etkiler.

H_{1.2}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün yenileşme boyutunu etkiler.

H_{1.3}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün katılım boyutunu etkiler.

H_{1.4}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün takım odaklılık boyutunu etkiler.

H_{1.5}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün hatalara hoşgörü boyutunu etkiler.

- H_{1.6}**: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün sonuç odaklılık boyutunu etkiler.
H_{1.7}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün ortak amaç boyutunu etkiler.
H_{1.8}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün saygı boyutunu etkiler.
H_{1.9}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün bağlılık boyutunu etkiler.
H_{1.10}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün güven boyutunu etkiler.
H_{1.11}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün karşılıklı destek boyutunu etkiler.
H_{1.12}: Sosyal bilgi, öğrenen örgütün iyimserlik boyutunu etkiler.

Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evreni HAK-İŞ Konfederasyonu'na bağlı şekilde faaliyet gösteren Hizmet-İş sendikasında, sendika iş yeri temsilcisi sıfatıyla görev yapan 4.080 kişidir. Araştırmanın evrenindeki tüm bireylere ulaşmanın zaman ve maliyet kısıtlılıkları sebebi ile evren sınırlandırılmıştır. Sınırlandırma yaparken sendikanın, araştırma sürecinde sendikal eğitim yaptığı iller örneklem olarak düşünülmüş ve Artvin, Rize, Bingöl, Elazığ, Erzincan ve Samsun illeri evren olarak tercih edilmiş ve bu tercih ile evren sayısı 207, örneklem ise 108 olarak belirlenmiştir. Ölçek 108 sendika işyeri temsilcisine uygulanmıştır.

Tablo.1. Demografik Özellikler

Yaş Grupları	N	%
20 Yaş ve Altı	5	4,6
20-28 Yaş	21	19,4
29-37 Yaş	48	44,4
38-46 Yaş	30	27,8
47-55 Yaş	4	3,7
Cinsiyet	N	%
Kadın	16	15
Erkek	92	85
Medeni Durum		
Evli	93	86
Bekar	15	14
Eğitim Durumu	N	%
İlk Öğretim	42	39
Lise	52	48
Ö Lisans-Lisans	14	13

Araştırmanın yapıldığı örneklemin yaş grubu bakımından yoğunluk 29-37 yaş arası %44,4 oranla en yüksek katılımı oluşturmaktadır. Araştırmaya katılanların %85'i erkek işçilerdir. Medeni durum bakımından katılımcıların %86'sı evlidir. Eğitim durumu bakımından ise ilk ve orta öğretim eğitim düzeyine sahip katılımcıların %87'lik bir orana sahiptir.

Demografik Bulgular

Tablo 2. Çalışanların Kurumlara Göre Dağılımı

Çalışılan Kurumlar	N	%
Hastane	17	16
Üniversite	3	3
Belediye	60	56
KYK	8	7
Diğer	20	18

Araştırmaya katılanların %56'sı belediyelerde çalışmaktadır. Bu bakımdan belediyelerde çalışan personeller bakımından araştırmanın değerlendirilmesine odaklanılmalıdır.

Tablo 3. Çalışanların Toplam İş Tecrübesine Göre Dağılımı

Toplam İş Tecrübesi	N	%
5 Yıldan Az	20	19
5-10 Yıl	13	12
10-15 Yıl	29	27
15-20 Yıl	22	21
20 Yıldan Fazla	23	21

Araştırmaya katılanların toplam iş tecrübesi yoğunluk olarak 10 yıl ve üzerindedir.

Tablo 4. Çalışanların Gelir Aralıklarına Göre Dağılımı

Gelir Aralıkları	N	%
2200-3000 TL	40	37
3001-4500 TL	19	17
4501-5500 TL	14	13
5501-6500	17	16
6501-7500	14	13
7501 ve üzeri	4	4

Araştırmaya katılanların gelir düzeyi yarıdan fazlası (%54) 4.500 TL'den az gelire sahiptir.

Tablo 5. Araştırmanın Verilerinin Toplandığı İller

Görüşme Yapılan İller	N	%
Artvin	7	7
Bingöl	8	7
Elazığ	27	25
Erzincan	30	28
Rize	27	25
Samsun	9	8

Araştırmaya katılanların iller bazında dağılımında Erzincan, Elazığ ve Rize en yüksek düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Sendika Üyelik Süresi Dağılımı

Sendika Üyelik Süresi	N	%
5 Yılda Az ()	52	52
5-10 yıl ()	19	19
10-15 yıl ()	17	17
15-20 yıl ()	10	10
20 yıldan fazla	9	9

Araştırmaya katılanların yarıdan fazlasının sendika üyelik süresi 5 yıldan azdır.

Tablo 7. Sendika İşyeri Temsilciliği Zamansal Dağılımı

Sendika İşyeri Temsilciliği Süresi	N	%
1 Yılda Az	18	17
1-3 Yıl	44	41
4-10 Yıl	30	28
11-15 Yıl	15	14

Araştırmaya katılanların sendika iş yeri temsilcilikleri süresi bakımından en yüksek aralık 1-3 yıl arasındadır.

Araştırmanın Ölçekleri

Araştırmanın Öğrenen Örgüt ölçeği, Şahin v.d. (2014)'nin çalışmasından faydalanılarak elde edilmiştir. Ölçek Bowen, vd. (2007) tarafından geliştirilen ve Şahin vd. (2014) tarafından Türkçe geçerliliği sağlanan Öğrenen Örgüt Profildir. Yapılan çalışma ile ölçek 36 maddeden ve 2 (Eylemler ve Duyarlılık) ana alt boyut ile 12 alt boyuttan oluşmaktadır. Boyutların isimlendirmesi ise; Bilgi Akışı, Yenileşme, Katılım, Takım Odaklılık, Hatalara Hoşgörü, Sonuç Odaklılık, Ortak Amaç, Saygı, Bağlılık, Güven, Karşılık Destek ve İyimserlik şeklindedir.

Araştırmanın Sosyal Zekâ ölçeği ise Doğan (2008)'in yüksek lisans tezinden türetilen makaleden alınmıştır. Ölçek 21 madde ve 3 boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin boyutları ise; Sosyal Bilgi, Sosyal Beceriler ve Sosyal Farkındalık olarak isimlendirilmektedir.

Kısmi En Küçük Kareler (KEKK) Yaklaşımı ile Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) Analizi Bulguları

Bu bölümde KEKK ile yaklaşımı ile YEM analizinin bulgularını yer alacaktır. Bulgular şekil görünümüleri ve istatistiksel değerler şeklinde raporlanacaktır.

Güvenilirlik

Sosyal zekâ ölçeğinin alt boyutu olan sosyal bilginin güvenilirlik katsayısı 0.882'dir. Öğrenen örgüt ölçeği alt boyutlarına ilişkin güvenilirlik katsayısı ise aşağıda tabloda yer almaktadır.

Tablo.8. Öğrenen Örgüt Ölçeği Alt Boyutları Güvenilirlik Katsayıları

Öğrenen Örgüt Ölçeği Alt Boyutları	Cronbach's Alpha Katsayıları
Bağlılık	0.736
Bilgi Akışı	0.873
Güven	0.869
Hatalara Hoşgörü	0.731
Karşılıklı Destek	0.909
Katılım	0.795
Ortak Amaç	0.677
Saygı	0.809
Sonuçlara Odaklılık	0.495
Takım Odaklılık	0.813
Yenileşme	0.519
İyimserlik	0.921

Öğrenen örgüt ölçeğinin alt boyutlarına geçerlilik ve güvenilirlik katsayıları bakımında değerlendirildiğinde, sonuçlara odaklılık ve yenileşme boyutlarının yeterli güvenilirlik katsayısını (.040) yakalayamadığı görülmektedir. Bundan dolayı analizin ilerleyen aşamalarında analizden çıkarılması gerekmektedir.

Ölçek Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları: Zayıf regresyon katsayılarının bazen içerik geçerliliğine katkısından dolayı modelde kalması istenir. Bununla birlikte çok düşük dış yüklenim (0.40'ın altında) her zaman model yapısından çıkarılmalıdır (Hair vd., 2016: 137-138). Model analizine ilişkin bu değerlendirme kapsamında ölçek boyutlarının regresyon katsayıları bulguları aşağıdaki tablolarda yer alacak ve modelden çıkarılması gereken ifadeler tespit edilecektir.

Tablo.9. Sosyal Zeka'nın Sosyal Bilgi Alt Boyutunun Dış Yüklenim Katsayıları

Ölçek Boyutu	Dış Yüklenim Katsayıları
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu1	0.721
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu2	0.774
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu3	0.853
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu4	0.865
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu5	0.809
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu6	0.317
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu7	0.726
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu8	0.792

Tablo. 9 ve Tablo.10'da yer alan dış yüklenim katsayılarına bakıldığında bazı boyutların dış yüklenim katsayılarının 40. katsayısının altında olduğu görülmektedir. Analizin sonraki safhalarında bu ifadeler analizden çıkarılarak analizin, modele uygun hale getirilmesi sağlanacaktır.

Tablo.10. Öğrenen Örgüt Ölçeğinin Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları

<i>Ölçek Boyutu</i>	<i>Dış Yüklenim Katsayıları</i>
ÖÖÖ-Bağlılık1	0.867
ÖÖÖ-Bağlılık2	0.705
ÖÖÖ-Bağlılık3	0.845
ÖÖÖ-Bilgi Akışı1	0.891
ÖÖÖ-Bilgi Akışı2	0.973
ÖÖÖ-Bilgi Akışı3	0.756
ÖÖÖ-Güven1	0.909
ÖÖÖ-Güven2	0.862
ÖÖÖ-Güven3	0.892
ÖÖÖ-Hatalara Hoşgörü1	0.864
ÖÖÖ-Hatalara Hoşgörü2	0.921
ÖÖÖ-Hatalara Hoşgörü3	0.545
ÖÖÖ-İyimserlik1	0.969
ÖÖÖ-İyimserlik2	0.919
ÖÖÖ-İyimserlik3	0.883
ÖÖÖ-Karşılıklı Destek1	0.918
ÖÖÖ-Karşılıklı Destek2	0.924
ÖÖÖ-Karşılıklı Destek3	0.917
ÖÖÖ-Katılım1	0.815
ÖÖÖ-Katılım2	0.933
ÖÖÖ-Katılım3	0.712
ÖÖÖ-Ortak Amaç1	0.760
ÖÖÖ-Ortak Amaç2	0.699
ÖÖÖ-Ortak Amaç3	0.844
ÖÖÖ-Saygı1	0.822
ÖÖÖ-Saygı2	0.846
ÖÖÖ-Saygı3	0.881
ÖÖÖ-Sonuçlara Odaklılık1	0.107
ÖÖÖ-Sonuçlara Odaklılık2	0.925
ÖÖÖ-Sonuçlara Odaklılık3	-0.142
ÖÖÖ-Takım Odaklılık1	0.956
ÖÖÖ-Takım Odaklılık2	0.842
ÖÖÖ-Takım Odaklılık3	0.448
ÖÖÖ-Yenileşme1	0.618
ÖÖÖ-Yenileşme2	0.654
ÖÖÖ-Yenileşme3	0.799

Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE)

Yansıtıcı ölçüm modellerinin değerlendirilmesinde, iç tutarlılığı değerlendirmek için bileşik güvenilirliğini, bireysel gösterge güvenilirliğini ve yakınsak geçerliliğini değerlendirmek için çıkarılan ortalama varyansı (AVE) içerir. Yansıtıcı ölçüm modellerinin değerlendirilmesi aynı zamanda ayırt edici geçerliliği de içerir. Fornell-Larcker kriteri, çapraz yüklemeler ve özellikle korelasyonların heterotrait-monotrait (HTMT) oranı, ayırt edici geçerliliği incelemek için kullanılabilir (Hair v.d., 2016, s.136). Bir boyutun AVE değeri bakımından geçerli olabilmesi için 0.50 veya daha yüksek bir AVE değeri yapının ortalama olarak varyansın yarısından fazlasını açıkladığını göstermektedir (Hair v.d., 2016, s.138).

Analize ilişkin yapının çıkarılan ortalama varyansın değerleri aşağıdaki gibidir.

Tablo.11. Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) Değerleri

Boyut	AVE Değer
Sosyal Bilgi	0.563
Bağlılık	0.654
Bilgi Akışı	0.771
Güven	0.788
Hatalara Hoşgörü	0.630
Karşılıklı Destek	0.846
Katılım	0.680
Ortak Amaç	0.593
Saygı	0.723
Sonuçlara Odaklılık	0.296
Takım Odaklılık	0.608
Yenileşme	0.483
İyimserlik	0.855

Yukarıdaki tablo ve grafikte görülen bazı yapılarla ilişkin boyutların AVE değeri bakımından analizden çıkarılması gerekmektedir. Model analizinin alt kabul edilen değerlerin altında değerlere sahip ilgili boyutları çıkarıldıktan sonra analiz yenilenecektir.

Kompozit Güvenilirlik (Composite Reliability-CR)

Kompozit güvenilirlik katsayısı, 0 ile 1 arasında değişmektedir. Daha yüksek değerler daha yüksek güvenilirlik seviyelerini göstermektedir. Genellikle Cronbach'ın alfa ile aynı şekilde yorumlanmaktadır. Spesifik olarak, keşfedici araştırmalarda 0.60 ila 0.70'lik bileşik güvenilirlik değerleri kabul edilebilirken, araştırmanın daha ileri aşamalarında, 0.70 ile 0.90 arasındaki değerler tatmin edici olarak kabul edilebilir. 0.90'ın üstündeki (ve kesinlikle 0.95'in üstündeki) değerler arzu edilmez, çünkü tüm gösterge değişkenlerinin aynı olayı ölçtüğünü ve bu nedenle yapının geçerli bir ölçümü olma ihtimalinin olmadığını gösterir. 0.60'ın altındaki bileşik güvenilirlik değerleri, iç tutarlılık güvenilirliğinin bulunmadığını gösterir (Hair v.d., 2016, s.136-137). Araştırmaya ilişkin CR değerleri aşağıda yer almaktadır.

Tablo.12. Kompozit Güvenilirlik (Composite Reliability-CR) Değerleri

Boyut	CR Değer
Bağlılık	0.849
Bilgi Akışı	0.909
Güven	0.918
Hatalara Hoşgörü	0.830
Karşılıklı Destek	0.943
Katılım	0.863
Ortak Amaç	0.813
Saygı	0.886
Sonuçlara Odaklılık	0.273
Sosyal Bilgi	0.907
Takım Odaklılık	0.811
Yenileşme	0.735
İyimserlik	0.946

Yukarıdaki tablo ve grafikte görülen bazı yapıya ilişkin boyutlar CR değeri bakımından analizden çıkarılması gerekmektedir. Model analizinin alt kabul edilen değerlerin altında değerlere sahip ilgili boyutları çıkarıldıktan sonra analiz yenilenecektir. CR analizinin sonuçları aynı zamanda AVE değerleri ile de paralellik göstermektedir.

Korelasyonların Heterotrait-Monotrait Oranını (Heterotrait-Monotrait Ratio-HTMT):

HTMT, boyutlar arası korelasyonların özellik içi korelasyonlara oranıdır. HTMT, aynı yapıyı ölçen göstergelerin ortalama korelasyonunun (geometrik) ortalamasına göre farklı yapıları (yani heterotrait-heterometod korelasyonları) ölçen yapılar arasındaki göstergelerin tüm korelasyonlarının ortalamasıdır. Teknik olarak, HTMT yaklaşımı, iki yapı arasındaki gerçek korelasyonun ne olacağını, eğer mükemmel bir şekilde ölçülüyse (yani, eğer tamamen güvenilir olsaydı) bir tahmindir. Bu gerçek korelasyon aynı zamanda azaltılmış korelasyon olarak da adlandırılır. 1'e yakın iki yapı arasındaki dağılmış bir korelasyon, ayırt edici geçerliliğin olmadığını gösterir (Hair v.d., 2016, s.140). Model analizinin HTMT değerleri aşağıdaki tablo ve şekilde gösterilmektedir.

Tablo.13. Korelasyonların Heterotrait-Monotrait Oranını (Heterotrait-Monotrait Ratio-HTMT) Değerleri

	Bağlılık	Bilgi Akışı	Güven	Hatalara Hoşgörüsü	Karşılıklı Destek	Katılım	Ortak Amaç	Saygı	Sonuçlara Odaklılık	Sosyal Beceriler	Sosyal Bilgi	Sosyal Farkındalık	Takım Odaklılık	Yenileşme	İyimserlik
Bağlılık															
Bilgi Akışı	0.325														
Güven	0.987	0.364													
Hatalara Hoşgörüsü	0.329	0.963	0.287												
Karşılıklı Destek	0.892	0.342	0.958	0.322											
Katılım	0.175	0.792	0.268	0.797	0.238										
Ortak Amaç	0.808	0.633	0.860	0.624	0.786	0.465									
Saygı	0.893	0.269	0.886	0.349	0.871	0.221	0.834								
Sonuçlara Odaklılık	0.256	0.853	0.214	0.926	0.279	0.803	0.752	0.308							
Sosyal Beceriler	0.299	0.131	0.285	0.145	0.170	0.180	0.322	0.334	0.396						
Sosyal Bilgi	0.372	0.149	0.275	0.225	0.287	0.259	0.205	0.393	0.316	0.630					
Sosyal Farkındalık	0.161	0.165	0.156	0.157	0.088	0.116	0.167	0.186	0.252	0.719	0.308				
Takım Odaklılık	0.262	0.378	0.425	0.434	0.283	0.454	0.663	0.283	0.560	0.259	0.221	0.180			
Yenileşme	0.413	1.001	0.324	0.972	0.337	0.903	0.671	0.419	0.849	0.279	0.303	0.340	0.538		
İyimserlik	0.845	0.348	0.978	0.312	0.964	0.210	0.838	0.838	0.247	0.241	0.212	0.109	0.322	0.360	

Yukarıdaki tabloda görülen bazı yapıya ilişkin boyutlar HTMT değeri bakımından analizden çıkarılması gerekmektedir. Model analizinin alt kabul edilen değerlerin altında değerlere sahip ilgili boyutları çıkarıldıktan sonra

analiz yenilenecektir. HTMT değerleri bakımından Tablo 21'de yer korelasyon değerleri >0.90 olan değerler analizden çıkarılacak olan boyutlar arası korelasyonu göstermektedir.

R² (R Squared) Değeri

Yapı modelini değerlendirmek için en yaygın kullanılan ölçü belirleme katsayısıdır. (R^2 değeri). Bu katsayı, modelin öngörü gücünün bir ölçüsüdür ve belirli bir endojen yapının gerçek ve öngörülen değerleri arasındaki kare korelasyon olarak hesaplanır. Katsayı, dışsal gizli değişkenlerin, içsel gizli değişken üzerindeki birleşik etkilerini temsil eder. Yani, katsayı endojen yapılarıdaki varyans miktarını temsil eder. R^2 , gerçek ve öngörülen değerlerin kareler arası korelasyonu olduğundan ve dolayısıyla, modelin tahmine dayanma gücünü değerlendirmek için model tahminde kullanılan tüm verileri içerdiğinden, örnek bir tahmine dayalı gücün bir ölçüsünü temsil eder (Hair vd., 2016, s.209). KEKK yaklaşımı ile YEM analizlerinde en çok kullanılan uyum ölçütü olarak değerlendirilen R^2 değerlerinin bulguları aşağıdaki tablo ve grafikte yer almaktadır.

Tablo.14. R^2 (R Squared) Değerleri

Boyut	CR Değer
Bağlılık	0.105
Bilgi Akışı	0.048
Güven	0.081
Hatalara Hoşgörü	0.044
Karşılıklı Destek	0.074
Katılım	0.075
Ortak Amaç	0.050
Saygı	0.128
Sonuçlara Odaklılık	0.104
Sosyal Bilgi	0.907
Takım Odaklılık	0.077
Yenileşme	0.089
İyimserlik	0.067

R^2 değeri 0'dan 1'e kadardır, daha yüksek düzeyler daha yüksek tahmin edilebilirlik seviyelerini gösterir. Modele bağlı olarak kabul edilebilir R^2 değerleri için karmaşık araştırma disiplinlerinde temel kuralı sağlamak zordur. Tüketici davranışı gibi disiplinlerde (örneğin, müşteri memnuniyetini veya sadakatini açıklamayı amaçlayan çalışmalarda), 0.20'nin R^2 değerleri yüksek olarak kabul edilirken, araştırmacılar 0.75 ve üzeri gibi çok daha yüksek değerler beklemektedir. Bilimsel olarak pazarlama konularına odaklanan araştırmalar, endojen gizli değişkenler için 0,75, 0,50 veya 0,25 R^2 değerleri, genel kural olarak sırasıyla, önemli, orta veya zayıf olarak tanımlanabilir (Hair v.d., 2016, s.209). Bu değerlendirme bakımından modelin R^2 değeri bakımından zayıf olduğunu ifade edebilmek mümkündür. Ancak sosyal bilgi boyutunun R^2 değeri oldukça yüksektir.

Bootstrapping Analizi Değerleri

SmartPLS 3 gibi PLS-SEM yazılım programları, desteklenen hipotezlere bağlı olarak, en azından gerçekten gözlenen kadar uç bir ampirik t değeri elde etme olasılığına eşit olan p değerlerini (yani olasılık değerleri) rapor eder. Bootstrapping, p değeri, gerçek bir H_0 hipotezi yanlış bir şekilde reddetme olasılığıdır (yani, anlamlı olmadığında önemli bir etki varsayılırsa). Çoğu araştırma alanlarında, araştırmacılar %5'lik bir anlamlılık düzeyi seçerler; bu da, söz konusu ilişkiyi önemli kılmak için p değerinin 0,05'ten küçük olması gerektiğini belirtir. Araştırmacılar ilişki testlerinde çok ölçülü veya mutlak olduklarında (örneğin, deneyler yaparken), önem seviyesi %1'e ayarlanır. Ancak, araştırmaya açık olan çalışmalarda, %10'luk anlamlılık düzeyi yaygın olarak kullanılmaktadır (Hair v.d., 2016, s.172). Analize ilişkin sonuçlar bootstrapping analizi sonucunda T ve p değerlerini ortaya çıkarmaktadır. Aşağıdaki tabloda T ve p değerleri yer almaktadır.

Tablo.15. Bootstrapping T ve p Değerleri Sonucu

Boyutlar Arası Yol Katsayıları	Yol Katsayı Değerleri	Ortalama Değerler	Standart Sapma	T-Değerleri	p-Değerleri
	Original Sample (O)	Sample Mean (M)	Standard Deviation (STDEV)	T Statistics	P Values
Sosyal Bilgi- Karşılıklı Destek	0.272	0.289	0.084	3.230	0.001
Sosyal Bilgi- Saygı	0.304	0.319	0.097	3.124	0.002
Sosyal Bilgi- Bağlılık	0.270	0.286	0.110	2.456	0.014
Sosyal Bilgi- Katılım	0.263	0.277	0.110	2.391	0.017
Sosyal Bilgi- Güven	0.221	0.231	0.112	1.969	0.049
Sosyal Bilgi- İyimserlik	0.172	0.180	0.092	1.861	0.063
Sosyal Bilgi- Hatalara Hoşgörü	0.209	0.203	0.114	1.826	0.068
Sosyal Bilgi- Takım Odaklılık	0.129	0.121	0.124	1.042	0.289
Sosyal Bilgi- Sonuçlara Odaklılık	0.196	0.080	0.196	0.999	0.318
Sosyal Bilgi- Bilgi Akışı	0.149	0.140	0.188	0.792	0.428
Sosyal Bilgi- Ortak Amaç	0.091	0.091	0.117	0.776	0.438
Sosyal Bilgi- Yenileşme	0.088	0.100	0.176	0.503	0.615

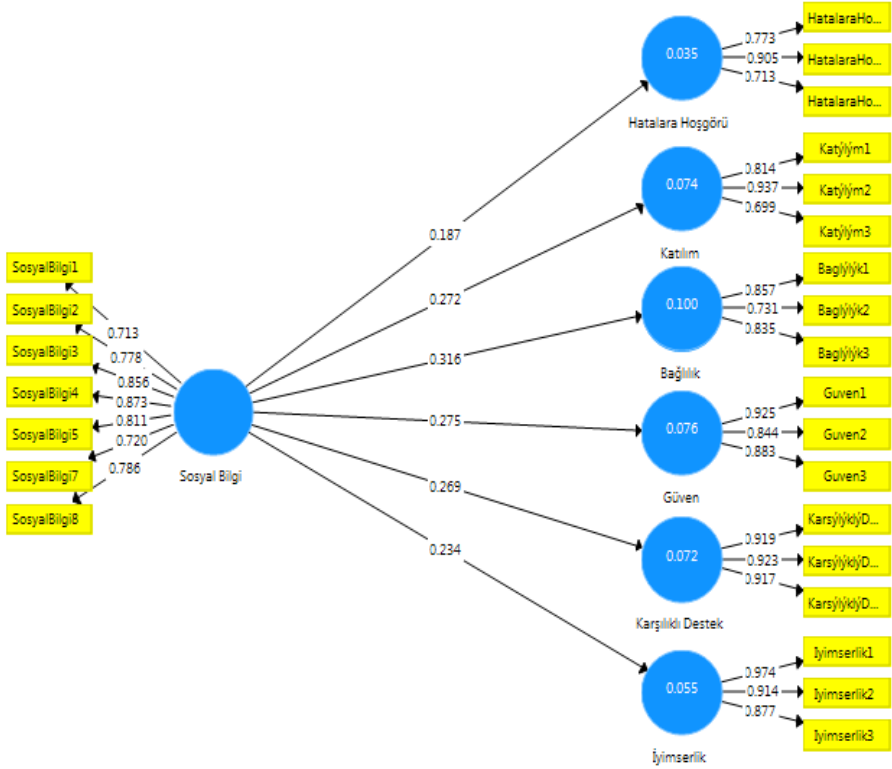
Yukarıdaki tabloda teorik modelde yer alan hipotezlerin T ve p değerleri analiz sonucunda çıkarılmıştır. Literatür gereği p değerinin 0.10 alınması halinde kabul edilen hipotezler tabloda yer alan ilk 8 hipotezdir.

Bu aşamadan sonra Cronbach's Alfa, AVE, CR R², HTMT ve T ve p değerleri bakımından modele uygun olmayan değerlere sahip boyutlar analizden çıkarılarak son modele ulaşılabacaktır.

Düzeltilmiş Model Bulguları

Cronbach's Alfa, AVE, CR R², HTMT ve T ve p değerleri bakımından modele uygun olmayan boyutlar model analizinden çıkarılmıştır. Başlangıç analizinden alt kabul değerleri çıkarıldıktan sonra elde edilen model aşağıdaki şekilde yer almaktadır.

Sosyal Zekâ Kapsamında Sosyal Bilginin, Öğrenen Örgüt Yapısına Etkisi: Sendika İşyeri Temsilcileri Üzerine Bir Araştırma

Şekil.1. Düzeltilmiş Modelde Sosyal Zekanın Öğrenen Örgüt Yapısına Etkisi

Düzeltilmiş modelden elde edilen sonuçlar, kabul edebilir değerlerle analiz son halini almıştır. Analizin son haline göre uyum indekslerine ilişkin değerler aşağıda yer almaktadır.

Tablo.16. Düzeltilmiş Modelde Sosyal Zeka Ölçeği Alt Boyutları

Güvenilirlik Katsayıları

Sosyal Zeka Ölçeği Alt Boyutları	Cronbach's Alpha Katsayıları
Sosyal Bilgi	0.901

Tablo 17. Düzeltilmiş Modelde Öğrenen Örgüt Ölçeği Alt Boyutları

Güvenilirlik Katsayıları

Öğrenen Örgüt Ölçeği Alt Boyutları	Cronbach's Alpha Katsayıları
Bağlılık	0.736
Güven	0.869
Hatalara Hoşgörü	0.731
Karşılıklı Destek	0.909
Katılım	0.795
İyimserlik	0.921

Tablo.18. Düzeltilmiş Modelde Sosyal Zeka Ölçeğinin Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları

Ölçek Boyutu	Dış Yüklenim Katsayıları
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu1	0.721
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu2	0.774
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu3	0.853
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu4	0.865
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu5	0.809
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu7	0.726
SZÖ-Sosyal Bilgi Boyutu8	0.792

Tablo.19. Düzeltilmiş Modelde Öğrenen Örgüt Ölçeğinin Boyutlarının Dış Yüklenim Katsayıları

Ölçek Boyutu	Dış Yüklenim Katsayıları
ÖÖÖ-Bağlılık1	0.857
ÖÖÖ-Bağlılık2	0.731
ÖÖÖ-Bağlılık3	0.835
ÖÖÖ-Güven1	0.925
ÖÖÖ-Güven2	0.844
ÖÖÖ-Güven3	0.883
ÖÖÖ-Hatalara Hoşgörü1	0.773
ÖÖÖ-Hatalara Hoşgörü2	0.905
ÖÖÖ-Hatalara Hoşgörü3	0.713
ÖÖÖ-İyimserlik1	0.974
ÖÖÖ-İyimserlik2	0.914
ÖÖÖ-İyimserlik3	0.877
ÖÖÖ-Karşılıklı Destek1	0.919
ÖÖÖ-Karşılıklı Destek2	0.923
ÖÖÖ-Karşılıklı Destek3	0.917
ÖÖÖ-Katılım1	0.814
ÖÖÖ-Katılım2	0.937
ÖÖÖ-Katılım3	0.699

Tablo.20. Düzeltilmiş Modelde Çıkarılan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE) Değerleri

Boyut	AVE Değer
Bağlılık	0.655
Güven	0.783
Hatalara Hoşgörü	0.641
Karşılıklı Destek	0.845
Katılım	0.677
Sosyal Bilgi	0.629
İyimserlik	0.851

Tablo.21. Düzeltilmiş Modelde Kompozit Güvenilirlik (Composite Reliability-CR) Değerleri

Boyut	CR Değer
Bağlılık	0.850
Güven	0.918
Hatalara Hoşgörü	0.830
Karşılıklı Destek	0.943
Katılım	0.863
Sosyal Bilgi	0.907
İyimserlik	0.946

Tablo.22. Düzeltilmiş Modelde Korelasyonların Heterotrait-Monotrait Oranını (Heterotrait-Monotrait Ratio-HTMT) Değerleri

	Bağlılık	Güven	Hatalara Hoşgörü	Karşılıklı Destek	Katılım	Sosyal Bilgi	İyimserlik
Bağlılık							
Güven	0.987						
Hatalara Hoşgörü	0.329	0.287					
Karşılıklı Destek	0.892	0.958	0.322				
Katılım	0.175	0.268	0.797	0.238			
Sosyal Bilgi	0.376	0.277	0.221	0.287	0.259		
İyimserlik	0.845	0.978	0.312	0.964	0.210	0.208	

Tablo.23. Düzeltilmiş Modelde R² (R Squared) Değerleri

Boyut	R ² Değer
Bağlılık	0.100
Güven	0.076
Hatalara Hoşgörü	0.035
Karşılıklı Destek	0.072
Katılım	0.074
İyimserlik	0.055

Tablo.24. Düzeltilmiş Modelde Bootstrapping T ve p Değerleri Sonucu

Boyutlar Arası Yol Katsayıları	Yol Katsayı Değerleri	Ortalama Değerler	Standart Sapma	T-Değerleri	p-Değerleri
	Original Sampl...	Sample Mean	Standard Devia...	T Statistics	P Values
Sosyal Bilgi- Bağlılık	0.316	0.343	0.079	4.024	0.000
Sosyal Bilgi-Güven	0.275	0.303	0.072	3.814	0.000
Sosyal Bilgi -Hatalara Hoşgörü	0.187	0.224	0.080	2.324	0.021
Sosyal Bilgi- Karşılıklı Destek	0.269	0.289	0.070	3.835	0.000
Sosyal Bilgi -Katılım	0.272	0.306	0.079	3.422	0.001
Sosyal Bilgi -İyimserlik	0.234	0.262	0.069	3.367	0.001

Yukarıda yer alan düzeltilmiş model bulguları analizde ulaşılan, KEKK yaklaşımı ile YEM bilimsel kabullerini sağlamış yapıyı göstermektedir. Bu yapıya göre aşağıdaki hipotezlerin desteklenmesi ve desteklenmemesine ilişkin değerlendirmeler yapılabilir.

Araştırmanın Hipotezlerinin Ret ve Kabul Durumları

Aşağıdaki tabloda araştırmaya ilişkin önceden oluşturulmuş olan hipotezlerin ret ve kabul durumlarını gösteren bilgiler yer almaktadır.

Tablo.25. Hipotezlerin Ret ve Kabul Durumları

Hipotezler	RET	KABUL
H₀: Sosyal zeka alt boyutları, öğrenen örgüt alt boyutlarını etkilemez.	Ret	
H₁: Sosyal zeka alt boyutları, öğrenen örgüt alt boyutlarını etkiler.		Kabul
H_{1.1}: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün bilgi akışı boyutunu etkiler.	Ret	
H_{1.2}: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün yenileşme boyutunu etkiler.	Ret	
H_{1.3}: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün katılım boyutunu etkiler.		Kabul
H_{1.4}: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün takım odaklılık boyutunu etkiler.	Ret	
H_{1.5}: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün hatalara hoşgörü boyutunu etkiler.		Kabul

H1.6: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün sonuç odaklılık boyutunu etkiler.	Ret
H1.7: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün ortak amaç boyutunu etkiler.	Ret
H1.8: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün saygı boyutunu etkiler.	Ret
H1.9: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün bağlılık boyutunu etkiler.	Kabul
H1.10: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün güven boyutunu etkiler.	Kabul
H1.11: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün karşılıklı destek boyutunu etkiler.	Kabul
H1.12: Sosyal zekanın sosyal bilgi boyutu, öğrenen örgütün iyimserlik boyutunu etkiler.	Kabul

BULGULARIN DEĞERLENDİRMESİ

Sosyal zekânın, öğrenen örgüt yapısına etkisinin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada işçi sendikası konfederasyonuna bağlı Hizmet-İş Sendikası'nın işyeri temsilcilerine odaklanılmıştır. Odak noktasındaki işçiler; Türkiye'nin Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinde çalışan işçilerdir. Çalışmada yapılan alan taramasında, genel olarak sosyal zekânın temel zekâ kavramından daha farklı bir şekilde değerlendirildiği ve çalışmaların da buna yönelik olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmalar, sosyal zekâyı farklı boyutlarda tanımlayarak farklı birçok eylemlerle ilintisini irdelemişlerdir. Sosyal zeka bireyler arası ilişkilerde iletişim, empati, duygu ve düşünceleri etkili bir şekilde ifade edebilme yeteneğini ortaya koymaktadır. Bu özelliği bakımından sosyal zeka bireyin günlük yaşantısından iş, aile, topluluk ilişkilerine kadar olumlu etkisini ortaya koymaktadır.

Sosyal zekaya sahip insanlar sosyal ilişkilerinde başarılı olmakta, insanları yönetebilmekte, sinerji yaratabilmekte, sosyal nüfuz kazanmakta ve sosyal olaylar karşısında beklenen davranışları ortaya koymaktadırlar. Bir başka deyişle sosyal zekâ sahibi bireyler, sosyal olaylar karşısında karşısındakinin beklentisini anlayarak beklenen çözümleri üretebilen, kendi ihtiyaçları ile karşısındakinin ihtiyaçları arasında uzlaşma noktası bulabilen bireylerdir. Bu özellikler, iş yeri temsilcilerinin sendikal faaliyetlerde ikna edicilik, sendikal faaliyetlere katılımı sağlamaları bakımından önem taşımaktadır.

Neredeyse bilimsel çalışmaların bütününde olan yaygın görüş, bugünün en önemli özelliğinin gelişen teknoloji ve artan bilgi üretimi olduğu şeklindedir. Bilginin çok yüksek düzeyde üretilmesi yeni iş yapma biçimlerini etkilemekte, sosyal yapıdaki değişimi biçimlemekte ve örgütlerin bu bilgi çağının gereğini yerine getiriyor olması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Örgütler üretilen yeni bilgiye ulaşmak için ayrı bir strateji izlemesi gerekirken, bilgiye ulaştıktan sonra ulaşılan bilgiyi örgüte yayması için ayrı bir eylem sürecine girmesi gerekmektedir. Bu iki ayrı süreci yapabilen örgütler reel politik bakımından üstünlük yakalayarak rekabette daha ileri pozisyon yakalayabilmektedirler. Bahsedilen süreci eksiksiz biçimde yerine getirebi-

len örgütlerin literatürde isimlendirmesi öğrenen örgüttür. Çalışmanın örnekleme olan işçi sendikası bu özelliği taşıyarak rakip olduğu diğer işçi sendikalarına göre daha üstün bir pozisyon yakalarken, üyelere sağladıkları imkanlar ve hizmetler bakımından da memnuniyet yaratabilmektedirler. Yarattıkları bu örgüt iklimi sendikaların yüksek talep görmesini sağlayacaktır.

Çalışmanın konusu olan *sosyal bilginin öğrenen örgüt yapısına etkisi* araştırması, Türkçe literatürde yapılan ilk çalışma özelliği olması ve yine Türkçe literatürde yeni yeni kullanılan kısmi en küçük kareler (KEKK) yaklaşımı ile yapısal eşitlik modellemesi (YEM) araştırma yöntemi araştırmanın özgünlüğü bakımından başka bir önem de taşımaktadır.

Çalışmanın demografik sonuçları değerlendirildiğinde; iş yeri temsilcilerinin yaş bakımından 29-46 yaş aralığında olanların %73'lük bir ağırlığa sahip olduğu görülmektedir. Bu sonuç, çok genç yaştakiler ile yaşı ilerlemiş işçilerin bu görevi talep etmesi bakımından zayıf kaldığını göstermektedir. İş yeri temsilcilerinin %92.5'i erkektir, ülkedeki istihdam yapısının iz düşümü olarak değerlendirilebilecek bir sonuçtur. İş yeri temsilcilerinin neredeyse %94'ü evlidir. İşyeri temsilciliği, sosyal birçok faaliyetleri içeriyor olması bakımından iş yeri temsilcisi işçinin aile ilişkileri önem taşımaktadır. İş yeri temsilcilerinin neredeyse yarısı (%48) lise eğitimi almıştır, çok az kısmı (%13) ön lisans düzeyine sahiptir. Bu bakımından iş yeri temsilcilerinin yüksek eğitim düzeyine sahip olmadığını söylemek mümkündür. İş yeri temsilcilerinin gelir düzeyine bakıldığında %37'si asgari ücret ve ek ücret ödemeler ile oluşan gelire (2200-3000 TL) sahiptir. Sendika iş yeri temsilcilerinin sendika üyeliklerinin süresi %50'den fazlası için 20 yıldan fazla görülmektedir. Bu durum, tecrübeli sendika üyeleri arasından sendika iş yeri temsilcisinin seçildiğini ifade etmektedir. İş yeri temsilciliğini yürütenlerin süresi bakımından temsilcilik süresi %42 ile 1-3 yıl arasındadır. Çalışanların iş tecrübesi bakımından dağılımı 5'er yıllık dilimlerde neredeyse eşit şekilde dağılmaktadır. İş yeri temsilcilerinin yaşadıkları illere bakıldığında en fazla katılımcı Erzincan (%31) bölgesindedir.

Analizde bootstrapping metodu ile $p < 0.10$ kısıtı göz önünde bulundurularak $p < 0.10$ değerinin üzerindeki etkiler analizden çıkarıldığında sosyal bilgi boyutu hatalara hoşgörü (%19), katılım (%27), bağlılık (%32), güven (%28), karşılıklı destek (%27) ve iyimserlik (%23) etki etmektedir.

Ölçekte yer alan sosyal bilgi süreci, insan ilişkilerine yönelik şekilde sözlü veya sözsüz mesajları anlayabilme, empati yapabilme, açık mesajların yanında gizli mesajları da okuyabilme becerileri ölçülebilen 8 madde yer almaktadır. Bu bilgi ışığında, hatalara karşı hoşgörü davranışının sendikal faaliyetlerde etkisinin varlığından bahsedebilmek mümkündür. Araştırma sonuçlarına göre; sosyal bilgi süreci, hatalara hoşgörü %19 oranında etkilemektedir. Yani sosyal bilgi 1 birim arttığında iş yeri temsilcilerinde hatalara hoşgörü yaklaşımı %19 artmaktadır. Sosyal bilgi sürecinin pozitif şekilde artış göstermesi hatalara hoşgörü yaklaşımı arttıracaktır. Eğer sendika yönetimi, yönetsel faaliyetlerde yaşanan hatalara karşı sendika iş

yeri temsilcisinin hoşgörölü bakış açısını arttırmak istiyor ise sosyal bilgi sürecini destekleyici yönetsel faaliyetlere ağırlık vermelidir. Bu faaliyetler; eğitim, iletişim ve bilgilendirme süreci ile yakalanabilecek sosyal bilgi ile mümkün olabilir. Sosyal bilginin pozitif şekilde etkilendiği bir başka öğrenen örgüt boyutu ise katılımıdır. Sosyal bilgi sürecinde olumlu 1 puanlık artış katılımı %27 düzeyinde olumlu artışı beraberinde getirmektedir. Sendika yönetimi örgütsel faaliyetlere katılımı arttırmak için sosyal bilgi sürecini arttıracak yönetsel faaliyetlere önem vermesi halinde katılımı pozitif şekilde etkileyecek örgütsel iklimi yaratabilir. Sosyal bilgi sürecinin en çok etkilediği boyut ise bağlılık boyutudur. Sosyal bilgi süreci 1 birim arttıkça bağlılık %32 düzeyinde olumlu bir biçimde etkilenmektedir. Her sendikanın önem verdiği “sendikal bağlılık bu açıdan hangi yöntemle artırılır?” sorusuna cevap niteliğinde sonucu ortaya koymaktadır. Sosyal bilgi sürecinin pozitif şekilde etkilediği bir başka boyut ise güvendir. Sosyal bilgi sürecindeki 1 birimlik artış iş yeri temsilcilerinin sendika yönetimine güveninde %28 düzeyinde olumlu artışı beraberinde getirmektedir. Yine sendika yönetiminin izlediği politika ve stratejiler ile sendikaya güveni sosyal bilgi sürecini arttırarak sağlayabilmek mümkündür. Sosyal bilgi sürecinin pozitif ve anlamlı bir şekilde etkilediği bir başka öğrenen örgüt boyutu ise karşılıklı destektir. Sosyal bilgi sürecinde 1 birimlik olumlu artış karşılıklı destek boyutunda %27 düzeyinde artışı beraberinde getirmektedir. Bu sebeple iş yeri temsilcisi ile sendika yönetimin karşılıklı destek nitelikli faaliyetlerinin arttırılması için sosyal bilgi sürecinin geliştirilmesi bir seçenek olarak ortaya konmaktadır. Sosyal bilgi sürecinin pozitif ve anlamlı etkilediği son öğrenen örgüt boyutu ise iyimserliktir. Sosyal bilgi boyutundaki 1 birimlik artış iyimser bakış açısını %24 düzeyinde etkilemektedir. Sendika yönetimi ile iş yeri temsilcileri arasında iyimser bakış açısının gelişimi için sosyal bilgi sürecinin geliştirilmesi analiz sonuçlarından yapılan son çıkarımdır.

Araştırmanın teorik modelinde, sosyal zekâ ölçeğinin sosyal bilgi, sosyal beceriler ve sosyal farkındalık boyutları yer alırken, sosyal beceriler boyutu yeterli güvenilirlik katsayısını yakalamadığından, sosyal farkındalık boyutu ise öğrenen örgüt yapısının alt boyutları ile p anlamlılık değeri bakımından anlamsız etkiye sahip olmasından dolayı analiz dışı bırakılmışlardır. Öğrenen örgüt yapısının alt boyutlarından sonuçlara odaklılık ve yenileşme boyutları yeterli güvenilirlik katsayısını yakalamadığından, bilgi akışı, takım odaklılık, ortak amaç ve saygı boyutları ise p anlamlılık değeri bakımından istatistiksel olarak anlamsız olmasından dolayı analiz dışı bırakılmıştır.

SONUÇ

Genel bir sonuç değerlendirmesi yapılacak olursa; Sendikal faaliyetlerde insan ilişkilerinin önemi; üye kazanmak ve üyelerinin menfaatlerini korumak anlamında özellikle işçi temsilcileri bakımından büyüktür. O halde işçi temsil-

cilerinin üye kazanmak ve üye menfaatlerini etkin şekilde korumak için insan ilişkilerini artırıcı özellikleri taşıması gerekmektedir. Çalışmamız, insan ilişkilerinde başarılı bir süreci mümkün kılan sosyal zekaya ve sosyal zekanın hammaddesi olan bilgiye yani örgütsel açıdan öğrenen örgüt yapısına odaklanmaktadır. Sosyal zekâ kavramı, insanı anlama ve insan ilişkilerinde profesyonelce davranma şeklinde tanımlanmaktadır. Öğrenen örgüt kavramı ise örgüt üyelerinin yeni bilgiyi üretmeleri, bu bilgiyi paylaşmaları, bu bilgiyi örgütün ortak bilgisi haline getirmeyi ve bu şekilde sorunların üstesinden gelmeyi ifade eden bir kavramdır. Çalışmamız sosyal zekanın var olan düzeyi ile örgütün öğrenme sürecine ilişkin etkiyi ortaya koymak üzerine şekillenmiş ve süreç sosyal bilginin öğrenen örgüte etkisi şeklinde biçimlenmiştir. Benimsenen araştırma yöntemi ile yapılan yol analizi sonucunda; sosyal zekâ ölçeğinin sadece sosyal bilgi süreci boyutu; yol modelinde öğrenen örgütün hatalara hoşgörü, katılım, bağlılık, güven, karşılıklı destek ve iyimserlik boyutlarına etki ettiği görülmektedir. Ulaşılan bu sonuçlar yukarıda yorumlanmıştır ve yapılan öneriler yer almaktadır. 1 milyona yaklaşan üye sayısı ile çok büyük bir işçi sendikası olan HAK-İŞ işçi sendikası konfederasyonunun bu büyük örgütlü yapısının etkinliğini ve üyelerinin menfaat ve haklarını koruması bakımından gücünü arttırması için günümüz bilgi çağının önemli bir gereği olan öğrenen örgüt yapısını tam anlamı ile yaşaması yararlı olacaktır. Araştırmanın sonucu bu gereğin ispatı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Acar, F., (2002). Duygusal zeka ve liderlik. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 53-68.
- Akman, Y. ve Akman, G.İ. (2017). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitim tutumunun sosyal zeka algısına göre incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 7(1), 34-48.
- Atak, M. ve Atik, İ. (2007). Örgütlerde sürekli eğitimin önemi ve öğrenen örgüt oluşturma sürecine etkisi, *Journal of Aeronautics and Space Technologies*, 3(1), (63-70).
- Ayhan, U., (2007). Öğrenen örgütler ve kamu kuruluşları. *Sayıştay Dergisi*, 76, 77-99.
- Basım, H.N., Şeşen, H., Sözen, C. ve Hazır, K. (2009). Çalışanların öğrenen örgüt algısının örgütsel vatandaşlık davranışlarına etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 55-66.
- Bayer, E., (2007). *Terörist örgütlerde örgütsel öğrenme*. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta.
- Bowen, G.L., Ware, W.B., Rose, R.A. and Powers, J.D. (2007). Assessing the Functioning of Schools as Learning Organizations. *Children and Schools*, 29(4), 199-208.
- Bratianu, C. (2015), *Organizational knowledge dynamics: Managing knowledge creation, acquisition, sharing, and transformation*, IGI Global, Hershey.
- Bulutlar, F., (2003). Öğrenen örgüt unsurlarının ders kalitesi üzerindeki etkileri. *İş, Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 5(1),

- Çavuş, M. F., Pekkan, N. Ü., ve Develi, A. (2019). Örgütsel sosyalleşmeye yeni bir öncül: Sosyal zeka. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute/Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 36.
- Çelenk, İ., (2015), *Örgütlerde duygusal zeka ve psikolojik yıldıрма: Bir araştırma*, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi, Denizli.
- Çetin Gürkan, G. (2007). Öğrenen örgütler: Yüksek öğrenim kurumlarının öğrenen örgüt olması. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 118-130.
- Denham, S. A., Way, E., Kalb, S. C., Warren-Khot, H. K., ve Bassett, H. H. (2013). Okul öncesi çocukların sosyal bilgi işleme ve erken okul başarıları: Zorlu durumlar görevi. *British Journal of Developmental Psychology*, 31(2), 180-197.
- Doğan, T. ve Çetin, B., (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal zeka düzeylerinin depresyon ve bazı değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-19.
- Doğan, T., Totan, T. ve Sapmaz, F., (2009). Üniversite öğrencilerinde benlik saygısı ve sosyal zeka. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 235-247.
- Erigüç, G. ve Balçık, P.Y., (2008). Öğrenen Örgüt ve Hemşirelerin Değerlendirmelerine Yönelik Bir Uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 1(1), 75-106.
- Erten, M., (2013). Akıl-zeka ayırımı bağlamında münafıkların zihniyet analizi. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(4), 1-21.
- Eysenck, S.B.G., Eysenck, H.J. ve Barret, P., (1985). A revised version of the psychoticism scale. *Personality and Individual Differences*, 6(1), 21-29.
- Gagnon, M.P., Payne-Gagnon, J., Fortin, J.P., Paré, G., Côté, J. ve Courcy, F., (2015). A learning organization in the service of knowledge management among nurses: A case study. *International Journal of Information Management*, 35(5), 636-642.
- Gilliland, A. R., ve Burke, R. S., (1926). A measurement of sociability. *Journal of Applied Psychology*, 10(3), 315-326.
- Gölönü, S., (2006), Gelişen teknolojiler, öğrenen örgütler ve halkla ilişkiler, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4(3), 73-81.
- Hançer, M. ve Tanrisevdi, A. (2003). Sosyal zeka kavramının bir boyutu olarak empati ve performans üzerine bir inceleme, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27(2), 211-225.
- İlhan, M. ve Çetin, B., (2015). Sosyal ve kültürel zeka arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 3(2), 4-15.
- Karahan, A., ve Yılmaz, H., (2010). Öğrenen örgüt ve bilgi yönetimi ilişkisi: Afyonkarahisar ilinde bulunan hastane yöneticileri üzerine bir araştırma. *Eskişehir Osman-gazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 147-174.
- Kılıç, R., ve Aytekin, A.G.Ç., (2010). Üniversitede çalışan personelin öğrenen örgüt kültürüne ilişkin algılarının belirlenmesine yönelik bir araştırma: Balıkesir Üniversitesi örneği. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 151-168.
- Marlowe, H.A., (1986), Social intelligence: evidence for multidimensionality and construct independence, *Journal of Educational Psychology*, 78(1), 52-58.
- Murphy, K. R., (2013), *A critique of emotional intelligence: What are the problems and how can they be fixed*. Routledge: New York.
- Öneren, M. (2008). İşletmelerde öğrenen örgütler yaklaşımı. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 163-178.

- Özdayı, N. ve Özcan, Ş. (2005), Teftiş sürecindeki geribildirimlere göre teftişin öğrenen örgüt kültürüne katkılarının öğretmen görüşleriyle değerlendirilmesi. *Eğitim ve Bilim*, 30(136), 39-51.
- Özdemir, O., (2017). Psikiyatrik açıdan akıl ve aklın terbiyesi, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımla*, 9(1), 115-121.
- Özgen, H., Kılıç, A.G.D.K.C. ve Karademir, A G.B., (2004). Öğrenmenin kurumsallaşmasında toplam kalite yönetimi yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(2), 175-188.
- Pelit, E., Keleş, Y., ve Çakır, M., (2010). Otel işletmesi işgörenlerinin öğrenen örgüt uygulamalarına ilişkin algıları: Yerli ve yabancı zincir otel işletmelerinde bir araştırma. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 59-68.
- Senge, P. M., (2000), *Beşinci disiplin* (16. Baskı), Çev. A. İldeniz ve A. Doğukan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,
- Serrat, O. (2017). Building a learning organization. Ed. O. Serrat, *Knowledge Solutions: Tools, Methods, and Approaches to Drive Organizational Performance* içinde (57-67), Springer, Singapore.
- Silvera, D.H., Martinussen, M., ve Dahl, T.I., (2001), The Tromso social intelligence scale, a self-report measure of social intelligence. *Scandinavian Journal of Psychology*, 42, 313-331.
- Şahin, S., Çakır, Ç. ve Öztürk, N., (2014), Öğrenen örgüt profili ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(1), 153-168.
- Sütlü, S. (2013), *Sağlık çalışanlarında duygusal zeka ve tükenmişlik ilişkisi*, Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Temeloğlu, E. (2018), *Duygusal zeka ile problem çözme becerisi arasındaki ilişki*, Pamukkale Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Denizli.
- Thorndike, E. L., (1920), Intelligence and its use. *The Harpers Monthly*, January 1920, (227-236).
- Thorndike, R.L. ve Stein, S., (1937), An evaluation of the attempts to measure social intelligence. *Psychological Bulletin*, 34(5), 275.
- Toksöz, S., (2015), *Çalışanların öğrenen örgüt algılarının iş tatmini, örgütsel bağlılık ve örgüt içi girişimcilikleri üzerine etkisi: bilişim sektörü üzerine bir çalışma*, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Turan, S., Karadağ, E. ve Bektaş, F. (2011), Üniversite yapısı içerisinde öğrenen örgüt ve örgütsel bağlılık ilişkisi üzerine bir araştırma, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 17(4), 627-638.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇALIŞMA YAŞAMINDA GÖRÜLEN İLK SENDİKAL HAREKETLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Atanur Karaahmetoğlu¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0001-8306-3178

ÖZ

Sanayileşme ile birlikte, Avrupa Kıtası'nda bir işçi sınıfı oluşmuş ve işçiler birlikte mücadele etmeye başlamıştır. Bu nedenle işçi sınıfının oluşması ile birlikte işçi hareketleri de başlamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nde sanayileşme süreci Avrupa'ya göre daha geç başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde geciken sanayileşme sürecinin siyasi, ekonomik ve toplumsal açıdan birçok etkisi olmuştur. Bunun yanında, Osmanlı Devleti'nin geç sanayileşmesi çalışma hayatını da etkilemiştir. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nde işçi kitleleri de geç ortaya çıkmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Osmanlı Devleti'nde işçi sınıfı ancak 19. yüzyılın sonlarında oluşmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'nde sendikal gelişmelerin geç başlamasına da yol açmıştır. Bunun için Osmanlı Devleti'nde tam anlamıyla ilk işçi hareketleri 1908 yılında başlamıştır. Buna karşın, Osmanlı Devleti'nde ilk sendikal hareketler geç başlamış olsa da, yaşanan bu grevlerin ve eylemlerin birtakım sonuçları olmuştur. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yaşanan ilk sendikal hareketlerin nasıl ortaya çıktığı ve bu sendikal hareketlerin çalışma hayatı açısından ne gibi sonuçları olduğu üzerine bir inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, İşçi, İşçi Sınıfı, Sendika, Sendikal Hareketler, Grev..

Atıf için:

Karaahmetoğlu, A. (2020). Osmanlı Devleti'nde çalışma yaşamında görülen ilk sendikal hareketler üzerine bir değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 422-439

¹ Araş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İ.İ.B.F, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, Kırklareli/ Türkiye
E-posta: atanurkartal@hotmail.com

AN EVALUATION ON THE FIRST TRADE UNION MOVEMENTS IN THE WORKING LIFE OF THE OTTOMAN STATE

ABSTRACT

With the industrialization, a labour has formed on the European Continent and workers have started to struggle together. For this reason,with the formation of the labour, workers' movements started. However, the industrialization process in the Ottoman State started later than in Europe. The delayed industrialization process in the Ottoman Empire had many political, economic and social effects. Also, the late industrialization of the Ottoman Empire affected the working life. For this reason, the masses of workers also appeared late in the Ottoman Empire. As a result, the labour in the Ottoman State was formed only in the late 19th century. This situation led to the late start of trade union developments in the Ottoman Empire. Therefore, the first workers' movements in the Ottoman Empire started in 1908. However, even though the first union movements in the Ottoman State started late, these strikes and actions have had some consequences. In this study, an investigation was made on how the first union movements in the Ottoman State emerged and what consequences these union movements had in terms of working life.

Keywords: *Ottoman State, Worker, Labour, Trade Union, Union Movements, Strike.*

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ilk sendikal hareketlerin temelinde birçok dinamik yatmaktadır. Özellikle Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde cereyan eden sendikal hareketler toplumun birçok katmanını etkileyen gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Yaşanan bu gelişmeler iş yaşamının da yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yaşanan ilk sendikal hareketlerin nasıl ortaya çıktığı, bu sendikal hareketlerin hangi kaynaklardan beslendiği, yaşanan sendikal gelişmelerin iş hayatını ve işçi sınıfını ne şekilde etkilediği ve sendikalaşma çabalarının ve işçi hareketlerinin hangi gelişmeleri ortaya çıkardığı üzerinde durulmuştur. Zira, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ilk sendikal hareketler emek tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Emekçilerin elde ettiği birtakım kazanımların ve sahip olduğu hakların ortaya çıkmasında ve daha sonraki yıllarda gelişmesinde bu ilk sendikal hareketler önemli kilometre taşlarından biri olmuştur. Bunun içindir ki, Osmanlı Devleti'nde yaşanan ilk işçi hareketleri, siyasi, sosyolojik ve hukuki açıdan önemli bir yere sahiptir. Zira, bu gelişmeler toplumsal hayatı ve iş yaşamını etkilemekle birlikte, yasama faaliyetlerini de etkilemiştir. Bu alana dönük kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu sebeplerle söz konusu çalışmada Osmanlı Devleti'nde yaşanan ilk sendikal hareketlerin işçi sınıfı ve iş yaşamı üzerindeki etkilerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde ilk sendikal hareketlerin Batıya nazaran neden geciktiği, bu gecikmede işçi sınıfının rolü ve gecikmeli de olsa yaşanan sendikal hareketlerin işçi sınıfı üzerindeki etkilerini incelemek hedeflenmiştir. Literatürde Türkiye'nin emek tarihini, sendikacılık geçmişini anlatan çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar ekseriyetle Osmanlı Devleti'nin son dönemi özellikle Tanzimat döneminden itibaren başlamaktadır. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde yaşanan işçi hareketlerini anlatan çalışmalar da bulunmaktadır. Ancak, Osmanlı Devleti işçi sınıfının tarihi açısından ilk sendikal hareketlere ayrı bir parantez açılması gerektiği kanaatindeyiz. Zira, Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan ilk sendikal hareketler birçok önemli gelişmeyi de beraberinde getirmiştir. Bunun için bu çalışmanın konusu bu yönde bir sınırlamaya tabi tutulmuştur. Bu nedenle, çalışmada genel olarak Osmanlı Devleti çalışma hayatı ele alındıktan sonra, Osmanlı Devleti'nde ilk işçi kitlelerinin ortaya çıkışı ve ilk işçi hareketlerinin nasıl yaşandığı üzerinde durulmuştur. Daha sonra, Osmanlı Devleti'nde ilk sendikal hareketlerin ne şekilde ortaya çıktığı incelenerek, Tanzimat döneminde ve akabinde Meşrutiyet döneminde yaşanan gelişmeler ele alınmıştır.

Osmanlı Devleti'nde sendikalar ilk olarak yardım severlik kuruluşları şeklinde kurulmuştur. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'nde sendikalar sosyal yönü olan, yardımlaşma amacı güden cemiyetler şeklinde kurulmuştur (Taş, 2012, s.69). Avrupa'da ise sendikalar ilk olarak kardeşlik örgütleri olarak kurulmuştur. Bu şekilde bir dayanışma ruhu oluşturulmak istenmişti. Kurulan bu örgütler zaman içinde sendikalara dönüşmüştü (Koç, 2003, s.14). Bunun

üzerine Avrupa'da işçi kesimi ile işveren kesimleri arasında büyük sendikal mücadeleler yaşanmıştır. Kötü çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, korunaksız ve güvencesiz çalışma ortamı, yaşanan iş kazaları bu sendikal mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur. Avrupa'da bu gelişmelerin yaşanmasını tetikleyen bir diğer önemli faktörde işçi sınıfının erken doğuşu olmuştur. Zira, Avrupa Kıtası'nda başını İngiltere'nin çektiği Batı Avrupa ülkelerinde başlayan sanayileşme süreci ile birlikte, seri üretime dayanan fabrika yaşamı başlamış, bu durum fabrikalarda çalışacak işçi sınıfının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştı (Sümer, 2016, s.4). Ancak, Avrupa'da görülen sendikal hareketlerin temel dinamikleri ile Osmanlı Devleti'nde görülen sendikal hareketlerin temel dinamikleri farklılık göstermekteydi. Zira, Osmanlı Devleti'nin toplumsal hayatı ve iş yaşamı Batı toplum yaşamının ve iş hayatından farklı bir karaktere sahipti. Osmanlı toplumu Batı toplumuna göre farklı kaynaklardan beslenmekteydi. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti çalışma yaşamını ve Osmanlı çalışma yaşamında etkili olan kuruluşları ve örgütleri incelemek isabetli olacaktır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ÇALIŞMA YAŞAMINA YÖN VEREN KURULUŞLAR VE ÖRGÜTLER

Osmanlı Devleti'nin kurulduğu dönemde, dönemin koşulları incelendiğinde, toplum yaşamında örf adet kuralları önemli bir yere sahipti. Bu durumun bir yansıması olarak çalışma hayatını meslek (esnaf) kuruluşları şekillendirmekteydi. Osmanlı Devleti'nde görülen bu esnaf kuruluşları Ortaçağ Avrupa ülkelerinde görülen korporasyon sistemi ile benzer bir nitelik taşımaktaydı (Çelik vd., 2017, s. 6-7). Dönemin dini konjonktürünün de etkisi ile bu esnaf kuruluşları, "zaviye" şeklinde çalışma hayatına zuhur etmişti. Bu nedenledir ki, bir meslek ya da sanat, dini esaslar dahilinde belirlenmiş birtakım kaidelerin yerine getirilmesi halinde icra edilebilmekteydi (Kaştan, 2016, s. 10). Bu kaideler "fütüvvetname" adı verilen bir kitapta toplanmıştı. Fütüvvet sözlük anlamı ile "gençlik, kahramanlık, cömertlik" anlamına gelmektedir. Başlangıçta tasavvufta "kişinin herkesle iyi geçinmesi, herkesle barışık olması, insanlara eziyet etmekten kaçınma, bol bol ikramda bulunma" anlamlarında kullanılmıştır. Fütüvvet, o dönemde "gençlerin sahip olması gereken disiplin" anlamında da kullanılmıştı. Ancak bu kavram zaman içinde teşkilatlanan bir yapıya dönüşmüştü. Ayrıca, fütüvvet, zamanla ticaret ve sanat erbabı arasında bulunan bir ideal konum halini almıştı. Bu kavram başlangıçta tasavvufi bir mahiyette iken XIII. yüzyılda bu şekilde bir dönüşüme uğramıştı (Ödemir, 2015, s. 31-32).

Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatında kendi iradesiyle çalışan işçiler, askerler, esirler ve köleler ve bazı alanlara özgü olmak üzere zorunlu çalıştırılanlar bulunmaktaydı (Güven, 2015, s.23). Kendi isteğiyle çalışan işçiler in-

saat işi, tarım işi gibi işlerde çalışmaktaydı. Örneğin, 1550-1557 yılları arasında yapılan Süleymaniye Cami'sinin inşaatında kendi isteğiyle çok sayıda işçi çalışırken, cami inşaatında köleler de çalıştırılmıştı. Asker olarak çalışanlara ise yeniçeriler örnek verilebilir. Zira, Osmanlı Devleti'nde yeniçeriler savaşlarda görev almakla birlikte, şehirlerde emniyet ve güvenliğin sağlanması için de görev almaktaydı ve bunun karşılığında onlara bir ücret ödenmekteydi (Koç, 2003, ss. 13-15). Zorunlu çalışma sistemi ise, madencilik gibi zor mesleklerde görölmekteydi. Ayrıca, kürekçilik, donanma ve ordu içindeki bazı işlerde de zorunlu çalışma sistemi görölmekteydi (Özdemir, 1996, s. 185-186). Bu tür mesleklerin zor olması nedeniyle işçiler kendi isteğiyle çalışmak istememekteydi (Güven, 2015, s. 23). Bu nedenle zorunlu çalışma sistemi Osmanlı Devleti'nde uzun müddet devam etmişti (Makal, 2005, ss. 70-71). Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde üretimde uzun müddet geleneksel yöntemler izlenmiş ve el zanaatı ile üretim yapılmıştı (Quataert ve Zürcher, 1998, ss. 26-27). Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde yerli işgücünün büyük bir bölümü genellikle tarım sektöründe çalışmaktaydı (Yıldırım, 2012, s. 215). Zira, Osmanlı Devleti'nin ekonomisi genel olarak tarıma dayanan bir ekonomiydi (Taş, 2012, s. 68).

Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatına ilişkin esasların düzenlenmesinde "Ahilik" teşkilatı önemli bir yere sahipti (İleri, 2019, s. 203). Bu teşkilat, çalışma hayatına ilişkin çeşitli kurallar ihdas etmişti. Ancak bu kurallar daha ziyade sözlü nitelikte kurallardan müteşekkildi (Korkmaz ve Alp, 2017, s. 7). Kökeni daha eski dönemlere dayanmakta olan bu teşkilat, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasından sonra gelişme göstermiş ve çalışma ilişkilerinde dini ve ahlaki ilkeleri esas almıştı. (Çelik, 2017, s. 7). Ayrıca çalışma hayatındaki öneminin yanında bu teşkilat İmparatorluğun kurulmasında da önemli bir rol oynamıştı. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde ahilik teşkilatının koymuş olduğu kurallar çalışma hayatında uygulama alanı bulmuştu (İleri, 2019, s. 203-204).

Osmanlı Devleti'nde ilerleyen dönemde "Lonca" adı verilen esnaf kuruluşları çalışma hayatına girmişti (Koç, 2010, s. 63). Lonca sistemi ile beraber bir meslek ya da sanatla uğraşan herkes belli bir dini zümreye aidiyet esası aranmaksızın bir araya gelebilmişti. Bu gruplar zaviye dışında da umama açık bir yerde de toplanabilmiş ve bu şekilde mesleki sorunlarını çözme yoluna gitmişlerdi (Çelik vd., 2017, s. 6-7).

Bu dönemde Avrupa ülkelerinde de lonca sistemi görölmekteydi. Avrupa ülkelerinde loncalarının büyük bir bölümünde sınıf farklılaşması yaşanmasına rağmen Osmanlı Devleti'nde loncalar bu şekilde değildi ve merkezîyetçi bir yapıya sahipti (Koç, 2010, s. 63). Bu teşkilat, XV. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çalışma hayatına girmiş ve bir meslek örgütü olarak faaliyet göstermeye başlamıştı (Quataert ve Zürcher, 1998, s. 25-26). XVI. yüzyıla gelindiğinde ise, imparatorluğun genelinde tüm bölgelere yayılmıştı. Yükselme dev-

rinin yaşandığı bu dönemde lonca teşkilatı da çok güçlenmiş ve çok iyi şekilde örgütlenmişti. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nde örgütlü bir yapı olan esnaf kuruluşları yaygınlık kazanmıştı (İleri, 2019, s. 209-210).

Lonca sisteminde sermaye-emek ilişkisi tam manasıyla bulunmamaktaydı. Bu nedenle bu sistem geleneksel bir özellik arz etmekteydi. Lonca sisteminde her meslek kendi içerisinde ayrı bir hiyerarşik yapıyı barındırmaktaydı (Süzek, 2017, s.9). Bu sistem bünyesinde mesleğe giriş, meslekte yükselme, meslekten çıkartma koşulları açısından belirli esaslar göz önünde tutulmaktaydı. Bu durumun bir yansıması olarak bu örgütler dışında mesleğin icrası mümkün olmayıp, monopolistik bir yapı söz konusuydu (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s.41). Loncalar sayesinde esnaflar üzerinde bir denetim sistemi kurularak, esnafların sattıkları ürünlere yüksek fiyat koyup koymadıkları, usulsüzlük yapıp yapmadıkları denetlenmekteydi (İleri, 2019, s. 216).

Loncaların koymuş olduğu kurallar Osmanlı İmparatorluğu'nda iş ilişkileri açısından belirleyici bir niteliğe sahipti. Her meslek ve sanat dalı için vücut bulmuş olan bu kuruluşlarda, çıraklık, kalfalık ve ustalık şeklinde bir hiyerarşik silsile bulunmaktaydı (Süzek, 2017, s. 6-7). Bu nedenle lonca sisteminde sıkı disiplin kuralları bulunmaktaydı. Özellikle küçük üretim yerlerinde bu disiplin daha belirgin anlaşılmaktaydı (Koç, 2003, s. 14). Ancak, loncaların işleyiş ve yönetiminde demokratik esaslara önem verilmekteydi. Bunun yanında orta sandığı adı verilen bir örgütlenme şekli ile yaşlılık, hastalık, sakatlık, ölüm gibi durumlarda mağdur olmuş lonca mensuplarına veya geride kalanlara yardım edilmekteydi (Süzek, 2017, s. 9). Bunun yanında loncalar kaza geçiren iş göremez hale gelen veya hasta olmuş lonca mensuplarına da yaptığı yardımlarla destek olmaktaydı (Çiçek ve Öçal, 2016, s. 123). Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde yardımseverlik faaliyetlerinde bulunan çeşitli dernekler de bulunmaktaydı. Ancak bu dernekler sendika niteliğinde örgütlenmeler değildi (Taş, 2012, s. 69).

XVII. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde küçük ölçekli üreticilerin tamamı kentlerde kapsamlı bir şekilde lonca sistemi ile örgütlenmişti. Bu sistem süreç içinde o kadar çok benimsenmişti ki, imparatorlukta yaşayan diğer başka gruplar dahi devletin gözetimi dahilinde bu örgütün bir parçası haline gelmişti (Koç, 2010, s. 51). Ancak, zaman içinde loncalar üzerindeki devlet desteğinin ve denetiminin kalkması ile birlikte, lonca teşkilatı zayıflamaya başlamış ve eski gücünü kaybetmişti (Quataert ve Zürcher, 1998, s. 28).

Avrupa'da bazı ülkelerde loncaların çözülmesi ve zayıflaması sendikaların doğmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti'nde böyle bir durum olmamıştı. Avrupa'da bazı ülkelerde loncaların zayıflaması ile birlikte, kalfalar gizlice kardeşlik örgütleri kurmaya başlamış, bu örgütler de zaman içinde sendikalara dönüşmüştü. Lakin, Osmanlı Devleti'nde merkezin loncalar üzerindeki sıkı denetimi ve loncalarda usta, kalfa ve çırak arasında bir sınıf ayrımının bulunmaması nedeniyle bu durum yaşanmamıştı (Koç, 2003, s. 14).

Avrupa'da bu gelişmelerin yaşanmasında şüphesiz işçi sınıfının erken oluşmaya başlaması da etkili olmuştur. Zira, Avrupa Kıtası'nda başını İngiltere'nin çektiği Batı Avrupa ülkelerinde XVIII. yüzyılın sonunda sanayileşme sürecinin başlaması ile birlikte, seri üretime dayanan fabrika yaşamı başlamış, bu durum fabrikalarda çalışacak işçi sınıfının ortaya çıkmasına yol açmıştı. Sanayi Devrimi ile beraber küçük yerleşim yerlerinden insanlar kent merkezlerine göç etmeye başlamıştı. Eskiden tarım veya hayvancılıkla uğraşan veya küçük üretimle geçimlerini sağlayan insanlar şehirlerde bir işverene bağımlı olarak çalışır hale gelmişti (Sümer, 2016, s. 4).

Osmanlı Devleti bu döneme kadar madencilik, ateşli silahlar ve diğer alanlarda Avrupa ile rekabet edebilecek bir durumdaydı. Ancak Osmanlı Devleti Sanayi Devrimi ile birlikte Batının daha üstün olduğunu kabul etmeye başlamıştı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti kapitalist düzene ayak uydurmakta da oldukça zorlanmıştı (Güven, 2015, s. 6). Dolayısıyla, Sanayi Devrimi ile birlikte, Osmanlı Devleti Avrupa ile rekabet edememeye başlamıştı. Bu durum Osmanlı çalışma hayatını da olumsuz etkilemişti (İleri, 2019, s. 216-217). Zira, Osmanlı Devleti'nde bu dönemde çalışma yaşamında yaygın olarak, tezgah ve el işleri görülmekte iken Avrupa ülkelerinde seri üretim başlamıştı (Çelik vd., 2017, s. 6).

Kanaatimizce Osmanlı Devleti'nde sanayileşme sürecinin geç başlaması sendikal hareketlerin de gecikmesine yol açmıştır. Zira, işçi kitlelerinin ortaya çıkmasının arka planında sanayileşme süreci yatmaktadır. Ayrıca, işçi kitlelerinin ortaya çıkması çok sayıda işçinin birlikte hareket edebilme ve örgütlenmesi için büyük öneme sahiptir. Batıda bu nedenle sendikal faaliyetler Osmanlı Devletine göre daha erken yaşanmıştı.

XVIII. yüzyılın sonunda Batı ülkelerinin sanayileşmeye başladığı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda üretim zanaatkarların elinde toplanmıştı. İmparatorluğun ekonomisi de önemli ölçüde tarıma dayanmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu döneminde sanayileşme sürecinin Batıya nazaran gecikmesi işçi kitlelerinin de geç oluşmasına neden olmuştu (Sümer, 2016, s.4).

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren ise, Osmanlı Devleti Batının Sanayi Devrimi ürünlerine maruz kalmıştı. Kapitülasyonların da etkisiyle Batı ülkeleri imparatorluk topraklarına rahatlıkla girme imkanı bulmuştu. Bu şekilde Batı ülkelerinin imparatorluk topraklarına girmesi Osmanlı İmparatorluğunda küçük zanaat gruplarına ağır bir darbe indirmişti (Süzek, 2017, s. 10). Avrupa'da gerçekleşen sanayileşme hamlesinin Osmanlı İmparatorluğuna tam manasıyla yansımaması dolayısıyla bu çöküşün önüne geçilememişti. Tarım dışı alanlarda Osmanlı imparatorluğu Batının sanayi hamlesiyle rekabet edemez bir duruma gelmişti (İleri, 2019, s. 216-217). Ayrıca bu dönemde Osmanlı Devleti Batı için açık pazar haline gelmeye başlamış, Batılı ülkeler Osmanlı Devleti'nin kaynaklarına da el atmaya başlamıştı. Örneğin, Fransa bu dönemde Ereğli kömür havzasına sermaye gruplarıyla beraber girmiş bölgeyi bir nevi sömürgeleştirmeye çalışmıştı. Fransız sermayesi ile kurulan Ereğli Şirketi bölgede koloni şeklinde kurulmuştu. Daha sonraki dönemde

ise, Almanya bölgeye rahatlıkla girmiş ve madenlerin işletmesini elinde tutmaya başlamıştı (Kaştan, 2016, s. 20). Bunun yanında bu dönemde Ege bölgesinde birçok tarım işletmesini de Avrupalı devletler işletmeye başlamış, Çukurova'ya da yabancı sermaye girmişti (Koç, 2003, s. 13). Bu faktörlerin etkisi altında, siyasi, hukuki, ekonomik açıdan yüzyıllardır Osmanlı toplumunda üretim ve çalışma hayatında kendine yer bulan lonca sistemi zayıflamış ve çökmüştü (Süzek, 2017, s. 10).

Çalışma hayatında geleneksel yapı olan lonca sisteminin çöküşü ile birlikte meslek grupları modern endüstri sistemi içinde istihdam edilememişti. Geleneksel sistemin usta ve kalfaları sanayi işçisi haline dönüşmemişti. Dolayısıyla Batı toplumlarında görülen organik zanaat yaşamından fabrika sanayisi yaşamına geçiş Osmanlı toplumunda gerçekleşmemişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 41). Bu dönemde fabrikalaşma çabaları başlamış olsa da, bu çabalar amacına ulaşamamış ve fabrika yaşamına geçiş sağlanamamıştı (Taş, 2012, s. 68). Bu geçişin Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmemesinde ve usta ile kalfaların geleneksel yapı içinde hapsolmesinde Avrupa ülkeleri ile yapılan serbest ticaret anlaşmaları da etkili olmuştu (Güven, 2015, ss. 6-7). Bu dönemde Osmanlı Devleti, İngiltere ve Fransa ile serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştı (Koç, 2016, s. 64). 1838 yılında Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında imzalanan Baltalimanı Anlaşması ile ithal malların ticaretine yönelik verilen imtiyazlar 1838-1846 yılları arasında diğer Avrupa ülkelerine de tanınmıştı (Güven, 2015, s. 6-7). Böylece Osmanlı Devletine, Avrupalı ülkelerinden yoğun miktarda ithal mal girdisi başlamıştı (İleri, 2019, ss. 116-117). Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı çalışma yaşamını da oldukça etkilemişti. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı meslek yaşamında o zamana kadar bağımsız bir şekilde hareket etmiş olan zanaatkarlar sermayeyi elinde bulunduran güçlere bağımlı hale gelmişti (Demircioğlu ve Centel, 2016, s. 25). Bu zanaatkarların yanında çalışan yamak, çırak ve kalfalar da en nihayetinde birer bağımsız usta haline dönüşmemişti (Süzek, 2017, ss. 10-12). Ayrıca bu dönemde Osmanlı Devleti'nde gayr-i Müslim sermaye ve yabancı sermaye sanayi tesisleri kurmaya başlamış, sanayi kuruluşları yabancı sermaye tarafından desteklenmişti (Gürbüz, 2014, s. 5). Ancak, Osmanlı Devleti'nde sanayi alanında asıl sıçrama Tanzimat Döneminde yaşanmıştı. Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nde bir çok alanda yeniliklerin başladığı bir dönem olmuştu (Ünlütürk ve Ulutaş, 2015, s. 331). "Gülhane Hattı Hümayum" olarak da bilinen "Tanzimat-ı Hayriye-ı" Fermanı 3 Kasım 1839 günü Mustafa Reşit Paşa tarafından padişah adına okunarak ilan edilmiş ve Tanzimat Dönemi başlamıştı. Tanzimat Fermanında mal ve can güvenliği gibi temel ilkeler güvence altına alınmıştı. Bu ferman "Temel haklar fermanı ya da beratı" adı ile de anılmaktadır. Zira, Osmanlı tarihinde ilk defa padişah yetkilerinin bir kısmından kendi rızasıyla vazgeçmiştir (Yetkin, 2013, s. 394). Bu nedenlerle Tanzimat Fermanının çalışma yaşamı üzerinde de birtakım etkileri olmuştu. Özellikle

işçi hakları daha fazla sorgulanmaya başlamıştı. Ayrıca bu dönemde sanayileşme hamlelerine de bağlı olarak imparatorluğun çeşitli merkezlerinde işçi kitleleri ortaya çıkmıştı (Ünlütürk ve Ulutaş, 2015, s. 331). Tarım içinde, inşaatlarda, demiryolu yapımı gibi alanlarda ve fabrikalarda çok sayıda işçi alıştırılmıştı (Koç, 2003, s. 13-14). Çok sayıda işçinin çalıştırılması ve işçi kitlelerinin oluşmasının bir sonucu olarak işçi sorunları ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelerin üzerine 1839 yılında kabul edilen Tanzimat Fermanının getirdiği genel prensipler iş ilişkilerinde de işçinin korunması prensibi şeklinde sirayet etmişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 42). Özellikle işçinin zorla çalıştırılmaması ve özđür iradesiyle çalıştırılması prensibi Tanzimat Fermanının getirdiği temel ilkelerden biri olmuştu (Ünlütürk ve Ulutaş, 2015, s. 331).

Başlayan sanayileşme hamlesi özellikle maden ocaklarında, savunma sahasında ve diğer birçok alanda kendini belirgin bir şekilde göstermişti (Mollamahmutoğlu vd., 2016, s. 42). Ancak bu dönemde madencilik sektöru diğer alanlara göre daha çok gelişme göstermişti. Bunun bir nedeni de bu dönemde Osmanlı ordusunun modernleşmesi ve daha etkin hale gelmesi için madencilik sektörüne ihtiyaç duyulması olmuştu (Gürbüz, 2014, s. 7). Ayrıca, Osmanlı Devleti'nde madenlerde, devlete ait silah cephane fabrikalarında, tersanelerde, büyük inşaatlarda çok sayıda işçi çalıştırılması bu dönemin dikkat çeken gelişmelerinden biri olmuştu (Koç, 2016, s. 63). Ancak, Osmanlı ekonomisi genel olarak tarıma dayalı ekonomi olma özelliğini muhafaza etmişti. Bu nedenle tarım sektöründe de çok sayıda işçi çalışmaktaydı (Taş, 2012, s. 69).

Kanaatimizce Osmanlı toplum yapısı ve ekonomisi işçi kitlelerini ve işçi hareketlerini oldukça yakından etkilemiştir. Zira, Osmanlı iş hayatının ekonomik ve toplumsal yapıdan ayrı değerlendirmek söz konusu olmayacaktır.

OSMANLI DEVLETİ'NDE ALIşMA YAşAMINDA GÖRÜLEN İLK SENDİKAL HAREKETLER

Osmanlı Devleti'nde çeşitli dönemlerde işçiler ücretin düşüklüğu, ücretin geç ödenmesi veya ücretin hiç ödenmemesi, çalışma koşullarının ağırlığı, çalışma sürelerinin uzunluğu, işverenin kötü muamelesi gibi nedenlerle grev, iş bırakma veya iş yavaşlatma yoluna giderek memnuniyetsizliklerini ve tepkilerini ortaya koymuşlardı. Özellikle 1870'li yıllardan itibaren işçiler çalışma şartlarından ve hayat standartlarından daha fazla mutsuz olmaya başlamış ve bu dönemde başta grev olmak üzere daha fazla işçi hareketi yaşanmıştı (Yıldırım, 2012, s. 216). Ancak, Osmanlı Devleti'nde bu tarihten çok daha önceki tarihlerde de grev hareketleri görölmüştü. Örneğin Osmanlı Devleti'nde kapıkulları akçelerin değerinin düştüğu ya da kendilerine ödenen akçelerin az olduğu gerekçesiyle birçok kez ayaklanarak kazan kaldırmışlardı. Hatta iş öğle bir noktaya varmıştı ki kapıkulları cüls alabilmek için padişah dahi de-

ğıştırmekteydi. Yeniçerilerin 1444 Edirne ayaklanması, kapıkulu süvarilerinin 1588 yılındaki ayaklanmaları bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Ancak bu ayaklanmalar grev niteliğinde değildi. Osmanlı Devleti'nde ilk grev ise, Mehmet Paşa'nın İstanbul'da yaptırdığı cami inşaatında çalışan işçilerin 1587 yılında akçelerin az olması gerekçesi ile iş durdurmaları ile gerçekleşmişti (Koç, 2003, s. 19). Daha sonrasında 1620 yılında da İzmir limanında Venedikli tüccarlar için çalışan işçiler, ücretlerinin düşük olduğu gerekçesiyle grev başlatmış ve iş bırakma eylemi gerçekleştirmişlerdi. Dolayısıyla Osmanlı çalışma hayatında fabrikaların açılmaya başladığı XIX. yüzyıldan çok daha öncelerinde de ücretli çalışmanın olduğu işçi işveren ilişkisine bağlı olarak birtakım işçi hareketleri ortaya çıkmıştı (Yıldırım, 2012, s. 217). Lakin bu işçi hareketleri bir sendikal örgütlenmeye dayanmamaktaydı ve işçiler organize hareket etmemekteydi (İleri, 2019, s. 115-117). Zira, ilk sendikal örgüt niteliğindeki kuruluşlar da 1870'li yıllarda ortaya çıkmıştı. Örneğin, 1871 yılında farklı iş kollarında çalışan işçilerin bir araya gelmesi ile Ameleperver Cemiyeti bu dönemde kurulmuştu (Taş, 2012, s. 68). Ancak bu cemiyetin bir işçi kuruluşu olup olmadığı meselesi de tartışmalara konu olmuştur. Bu tartışmalar, cemiyetin bir yardımseverlik cemiyeti olarak kurulmasından kaynaklanmaktaydı.

Tanzimat Dönemi

Sanayinin gelişmesi ve buna bağlı olarak işçi sayısının artması koşullarına paralel olarak işverenlerin işçileri kötü şartlar altında çalıştırma eğilimi kendini belirgin bir şekilde göstermişti. Bu gelişmelerin etkisiyle işçiler işverenlere ve devlete karşı kazanım elde edebilmek için bir mücadele içine girmişti. Bu süreç sonunda işçilerin haklarını koruması ve tanınması gündeme gelmiştir (Çelik vd., 2017, s. 5). Sanayileşme hareketi ile paralel olarak Osmanlı Devleti'nde de, imparatorluğun çeşitli merkezlerinde işçi kitleleri ortaya çıkmıştı (Ünlütürk ve Ulutaş, 2015, s. 332). Ancak bu işçi kitleleri nitelik ve sayısal açıdan modern işçi kitlelerinden farklıydı (Aykanat, 2011, s. 3). Osmanlı Devletinde modern anlamda işçi kitleleri ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başlamıştı (Gürbüz, 2014, s. 5).

Bu doğrultuda, sanayileşme hareketi ile birlikte imparatorluğun çeşitli merkezlerinde işçi kitleleri ortaya çıkmıştı (Ünlütürk ve Ulutaş, 2015, s. 332). Çok sayıda işçinin çalıştırılması ve işçi kitlelerinin oluşmasının bir sonucu olarak işçi sorunları da ortaya çıkmıştı. Bu gelişmelerin üzerine 1839 yılında kabul edilen Tanzimat Fermanının getirdiği genel prensipler iş ilişkilerine de işçinin korunması prensibi şeklinde sirayet etmişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 42). Özellikle işçinin zorla çalıştırılmaması ve özgür iradesiyle çalıştırılması prensibi Tanzimat Fermanının getirdiği temel ilkelerden biri olmuştu (Ünlütürk ve Ulutaş, 2015, s. 332).

Bu dönemde İmparatorluğun çeşitli merkezlerinde istihdam edilen işçi sayısı oldukça artmıştı. Ancak, imparatorluğun içinde bulunduğu ekonomik durum ve savaşların da etkisiyle işçi ücretlerinin ödenmesinde bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Bu nedenle 1826 yılında “Kal’a-yı Tis’a” (Dokuzuncu Kale) inşaatında çalışan işçiler iş bırakma eylemine gitmişlerdi. Daha sonra, Elbi-sehane-i Askeri işçileri de ücretlerinin ödenmediği gerekçesiyle 1862 yılında beş ay iş bırakmışlardı (Koç, 2003, s. 19). Bu dönemde yaşanan savaşların da etkisiyle kömür madenlerinde istihdam edilen işçi sayısı da oldukça artmıştı. Örneğin, Hommaire de Hell 1846 yılında Ereğli Kömür madenlerini ziyaret ettiğinde, kömür ocaklarında yaklaşık 1500 işçinin çalıştığını, çıkarılan kömürün nakliyesinde de 300 işçinin çalıştığını gözlemlemişti (Kaştan,2016, s. 6). Ancak, madenlerde bazı usulsüzlükler başlamış ve madenlerde üretimi arttırabilmek için madenlerin bulunduğu yöre halkının da madenlerde zorla çalıştırılması başlamıştı (Günay, 2017, s. 63).

Bu gelişmeler üzerine 1863 yılında Zonguldak kömür madenlerinde işçiler grev hareketine gitmişti. Bu grev niteliği itibarıyla Osmanlı tarihinde bilinen ilk büyük çaplı grev olma özelliği taşımaktadır. İşçiler 1870’li yıllara kadar işi terk etmek, işi savsaklamak, bir üst makama şikayette bulunmak gibi çeşitli şekillerde direniş hareketlerinde bulunmuşlardı. Bu dönemde 31’i İstanbul’da, 8’i Selanik’te olmak üzere toplam 50 grev gerçekleşmişti. İşçiler bu grevlerde ücretlerinin arttırılması, çalışma sürelerinin azaltılması gibi taleplerde bulunmuşlardı (Gürbüz, 2014, s. 5-6). 1872 yılında da Kasımpaşa Tersanesi’nde işçilerin ücretlerinin ödenmemesi üzerine bir grev hareketi başlamış ve grev sonucu işçiler istediklerini almıştı (Taş, 2012, s. 68). 1872 yılından itibaren ise, daha çok grev yaşanmış ve grevler sadece belli sektörlerle sınırlı kalmayarak birçok sektöre yayılmıştı. Zira, kayıtlarda 1872 yılından 1908 yılına kadar Osmanlı Devletinde 91 adet grevin gerçekleştiği yer almaktadır. Örneğin bu dönemde denizcilik sektöründe Tersane-i Amire işçileri, gıda sektöründe tütün işçileri ve tekstil sektöründe ipek işçileri sıklıkla greve gitmişlerdi (Yıldırım, 2012, s. 217). Şüphesiz bu işçi hareketlerinin yaşanmasında işçilerin çalışma şartları yanında dönemin siyasi konjonktürü de etkili olmuştu (İleri, 2019, s. 116-118).

XIX. yüzyılda işçilerin çalışma şartlarını ve çalışma şeklini düzenleyen birtakım kanuni düzenlemeler de yapılmıştı. Örneğin, 1834 yılında Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa’nın oğlu İbrahim Paşa Çukurova tarım işçilerine yönelik bir kanuni düzenleme yapmıştı. Buna göre işçilere 1,5 gün izin verilmesi ve 1,5 günlük izin süresinde de yarım gün ücret verileceği düzenlenmişti (Pıçah ve Kadah, 2017, s. 202). Bunun yanında Osmanlı Devleti’nde 18 Nisan 1845 tarihinde yürürlüğe giren Polis Nizamnamesinde de Osmanlı polisine işini terk ederek greve giden işçilerin derneklerini kapatma yetkisi verilmişti (Koç, 2003, s. 20-21). Bunun yanında maden ocaklarında çalışan işçilerin çalışma koşullarını da düzenleyen kanuni düzenlemeler yapılmış ve çeşitli nizamnameler yürürlüğe girmişti (Sümer, 2016, s. 5). Bu bağlamda ilk olarak 1862 yılında Maadin Nizamnamesi yürürlüğe girmişti. Bu nizamname ile angarya ve

zorla çalıştırma yasaklanmak istenmişti (Akyiğit, 2016, s. 42). Daha sonrasında, 1867 yılında Ereğli Kömür Havzası'nda çalışan işçilerin sosyal ve ekonomik durumunu iyileştirmek amacıyla Dilaver Paşa Nizamnamesi yürürlüğe girmişti (Şenocak, 2009, s. 425). İlerleyen dönemde de 1869 yılında Maden Nizamnamesi yürürlüğe girmişti. Bu nizamname ile de madenlerde iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması ve iş kazası ve meslek hastalıklarının önlenmesi amacıyla düzenlemeler yapılmıştı (Özveri, 2015, s. 28-30). Bu nizamnameler genel nitelikte düzenlemeler olmamasına karşın özel işçi gruplarını ele almaktaydı (Yorgun, 2013, s. 361-362). Ancak bu dönemde Osmanlı Devleti'nde işçi işveren ilişkilerini ilk kez düzenleyen bir genel kanun olan Mecelle de yürürlüğe girmişti (Korkmaz ve Alp, 2016, s. 7). Külliyyatta iş ilişkileri açısından ilgili hükümlerine fıkıh kuralları temel teşkil etmişti. Bu nedendir ki, bu kanuni düzenleme yapılırken İslam Hukuku kuralları tedvin edilmişti (Aykanat, 2011, s. 6). Dolayısıyla Mecelle'de iş ilişkileri açısından da birtakım düzenlemeler bulunmaktaydı (İlhan, 2011, s. 18). İçerik açısından ise bu hükümler genel itibarıyla bireyci-liberal anlayışın bir ürünüydü (Demircioğlu ve Centel, 2016, s. 25). Bu nedenle, Mecelle'de bireysel iş ilişkileri açısından düzenlemeler getirilmişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 43). Ancak, Mecelle'de bireysel iş ilişkilerine yönelik hükümler bulunmakla birlikte, toplu iş ilişkileri açısından herhangi bir düzenleme bulunmamaktaydı. Zira, sendikacılık ve sendikal hareketlerle ilgili bir düzenleme yapılması devrin şartları dolayısıyla gerekli görülmemişti. Bunun bir sebebi de bu dönemde toplu iş ilişkilerinin yeterince gelişmemiş olmasıydı (Aykanat, 2011, s. 10).

Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Döneminden itibaren Anayasal düzene geçiş mücadeleleri başlamıştı. Bu mücadeleler sonunda 1876 yılında II. Abdulhamit'in Meşrutiyeti ilan etmesiyle birlikte Anayasal düzene geçilmişti (Kaştan, 2016, s. 13). Bu nedenle Meşrutiyet'in ilanından sonraki dönemde çalışma hayatını ilgilendiren birtakım gelişmeler de yaşanmıştı (Çelik vd., 2017, s. 8). Zira, bu dönemde Osmanlı Devleti'nde ilk sendikal örgüt olarak kabul edilebilecek Amele-i Osmani Cemiyeti, İstanbul'da 1894 yılında Tophane fabrikasında kurulmuştu (Taş, 2012, s. 69). Ancak bu örgüt çok uzun ömürlü olamamıştı. İlerleyen dönemde 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte işçiler çeşitli çıkar guruplarının da etkisiyle bazı sendikal örgütler kurmuşlardı. Örneğin bu dönemde Anadolu-Bağdat Demiryolları Memurin ve Müstahdemin Cemiyet-i Uhuvvetkarisi adlı bir örgüt kurulmuştu. İttihat ve Terakkinin desteğiyle de İstanbul, Selanik, İzmir, Zonguldak, Drama, Kavala, Ksanti, Gümölcine ve Gevveli gibi merkezlerde de benzer örgütler kurulmuştu (Koç, 2003, s. 18). Bu nedenle 1908 yılında İstanbul ve Selanik başta olmak üzere imparatorluğun çeşitli yerlerinde birçok sendika kurulmuştu (Yıldırım, 2012, s. 217). Ayrıca bu dönemde sosyalist ve komünist hareketler

de sendikal örgütlenmeleri destekleyerek Osmanlı Devleti'ne karşı mücadele etmeye başlamışlardı. Örneğin, Selanik Tütün İşçileri Sendikası, Bulgar komünistlerinin kontrolü altına girmişti (Koç, 2003, s. 18).

Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet döneminde işçilerin sendikal örgütlenmeye başlaması yanında, işçiler üzerinde farklı güç odakları da etkili olmaya başlamıştı. Bu gelişmeler üzerine işçi hareketleri başlamış ve birçok yerde işçiler greve gitmişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 43). Bu durumun yaşanmasında şüphesiz İttihat ve Terakkinin izlediği politikalar da etkili olmuştu (Koç, 2016, s. 64). Zira, 1908 yılında Ağustos ve Eylül aylarında yaklaşık 30 grev gerçekleşmişti (Taş, 2012, s. 69). Ayrıca bu grevlerde Osmanlı Devletine karşı mücadele eden Rum ve Ermenilerin de etkisi olmuştu. Ancak bu grevlerde işçilerin örgütlenmesi yetersizdi ve kalıcı bir örgütlenme de söz konusu olmamıştı (Koç, 2003, s. 19).

Bu şartlar altında II. Meşrutiyet döneminde çok sayıda grev yaşanmıştı ve gözler grev yapılan bu yerlere çevrilmişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 43). Özellikle 1908 yılında Ereğli kömür madenlerinde işçilerin yaptıkları grev hareketi yankı yaratan önemli bir grev olmuştu. (Kaştan, 2016, s. 17). Ayrıca bu dönemde işçilerin yanında memurlarda da grev hareketleri görülmüştü. Bu dönemde memurlar aylıklarını zamanında alamadıkları gerekçeyle çeşitli eylemler yapmışlardı. Örneğin bu dönemde 450 civarında tayfa ücretinin zamanında ödenmediği ve grev süresinin fazla olduğu gerekçesiyle ayaklanmıştı (Koç, 2003, s. 20).

II. Meşrutiyet döneminde yapılan bu grevler, Osmanlı Devleti'nde ilk işçi hareketleri olarak kabul edilmektedir (Koç, 2016, s. 64). II. Meşrutiyet döneminde bu gelişmelerin yaşanmasında o dönemdeki siyasi iklim de oldukça etkili olmuştu (Taş, 2012, s. 69-70). Zira, o dönemde hükümette bulunan İttihat ve Terakki'nin izlediği siyasette işçi hareketleri için uygun bir ortam hazırlamıştı (Yıldırım, 2012, s. 218). Bu nedenle II. Meşrutiyet döneminde ilk işçi hareketlerinin ve örgütlenme furçasının ortaya çıkmasında İttihat ve Terakki hükümetinin yarattığı özgürlük ortamının büyük etkisi olmuştu (Koç, 2016, s. 64). Şüphesiz II. Meşrutiyet döneminde çalışma hayatında bu sorunların yaşanmasında Avrupalı devletlerin Osmanlı Devletine karşı izledikleri siyasetin de bazı etkileri olmuştu (Taş, 2012, s. 70-71). Zira, bu dönemde Avrupalı Devletler Osmanlı Devleti'nin iç işlerine daha fazla müdahil olmaya başlamış ve her alanda imtiyazlar elde etmeye başlamıştı. Bu dönemde Avrupalı devletler sanayiye ait birçok işletme ve tesiste de çeşitli imtiyazlar elde etmişti. Örneğin bu dönemde Osmanlı Devleti yabancı şirketlere maden işletmelerinde önemli imtiyazlar vermeye başlamıştı. Kısa bir süre sonra ülkede faaliyet gösteren çeşitli sanayi işletmecilerinin yanında Bendan-Ereğli Birleşik Kömür İşletmeleri A.Ş., Ereğli Şirketi, Meadin Osmanlı A.Ş., Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı A.Ş. gibi yabancı sermayenin söz sahibi olduğu bazı şirketler Osmanlı borsasına girmişti (Kaştan, 2016, s. 18-19).

II. Meşrutiyet döneminde başkaca önemli gelişmeler de yaşanmış, bu gelişmeler çalışma hayatını da hiç şüphesiz yakından etkilemişti Bu bağlamda

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemi ile başlayan mevzuat çalışmaları bu dönemde de devam etmişti (Mollamahmutoğlu vd., 2014, s. 43-44). Ancak, bu mevzuat çalışmalarında sistematik bir yol izlenmemişti. Buna karşın, çalışma hayatını ilgilendiren birtakım düzenlemeler de yapılmıştı (Taş, 2012, s. 69). Bu dönemde daha ziyade yabancı sermayenin elinde bulunan sanayi işletmelerinde çalışan işçilerin ağır koşullarda ve düşük ücretle çalışması gündeme gelmiş ve bunun etkisiyle işçilerin çalışma koşullarına yönelik bir tepki oluşmuştu (Çelik vd., 2017, s. 8). Özellikle düşük ücretle çalıştırma ve ağır çalışma koşullarının baş gösterdiği maden ocaklarında çalışan işçilerin sağlık ve güvenlik sorunları kanuni düzenlemelerin yapılmasında önemli rol oynamıştı. Ayrıca Meşrutiyet döneminde kanuni düzenlemelerin yanında çalışma hayatını ilgilendirilen tüzükler de yürürlüğe girmişti (Gürbüz, 2014, s. 6). Bu nedenle, II. Meşrutiyet döneminde art arda birçok işçi grevinin yaşanmasında işçilere sunulan ağır çalışma koşullarının da birtakım etkileri olmuştu (Korkmaz ve Alp, 2016, s. 28).

Bu dönemde yaşanan grev hareketleri ve işçilere uygulanan ağır çalışma koşullarının bir sonucu olarak bazı kanuni düzenlemelerin yapılması zorunlu hale gelmişti (Yıldırım, 2012, s. 218-219). Zira, mevcut düzenlemeler grevlerin bastırılması noktasında yetersiz kalmaktaydı (Taş, 2012, s. 69). 1908 yılında bu grevlerin peşi sıra 8 Ekim 1908 tarihinde "Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanunu-u Muvakkat" yayınlandı. Geçici bir yasa olan bu kanun birtakım değişikliklerle 1909 yılında "Tatili Eşgal Kanunu" adıyla yürürlüğe girmişti (Koç, 2016, s. 70). Kanuna, Tatil-i Eşgal isminin verilmesinin de bir sebebi bulunmaktaydı. Zira, Tatili Eşgal, Türkçe karşılığı itibarıyla eldeki işi bırakma anlamına gelirken, Meşrutiyet döneminde Osmanlı Devleti'nde Tatili Eşgal grev anlamına gelmekteydi (Gürbüz, 2014, s. 6). Ayrıca bu yıl içinde cemiyet kurmayı serbest hale getiren "Cemiyetler Kanunu" da yürürlüğe girmişti (Çelik vd., 2017, s. 8).

Bu gelişmeler üzerine 1909 yılında "Tatil-i Eşgal Kanunu" yürürlüğe girmişti. Toplu iş ilişkileri açısından da önemli bir kanuni düzenleme olan bu kanundan sonra Osmanlı Devleti'nde toplu iş ilişkilerini düzenleyen başka bir kanuni düzenleme yapılmamıştı (Mollamahmutoğlu, 2014, s. 43-44). Tatili Eşgal Kanunu siyasal hayatta ve çalışma yaşamında çalkantılı bir sürecin mahsulü olarak yürürlüğe girmişti (Taş, 2012, s. 69-70). Ancak, Tati-i Eşgal Kanunu Cumhuriyet dönemine dek yürürlükte kalmış bir kanuni düzenlemedir. Bazı maddeleri 1936 yılında yürürlüğe giren 3008 sayılı İş Kanunu dönemine kadar yürürlükte kalmış ve 3008 sayılı İş Kanunu'nun kabulüyle birlikte yürürlükten kalkmıştır (Koç, 2016, s. 70). Tatil-i Eşgal Kanunu ile birlikte, kamuya yönelik hizmet sunan hükümetten imtiyaz ve ruhsat olarak kurulmuş kuruluşlarda sendika kurulması yasaklanmıştı (Çelik vd., 2017: 8). Kanunun ilk beş maddesinde toplu iş uyuşmazlıklarının çözümü açısından işçi temsilcilerinin de katıldığı zorunlu bir uzlaşma yolu aranmaktaydı (Mol-

lamahmtuoğlu vd., 2014, s.44). Kanununun 6. maddesine göre uzlaşma görüşmelerinin başarisızlıkla sonuçlanması durumunda işçilerin "terk-i hizmette muhtar" oldukları bir başka ifadeyle greve gidebilecekleri düzenlenmişti. Uzlaşma sonuçlanana kadar işçilerin greve gitmesi söz konusu değildi (Demircioğlu ve Centel, 2016, s.26). Işçilerin greve gidebilmesi için öncelikle uzlaşma aşamasının geçilmiş olması gerekmektedir. Bu kurala uyulmadan greve gidilmesi durumunda yirmi dört saatten bir haftaya kadar hapis cezası veya yirmi beş kuruştan yüz kuruşa kadar para cezası verilmekteydi (elik vd., 2017, s.8). Bu kanunun kapsamına girmeyen işyerlerinde işçilerin greve gitmesi bakımından bir kısıtlama bulunmamaktaydı. Bu işyerlerinde çalışan işçilerin greve gitmesi noktasında uzlaşma aşamasının geçilmiş olması şartı da aranmamaktaydı. Örneğin 1909-1914 yılları arasında çeşitli bölgelerde maden işçileri greve gitmiş ve uzlaşma prosedürü de işlememişti (Koç, 2016: 71). Ancak şu husus önem arz etmektedir ki, Tatil-i Eşgal Kanunu ile getirilen düzenlemelere bakıldığında sendikalaşma faaliyeti tamamen yasaklanmış değildi (Taş, 2012, s. 69). Yalnızca kamuya yönelik hizmet sunan imtiyazlı şirketlerde sendikalaşma yasaklanmıştı. Bu kapsamda hükümetten imtiyaz veya ruhsat alan demiryolu, tramvay, liman ve aydınlatma v.b. işlerde kamuya hizmet sunan şirketlerde sendikalaşma yasaklanmıştı (Mollamahmutğlu vd., 2014, s.43-44). Sendikalaşma yasağından bahsedebilmek için iki koşulun birlikte bulunması gerekmektedir. Buna göre ilk olarak, hükümetten imtiyaz ya da ruhsat alınması koşulu aranırken, ikinci olarak da bir kamu hizmeti sunuyor olması koşulu aranmaktaydı. Bu bağlamda bir işyeri bu iki koşulu taşımamakta ise sendikalaşma yasağı söz konusu değildi. Sendikalaşma yasağının ihlal edilmesi durumunda ise, bir haftadan altı aya kadar hapis cezası veya bir liradan yirmi beş liraya kadar para cezası uygulanmaktaydı (Koç, 2016, s.70-72). Tatil-i Eşgal Kanunu ile kamu hizmeti veren imtiyazlı kuruluşlarda çalışan memur ve işçiler sendika kuramamaktaydı, ancak dernek kurabilmekteydi. Zira, 1876 tarihli Kanun-u Esasi'nin 120. maddesinde yapılan değişiklikle dernek kurma anayasal bir hak haline gelmişti. Dolayısıyla bu kişiler "cemiyet" adı altında kurdukları derneklerin bünyesinde örgütlenme haklarını kullanabilmekteydi. Ayrıca, Tatil-i Eşgal Kanunu ile "umuma müteallik bir hizmet" gören işyerleri de ilk defa bu kanunla ele alınmıştı (Mollamahmutğlu vd., 2014, s.44). Dolayısıyla, Tatil-i Eşgal Kanun ile Osmanlı Devleti'nin çalışma yaşamına ve toplu iş ilişkilerine yönelik oldukça önemli düzenlemeler getirilmişti. Osmanlı Devleti'nde Tatil-i Eşgal Kanunu'ndan sonra toplu iş ilişkilerine yönelik herhangi bir kanuni düzenleme yapılmamıştı. Bu nedenle Tatil-i Eşgal Kanunu Osmanlı Devlet alışma hayatında oldukça önemli bir yere sahipti.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde Batıya göre sanayileşmenin geç başlaması, sendikal gelişmelerin de geç yaşanmasına neden olmuştur. Osmanlı Devleti 19. yüzyılında ortalarında sanayileşme sürecine girdiği için, ilk sendikal örgütler de 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır. Ancak kısa zamanda Osmanlı Devleti'nde de çeşitli işçi hareketleri başlamıştır. Örneğin 1908 yılında birçok işçi hareketi başlamıştır. Bu gelişmeler sonucunda birçok işyerinde işçiler greve gitmiş, işçi ve işveren arasında bir mücadele başlamış, Devlet de işçi grevlerini bastırabilmek için çeşitli tedbirler almıştır. Ancak, grevlerin bastırılmaması ve grevlerin giderek yaygınlaşması üzerine devlet kanuni düzenleme yapmak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda 1909 yılında Tatil-i Eşgal Kanunu yürürlüğe girmiştir. Tatil-i Eşgal Kanunu'nda işçilerin sendikalaşmasına bazı sınırlamalar getirilmiştir. Ayrıca, Tatili Eşgal Kanunu ile Türkiye'de ilk defa toplu iş ilişkileri açısından bir kanunda düzenlemeler getirilmiştir. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nde Tatil-i Eşgal Kanunu'ndan sonra toplu iş ilişkilerine yönelik bir kanuni düzenleme de yürürlüğe girmemiştir. Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde işçi hareketleri ve işçilerin sendikal mücadelesi Batıya nazaran çok geç başlamıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin çalışma yaşamında görülen ilk sendikal hareketlerin birçok önemli sonucu olmuştur. Böylece Türkiye'de sendikal mücadeleler başlamıştır. Bu nedenle 1908 yılındaki grevler ve grevler üzerine yapılan kanuni düzenlemeler sendikacılık tarihimiz açısından oldukça önemli bir yere sahiptir.

KAYNAKÇA

- Akyiğit E. (2013). Yeni sistemde sendika üyeliği ve güvencesi, *Çalışma ve Toplum*, 37, 41-90.
- Akyiğit E. (2016). *İş hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktay N, Arıcaı K ve Senyen Kaplan E.T. (2013). *İş hukuku*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Aydın M. (2016). 1982 anayasası'nda sendika kurma hakkı ve sınırlanması. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 3, 61-100.
- Aykanat M., (2011). *Mecelle'de iş akdi*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi SBE, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya.
- Bal Ç. (2016). *İşçi sınıfının oluşumunda sendikalaşma süreci*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi SBE, Isparta.
- Çelik N., Caniklioğlu N., Canbolat T., (2017). *İş hukuku dersleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çicek Ö ve Öcal M., (2016), Dünyada ve Türkiye'de iş sağlığı ve iş güvenliğinin tarihsel gelişimi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5, 106-129.
- Demir F. (2009). *Sorularla toplu iş hukuku cilt II*. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Demir F. (2013). Sendikaların kuruluşu ve işleyişi. *Çalışma ve Toplum*, 39, 26-42.
- Demir F. (2017). *İş hukuku ve uygulaması*. İzmir: Albi Yayıncılık, 2017.
- Demircioğlu M. ve Centel T. (2016). *İş hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Güneren A. ve Sur M. (2009). *Toplu iş ilişkileri, yargıtay'ın iş hukukuna ilişkin kararlarının değerlendirilmesi*, Ankara.
- Gürbüz T. (2014). *6356 sayılı sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanunu'nun avrupa birliği ve uluslararası çalışma örgütü normları bakımından değerlendirilmesi*. Ankara: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Komisyonu Başkanlığı, Avrupa Birliği Uzmanlık Tezi.
- Güven T. (2015). *Zonguldak kozlu'da kömür madenciliği: işletmecilik ve çalışma hayatı (1848-1921)*. Zonguldak: Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları.
- İleri Ü. (2019). Anadolu Selçukludan Osmanlı'ya esnaf örgütlenmeleri. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 8, 201-220.
- İlhan C. (2011). *Mecelle*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- İzmirlioğlu A. (2010). *Sendikaların yargılama alanına ilişkin faaliyetleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans, Dokuz Eylül Üniversitesi SBE, İzmir.
- Kaştan Y. (2016). Osmanlı imparatorluğunda kömür ocaklarının işletmesi (1839-1918). *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-26.
- Koç Y. (2003). *Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi tarihi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Koç Y. (2010). *Türkiye işçi sınıfı tarihi Osmanlı'dan 2010'a*. Ankara: Epos Yayınları.
- Koç Y. (2016). *Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi Osmanlı'dan 2016'ya*. Ankara: Epos Yayınları.
- Korkmaz F. ve Alp N. S., (2016). *Bireysel iş hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Makal A. (2005). Zonguldak ve Türkiye toplumsal tarihinin acı bir deneyimi olarak "iş mükellefiyeti". *05 Bienali Bildiriler Kitabı, Zonguldak*.
- Mollamahmutoğlu H., Astarlı M. ve Baysal U. (2014). *İş hukuku*. Ankara: Turhan Kitapevi.
- Narmanlioğlu, Ü. (2013). *İş hukuku II toplu iş ilişkileri*. İstanbul: 2016.
- Pıçak M. ve Kadah Hamza (2017). Türkiye'de sendikalaşmanın tarihsel gelişimi, Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları.
- Özcan D., (2016). *Uygulamalı iş davaları*. Ankara; Adalet Yayınevi.
- Özdemir, S. (1996). *Türkiye'de zorunlu çalışma uygulamaları*. Sosyal Siyaset Konferansları.
- Özdemir R. (2015). *Ahilikte peygamber tasavvuru*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.
- Özveri M. (2015). *İşçi sağlığı iş güvenliği ve iş cinayetleri*. İstanbul: Birleşik Metal İş Yayınları.
- Selamoğlu A. (2004). Örgütlenme sorunu ve sendikal yaşamda değişim anlayışı. *Çalışma ve Toplum*, 1, 39-54.
- Sümer H. H. (2016). *İş hukuku*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Süzek S. (2017). *İş hukuku*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Şenocak H. (2009). Sosyal güvenlik sistemini oluşturan bileşenlerin tarihi süreç ışığında değerlendirilmesi. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 56, 399-468.
- Quataert D. ve Zürcher E. (1998). *Osmanlı'dan cumhuriyet Türkiye'sine işçiler 1839-1950*. İstanbul: İletişim Yayıncılık A. Ş.
- Taş H. Y. (2012). Toplumsal sınıfların değişim sürecinde, sendikalar ve sendikaların geleceği. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 1, 60-80.

- Ünlütürk Ulutaş Ç. ve Ulutaş T.B., (2015). Angarya ve zorla çalıştırma: uluslararası düzenlemeler ve yüksek mahkeme kararları ışığında bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8, 327-339.
- Yetkin A. (2013). Osmanlı Devleti'nde hukuk devletinin gelişim süreci. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, 6, 381-413.
- Yıldırım K. (2012). Balkan savaşlarının Osmanlı'da işçi hareketleri üzerindeki etkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies*, XII, 213-234.
- Yorgun S. (2013). Sosyal politika açısından 6356 sayılı sendikalar ve toplu iş sözleşmesi kanunu. *Çalışma ve Toplum*, 39, 357-379.

FARKLI ÜLKE UYGULAMALARI IŞIĞINDA TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SİGORTASININ UYGULAMA ETKİNLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

İsmail Hakkı Dinççay¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4608-3978

Öz

Günümüzde işsizlik bireysel bazda ele alındığında maddi anlamdaki zorluklarının yanında, manevi ve psikolojik etkileri açısından da yıkıcı ve yıpratıcı sonuçları olan, güncelliğini sürekli koruyan bir sorundur. Toplum açısından bakıldığında ise trav-matik kaoslara davetiye çıkarabilme potansiyeline sahip bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple işsizliğin var olduğu günden bu yana neden olduğu olumsuz-lukları ortadan kaldırmak adına devlet eliyle farklı model-politikalar uygulanır hale gelmiştir. Bu yöntemler içinde en çok uygulan model olarak işsizlik sigortası karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmada 2000'li yılların başından itibaren ülkemizde hayata geçirilen işsizlik sigortasının nasıl uygulandığı, güncel, çağdaş ülke uygulamaları ile karşılaştırılması, özellikle 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun etik yönleri ile uygulama kapsamındaki eksiklikler örneklerle irdelenerek soruna yönelik alternatif çözüm önerileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle dünyanın farklı ülkelerinde uygulanan işsizlik sigortası ve işsizlik yardımı ödemelerine dair veriler ve koşullar incelenmiştir. Elde edilen veriler ışığında Türkiye'de uygulanan işsizlik sigortası bağlanma şartlarının zorluğu, prim gün sayısı, son dört ay çalışma şartını neredeyse başvuruda bulunanların büyük bir kısmının sağlayamaması, işsizlik yardımı olmadığı için sadece işveren tarafından iş akdi feshedilenlerin yararlanabildiği-ne dair eksiklikler tespit edilmiştir. Bunlara çözüm olarak dünyadaki farklı uygulama örnekleri ve sürelerinin kısaltılmasına dair öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İşsizlik Sigortası, İstihdam, Aktif İşgücü Hizmetleri

Atıf için:

Dinççay, H. İ. (2020). Farklı ülke uygulamaları ışığında Türkiye'de işsizlik sigortasının uygulama etkinliği üzerine bir değerlendirme. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 440-469.

¹ Dr, Türkiye İş Kurumu Eskişehir İl Müdürlüğü, İş ve Meslek Danışmanı, Eskişehir/Türkiye
E-posta: dincay@iskur.gov.tr

IN THE LIGHT OF DIFFERENT COUNTRY PRACTICES AN ASSESSMENT ON THE EFFECTIVENESS OF UNEMPLOYMENT INSURANCE IN TURKEY

ABSTRACT

Today, when unemployment is handled on an individual basis, in addition to its difficulties in material meaning, it is also a problem that has destructive and devastating consequence in term of its spiritual and psychological effects and constantly maintains its importance. From the perspective of society, it is a problem that has the potential to cause traumatic chaos. For this reason, different models-policies have been implemented by the state in order to eliminate the negative outcomes caused by unemployment since the day of its existence. Among these methods, unemployment insurance became as the most applied model. In this study examines and reference with how the unemployment insurance has been implemented in our country since the beginning of the 2000s, compares it with the current modern practices of countries, addresses especially the ethical aspects of the Unemployment Insurance Law No. 4447 and the deficiencies in the application with examples and proposes alternative solutions to the problems. In the study, data and conditions on unemployment insurance and unemployment benefit payments applied in different countries of the world were examined. In light of the data obtained, the difficulty of the conditions for connecting unemployment insurance applied in Turkey, the number of premium days, the inability of almost a large part of those who applied for working conditions in the last four months, the shortcomings that only those who have terminated the employment contract by the employer can benefit from, since there is no unemployment benefit, have been identified. As a solution to these, different application examples in the world and recommendations for reducing their duration have been introduced.

Keywords: *Unemployment Insurance, Employment, Active Labor Services*

GİRİŞ

İşsizlik sigortası, ekonomik anlamda büyüme ve istikrarın bir simgesi olmanın yanında sosyal devlet olma ilkesinin, toplum içinde daha dengeli ve daha adil bir paylaşımın gereği olarak hayata geçirilmiş bir uygulama sistemidir. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin hedef uygulamalarında amaç, vatandaşlarına temel gereksinimlerini karşılayacak düzeyde de olsa bir “sabit gelir” meydana getirmek ve her vatandaşını kimseye ve hiçbir kuruma bağımlı olmadan hayatını idame ettirmesini sağlamaktır (Taş, 2016, s.28). Bunun gerçekleşebilmesi için mutlak surette çalışabilir düzeyde olan tüm bireylerin istihdam edilebilirliğini sağlamak ve böylelikle sabit bir gelire kavuşmalarını sağlamanın temel devlet politikası olarak uygulandığı gözlenmektedir. Özellikle gelişmiş ülkeler tarafından işsizliğin gelir kaybı ayağının etkilerini en az düzeye indirgeyen geçici gelir kayıplarını tazmin etmeye yönelik uygulama modellerinden işsizlik sigortası sistemi hayata geçirilmiştir (Çakmak, 2020, s.13). Bu modelde sadece işsizlik dönemi boyunca bireylere sabit bir gelir sağlamak değil, aynı zamanda işsizlik sürecini en iyi şekilde değerlendirecek başta mesleki eğitim, bireysel gelişim programları olmak üzere farklı uygulama ve hizmet modelleri ile işsiz olan bireylerin istihdam edilebilirliğine yönelik girişim ve programlar geliştirilmektedir (Tan ve Karşlıoğlu, 2010, s.41).

Uygulama sistematiği açısından bakıldığında işsizlik sigortası ülkemizde yeni denebilecek bir uygulama alanı bulması ile birlikte özellikle Kıta Avrupa’sı incelendiğinde I.Dünya Savaşı yıllarına rastladığını söyleyebileceğimiz bir zaman aralığında hayata geçirildiğini görmekteyiz. İngiltere’de 1911 yılında uygulanmaya başlayan işsizlik sigortası sistemi ile ülkemizde fiilen uygulanmaya başladığı dönem arasında neredeyse doksan (1999 yılı) senelik bir fark bulunmaktadır (Tatoğlu, 2015, s.92). Bu açıdan değerlendirildiğinde maalesef işsizlik sigortası sisteminin ülkemizde uygulanan çalışma sistemine geç adapte edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. 1999 yılında 4447 sayılı İşsizlik Sigortası kanunu ile ilk prim tahsilatlarının 2000 yılında başladığı, ilk işsizlik ödemesinin ise 2002 yılında yapıldığı görülmektedir (Sürücü, 2014, s.85). Köylü sınıfının şehirlere göç etmesi, şehirli işçi sınıfının daha geniş sayılara ulaşmasına, mevcut iş potansiyelinin yetersiz kalması ile birlikte işsizlik sorununun baş göstermesine neden olduğu görülmüştür (Biçerli, 2005, s.5). Bu da beraberinde farklı sorunları ve “suç” oranının artmasına neden olmuştur. Bir anlamda işsizlik sigortası bu dönemde toplumda suç oranının düşük düzeyde tutulması, sosyal devlet ilkesinin vatandaşların daha iyi özümsemesi adına da gün yüzüne çıkmıştır (Öner, 2006, s.14).

Uygulanmaya başladığı günden bugüne ise işsizlik sigortası fonunun işsizlerin ihtiyaçlarını karşılamada özellikle gelir anlamında ne kadar yeterli geldiği sorusu tartışma konusu olmuştur (Küçükbayrak, 2012, s.43). Bu bakış açısıyla çalışmada işsizlik ve işsizlik sigortasının temelleri, bir aktif istihdam

politikası olarak nasıl uygulandığı, dünyada uygulanan çağdaş işsizlik sigortası modelleri, sistemin eksikleri ve yenilikler ayrı başlıklar altında ele alınmış, sonuç ve öneriler bölümünde ise neler yapılabileceğine dair çalışma ve yeni uygulamalar ortaya konmaya çalışılmıştır (Uyar Bozdağlıoğlu, 2008, s.59).

İŞSİZLİK VE İŞSİZLİK SİGORTASI KAVRAMLARI

Konunun içeriğinin daha iyi anlaşılması ve işsizliğe dair kavram kargaşasının yaşanmaması adına işsizlik, işsizlik sigortası kavramlarına dair tanımlama ve açıklamalara yer verilecektir.

İşsizliğin Tanımı

Genel anlamda işsizlik kavramı denildiğinde ilk akla gelen “mevcut yeti ve yeteneklerinin yetersiz oluşu nedeniyle herhangi bir meslek edinememiş ya da sahip oldukları nitelikleri itibariyle iş bulamamış veya tembelliği sebebiyle vaktini boş olarak geçiren kişi” (Zaim, 1997, s.169) olarak kaba taslak bir tanım yapılmasına karşı, günümüz modern işsizlik tanımının bu tanım ile bağdaşan bir yönünün olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. İşsizlik çağımız koşullarında bireysel sebeplerin yanında, ülkelerin mevcut ekonomik konjonktürlerinden ve yapısal ekonomik aksaklıklardan da kaynaklı olabilmektedir.

Klasik iktisat teorisinde işsizlik gönüllülük ilkesine dayanır. Bir başka anlatımla cari ücret düzeyinde çalışma arzusunda olan herkes için piyasa koşullarında iş mevcuttur. Klasik teoriye göre tam istihdamı otomatik olarak sağlayan, piyasada görünmez bir elin varlığından söz edilmektedir. Daha açıklayıcı bir ifade ile Say ve Mahreçler yasasına göre “her arz kendi talebini oluşturmaktadır”. Piyasa sistemi tamamen arz talep dengesi ile ilintilidir ve arzın ya da talebin fazla olması söz konusu olmadığı ilkesinden hareketle işgücü piyasası da eş zamanlı olarak dengede olacaktır (Seçkin, 2015, s.88) . Ayrıca serbest rekabet kuralları da tam istihdamı adeta otomatik olarak sağlayan bir düzen içinde işlemektedir. Klasik iktisat görüşüne göre işsizlik sadece yüksek ücret düzeyinin talep edilmesi durumunda ortaya çıktığına inanılan, bunun da arkasında sendikaların aşırı istek ve taleplerinin oluşturduğu düşünce sisteminden öte bir kavram değildir (Ceylan ve Ataman, 1999, s.15).

Gerçek anlamda işsizlik kavramının ekonomik ve iktisadi anlamda dünya sahnesine 1929 krizi ile birlikte çıktığını görülmektedir. 1929 ekonomik krizi işsizlik deneyiminin çapını ve derinliğini büyük oranda arttırmış, birçok gelişmiş ülke bir anda oldukça yüksek düzeylerde (%20-%25) işsizlik oranı ile karşı karşıya kalmışlardır (Yıldırım ve Temizel, 2020, s.285).

1936 yılına gelindiğinde Keynes tarafından kaleme alınan *İstihdamın, Paranın ve Faizin Genel Teorisi* kitabında da belirttiği üzere piyasalarda sadece hükümetler tarafından uygulanan politikalar neticesinde tam istihdamın

sağlanabileceği, bunun harici durumlarda piyasa koşullarında her zaman işsizliğin ve işsizlerin var olacağı gerçeği anlatılmıştır. Keynes'in bu görüşleri ile artık işsizlik kavramı kişilerin gönüllü olarak çalışmak istememesi olarak değil, çalışma arzusunda olmalarına karşın mevcut piyasadaki cari ücret düzeyinde dahi iş bulma olanakları bulunmayan insanlar grubu olarak tanımlanmaya başlamıştır (Sungur, 2016, s.40).

Dünya genelinde kabul gören işsizlik kavramının en geçerli, gerçekçi tanımını ve ilkeleri Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün 1954 yılındaki sekizinci konferansında belirlenmiştir. Buna göre belirli bir yaşı aşan ve belirli bir gün ve hafta içinde aşağıdaki gruplara girenler işsiz olarak sayılmaktadır (Aktürk, 2008, s.5). Bir işe girmeye hazır bulunan ve hizmet akdi sona eren veya geçici şekilde de olsa kesintiye uğrayan, işi olmayıp ücretli bir iş arayan emekçiler, belirlenen zaman süresinde çalışmaya hazır olan (geçici hastalıklar hariç) ve ücretli iş talep eden, daha önce hiçbir işi bulunmayan ya da işteki durumu belli olmayan, çalışmayı bırakan kimseler, hemen çalışmaya başlayabilecek olan ve yeni bir işe girmeye hazır bulunan ve işi olmayan kimseler, son olarak da ücret ödemesi yapılmaksızın geçici ve belirsiz süreli bir süre için çalışıp da işten çıkarılmış kişiler işsiz olarak tanımlanmıştır (Yaman, 1977, s.46).

Ülkemizde uygulanan ve işsizlik oranlarının belirlenmesinde en temel ölçü olarak kabul edilen tanım ise Türkiye İstatistik Kurumunun (TUİK)'in tanımıdır. TUİK'in tanımına göre işsizlik; referans dönem içerisinde istihdam halinde olmayan (kar karşılığı, ücretli, yevmiyeli veya ücretsiz olarak hiçbir işte çalışmamış ve böyle bir iş ile bağlantısı da olmayan) kişilerden iş aramak için son dört hafta içinde iş arama kanallarından en az birini kullanmış ve iki hafta içinde iş başı yapabilecek konumda olan tüm kişiler şeklinde tanımlanmıştır (www.tuik.gov.tr/tanımlar).

İşsizlik Sigortası Kavramı ve Tanımı

İşsizlik sigortası, ekonomik anlamda gelişim ve ilerlemenin yanında sosyal devlet ilkesi ve gelirin toplumda adilane ve dengeli bir biçimde paylaşılmasını amaçlayan, sosyal devlet olma prensibinin bir nevi gerekliliği olarak doğmuş ve devam ettirilen bir sistemdir (Dinçay, 2015, s.332).

İşsizlik sigortasına ait birçok farklı tanım yapılmaktadır. İşsizlik sigortası bir tanıma göre kendi iradesi dışında, farklı nedenlerle işi sona eren ve bir işverene bağlı olarak çalışanların bu süre içinde ortaya çıkan gelir kayıplarının kısmi olarak ya da geçici bir süre karşılanması amacıyla yönelik olarak hayata geçirilmiş bir sigorta sistemidir (Ekin, 1994, s.22). Halen ülkemizde uygulanmakta olan 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun 47. Maddesine göre işsizlik sigortası; bir işyerinde çalışmakta iken, çalışma yetenek, istek, yeterlilik ve sağlık koşullarına haiz olmasına rağmen, herhangi bir kusur ve kastı olmadan işini kaybeden sigortalılara işsiz kalmaları nedeniyle uğradık-

ları gelir kaybının belirli bir süre ve ölçüde karşılanmasına yönelik olarak düzenlenmiş, sigortacılık ilkelerine uygun olarak faaliyet gösteren zorunlu sigorta sistemidir şeklinde tanımlanmaktadır (Bayrakdar, 2019, s.351).

Bir başka tanıma göre ise işsizlik sigortası; işçi sıfatıyla çalışmakta olan bireylerden çalışma istek ve yeteneğine sahip olmalarına rağmen iş bulamamaları nedeniyle geçinme ve yaşama olanağı verebilecek, asgari ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar maddi destek sağlamayı amaçlayan temelde devlet destekli bir sosyal güvenlik sistemidir (Kutal ve Erhan, 1997, s.661).

İşsizlik sigortasına dair bir diğer tanıma bakacak olursak, çalışma arzu ve yeteneğine sahip olmasına karşın, iradesi dışında işini kaybeden işçilerin geçici süre ile gelirlerinin bir kısmının ve ailesinin sosyo-ekonomik bakımdan zor duruma düşmelerine sebep olmamak amacıyla oluşturulmuş sosyal güvenlik programıdır (Ayhan, 2002, s.2).

Tüm bu tanımların ışığında işsizlik sigortasının temel özelliklerini belirtmek gerekirse;

1. Bireyin çalışma arzusunda olması ancak isteği dışında işsiz kalması
 2. Çalıştığı işten kendi isteğiyle değil, mücbir sebeplerle veya işveren eliyle çıkarılması
 3. İşten çıkarıldığı ve işsiz kaldığı döneme dair kısmi gelir desteğinin sağlanması
 4. Sağlanan gelir desteğinden amaç çalışanın işsiz kaldığı döneme ait kısmi gelir kaybının önlenmesi ve telafi edilmesi
 5. Sadece çalışanın değil, ailesinin de sosyo-ekonomik yapısına destek oluşturması
 6. Mevcut sistemin sigortacılık ilkelerine göre belirlenmesi
 7. Sigorta sürecinin devlet tekeli ya da devlet eliyle düzenlenmesi
 8. İşsizlik sigortasının ödeme ve güvence anlamında süreklilik arz etmesi sürecin bir sona eriş tarihinin olması
- şeklinde tanımlar ışığında belirlenebilecek ilkeler olarak sayılabilir.

İŞSİZLİK SİGORTASININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Tarihsel süreç açısından bakıldığında işsizlik sigortasının gelişim serüveni gerek ülkemizde gerekse dünyada sosyal sigorta sisteminin gelişimine büyük katkı sağlamış, işsizlik gibi bir sorunla karşılaşan bireylere dönemsel anlamda da olsa destek mahiyetinde büyük katkılar sağlamıştır.

Genel anlamda işsizlik sigortası uygulaması ilk olarak İsviçre’de 1893 yılında, devamında ve daha geniş kapsamlı olarak 1907 yılında Danimarka’da, günümüzdeki anlamıyla ise 1911 yılında İngiltere ve İrlanda’da kurulmuştur. İsviçre’de uygulanan sistemde başlangıçta işsizlik sigortası sistemine katılmak gönüllülük esasına dayanırken katılım düzeyinin beklenenin çok altında olması ve amacına hizmet etmemesi nedeniyle, uygulama yöntemi olarak değişikliğe gidilerek belirli bir miktar gelirin altında kazancı olanların iş-

sizlik sigortasına katılımları zorunluluk olarak uygulanmaya başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra diğer sanayi ülkeleri de bu sirkülasyonu takip etmişlerdir (Dilik, 2000, s.2). Türkiye'de işsizlik sigortası sisteminin kurulmasına dair fikirler ve bu alana yönelik çalışmalar 1959 yılından itibaren 40 yıllık bir çalışma birikiminin neticesinde meyvelerini vermiştir.

Ortaya çıkış sebebi olarak incelendiğinde bu yöntemi uygulayan ülkelerin neredeyse tamamı işsizlik ile mücadele edilebileceğini, ancak ülkede işsizliğin tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı gerçekliğinden hareketle böyle bir uygulama sistemine başvurmuşlardır (Kapar, 2005, s.350). Çalışma ilişkileri açısından 1815 yılından itibaren başlayan ekonomik buhranlar sonucuna kümülatif bir işsizlik oluşmuş, bu işsizler sınıfı toplumsal yapıda endişe ve suç oranlarının artmasına, sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Andaç, 2010, s.49).

19. yüzyılın başlarında, çalışanların karşılaşmaları kuvvetle muhtemel fizyolojik ve sosyo-ekonomik risklere karşı oluşturulmuş bir güvenlik sistemi mevcut değildir. Buna ilave olarak bu alan ile ilgili yeterli sosyal politika da henüz geliştirilmemiştir (Şakar, 2006, s.17). 20. yüzyılın başlarında teknoloji ve sanayinin hızla gelişmesi ve sermaye gücü ile birlikte fabrikaların yoğun olarak özellikle Batı Avrupa'da kurulmaya başlaması ile birlikte sosyal politika anlamında da önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. İşveren, işçi ve devlet şeklinde üçlü işbirliğiyle çalışanların karşılaşabileceği sosyo-ekonomik ve fizyolojik risklere karşı önlemler arttırılmıştır (Oral, 2019, s.238). Özellikle başta da belirttiğimiz gibi önce İsviçre ve Danimarka, devamında 1911 yılında İngiltere'de ilk kez olmak üzere başlayan işsizlik sigortası uygulaması, zamanla Kıta Avrupa'sında birçok ülke tarafından kabul görmüş, sosyal güvenlik sistemlerinin çok önemli ve ayrılmaz bir parçası olarak yerini almıştır. Çalışanlar ve bakmakla yükümlü oldukları bireylerin, asgari geçim şartlarını sağlamaya destek olmak ve geleceğe umutlu ve mutlu olarak bakmalarını sağlamak temel amaçlar arasında yer almıştır (Ayas, 2015, s.25).

20. yüzyıl başlarında çalışma hayatına dair düzenlemeler, sosyal güvenlik ve çalışma barışının sağlanması için çalışma hayatı ile ilgili uluslararası alanda ortak normlar geliştirmek ve uygulamaya koymak amacıyla Uluslararası Çalışma Teşkilatı (ILO) kurulmuş ve bu kuruluş işsizlerin korunmasına yönelik tavsiyeler ile sözleşmeler yaparak çalışma hayatına standartlar getirmiştir (Orkunoğlu Şahin, 2020, s.140). İşsizlik yardımları ile ilgili geliştirilen standartların bulunduğu sözleşme ve önerilerin en başında 1934 yılında 44 nolu İşsizlik Yardım Sözleşmesi ve 1952 yılındaki 102 sayılı Sosyal Güvenlik Sözleşmesi gelmektedir. Bunlara ilave olarak 1934 yılında 44 nolu İşsizlik Yardım Tavsiyesi ve 1944 yılında 67 sayılı Gelir Güvenlik Tavsiyesi vardır (Limon, 2002, s.148). Ancak, ABD'nin 29 Ekim 1919 tarihinde Washington'a davet edilen Milletler Cemiyetinin Milletlerarası Çalışma Teşkilatı Genel Konferansında kabul edilen İşsizlik Hakkında 2 Sayılı Sözleşmenin de işsizlik sigortası sürecinin gelişimine büyük katkıları olduğu yadsınamaz (Ayhan, 2002, s.2).

Türkiye’de ise bir işsizlik sigortasının kurulması fikri 1950’li yıllarda konuşulmaya başlamış, 1959 yılından itibaren bu konuda çalışmalar yapılmaya başlamış, konu dönem dönem gündeme getirilerek kuruluşuna ilişkin yasa tasarıları gündeme gelmiştir. İşsizlik sigortası ile ilgili yapılan çalışmalar kurumsal bazda İş ve İşçi Bulma Kurumu’nun öncülüğünde gerçekleştirilmiştir (Korkmaz ve Mahiroğulları, 2013, s.43). 1959 yılında başlanılan serüvende 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu çıkartılıncaya kadar 30’a yakın kanun teklifi ve tasarısı hazırlanmıştır. Ancak, sosyal ve ekonomik şartların henüz olgunlaşmaması nedeniyle bu tasarıların yasalaşması mümkün olmamıştır. Yapılan tüm çalışmaların neticesinde sosyal güvenlik sistemindeki aksaklıkları gidermek amacıyla çıkarılan 25.08.1999 gün ve 4447 sayılı kanun ile işsizlik sigortasının kuruluşu hayata geçirilmiştir (Bayraktar, 2019, s.352).

TARİHSEL SÜREÇ OLARAK İŞSİZLİK SİGORTASI

DÜNYADAKİ FARKLI İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULAMALARI

19.yüzyılın başlarında Kıta Avrupa'sında başlayan işsizlik sigortası ve işsizlik güvence sistemi ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte neredeyse dünya sathında yayılmış ve yaygınlaşmış bir sistem olarak uygulanmaya devam etmektedir. Aşağıdaki tabloda özellikle OECD ülkelerinden seçilen örnek işsizlik sigortası uygulamalarına yer verilmiştir. Ülkeler arasındaki uygulama farklılıkları ve genel olarak ülkede işsizlik sigortasının temel uygulama sistematığı incelenmiştir.

Tablo 1. Dünyada İşsizlik Sigortası Hak Etme Şartları. (OECD Directorate for Employment, Labor and Social Affairs, Benefits and Wages: Policies (Y.Zellanda ve Avusturalya OECD ülkeleri arasında işsizlik sigortası uygulaması olmayan ülkelerdir))

Ülke	Asgari İstihdam Süresi	Gö-nüllü/ Zorunlu	Bekleme Süresi(Gün)	Yararlanma Süresi(maksimum süre)	Ödeme Oranı (%)
Belçika	27 Ay İçinde 468 Gün	Zorunlu	Yok	Sınır Yok	60-53,8
Kanada	12 Ayda 596 Saat	Zorunlu	14 Gün	11 Ay	55
İngiltere	24 Ayda 365 Gün	Zorunlu	Yok	6 Ay	10
Amerika	20 Hafta	Zorunlu	Yok	23 Ay	53
Türkiye	36 Ayda 600 Gün	Zorunlu	Yok	10 Ay	40
Fransa	28 Ayda 120 Gün	Zorunlu	7 Gün	24 Ay	57-75
Almanya	24 Ayda 365 Gün	Zorunlu	Yok	12 Ay	60
İsrail	18 Ayda 365 Gün	Zorunlu	5 Gün	6 Ay	32-80
İtalya	24 Ayda 365 Gün	Zorunlu	7 Gün	8 Ay	60-50
Japonya	12 Ayda 180 Gün	Zorunlu	7 Gün	9 Ay	50-80
Güney Kore	18 Ayda 180 Gün	Zorunlu	7 Gün	7 Ay	50
Lüksemburg	12 Ayda 180 Gün	Zorunlu	Yok	12 Ay	80
Yeni Zelanda	ÜLKEDE İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULANMAMAKTADIR				
Avustralya	ÜLKEDE İŞSİZLİK SİGORTASI UYGULANMAMAKTADIR				
Portekiz	24 Ayda 450 Gün	Zorunlu	Yok	24 Ay	65
İspanya	72 Ayda 360 Gün	Zorunlu	Yok	24 Ay	70-60
İsviçre	24 Ayda 365 Gün	Zorunlu	5 Gün	18 Ay	70
İsveç	12 Ayda 180 Gün	Gönüllü	7 Gün	35 Ay	80-70-65
Danimarka	36 Ayda 365 gün	Gönüllü	Yok	12 Ay	90
Finlandiya	28 Ayda 238 Gün	Gönüllü	7 Gün	23 ay	17

Tablodaki ülkelerde işsizlik sigortası uygulamaları incelediğinde bazı ülkelerde işsizlik sigortası şartlarının çok kolay sağlanabilecek kriterler olduğu gözlenirken kimi ülkelerde katı kuralların uygulandığı gözlenmektedir. Bunda da ülkelerin refah düzeyleri ile doğrudan ve güçlü bir bağ olduğu aşikârdır (Biçerli, 2014, s.491). Yine tablo incelendiğinde genel bir kurgu değişkenliği, katılım anlamında zorunlu katılım sisteminin genel kabul gördüğü, ancak yine ülkelerin refah düzeylerinin yükselmesiyle birlikte sürecin gönüllülüğe doğru kaydığı gözlenmektedir (Danimarka ve Finlandiya örnekleri).

İşsizlik sigortasından yararlanma kriterlerine bakıldığında süre tespiti 24 ay veya 12 ay gibi bir istihdam ve işsizlik sigortasına katılım sürecinin genel olarak OECD ülkelerinde uygulandığı gözlenmektedir. Bu anlamda OECD tarafından 2012 yılında hazırlanan raporda “işsizlik ödeneği uygunluk kriterlerinin” en ağır olduğu ve işsizlik ödeneğine erişim anlamında en katı ülkelerin İtalya, Portekiz ve Türkiye olduğu görülmektedir (Ayas, 2015, s.143). Rapora göre bu üç ülkede işsizlik sigortasından yararlanabilmek için diğer ülkelere oranla daha fazla istihdam edilme şartı ve diğer ülkelerden farklı olarak “kendi isteğiyle işten ayrılma” durumunda kesinlikle işsizlik sigortasından ödenek alma imkânı tanınmamaktadır. Ülkelerde uygulanan ödenek miktarlarına bakıldığında en düşük düzeyde İngiltere görülmektedir. Ancak bunda ülkedeki refah seviyesinin düşüklüğünden ziyade liberal bir ekonomi modeli belirlenmiş olması, işsizlik sigortasından yararlanmaktan daha ziyade insanların istihdam edilerek işgücü piyasası içinde aktif olarak kalmalarının hedeflendiği söylenebilir. Başlangıçta da belirtildiği üzere ülkelerin refah seviyeleri işsizlik sigortasından aldıkları para arasında pozitif yönlü bir korelasyonun olduğu görülmektedir. Tablo incelediğinde işsizlik ödeneğinden son alınan ücret üzerinden en yüksek orandan Danimarka, Lüksemburg ve İsveç’in yararlandığı gözlenmektedir. Ülkelerin refah seviyelerinin geriledikçe işsizlik ödenek oranlarında da daralma olduğu görülmektedir (Erol, 2016, s.159).

İşsizlik yardımı işsizlerin mevcut çalışma koşulları içinde işsizlik sigortasından yararlanamadıkları ya da işsizlik sigortasından yararlanma süresinin sonuna geldiği dönemde devreye girmektedir.

Tablo 2. İşsizlik Yardımı Uygulama Örnekleri (OECD, 2020)

Ülkeler	Yararlanma Koşulları	Yardım Süresi	Ortalama Ücreti Karşılama Oranı
Avustralya	Yok	Sınırsız	18
Estonya	12 Ayda 180 Gün Çalışmış Olmak	270 gün	8
Finlandiya	Yok	Sınırsız	17
Fransa	İşsizlik Sigortası Yardımlarının Tükenmiş Olması ve Son 120 Günde 60 Gün Çalışmış Olmak	6 Ay	16
Almanya	Yok	Sınırsız	10
Türkiye	İşsizlik Yardımı Uygulaması Olmayıp Sosyal Yardım Yapılmaktadır		
Yunanistan	İşsizlik Sigortasının Tükenmiş Olması veya Son 1 Yılda 60 Gün Çalışmış Olmak	3 Ayda 3 Taksit Şeklinde	15
Macaristan	İşsizlik Sigortası Yardımlarını Tüketmiş Olmak	3 veya 6 ay	14
Y.Zellanda	Yok	Sınırsız	24
Portekiz	İşsizlik Sigortası Yardımlarını Tüketmiş Olmak Veya 12 Ayda 6 Ay Çalışmak	İşsizlik Sigortası Ödeneğinden Sonra 12 Ay	23
İsveç	6 Ay Çalışmak Veya Yeni Mezun Olmak	14 Ay	23
İngiltere	Yok	Sınırsız	10

İşsizlik sigortası açısından tablo incelediğinde Avustralya ve Y.Zelanda gibi zorunlu işsizlik sigortası uygulamasının olmadığı ülkelerde hiçbir ön koşul olmaksızın işsizlik yardımı yapılabilmektedir. Bunun yanında Finlandiya, Almanya, İngiltere gibi ülkelerde de işsizlik yardımı uygulaması herhangi bir ön şart ve kritere bağlanmadığı gözlenmektedir (Ayas, 2015, s.43). Fransa da ise bu sistemin uygulanmasında işsizlik yardımı alabilmek için işsizlik sigortası yardımlarını tüketmiş olmak ve ilave olarak son 120 gün içinde en az 60 gün istihdam edilmiş olmak şartı aranmaktadır. Bu bağlamda kıyaslandığında Fransa özellikle OECD ve Avrupa Birliği ülkelerinde 6 aylık yararlanma süresi ve ortalama ücretin sadece %16'sı oranında yararlanma koşulları ile işsizlik yardımı uygulamaları bakımından en katı şartlara sahip ülkelerden biri olduğu göze çarpmaktadır.

Yine işsizlik yardımlarından yararlanma koşullarının da ülkelerin refah düzeyleri ile doğrudan bağlantılı olduğunu söylemek yanlış bir yaklaşım olmayacaktır. Örneğin İsveç'te sadece 6 ay çalışmış olmak veya yeni mezun statüsünde olmak işsizlik yardımından yararlanmak için yeterlidir. Ayrıca ülkede bireylerin aldıkları ücret üzerinden %23 oranında işsizlik yardımı ödemesi yapılmakta olup bu yarım, günlük çalışma için ödenmemekte, part time çalışma durumunda işsizlik yardımının herhangi kesintiye uğraması durumu söz konusu olmamaktadır. Uygulamanın bu şekilde olması tamamıyla ülkenin sosyal refah seviyesi olarak geniş imkânlarla sahip olmasının en güzel göstergesidir.

Ülkemizde işsizlik yardımı şeklinde işsiz olan bireylere yönelik direkt bir uygulama olmayıp, sosyal yardımlaşma vakıfları tarafından bireylerin İşkur'da iş arayan kayıtlarının bulunması ve işsizlikleri devam ettikleri sürece gıda yardımı, barınma yardımı, eşi vefat etmiş kadınlara yönelik yardım, muhtaç asker ailelerine yapılan yardımlar, elektrik tüketim desteği gibi yardımlar uygulanmaktadır. Ancak ILO'nun 28 Haziran 1952'de kabul ettiği 102 No'lu Sosyal Güvenlik (Asgari Standartlar) Sözleşmesinin 19. maddesine göre "sözleşmenin bu bölümünü tatbik eden her üye korunan kimselere işsizlik yardımları yapılmasını teminat altına alır" denilerek işsizlik yardımı işgücü uygulama sisteminde bir ihtiyaç olarak belirlenmiş ve ILO üyeleri tarafından hayata geçirilmiştir. Ancak ülkemizde yukarıda da anlatıldığı üzere resmi mevzuat kapsamında uygulama sistemi ve katılım şartları bulunan bir işsizlik yardımı uygulaması bulunmamaktadır (Bayrakdar, 2019, s.354).

TÜRKİYE'DE İŞSİZLİK SİGORTASININ UYGULANMA SÜRECİ VE SİSTEMİN AKSAYAN YÖNLERİ

OECD ülkelerindeki uygulama örneklerinde de görüleceği üzere işsizlik sigortasının ülkeler üzerindeki etki alanı ve işsizlere yönelik özellikle gelir açısından telafi edici etkisinin oldukça geniş ve kapsamlı olduğu görülmektedir.

Bu bölümde ülkemizde işsizlik sigortasını hayata geçiriliş aşamasındaki eksiklikler, gecikmeler, sistemin yapısal ve kurumsal eksikliklerinden kaynaklı sorunlar ele alınmış, sebepleri ve gerekçeleri ile açıklanmaya çalışılmıştır.

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun Hazırlık Aşamasındaki Eleştiriler

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ülkemizde 40 yıllık bir sürüncemenin sonunda 25/08/1999 tarihinde kabul edilmiş, 23810 sayılı Resmi Gazetede 08/09/1999 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Gerekçeli açıklamada öncelikle o dönemki adıyla Sosyal Sigortalar Kurumunun prim tahsilatları ve ödemeler dengesi açısından ne kadar zor bir durumda olduğu açıklanmıştır. Kurum 1991 yılında 128 milyar TL nakit fazlası verirken 1992 yılından itibaren sırasıyla 2 trilyon 556 milyar, 1993 yılında 8 trilyon, 1994 yılında 19,4 trilyon, 1995 yılında 81,8 trilyon, 1996 yılında 144,4 trilyon, 1997 yılında 336 trilyon, 1998 yılında 597 trilyon ve son olarak kanunun yürürlüğe girdiği yıl olan 1999 yılında finansman dengesinin sağlanabilmesi adına 1 katrilyon gibi bir rakam açık miktarı olan kayıtlara geçmiş; kurumun ivedilikle bazı tedbirler almasının önemi vurgulanmıştır. Bunda özellikle ülkemizde emeklilik yaşının çok düşük olması, 18-60 yaş aralığı grubunda prim toplandığı ve toplanan prim tutarının mevcut giderleri karşılamaktan çok uzak olduğu belirtilmiştir (Bayrakdar, 2019, s.352).

Özellikle bu dönemde işsizliğin arttığı ve işsizliğin Sosyal Sigortalar Kurumuna ayrı bir yük oluşturması sebebiyle ekonomik anlamda istihdam kapasitesini arttırıcı tasarrufların, yatırımların ve teknolojik gelişmelerin çalışma hayatına katılmasının önemi anlaşılmıştır. Bunun içinde uzun vadeli politikalar ve işsizliği azaltıcı, geçici gelir kayıplarını ortadan kaldıracı en azından telafi edici, yeni iş bulana kadar veya yeniden istihdam sağlanana kadar gelir kayıplarını karşılayarak gelir devamlılığı sağlayacak programların hayata geçirilmesinin zorunluluğu idrak edilmiştir (Elbir, 2020, s.145). Temel hedefi gelir sağlamak olan bu politikaların amacı sosyal güvenlik kurumlarının hedefleri ile uyumlu olarak birbirini tamamlar şekilde bir uygulama sisteminin hayata geçirilmesidir. Bu alana yönelik en temel uygulama sistemlerinden birinin de işsizlik sigortası olduğu izah edilmiştir. Ancak kanunun ilk hazırlandığı haliyle bakılacak olursa sistemin Sosyal Sigortalar Kurumuna yeni bir kaynak oluşturmak şeklinde inşa edildiği kolaylıkla görülebilir. Çünkü sistem işsizlik sigortası adı altında tüm işveren ve işçilerden prim kesilmesi şeklinde monte edilmiştir (işverenden %2, işçiden %1). Ayrıca bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde inceleneceği üzere işsizlik sigortasından faydalanma şartları oldukça ağır kurallar içermektedir (Oral, 2019, s.223).

İşsizlik sigortasının hazırlandığı süreçte sadece gelir desteği olarak tasarlanmadığı görülmektedir. Bireylerin işsizlik sigortası bulunması durumunda maddi nedenler sebebiyle düşük düzeyli ve alt gelir seviyesine hitap eden,

işsiz olan bireyin yetenek ve özellikleri ile uyuşmayan bir işi kabul etmek zorunda kalmalarının da önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle işsizlik sigortasından faydalananların en kısa sürede işe girmeleri sağlanarak hem işsizlik sigortası fonundaki paradan ödeme yapılmasının önüne geçilmek istenmiş, hem de işsizlik sigortası fonu için yeni müşteriler kazanmak hedeflendiği gözlenmiştir (Orkunoğlu Şahin, 2020, s.149).

Kanunun hazırlanma sürecinde ülkemizde sanayileşme, köyden kente göçün hızlanması ile birlikte bağımlı çalışan işgücü sayısında ciddi oranda artışların başladığı, hatta en hızlı olduğu döneme rastladığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bağımlı çalışan sayısındaki bu artış işsiz kalma riskini de beraberinde getirmiştir (Makal, 2003, s.144). Göç eden bireylerin köy yaşamı ile olan bağlarının tamamen kopması ile birlikte bir anda tek gelir olarak bağımlı olarak çalıştıkları işten elde ettikleri gelir kalmıştır. Gelir ve ücret düzeyinin düşük olması tasarruf olanaklarının da kısıtlı olmasına sebep olmuştur. Tüm bu durumların birleşimi kısa süreli dahi olsa işsizlik sürecini yaşamsal anlamda tehdit ve tehlike oluşturur hale getirmiştir (Erol, 2016, s.150).

Ayrıca gerekçede anayasamızın 49. maddesinde “Devlet işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam oluşturmak için gerekli tedbirleri alır” ifadesine yer verilmiş olması da işsizlik sigortasının hayata geçirilmesi adına sürece kanuni bir dayanak teşkil etmiştir (Şentürk, 2017, s.43).

Yine ülkemiz işsizlik sigortası uygulamasını OECD ülkeleri arasında en geç yürürlüğe koyan ülkedir. Bunda kabul etmek gerekir ki ülkemizdeki refah düzeyi ve mevcut ekonomik koşullar ile ülkede yaşanan siyasi çalkalanmalar ve her hayata geçirilmesi söz konusu olduğu dönemde iktidar değişikliğinin olmasının etkili olduğu aşikârdır (Işığınçok, 2014, s.88).

Kanunun yürürlüğe girdiği dönemde işgücü maliyeti yüksekliği göz önüne alındığında ek bir yük getirmemek adına Çalışanların Tasarrufa Teşvik Edilmesi ve Bu Tasarrufların Değerlendirilmesine Dair 3417 sayılı Kanunun 2 ve 3. maddeleri yürürlükten kaldırılarak ödenen bu primler işsizlik sigortası primlerine dönüştürülmüştür. Bu da kanunun hayata geçirilmesi ve uygulanabilmesi açısından finansal bir kaynak oluşturulması adına atılmış en büyük adımdır (Şentürk, 2017, s.58).

İşsizlik Sigortasının Bağlanma Şartlarının Zorluğu

4447 sayılı Yasa’da işsiz tanım olarak bir işyerinde çalışırken çalışma istek, sağlık yetenek ve yeterliliğinde olmasına karşın, herhangi bir kusur veya kastı olmaksızın işini kaybeden sigortalı şeklinde tanımlanmıştır. Oldukça dar ve sadece “çalışırken kendi rızası dışında” işini kaybedenlerin bu kapsamda yer alması kanuna getirilen etik ilkeler açısından ilk eleştiri noktasıdır. Bu noktada belirtmek gerekirse İsveç gibi üst düzey refah seviyesi dışında olan ülkeler dışarıda tutulduğunda gelişmiş ülkelerde de işsizlik sigortası kapsamı sadece ücretli bir işte çalışırken işini kaybeden bireylere yönelik olarak hazırlanmıştır. Ancak gelişmiş ülkelerde bu kapsamda olmayan

yani istihdam kapsamında olmayan ve maddi desteğe ihtiyaç duyan bireyler için işsizlik yardımı ödeneği mevcuttur. Türkiye’de henüz işsizlik yardımı uygulaması söz konusu değildir. Ayrıca 4447 sayılı Yasa yalnız ve yalnız tarım kesimi dışında ve hizmet akdiyle bağımlı olarak çalışmakta olanları kapsamaktadır (Çakmak, 2020, s.21). Etik ilkeler açısından değerlendirildiğinde öncelikle “işsizlik sigortası hak etme” ilkelerinin incelenmesi gerekir.

Tablo 3. Türkiye’de İşsizlik Sigortası Hak Etme Şartları (4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanununa Göre)

İş Akdinin İşveren Tarafından ya da İşçi Tarafından Haklı Nedenlerle Feshedilmesi (51.Maddede Bildirilen Sebepler Nedeniyle İş Akdinin Sona Ermesi)
İş Akdinin Feshedildiği Tarihten Geriye Doğru Son 3 Yıl İçinde En Az 600 Gün Sigortalı Olarak Çalışmış Olmak
İş Akdinin Sona Erdiği Son Dört Aylık Sürecin Mücbir Sebepler Hariç Eksiksiz Çalışılmış Olması

Temel düzeyde işsizlik sigortasının hak edilebilmesi adına yukarıdaki tabloda belirtilen 3 temel şartın mutlak surette yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Aksi bir durumda işsizlik sigortasından bireyin yararlanması söz konusu olmayacaktır (Çakmak, 2020, s.18).

İşsizlik sigortasından yararlanabilmek için gerekli şartlardan bir tanesi mevcut iş akdinin işveren tarafından ya da işçinin elinde olmayan (iş yerinin kapanması, belirli süreli iş akdinin sona ermesi, iflas vb.) sebeplerden ötürü sona ermesi gerekmektedir. Uygulama 4447 sayılı kanunun 51. maddesinde işsizlik ödeneğine hak kazanma şartı olarak net bir şekilde ifade edilmiş, yukarıdaki tabloda da görüleceği üzere şartlarının gerçekleştirilmesi oldukça zor ve az denebilecek bir sayıda iş akdi sona eren çalışan işsizlik sigortasından faydalanabilmektedir. Özellikle istifa edenler hiçbir koşulda işsizlik sigortasından faydalanamamaktadır. Uygulamanın çalışma hayatında etik ve eşitlik ilkesi gereğince doğru bir uygulama olmadığı görüşü savunulmaktadır (Bayrakdar, 2019, s.350). Çalışma koşullarının çok ağır olması ya da işyerindeki uygulamaların çalışanları zorlayıcı boyutlara ulaşmış olması durumunda bile işveren tarafından veya yukarıdaki maddelerden bir tanesine dayanmayan bir iş akdi feshi durumu işsizlik maaşından yararlanmanın söz konusu olamayacağı sonucunu doğurmaktadır (Güzel, 2008, s.823). Ancak öbür taraftan uygulamayı savunanlar böyle bir uygulama olmaması durumunda en ufak bir anlaşmazlık durumunda dahi işçinin istifa ederek işsizlik sigortasından yararlanmak isteyeceğini, işsizlik sigortasını adeta güvence olarak göreceği görüşünü ve savını ortaya koymaktadırlar. Bu süreçte sadece ve sadece SGK kayıtları üzerinden işlem yapıldığı için işçi haklı dahi olsa işten çıkış bildirimini işveren tarafından yapıldığı için çalışanın işsizlik sigortasından yararlanması söz konusu olmayacaktır. Son yapılan düzenleme ile 7036 sayılı İş Mahkemeleri Kanununa göre Arabuluculuk süresi sonuçlanmadan İş Mahkemesine başvurulmasının söz konusu olamayacağı hükmü yürürlüğe girmiştir. Tüm bu uygulama ve süreçler iş uyuşmazlıklarının sonuçlanmasının uzamasına sebep olmaktadır. Ancak ve ancak kesinleşen mahkeme ilamı ile

İşsizlik maaşı tam olarak hak edilebilmektedir. Bu da sürecin 1-2 yıla kadar uzamasına neden olabilmektedir. Özellikle süreçte bireyin işsiz olduğu ve en azından yeni bir işe girene kadar kendini idame etmesi, gelir desteğine ihtiyaç duyduğu gerçeği de göz önüne alındığında sürecin adilaneliği ve etikliği ilkesi sorgulanmaktadır. Ancak birey işsizlik sigortasına başvurup, ödenek almaya hak elde ettiği andan itibaren yeni bir işe girip istifa etmiş olsa dahi işsizlik sigortası kaldığı yerden devam edecektir. Bu da sürecin pozitif etki ve sonuçlarından biridir (Elbir, 2020, s.139).

Tablo 4. İşsizlik Sigortasından Yararlanma Süreleri (4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu)

Prim Ödenen Gün Sayısı (Son 3 Yıl)	İşsizlik Sigortası Süresi (Hak Edilen Ödeme Süresi)
600-900 GÜN ARASI	6 AY
900-1080 GÜN ARASI	8 AY
1080 GÜN	10 AY

4447 sayılı kanunun “işsizlik ödeneğinin miktarı, ödeme süreleri ve zamanı ile sigorta primleri” başlıklı 50. maddesinde işsizlik sigortasından son 3 yıl içinde kaç gün sigorta primi ödenmesi durumunda ne kadar süre yararlanılabileceği açıklanmıştır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde yararlanma süreleri açısından Almanya’da uygulanan “yarım ölçek” sistemine benzer bir uygulama sisteminin hayata geçirildiği görülebilir. Almanya’da işsizlik sigortasından yararlanabilmek için 24 ay içinde en az 12 ay prim ödenmesi gerekirken ülkemizde son 3 yıl içinde en az 600 prim günü ödenme sistemi uygulanmaktadır. Yine tabloda görüleceği üzere son 3 yıl içinde prim ödeme gün sayısı süresi uzadıkça işsizlerin işsizlik sigortasından yararlanma süreleri de uzamaktadır (Özbek, 2006, s.358). 900 güne kadar 6 ay, 900-1080 gün arası 8 ay ve 1080 gün tam prim yatması durumunda 10 ay işsizlik sigortasından yararlanma hakkı getirilmiştir. Eşitlik ve etik ilkesi gereğince özellikle en uzun uygulama ve yararlanma süresi olan 10 aya ulaşmanın neredeyse imkânsız olduğu ve bu sebeple işsizlik sigortasından 10 ay yararlananların sayısının çok düşük olduğu eleştirisi getirilmiştir. Buna dayanak olarak son 3 yıl içinde birey 1 gün dahi rapor alsa, ücretsiz izne çıksa ya da puantaj kaydı uygulansa otomatik olarak 1080 prim gününün altına ineceğinden 10 ay yararlanması mümkün olmayacaktır. Ayrıca 1 gün prim eksikliği bulunan yani 1079 gün primi bulunan bir kişi ile 900 gün primi bulunan bir kişi aynı sürede, 8 ay boyunca işsizlik sigortasından faydalanabilecektir. Özellikle bu konuya getirilen eleştirilerde bu sürenin esnetilmesi 1000-1080 gün arası prim yatanların 10 ay işsizlik sigortasından faydalanması gerektiği yönünde görüşler mevcuttur. Uygulamayı savunanlar ise iş gücü piyasasından 6 aydan fazla bir süre uzak kalmamanın, özellikle 10 aylık bir uzak kalışın bireyde hem işten soğumaya neden olacağı, hem de işverenler açısından iş aradığı dönemde bireye negatif olumsuz yaklaşımların oluşacağı görüşünü öne sürmektedirler. Mevcut uygulamanın Türkiye standartlarında uygun bir ödeme sistematığının olduğunu savunmaktadırlar (Oral, 2019, s.233).

İşsizlik sigortasından yararlanma koşullarından bir tanesi de 4447 sayılı kanunun “işsizlik ödeneğinin; miktarı, ödeme süreleri ve zamanı ile sigorta primleri” başlıklı 50. maddesinde hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 günlük süreye dair prim ödeme koşulunun sağlanması, yani bir başka anlatımla bu sürede eksiksiz prim ödenmesi gerekmektedir. Kanunun hazırlanış sürecinde de, diğer aşamalarında da neden son 120 günlük sürede prim ödemesinin tam olması konusunda net bir açıklama ve gerekçe bulunmamaktadır. Ancak bu şartın yer almasında işsizlik sigortasının istikrarının ve bireyin kendi arzu ve isteği dışında işsiz kalması sonucunda maddi olarak desteklenmesi göz önüne alındığında aynı iş yerinde ya da aralıksız olarak 120 gün (4 ay) gibi bir sürenin koşul olarak kanun metninde yer alması gerçekten isteği dışında işsiz kalanların işsizlik sigortasından yararlanmalarını sağlamaya yönelik bir tedbir olarak yürürlüğe konduğu söylenebilir (Bayrakdar, 2019, s.353).

Yukarıda da anlatıldığı gibi Türkiye’de uygulanan işsizlik sigortasının kriterleri arasında en çok eleştiri getirilen konu olarak “son 120 gün prim” şartı göze çarpmaktadır. Kanunun hazırlanış ve tasarı aşamasından günümüze kadar hiçbir değişikliğe uğramadan son 120 gün prim şartı uygulanmıştır (Işığın, 2014, s.173). Buna getirilen birçok farklı eleştiri mevcuttur. Örneğin bireyin son 3 yıl içinde 1000 günün dahi üzerinde primi olsa işveren tarafından iş akdi feshedilmesi durumunda aynı işverende veya kesintisiz olarak son 120 gün primi yatırılmamış olması durumunda işsizlik sigortasını hak etmeyeceği anlamına gelmektedir. Bu da getirilen eleştiriler bakımından hem adil olmadığı hem de iş gücü piyasası ve hayata geçiriliş amacı itibarıyla etik olmadığı eleştirisini beraberinde getirmiştir (Çakmak, 2020, s.18).

Yine son 120 gün prim ilkesinde aynı işverene bağlı olma şartı olmadığından bir işçinin çalıştığı iş yerinden kendi isteğiyle istifa etmiş olması, ertesi gün bir başka işverende çalışmaya başlaması ile birlikte süreç kesintiye uğramamakta ve son 120 gün prim şartı son çalıştığı iş yerinde işsizlik sigortasını hak etmesini sağlayacak işten çıkış nedenlerinden birinin olması durumunda işsizlik sigortasına hak kazanmasına sebep olacaktır. Sadece aynı işverende son 120 gün içinde kesintisiz çalışmadığı için işveren tarafından iş akdi feshedilse bile işçinin işsizlik sigortasından bu şekilde yararlanamaması eşitlik ve etik ilkesiyle bağdaşmadığı aşikârdır (Akbaş, 2015, s.27).

“Son 120 gün prim” ilkesinde eksik gün nedeni olarak SGK kayıtlarında ancak ve ancak;

- Hastalık
- Ücretsiz İzin
- Disiplin Cezası
- Gözaltına Alınma
- Hükümlülükle Sonuçlanmayan Tutukluluk Hali
- Kısmi İstihdam
- Grev

- Lokavt
- Genel Hayatı Etkileyen Olaylar
- Ekonomik Kriz
- Doğal Afetler

nedenleriyle bireyin son çalıştığı iş yerinde faaliyetlere ara verilmesi ya da durdurulması durumunda son 120 gün hesabında prim yatırılmayan bu süreler için kesinti durumu söz konusu olmamakta, son 120 gün prim şartı tamamlanmış, geçerli olarak kabul edilmektedir.

4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun "İşsizlik sigortasına ilişkin genel hükümler" başlıklı 48. maddesinde işsizlik sigortasından yararlanabilmek için bireylerin işten ayrıldığı tarihi izleyen günden itibaren 30 gün içinde İşkur'a doğrudan ya da elektronik ortamda başvurması gerekmektedir. Zorunlu durumlar hariç olmak üzere başvurunun gecikmesi durumunda işsizlik ödeneği almaya hak kazanılan toplam süreden düşülecektir ibaresi yer almaktadır. Örneğin iş akdi feshedilen ve 6 ay işsizlik sigortasından hak elde edebilecek şartlara haiz bir işsizinin sehven unutarak, ya da şehir değişikliği, ailevi durumlar veya farklı nedenlerle 3 ay sonra başvuruda bulunması durumunda ilk 30 günlük süre çıkarıldıktan sonra 2 ay hak kaybıyla sadece 4 ay işsizlik ödeneğinden yararlanabilecektir (Kenar, 2003, s.27). Bu süreçte kişi 2. kez işsizlik ödeneği hak etmemişse, kazanılmış olan bu hakkını sadece sehven unuttuğu için geç başvurması durumunda böyle bir hak kaybına uğraması maddesi yumuşatılabilir.

Tüm bu uygulama ve temel bazlı kriterler sonucunda aşağıdaki tablo da incelendiğinde görüleceği üzere ülkemizde uygulanmakta olan 4447 sayılı Kanun kapsamında işsizlik sigortasını hak etmeye dair ilkeler oldukça ağır ve şartları yerine getirilmesi zor kriterlerdir. Bu yönüyle kanunun uygulanışı ve devamına dair mutlak surette tekrar bir değerlendirme yapılması ve gerekli esnekliklerin sağlanması gerektiği konusunda farklı görüş ve düşünceler mevcuttur (Korkusuz ve Uğur, 2015, s.42). Öte yandan hayatı boyunca işsizlik sigortası primi ödeyen ancak bir kere dahi işsizlik sigortasından yararlanamayan işçilere yönelik herhangi bir düzenleme ya da bu talebe yönelik bir çalışma ve girişimin olmadığı da gözlenmektedir.

Tablo 5. İşsizlik Ödeneği Hak Eden Sayıları (2014-2019) (İSKUR, 2020)

YILLAR	BAŞVURAN SAYISI	ÖDENEĞİ KESİLEN	ÖDENEĞİ BİTEN	DEVAM EDEN
2019	1.955.041	273.525	263.394	476.137
2018	1.635.111	192.956	181.077	467.814
2017	1.326.967	202.928	174.221	318.818
2016	1.520.282	219.380	233.143	347.324
2015	1.086.293	198.197	152.708	238.983
2014	900.910	160.830	109.953	230.853

Tablo incelendiğinde görüleceği üzere başvuran sayısının en fazla yarısı düzeyinde işsizlik maaşı hak eden olduğu görülmektedir. Bu da başvuruda bulunan ancak 2 kişiden sadece 1'inin işsizlik maaşı hak ettiği sonucu ortaya

çıkmaktadır. Gerek işsizlik gerekse işsizlik yardımı uygulamasının olduğu ülkelerde ise kişiye işsizlik maaşı ödeneği çıkmasa bile işsizlik yardımı bağlanmakta böylelikle neredeyse %100’e yakın bir etkinlik sonucu elde edilmektedir. İşsizlik sigortasının amaçlarından bir tanesi de bireylerin işsiz kaldığı dönem boyunca maddi destek sağlayarak bu sürecin etkilerini en aza indirmek gelmektedir. Ayrıca bu destek ile işsiz kalan bireyin kendi mesleki deneyimleri, yetenekleri ve gelir açısından beklentilerini karşılayan bir işe yerleşebilme anlamında yeterli düzeyde süre kazanımı sağlanması hedeflenmiştir. Ancak işsizlik sigortasının bu kadar keskin şartlarının olduğu bir durumda iş arama anlamında bireylerin aynı koşullar dâhilinde iş aramaya başladıkları söylenemez. İşsizlik sigortasından faydalanamayan bir birey iş arama sürecinde maddi anlamda kendini baskı altında hissedecek, bunu yenebilmek için beklentilerinden çok uzak olsa bile gelen ya da bulduğu ilk iş teklifini olumlu olarak değerlendirecektir. Bu da bireyde umutsuzluğa, yeni işsizlik süreçlerine gebe durumların ortaya çıkmasına sebep olacaktır (Korkusuz ve Uğur, 2015, s.43).

İşsizlik sigortasının bireylere gelir desteği sağlama amacının yanında bu süreci en iyi şekilde değerlendirerek bireyleri iş almaya hazır hale gelmelerini sağlamak da amaçları arasındadır. Bu amaçla İşkur tarafından işsizlere yönelik olarak kurs programları, iş başı eğitim programları, toplum yararına programlar ve iş arama becerileri şeklinde birçok alan ve uygulama modeli, işe yerleştirmeye yönelik aktif istihdam politikası olarak uygulanmaktadır (Ulubey, 2010, s.224). Bu girişimlerde özellikle işsizlik sigortası alanlar öncelikli olarak değerlendirilmekte, böylelikle mesleki bilgi ve yeterliliklerini geliştirmeleri, daha kolay iş almalarını sağlamanın önü açılmış olmaktadır. Ancak 4447 sayılı Kanunun “işsizlik ödeneği ödenmesinde hak düşürücü nedenler” başlıklı 52. maddesinde kurumca teklif edilen mesleklerine uygun ve son çalıştıkları işin ücret ve çalışma koşulları ile uyumlu, ikametgâh sınırlarının içinde bulunan bir işi haklı nedene dayanmaksızın reddeden, İşkur tarafından önerilen meslek geliştirme ya da edindirme eğitim programlarını haklı bir neden olmaksızın reddeden ya da kabul etmeyen, kabul etmekle birlikte programa devam etmeyen; haklı bir neden göstermeksizin İşkur tarafından yapılan çağrılara zamanında gitmeyen ya da cevaplamayanların işsizlik ödenekleri kesilmektedir.

Bireylerin işsiz kaldıkları dönemde bu şekilde bir uygulama sisteminin hayata geçirilmesinin olumlu yanları bulunmaktadır. Bu ve benzeri uygulamalarla işsizlik süreci en iyi şekilde değerlendirilerek hem daha kolay iş bulunması hem de mesleki gelişimin sağlanması mümkün olacaktır. Ancak meslek seçimi ve mesleki gelişim anlamında düzenlenecek kurs ve eğitim programlarının bireyin kişisel özellikleri ile uyumlu olması, bunu da bireyin kendisinin belirlemesi en doğru ve etkili uygulama sistemi olacaktır. Bireyin kendisine özellikle mesleki ve teknik bir konuda sadece bir alana yönelik belirleme yapıp “katılımın zorunlu tutulması” adil ve etik bir uygulama olmayacaktır. Ayrıca işsizlik sigortasının süresi belli olduğu, işsizlik sigortasından

sonra herhangi bir işsizlik yardımı söz konusu olmadığı için işsizlik sigortasından yararlanan her birey bu süreci en iyi şekilde değerlendirip kendi özelliklerine uygun, ücret düzeyi yüksek bir işte çalışmak isteyecektir. Mevcut koşullar dâhilinde bireyin bu şekilde bir zorlamaya tabi tutulması uygulama anlamında etik bir uygulama olmayacaktır. Nitekim OECD ülkeleri içinde özellikle kurs, eğitim programı gibi bir uygulamaya katılmadığı için işsizlik sigortasının iptal edildiği bir ülke bulunmamaktadır. İşkur tarafından kurs davetleri ve uygun iş bildirimleri bireylerin tercih ettikleri ve kuruma bildirdikleri iletişim kanalları aracılığıyla yapılmaktadır. Bu iletişim kanalı büyük oranda cep telefonları aracılığıyla mesaj şeklinde olmaktadır. Bireylere mesajla yapılan bir bildirim görülmemiş, fark edilememiş ve sehven silinmiş olması durumunda işsizlik sigortasının kesilmesinin de etik bir uygulama olmayacağı kanaati hakimdir (Elbir, 2020, s.136).

Ancak bu süreçte İşkur tarafından hayata geçirilen, kurs, İEP (İşbaşı Eğitim Programı), MEGİP (Mesleki Gelişim ve İşbirliği Programı) uygulamalarının tamamında kursiyerlere ödeme yapılmaktadır. Özellikle işsizlik sigortasından yararlanan bireylerin bu programlara katılmaları herhangi bir kesintiye neden olmadığı gibi bir anlamda da ekstra gelir kaynağı oluşmasını sağlamaktadır. Bu yönü ile değerlendirildiğinde de işsizlik sigortası kapsamında olduğu dönemde bu şekildeki uygulamaların değerlendirilmesi hem mesleki gelişim, hem de gelir anlamında katkı sağlamaktadır (Orkunoglu Şahin, 2020, s.142).

İşsizlik ödeneğinin miktarı 4447 sayılı Kanuna göre sigortalının son 4 aylık prim esas kazançları dikkate alınarak günlük ortalama %40'tır. Ancak ödenek miktarı 4857 sayılı İş Kanununun 39.maddesine göre 16 yaşından büyük işçilere uygulanan aylık asgari ücretin brüt tutarının %80'ini geçemez.

Tablo 6. 2020 Yılı İçin Aylık İşsizlik Ödeneği Hesabı (İSKUR, 2020)

	Son 4 Aylık Prime Esas Kazançların Aylık Ortalaması	Hesaplanan İşsizlik Ödeneği Miktarı	Damga Vergisi	Ödenecek İşsizlik Ödeneği Miktarı
Son 4 Ay Asgari Ücretle Çalışan	2.943,00	1.177,20	8,93	1.168,27
Son 4 Ay 3.500 TL ile Çalışan	3.500,00	1.400,00	10,63	1.389,37
Son 4 Ay 6.000 TL ile Çalışan	6.000,00	2.354,40 (*)	17,87	2.336,53

(*) Hesaplanan işsizlik ödeneği miktarı, aylık asgari ücretin brüt tutarının %80'ini geçmeyeceği için işsizlik ödenecek aylık işsizlik ödeneği bu şekilde hesaplanmıştır. 2020 yılında brüt asgari ücret 2.943,00 TL'dir.

Ödeme rakamları ile ilgili olarak getirilen eleştiri prim oranların yüksek olmasına karşın en üst ödeme rakamının sene başında tespit edilmesi ve bu rakamın üzerinde bir işsizlik sigortası ödemesi yapılamaması hak edilen bir hakkın verilememesi olarak nitelendirilmektedir. Ancak gerek OECD ülkelerinde gerekse Avrupa Birliği ülkelerinde de aynı sistem uygulanmakta olup,

bunda amaç çalışan bir kişinin, hiç çalışmayan bir kişiden her ne kadar gerekli şartları sağlaması ve prim ödemesini yapmasına karşın daha fazla bir ödemenin yapılması çalışma hayatındaki eşitlik ilkesini bozacağı, bireyleri çalışmamaya iteceği düşüncesi ile ödeme rakamına sınır konulması uygun ve yerinde bir karar olarak değerlendirilmiştir (Oral, 2019, s.228).

İşsizlik Sigortası Fonu ve Fonun Yönetim Sürecine Dair Eleştiriler

Devlet eliyle gerçekleştirilen her ekonomik teşvik, destek ve sübvansiyonun mutlak surette bir kaynağı, bir finansmanı bulunması gerekmektedir. İşsizlik sigortası uygulama sistemi de hayata geçirilirken öncelikle işsizlik sigortası fonu oluşturulmuştur. Oluşturulan fon havuzunda yeterli düzeyde para birikimi sağlandığında, ilk işsizlik sigortası, hak edenlerin başvurularını yapması ve ödeme sisteminin başlaması ile birlikte sistem işlevselliğini yerine getirmeye başlamıştır.

Tablo 7. İşsizlik Sigortası Fonu Gelir Gider Tablosu (2017-Ekim 2019 Dönemi) (İSKUR, 2020)

	2017	2018	Ocak-Ekim 2019	Ekim 2019
TOPLAM GELİR	26.862.369	34.628.529	32.938.606	3.558.149
İşçi ve İşveren Primi (%1 işçi, %2 İşveren)	11.666.289	13.877.888	13.544.085	1.445.714
Devlet Katkısı	3.895.068	4.625.963	4.514.695	481.905
Faiz Gelirleri	10.046.217	15.108.359	13.672.894	1.515.629
Diğer Gelirler	1.254.795	1.016.320	1.206.932	114.901
TOPLAM GİDER	13.344.259	23.705.145	29.912.640	3.088.535
İşsizlik Ödeneği	4.895.131	5.865.518	8.353.734	834.725
Kısa Çalışma Ödeneği	1.007	843	160.702	13.264
Yarım Çalışma Ödeneği	22.425	24.811	25.779	2.419
Ücret Garanti Fonu Ödemesi	25.848	81.027	127.550	8.326
Aktif İşgücü Programları	3.771.274	4.904.236	5.904.867	244.313
İşbaşı Eğitim Programları	1.900.276	1.851.971	2.430.336	261.375
Teşvik ve Destek Ödemeleri	2.504.122	10.709.430	12.578.832	1.687.365
Diğer Giderler	224.176	267.308	330.840	36.747
MENKUL KIYMET VE NAKİT FON VARLIĞI *	116.720.522	127.643.906	130.669.873	130.669.873

*2000 yılından ilgili ayın/yılın son günü itibarıyla.

Not: Toplam Menkul Kıymet ve Nakit Fon Varlığına Ücret Garanti Fonu dâhildir. Rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

İşsizlik sigortası fonu işsizlik sigortası primleri ve bu primlerin değerlendirilmesinden elde edilen kazançlara ilave olarak devlet tarafından yapılan katkılar da eklenerek oluşturulmuştur. Fonun asli olarak oluşturulma amacı işsizlerin işsiz kaldığı dönemde işsizlik sigortası imkânlarından yararlanabilmek adına parasal kaynak oluşturmaktır.

Ancak tablo incelendiğinde İşsizlik Sigortası Fonu sürekli bir gelir desteği ve çalışanlardan gelen primler sayesinde tekli fon olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin en büyük tekli fonu kimliğini kazanmıştır. Asli amacı işsizlik sigortasını hak edenlerin ödemelerini karşılamak olmakla birlikte zamanla 4447 sayılı Kanunda yapılan değişiklikler ve uygulamalar ile çok daha etkin bir konuma ulaşmış, güncel olarak Türkiye'nin gündem maddesi konuları arasındaki yerini almıştır (Çakmak, 2020, s.19).

4447 sayılı Kanununun 48. maddesinde fonun bir önceki yıl primlerinden elde edilen gelirlerin %30'u işgücü istihdamını arttırmak, çalışanların vasıflarını yükselterek işsizlik riskini azaltmak, istihdamı artırıcı ve koruyucu tedbirler olarak işe yerleştirme hizmetlerine hız kazandırmak amacıyla kullanılabilmesi yer almaktadır. Hatta bu oran Cumhurbaşkanlığı tarafından %50'ye kadar çıkarılabilmektedir (Şentürk, 2017, s.48).

Fona aktarılan prim tutarlarına bakılacak olursa prime esas aylık brüt kazanç tutarının %1 sigortalı, %2 işveren ve %1 Devlet payı şeklindedir. Korumalı işyerleri işsizlik sigortası primlerinden muaf olup, onlara ait primler Hazine tarafından karşılanmaktadır. Ayrıca kanunda işverenlerin işsizlik sigortasına ilişkin olarak sigortalıların ücretlerinden herhangi bir kesinti ya da indirim yapması söz konusu değildir (Çakmak, 2020, s.19).

Fon son dönemde bu kadar büyük meblağlara ulaşmakla birlikte sürekli göz önünde olmuş, fondaki paraların kullanılışı, hangi banka ya da bankalarda tutulduğu, gerçek hedefine hizmet etmekten uzaklaşmış siyasi bir boyutta fonun adeta silah olarak kullanıldığı yönünde gerek Türkiye Büyük Millet Meclisinde gerekse basında eleştiriler yapılmaya başlayagelmıştır. Yukarıdaki tablo incelendiğinde fonun 130 milyarın üzerinde bir rakama ulaşıldığı görülmektedir. Dikkat edilmesi gereken nokta son 3 yıl üzerinden incelendiğinde fonda en ufak bir azalış olmaktan ziyade fondaki meblağın sürekli arttığı görülmektedir. Eleştirilerden biri bu noktada gelmektedir. Fondaki toplam tutar sürekli artarken işsizlik sigortasından yararlananların oranının çok düşük kalmasıdır. Bunda da daha öncede anlatıldığı üzere işsizlik sigortası şartlarının çok sert kurallar içermesi, adeta 3 aşamalı bir sınav niteliği taşıması işsizlik sigortasından yararlanmayı zorlaştırmakta, bu da fondaki paranın sürekli artmasına neden olmaktadır (Korkusuz ve Uğur, 2015, s.414). Bu noktada savunulan ana tema işsizlik sigortasının hak edilmesine dair kuralların gevşetilmesi ve serbesti ilkesinin getirilmesi durumunda fondaki para hızla azalacak, ilerleyen dönemlerde işsizlik sigortasını ödemek adına fonda hiç para kalmaması durumu ile karşı karşıya kalınacaktır. Ancak oransal bazda değerlendirildiğinde bunun çok da gerçekçi olmadığı görülmektedir. Şöyle ki; Ocak-Ekim 2019 döneminde yaklaşık 30 milyar TL tutarında bir gelir elde edilmesine karşın aynı dönemde işsizlik sigortası ödemeleri için sadece 8,5 milyar TL tutarında bir ödeme yapıldığı görülmektedir. Bu da toplanan paranın neredeyse $\frac{1}{4}$ 'üne tekâmül etmektedir (Elbir, 2020, s.138).

Fonun kullanımına yönelik bir başka eleştiri Aktif İşgücü Programları için harcanan tutar neredeyse İşsizlik Sigortası ödeme rakamlarına yaklaşmasına karşın işsizliğin azaltılmasına yönelik etkili bir sonuç oluşturmadığı görüşü savunulmaktadır. Örneğin 2018 yılında 5,8 milyar TL işsizlik ödeneği yapılmışken, 4,9 milyar TL civarında Aktif İşgücü Hizmetlerine yönelik harcama yapıldığı gözlenmektedir. Bu kadar harcamaya rağmen işsizlik rakamlarında olumlu bir etki oluşturmadığı eleştirisi getirilmiştir. Bunda artan işsizlik oranı ve istihdama katılan kişi sayısında artış olduğu da bir gerçekliktir. Ancak belirtmek gerekir ki Türkiye’deki işsizlik temelde “yapısal işsizlik”, yani ekonomik sebeplerden kaynaklanan bir işsizliktir. Aktif İşgücü Programlarının amacı ise bireylerin işsiz oldukları bu dönemi en verimli şekilde değerlendirerek işgücüne katılımın sağlanmasına yardımcı olmaktır. Bu sebeple işsizlik oranlarındaki artışı böyle bir sebebe bağlamak doğru bir eleştirel yaklaşım olmayacaktır (Bayrakdar, 2019, s.356).

Son olarak fona getirilen en büyük eleştiri ise özellikle son dönemde fonda istihdamın artırılmasına yönelik yapılan en büyük ödeme rakamlarını teşvik ve destek ödemelerinin aldığı gerçeğidir. Son 2 yıllık periyot incelendiğinde işsizlik ödeneğinin neredeyse 2 katı tutarında teşvik ödemesi yapılmaya başlandığı gözlenmektedir. Buna yönelik eleştirel yaklaşımlar işverenlerin hemen hemen fona aktardıkları paradan çok daha fazlasını fondan almaya başlamaları olarak nitelendirilmektedir. Bu da işçi payının da işveren tarafından değerlendirilmeye başladığı eleştirisini beraberinde getirmektedir. Kriz dönemleri ve işsizlik oranlarının arttığı dönemlerde istihdama yönelik her türlü teşvik ve destekte mutlak surette bir artış olduğu görülmektedir. Son yıllarda işsizlik oranlarında ciddi artışlar işverenlere yönelik teşviklerin artmasına neden olmuştur. Özellikle işsizlik sigortası fonundan İşkur eli ile işverenlere yönelik “işbaşı eğitim programlarında” büyük artışlar olmuş, bu işverenler için cazip ve istihdamı teşvik edici bir uygulama olarak her geçen gün giderek artmaya başlamıştır. Ancak ülkedeki mevcut “yapısal işsizliğe” dair çözümlerin hayata geçirilmesinde ivedi davranılmaması işsizliğin azaltılması çabasına çok düşük düzeyde destek sağlamıştır. Ayrıca işçiler açısından işsizlik ödeneğinden faydalanmak bu kadar ağır şartlara bağlanmışken işverenlere yönelik teşviklere ulaşımın çok kolay ve uygulanabilir olması, fonun bu şekilde kullanımının etik bir uygulama olmadığı konusunda tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu anlamda işten çıkarmak yerine istihdamın korunması adına işverenlere farklı teşvik uygulamaları hayata geçirilebilir (Orkunoğlu Şahin, 2020, s.149).

Covid-19 pandemi krizi ve çalışma hayatının durma noktasına geldiği 2020-Mart ve sonrası dönemde fon gelirlerinde çok büyük bir düşüş yaşanmış, %40’a varan bir oranda fonun prim gelirlerinde gerileme gözlenmiştir. Özellikle birçok firmanın Kısa Çalışma Ödeneğine başvurması ile birlikte fondaki parada ciddi azalışlar olmaya başlamıştır. Bunun en büyük göstergesi sadece 2020 Haziran ayında 6 milyar TL civarında bir azalış meydana gelmiş,

ayrıca toplamda 2,2 milyon kişiye 20,5 milyar TL fon ödemesi tutarı ile hayata geçirildiği günden bu yana en büyük tutardaki ödeme gerçekleştirilmiştir. Fonun finansal veri açısından negatif yönlerinin yanında dünyada görülen en büyük krizlerden birinin yaşandığı bu dönemde, ekonomik sübvansiyon ve destek anlamında ne kadar büyük bir öneme sahip olduğu bir kez daha anlaşılmıştır (Elbir, 2020, s.140).

YENİ BİR UYGULAMA SİSTEMİ: ESNAF AHİLİK SANDIĞI

İşsizlik sigortasının etkinliği ve ileriye dönük olarak esnaflarında aynı kapsamda yararlanabilmeleri adına 23/12/2017 tarihli 6824 sayılı Kanunun 25. maddesi ile 4447 sayılı Kanuna eklenerek 01/01/2018 tarihinde Esnaf Ahilik Sandığı'nın yürürlüğe girmesi planlanmaktaydı. Ancak Kanunun uygulanması ve prim toplama süreci ertelenmiştir. Özellikle pandeminin etkisiyle işsizlik sigortası uygulamalarının gelir desteği adına fayda sağlaması sandığın en kısa sürede hayata geçirilmesi düşüncesini bir kez daha gündeme getirmiştir.

4447 sayılı Kanunun Ek 6. maddesine göre Esnaf Ahilik Sandığı mali kaynak sağlamak, piyasa şartlarında kaynakları değerlendirmek üzere kurulmuştur. Sandığın kapsamına 5510 sayılı Kanunun 50. maddesinde belirtilen isteğe bağlı sigortalılar, 10/07/1953 tarihli ve 6132 sayılı At Yarışları Hakkında Kanuna tabi jokey ve antrenörler, köy ve mahalle muhtarları ile tarımsal faaliyette bulunanlar hariç olmak üzere 5510 sayılı Kanunun 4. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendi kapsamında hizmet akdine bağlı olmaksızın kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar Esnaf Ahilik Sandığı kapsamında Esnaf Ahilik Sandığı sigortalısı sayılacaktır (Oral, 2019, s.236).

Sandığın prim toplama sistemi işsizlik sigortası uygulama sistemi ile paralellik göstermektedir. Buna göre Esnaf Ahilik Sandığı primi sigortalının 5510 sayılı Kanunun 80. ve 82. maddelerinde belirtilen prime esas günlük kazançlarından %2 sigortalı ve %1 Devlet payı şeklinde alınması planlanmıştır. Yine yeni kurulacak olan bu sandık sistemine getirilen ilk eleştiri sigortalı olan yani esnaf olarak çalışan kişinin herhangi bir nedenle sigortalılık durumunun sona ermesi halinde, o ana kadar sigortalıdan kesilen Esnaf Ahilik Primleri iade edilmeyeceği kanunda açık bir şekilde ifade edilmiştir. Uygulamanın bu şekilde hayata geçirilmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Amacı esnafların iş hayatı ile ilgili istenmeyen durumlarla karşılaşmaları nedeniyle destek olmak için oluşturulan bir sandık sisteminin, sandığa üye olan ve çeşitli nedenlerle sigortalılık durumunun sona ermesinde tüm primlerini düzenli olarak ödemesine karşın ödemiş olduğu tüm primlerin iade edilmemesi etik bir uygulama sistemi olarak görülmemektedir (Bayrakdar, 2019, s.350).

Sandığın elde edilen prim tahsilatları çerçevesinde neredeyse işsizlik sigorta sistemi ile birebir örtüşen bir yapıda sırası ile;

1-Esnaf Ahilik Sandığı Ödeneği

2-5510 Sayılı Kanun Gereği Ödenecek Sigorta Primleri

3-Yeni Bir İş Bulma

4-Aktif İşgücü Hizmetleri Kapsamında Kurs ve Programlar şeklinde kullanılması planlanmaktadır.

Günlük Esnaf Ahilik Sandığı ödeneği son dört aylık prime esas kazançlar dikkate alınarak günlük ortalama kazancının %40’ıdır. Ancak bu ödenek miktarı brüt asgari ücret tutarının %80’ini geçemez. Yine işsizlik sigortasındaki benzer şartlar olan son 120 gün prim ödeme şartı ve son 3 yıl içinde asgari ve azami prim ödeme ve sigortadan yararlanma oranları aynı şekildedir.

Tablo 10. Esnaf Ahilik Sandığı Sigortasından Yararlanma Süreleri (İSKUR, 2020)

Prim Ödenen Gün Sayısı (Son 3 Yıl)	İşsizlik Sigortası Süresi (Hak Edilen Ödeme Süresi)
600-900 GÜN ARASI	180 GÜN
900-1080 GÜN ARASI	240 GÜN
1080 GÜN	300 GÜN

İşsizlik sigortasında bildirilen eleştirilerin aynısı Esnaf Ahilik Sandığı sigortalıları içinde geçerlidir. Özellikle büyük masraflar yaparak bir iş yeri açan, ancak işler istediği gibi gitmediği için ve 600 gün prim ödemesine ulaşamayan bir esnaf maalesef Esnaf Ahilik Sandığı sigortasından yararlanamayacak ve süreçten olumsuz etkilenecektir. Çalışma hayatının etik kuralları çerçevesinde değerlendirildiğinde doğru bir uygulama modeli olmadığı söylenebilir (Çakmak, 2020, s.16).

Esnaf Ahilik Sandığı sisteminde sigortadan yararlanabilme şartının 3. sü işsizlik sigortası sistemine kıyasla son derece farklılık göstermektedir. İşsizlik sigortası sisteminde genel olarak işveren tarafından ya da mücbir sebeplerle iş akdi feshedilmesi durumunda işsizlik sigortası bağlanıyorken, burada durum tersine dönmekte, işverenin ticari hayatı sona ermektedir. Kanunda Esnaf Ahilik Sandığı sigortalıların iflas istemiyle mahkemeye başvurması ya da iş yerinin kapatılması şeklinde sigortalılığı sona erenler, 30 gün içinde İşkur’a doğrudan veya elektronik ortamda başvurarak yeni bir iş almaya hazır olduklarını kaydettirmeleri gerekmektedir. Bu maddede yer alan prim ödeme koşullarını sağlamış olmaları ve prim borçlarının olmaması ile hak kazanabilme söz konusudur. Bu madde esnetilerek son 90 günlük süreye ilişkin Esnaf Ahilik Sandığı prim borcu olanlar diğer şartları sağlamaları ve elde edecekleri ödenekten borçlarının tahsil edilmesi kaydıyla ödenekten yararlanabilecekleri belirtilmiştir. Bu şekilde bir esnetme yapılması hem ödenekten daha fazla sayıda katılımcının yararlanmasını hem de prim tahsilat miktarı ve oranının yükselmesini sağlayacaktır (Elbir, 2020, s.145).

2021 yılı içinde hayata geçirilmesi düşünülen ve kanunlaşma aşamasında olan Esnaf Ahilik Sandığı özellikle iş yerini kapatan ya da işlerinin iyi gitmemesi nedeniyle ekonomik sorunlar yaşayan (iflas, konkordato) işverenlerin, esnafın sorunlarına ekonomik destek olarak kurulması hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Ancak oluşturulan fonun amacına göre kullanılması, etkinliği fonun hayata geçirilmesi ve ilk ödeme süresi için asgari süre olan 600 gün

prim yani 20 ay geçmeden ne derece etkili olacağı, sonuçları ilerleyen dönemde değerlendirilebilecektir.

ÖNERİLER

Yukarıda gerekçeleri, nedenleri ve uygulama sistematığıyla işsizlik sigortasından yararlanabilmek için belirtilen şartların ağır olması işsizlik sigortasından yararlanan birey sayısının oldukça düşük düzeyde kalmasına neden olmuştur. Ayrıca işten ayrılmadan önceki son 120 gün içerisinde sürekli çalışmış olma ve prim yatırılması zorunluluğu da işsizlik sigortasından faydalanan birey sayısının düşük olmasında bir başka nedendir. Bu alana yönelik olarak son 120 gün şartının yumuşatılması gerekliliği, işsizlik sigortasından yararlananların oranı incelendiğinde ne derece önemli olduğu açık ve aşikârdır. Bu açıdan farklı uygulama modellerinin hayata geçirilmesi hem işsizlik sigortasından daha fazla yararlananın olmasına hem de fonun daha aktif ve asıl hedef kitlesi olan “prim ödemiş işsizlere” daha iyi hizmet etmesine fayda sağlayacaktır. Örneğin 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununa göre iş görmezlik ödeneğinden yararlanabilmek için son 1 yıl içinde 90 gün prim ödenmesi istenmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ilgili kanunlar arasında bir paralellik oluşturmak adına son 120 gün şartı son 90 gün ya da son 60 gün kesintisiz prim ödenmesi şeklinde esnetilebilir. 4447 sayılı Kanunun işsizlik ödeneğinin elde edilebilmesi için olmazsa olmaz şartlarından bir tanesi de genel anlamda “işveren tarafından iş akdi feshi” ilkesinin gerçekleşmiş olmasıdır. İstifa edenler, grev ya da lokavt sebebiyle iş bırakanlar, işveren tarafından haklı sebeplerle işten çıkartılanlar işsizlik sigortasından faydalanamamaktadır. Ancak bu noktada bazı işverenlerin kötü niyetli olması, kasten ya da kıdem ve ihbar tazminatlarından kurtulmak için işten çıkarmayı bir yöntem olarak kullanıldığı da görülmektedir. Sürecin adli olarak sonuçlanarak işçinin mağduriyetinin giderilmesi 1-2 yıllık bir süreye tekâmül edebilmektedir. Bunun önüne geçebilmek adına iş müfettişlerince yapılan tetkiklerin genel geçer karar niteliği taşıması, işsizlik sigortasından yararlanma için gerekli olan iş akdi fesih nedenlerinin genişletilmesi gibi uygulamaların hayata geçirilmesi, gerek mağduriyetleri azaltmak, gerekse uygulamanın etkinliğini arttırmak adına faydalı olacaktır.

Ödenek tavan miktarı her halükarda asgari ücret düzeyinin %80'ini geçmemektedir. Çok yüksek düzeyde prim ödenmesi durumunda bile işçinin alacağı işsizlik sigortası tavanı asgari ücretin belirlenmesi ile birlikte tespit edilmiş olmaktadır. Bu noktada adil bir işsizlik ödeneği sistemi için nasıl maksimum işsizlik sigortası ödeneği miktarı belirleniyorsa prim olarak da rakamsal bazda en üst prim düzeyi tespit edilmeli, ya da işsizlik sigortası en üst ödenek düzeyi (örneğin asgari ücretin iki katı şeklinde) yükseltilmelidir. Ancak bu şekilde yapılacak uygulamalarla işsizlik sigortasına aktarılan primler etkin şekilde kullanılmış olacaktır. İşsizlik ödeneğinin hesaplanmasında son dört aylık süre esas alınmaktadır. Bu süreçte yatan primlerin çok yüksek

ya da çok düşük olması işsizlik ödeneğini belirlemektedir. Öte yandan işsizlik sigortası prim gün sayısı tespit edilirken son 3 yıl üzerinden belirlenmektedir. Her iki uygulamanın (son 3 yıl prim şartı ve son 120 gün üzerinden ödeme belirlenmesi) ortalama düzeyi olabilecek son 1 yıllık yatan prim tutarı ve brüt ücret üzerinden işsizlik sigortasının belirlenmesi hem eşitlik ilkesi hem de hak kaybına, haksızlıklara yer vermemek adına daha adil bir ödeme sistemi oluşturulmasına dayanak oluşturacaktır.

İşsizlik ödeneği süresi en az 6 ay en çok 10 olarak belirlenmiştir. Ancak bu işsizlerin kesin olarak bu süre zarfında iş bulacakları anlamına gelmemektedir. Bunun en güzel kanıtı uzun süreli (1 yıl ve üzeri) işsizlerin varlığıdır. İşsizlik sigortası ödemesinin sona ermesi ile birlikte bireyler hiçbir gelirden yararlanamamaktadır. Bu da toplumda travmatik (psikolojik bunalım, intihar vb.) olaylara gebe durumların doğmasına neden olacaktır. OECD ülkeleri incelendiğinde işsizlik sigortası süresinin 24-36 aya kadar çıkabildiği, işsizlik sigortasının bitmesine müteakip işsizlik yardımının devreye girdiği görülmektedir. Bu anlamda uygulama süresi olarak işsizlik sigortasının süresinin uzatılması, işsizlik ödeneğinin sona ermesi ile birlikte yeni bir uygulama olarak işsizlik yardımının devreye girmesi işsizlerin hem kendilerine daha iyi bir iş bulabilme hem de maddi anlamda yaşayabilecekleri sorunlara bir nebze de olsa destek niteliğinde olacaktır.

İşsizlik sigortasında ödeme miktarları son dört ay üzerinden yatan primler üzerinden hesaplanmakta olup, bunun harici diğer unsurlar (ev kirası, çocuk sayısı, hanede yaşayan birey sayısı vb.) dikkate alınmamaktadır. Bu açıdan ödeme miktarının tespit edilmesinde bireyin diğer koşulları da dikkate alınmalı, AĞİ (asgari geçim indirimi) hesaplamasında olduğu gibi eşinin çalışıp çalışmadığı, çocuk sayısı gibi unsurlar dikkate alınmalı ve işsizler mevcut ekonomik yapısına göre bir ödeme sistemi hayata geçirilmelidir.

İşsizlik sigortasının temel amacı bireylerin işsiz kaldığı dönemde ekonomik anlamda destek sağlamaktır. Ülkemizde İşkur eliyle gerçekleştirilen bu sürecin en verimli şekilde değerlendirilmesi işsizlerin daha kolay iş bulmalarına yardımcı olacaktır. Aktif İstihdam Politikaları ile öncelikle işsizlerin işsizlik ödeneğine başvurdukları andan itibaren, iş arama becerileri, CV hazırlama, mülakat teknikleri konularında her hafta düzenli olarak eğitimlerin verilmesi işsizlerin işe yerleşmelerine katkı sağlayacaktır. Ayrıca yine İşkur eliyle düzenlenen kurs programlarına, iş başı eğitim programlarına, mesleki gelişim programlarına katılım anlamında işsizlik sigortası ödeneği almakta iken katılanlara öncelik verilmesi hem işsizlerin işgücü piyasasından fazla uzak kalmayarak soğumalarına engel olurken, hem de mesleki yeterliliklerini geliştirerek daha kolay iş bulmalarına katkı sağlayacaktır. Ayrıca her uygun iş ilanının mesaj ya da www.iskur.gov.tr internet adresi üzerinden takip edilerek “bana uygun işler” butonu kullanılarak her gün düzenli olarak uygun iş ilanlarının takibi konusunda destek verilebilir

SONUÇ

Dünyada yüz yılı aşkın bir süredir, ülkemizde ise yirmi yıldır uygulanmakta olarak işsizlik sigortası İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinin 23. maddesinde de yer aldığı üzere herkesin çalışmaya, işsizlikten korunmaya ve insan onuruna yaraşır bir hayat sürmeye elverişli ücret hakkının olduğu belirtilmiştir (Ombudsman, 2020). Bu açıdan kendi istek ve arzusu dışında işsiz kalan kişilerin bakmakla yükümlü oldukları aile fertleri de dâhil olmak üzere hayatlarını idame ettirebilmeleri için işsizlik sigortası ve sosyal yardımların varlığının gerekliliği belirtilmiştir.

Dünyada işsizlik sigortasına dair ilk çalışmaların devlet destekli ve gönüllülük esasına dayalı olarak 1893 yılında İsviçre’de başladığı görülmektedir. 1911 yılında da günümüzdeki şekliyle ilk kez İngiltere ve İrlanda’da hayata geçirilen işsizlik sigortası uygulaması ülkemizde 05.08.1999 tarihinde yürürlüğe giren 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’nun kabul edilmesiyle birlikte uygulanmaya başlamıştır.

Bu çalışmada ilk olarak işsizlik, işsizlik sigortası, işsizlik yardımı, işsizlik ödeneği kavramlarının tanımları, kapsamaları, içerik ve özellikleri tanımlanmıştır. Çalışmada Almanya, Fransa, Yunanistan gibi işsizlik sigortasından yararlanmak adına katı kuralları bulunan ülkelerin yanında Danimarka, İsveç gibi oldukça kolay ve esnek kuralları bulunan, hatta Avustralya ve Yeni Zelanda gibi işsizlik sigortasına dair hiçbir uygulamanın bulunmadığı OECD ve AB üyesi ülkelerin uygulamaları incelenmiştir. İnceleme sırasında ülkelerdeki işsizlik sigortası ve işsizlik ödeneğinden yararlanma şartları tablolar halinde sunulmuş, tablolarda Türkiye’ye de yer verilerek karşılaştırmalar yapılmıştır.

Bütün bu inceleme ve çalışmaların sonucunda Türkiye’de uygulanan sistemin gerek diğer OECD ve AB üyesi ülkelere kıyasla yeni olması, gerekse kayıt dışılığın engellenmesi ve sistemin esnetilmesi durumunda karşılaşılabilecek sorunların getirdiği endişelerin olduğu görülmüştür.

Tüm bu sorunların varlığı, ülkemizde işsizlik sigortası ödemesinin hak edilmesi anlamında çalışmada incelenen diğer OECD ve AB üyesi ülkelere kıyasla daha ağır koşullara bağlandığı görülmektedir. Bu tespitler doğrultusunda çalışmada işsiz bireylere yönelik yapılabilecek daha esnek bir işsizlik sigortası uygulama sisteminin işsizlerin özellikle gelir desteğine ihtiyaç duyduğu bu dönemde kendilerine en uygun işi bulabilmek adına daha rahat hareket edebilmelerine katkı sağlayacağı görülmüştür. Ayrıca süreçten sadece işsizlerin değil bakmakla yükümlü oldukları ailelerinin de belirli süreli de olsa ekonomik açıdan bir rahatlama ve geçinilebilirliklerini arttıracığı aşikârdır.

Çalışmada yeni bir uygulama sistemi olarak hayata geçirilmeye çalışılan Ahilik Sandığı uygulamasına dair kanun metni ele alınmış ve incelenmiş, kanunun mevcut haliyle şu anda ülkemizde uygulanmak olan işsizlik sigortası ödeme sistemiyle neredeyse birebir aynı uygulama modelini öngörmektedir.

Ayrıca böyle bir sistemin hayata geçirilmesi ve işverenlerin tam randımanlı olarak faydalanmalarının uzun bir süre alacağı da göz önüne alındığında işverenlere ayrı bir külfet getireceği de görülmüştür. Yine sistemin işleyişinde bir işverenin hiç iflas etmemesi ya da iş yerini kapatmaması durumunda esnaflık hayatı boyunca sandıktan hiç faydalanmadan sisteme katılım yapmış olacaktır. Tüm bu eksiklikler tamamlanmadan yeni bir sandığın hayata geçirilmesi faydadan ziyade sosyal güvenlik primlerinin tahsili noktasında negatif etki oluşturacaktır.

İşsizlik sigortası ülkemizde uygulanmaya başladığı 20 yıllık süreçte gerçek anlamda neredeyse hiçbir değişikliğe uğramamıştır. Yapılan ve yeni hayata geçirilen uygulamaların tamamına yakını işverenlere yönelik olarak hayata geçirilmiştir. Dünyadaki uygulamaları ve özellikle uzun süreli işsizlik dönemleri dikkate alındığında artık işsizlik sigortası uygulamasında yeni düzenlemelerin, kanunda çağdaş ve ülke şartlarına yönelik değişikliklerin yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, S. (2015). *Aktif işgücü piyasası politikalarının etki değerlendirmesi: Denizli ili örneği*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli Pamukkale Üniversitesi.
- Aktürk, B. (2008). *İşsizlik sigortasına karşılaştırmalı bir yaklaşım: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye*. Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi.
- Andaç, F. (2010). *İşsizlik sigortası*. TÜHİS Yayınları, Ankara.
- Ayas, G. (2015). *İşsizlik sigortası ve uygulanmasında karşılaşılan sorunlar ve aksaklıklar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Çağ Üniversitesi.
- Ayhan, A. (2002). 4447 sayılı kanuna göre işsizlik sigortasının önemi, yararlanma koşulları ve sağlanan yardımlar, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7, 1-7.
- Bayrakdar, S. (2019). İşsizliğin çözümünde uygulanan aktif istihdam politikalarının etkinliği üzerine genel bir değerlendirme, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 349-357.
- Beveridge, W.H. (1945). *Full employment in a free society*, W.W.Norton & Company, New York.
- Bıçerli, M.K. (2005). Aktif istihdam politikaları işsizliği azaltır mı?, *Çimento İşveren Dergisi*, 19(6), 1-25.
- Ceylan Ataman, B. (1999). *İşgücü piyasasında kurumsallaşma: Avrupa birliği modeli ve Türkiye*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara.
- Çakmak, E. (2020). Türkiye’de işsizlik sigortası uygulamaları, *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 12(1), 1-22.
- Dilik, S. (2000). Türkiye’de işsizlik sigortası’nın kuruluşu yönünden 25.08.1999 Gün ve 4447 sayılı kanun’un eleştirisi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4, 1-16.
- Dinçay, İ.H. (2015). Sivil toplum kuruluşlarının ekonomik sorunları ve çözüm önerileri, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 331-346.

- Elbir, N. (2020). Türk iş hukukunda doğum veya evlat edinme sonrası kısmi süreli çalışma ve yarım çalışma, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1),135-147.
- Erol, E. (2016). İşverenlere maliyet avantajı ve nitelikli işgücü desteğinde önemli bir araç işbaşı eğitim programı. *TİSK İşveren Dergisi*, 54(2), 148-169.
- Güzel, A. (2008). *4447 sayılı kanuna göre işsizlik sigortası*, Kamu İşverenleri Sendikası Yayını, Kocaeli.
- İşığışık, Ö. (2014). *İstihdam ve işsizlik*, Dora Basım Yayın, Bursa.
- İŞKUR. (2020). *İşsizlik Ödenegi ve İş Arayan İşlemleri* 19/07/2020 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/is-arayan/issizlik-sigortasi/issizlik-odenegi/> adresinden erişilmiştir.
- İŞKUR. (2020). *İşsizlik Sigortası Verileri ve Hak Etme Durumu* 17/06/2020 tarihinde <https://www.iskur.gov.tr/kurumsal-bilgi/istatistikler/> adresinden erişilmiştir.
- Kapar, R. (2005). *Sosyal korumanın işgücü piyasasına etkisi*, Birleşik Metal-İş Yayınları, Ankara.
- Kenar, N. (2003). İşsizlik sigortası uygulaması, *Tekstil İşveren Dergisi*, 287, 23-27.
- Korkmaz, A. ve Mahiroğulları, A. (2013). *İşsizlikle mücadelede emek piyasası politikaları*, Ekin Yayınevi, Bursa.
- Korkusuz, M.R. ve Uğur, S. (2015). *Sosyal güvenlik hukuku*. Ekin Yayınları, Bursa.
- Kutal, M. ve Erhan, A. (1997). *İş kazası*, Paymaş Yayınları, İstanbul.
- Küçükbayrak, M. (2012). *Türkiye’de işsizlik sigortasının kapsamı ve işsizlik ve istihdam süreleri açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara Kalkınma Bakanlığı.
- Limon, R. (2002). Türkiye’de kıdem tazminatının tarihi gelişimi ve kıdem tazminatı fonu, *İş ve Hayat Dergisi*, 1, 147-170.
- Makal, A. (2003). Cumhuriyetin 80.yılında Türkiye’de çalışma ilişkileri, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Siyaset Konferansı*, 123-171.
- OECD. (2020). *Difference Of Unemployment Insurance* 26/04/2020 tarihinde http://www.oecd.org/document/47/0,3746,en_2649_33933_50404591_1_1_1_1,00.html adresinden erişilmiştir.
- OECD. (2020). *Unemployment Insurance Application* 15/03/2020 tarihinde http://www.oecd.org/document/47/0,3746,en_2649_33933.html adresinden erişilmiştir.
- Oral, İ. (2019). 2018 yılında uygulanan sigorta prim teşvikleri üzerine düşünceler, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 221-240.
- Orkunoglu Şahin, İ.F. (2020). Genç işsizliği ve mücadele yöntemleri, *Genç Araştırmacılar Dergisi*, 8(20), 135-153.
- Öner, İ. (2006). *Türkiye’de işsizlik sigortası ve işsizlik sigortası fonu: Kuruluşu gelişimi ve denetimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye’sinde sosyal güvenlik ve sosyal politikalar*, Tarih Vakfı, İstanbul.
- Seçkin, M. İ. (2015). *Çalışma ekonomisi ve iş hukuku açısından kısa çalışma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Marmara Üniversitesi.

- SGK. (2020). *İşçilerin Çıkış Kodlarına göre İşsizlik Maaşları Hakları* 03/05/2020 tarihinde <https://sgk360.com/2020/01/22/iscilerin-sgk-cikis-kodlarına-gore-issizlik-maasi-ihbar-ve-kidem-tazminatı-hakları/> adresinden erişilmiştir.
- Sungur, A. (2016). *Sosyal koruma ekseninde işsizlik sigortası uygulamalarının incelenmesi ve Türkiye için öneriler*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Türkiye İş Kurumu, Ankara.
- Sürücü, M. (2014). *İşsizlik, işsizlikle mücadelede pasif istihdam politikaları: Almanya ve Türkiye örnekleri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurt Dışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü*. Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Ankara.
- Şakar, M. (2006). *İş hukuku uygulaması*, Beta Yayınevi, İstanbul.
- Şentürk, E. (2017). *İşsizlikle mücadelede aktif istihdam politikaları: Türkiye örneği* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne Trakya Üniversitesi.
- Tan, N. ve Karşoğlu, G. (2010). *İşsizlik fonundan elinizi çekin*, Türk-İş Yayınları, Ankara.
- Taş, H.Y. ve Özcan, S. (2015). *Yenilikçi ve sosyal yönleri ile Avrupa Birliği ve Türkiye’de kobiler*, Ekin Yayınları, Bursa.
- Taş, H.Y. (2016). Avrupa Birliği ve Türkiye’de işsizlik sigortasının sosyo-ekonomik açıdan karşılaştırılması, *Emek ve Toplum*, 5, 27-55.
- Tatoğlu, B. (2015). *Türkiye’de işsizlik sigortası*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi.
- Ulubey, R. (2010). Ücret garanti fonunun AB kriterleri ile işsizlik sigortası kanunumuza Göre değerlendirilmesi, *Mali Çözüm Dergisi*, Temmuz-Ağustos, 221-227.
- Uyar Bozdağlıoğlu, E.Y. (2008). Türkiye’de işsizliğin özellikleri ve işsizlikle mücadele politikaları, *Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 59-61.
- Ülgener, S. (1970). *Milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayını No:175, İstanbul.
- Yaman, B. (1977). *Kalkınmakta olan ülkelerde istihdam sorunu ve çözüm yolları*, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Bursa.
- Zaim, S. (1997). *Çalışma ekonomisi*. Filiz Kitapevi, İstanbul.

EMEKLİLİK SİSTEMİNDE YAPISAL DÖNÜŞÜMÜN ZORUNLULUĞU:KADEMELİ YAŞ ARTIŞI

Yusuf Yaman¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0002-1480-9025

Öz

Emeklilik, bireylerin yaş veya maluliyet gibi çeşitli nedenlere bağlı olarak çalışma hayatından çekilmelerini ifade etmektedir. Sigortalı olarak çalışanların belli bir süre sonunda emekli olacaklarını bilmeleri onları güvende hissettirmektedir. Ancak toplumsal refahın yükselmesi ve ortalama yaşam süresinin artış göstermesinden dolayı kanunca belirlenen emeklilik yaşında da değişiklikler olmaktadır. Böylelikle kademeli olarak artış gösteren emeklilik yaş şartı “40” yaşından “65” yaşına çıkmıştır. Emeklilik sisteminde meydana gelen bu değişim toplumdaki hemen hemen her kesimi etkilemektedir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm sosyal güvenliğe dair kavramsal çerçeve oluşturularak Türkiye’de “geçmişten günümüze” sosyal güvenliğin değişimi irdelenmiştir. İkinci bölümde ise kademeli olarak artış gösteren emekliliğin nedenleri irdelenmiştir. Emeklilik yaşına dair farklı yıllara ait istatistiki veriler kullanılarak ortalama yaşam ömrü ile karşılaştırılmıştır. Sonuç olarak değişen emeklilik sisteminin bugünkü durumu ve yarın ne olacağına dair değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Güvenlik, Emeklilik, Sosyal Sigortalar, Modernleşme

Jel Kodları: J10, J80, J320.

Atf için:

Yaman, Y. (2020). Emeklilik sisteminde yapısal dönüşümün zorunluluğu:Kademeli yaş artışı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 470-491.

¹ Dr., SGK Müdür Yardımcısı, Türkiye

E-posta: yaman@sgk.gov.tr

THE ESSENTIALITY OF STRUCTURAL TRANSFORMATION IN THE RETIREMENT SYSTEM: GRADUAL INCREASE OF AGE

ABSTRACT

Retirement refers to individuals withdrawing from working life due to various reasons like age or disability. Insured employees to know that they will retire after a certain period of time makes them feel safe. However, due to the increase in social welfare and the increase in the average life expectancy, there are also changes in the retirement age determined by the law. Thus, the pension age requirements gradually increased from "40" to "65". This change in the pension system affects almost every segment of the society. The study consists of two chapters. The first chapter forming a conceptual framework for social security in Turkey "past and present" in the form of change of social security were discussed. In the second chapter, the causes of retirement, which gradually increased, were examined. It was compared with the average life expectancy using statistical data for different years of retirement age. As a result, evaluations were made regarding the current status of the changing pension system and what will happen tomorrow.

Keywords: Social Security, Retirement, Social Insurances, Modernization

Jel Codes: J10, J80, J320.

GİRİŞ

Sosyal Güvenlik, bireysel bir girişim olmakla beraber sosyal yönlü bir mahiyeti de kapsamaktadır. Çalışan kişinin sigortalı olması bizzat bireysel bir fenomen olmakla beraber esasında sigortalının eşini, çocuklarını, anne ve babasını da güvence altına alacak şekilde genişleyen sosyal bir boyuta denk gelmektedir. Sosyal güvenlik “sosyal risk”in azaltılması, bertaraf edilmesi ve engellenmesi amacına haizdir. Sosyal güvenlik, işiyle alakalı, fizyolojik, ya da sosyo-ekonomik riskten ötürü geliri ya da kazancı sürekli veya geçici olarak kesilmiş bireylerin geçinme ve yaşamak için gerekli olan ihtiyaçları karşılayan bir sistemdir (Yılmaz, 2004, s.1).

Sosyal güvenlik sosyal yardım sosyal hizmet ve sosyal sigortalar olmak üzere üç sac ayağına sahiptir (Yılmaz, 2004, s. 4). Sosyal hizmet ve sosyal yardımdan faydalanmak için Türkiye vatandaşı olmakla birlikte gelirin belli oranların altında olma şartına tabidir. Ekonomik yoksunluk içinde olan vatandaşlardan herhangi başka bir şart aranmaksızın onlara desteği içeren sosyal güvenlik sistemi sosyal devlet olmanın bir sonucu niteliğindedir. Sosyal yardım tarih boyunca varlığını korumuş bir yapıdır. Ancak sosyal yardım ile geçinmekte olan insan sayısındaki artış devlet gelirlerinde ekonomik istikrarsızlık gibi etkenler kişinin kendisinden kaynaklı geleneksel olmayan bir forma ihtiyacı getirmiştir. Bu da sosyal güvenliğin bir diğer sac ayağı olan sosyal sigortalardır. Modernleşme ile birlikte sosyal sigortalar bağlamında çalışan bireylerin sigortalı olması şartıyla birçok olanak ve destekten faydalanacağı yasal düzenleme ile garanti altına alınmıştır. Sigortalı bireyin uzun süren çalışma hayatı neticesinde emekliliği hak etmesi bu yasalarla garanti altına alınan haklarından en önemlisidir. Nitekim artan sağlık hizmetleri ve teknolojik gelişmelerin olumlu katkısı ortalama yaşam süresi artmıştır. Çalışan modern bireyin yaşlılığında geçimini sağlayıcı unsur olan emeklilik sistemi de bu gelişmelerden etkilenmiştir. Ortalama yaşam süresi 1990 yılında 64,26 iken 2019 yılında 82 yıl olmuştur. Türkiye’de yukarı doğru artan ortalama yaşam süresi karşısında sosyal sigortalarda aktif pasif oranlarının dünya ortalamasına yaklaşması adına emeklilik yaşının da bu doğrultuda revizyona ihtiyaç duyulmuştur.

Geleneksel toplumda “sosyal yardım” formunda vatandaşların aktif rol aldığı sosyal güvenlik sistemi, Tanzimat fermanından sonra kurumsal bir çehreye bürünmüştür. Böylelikle modernleşmenin bir uzantısı olan bireyselleşme ve kırdan kente göçün neticesinde zorunlu olarak değişen aile yapısının etkisiyle çalışan bireylerin yaşlandığında kendilerini koruyacak ve gözetecek olan aile bireylerinin yerine yasal güvenceye haiz “emeklilik” sistemi ile bireyler sosyal sigortalar kapsamında çalışmaya başlamıştır.² Türkiye’de

² Bunlardan ilki Dilaver Paşa Nizamnamesi’dir (1865). Sonraki tarihlerde ise Maadin Nizamnamesi (1869) düzenlenmiş ve buna benzer düzenlemeler zamanla artmıştır. İşçileri koruyan ilk düzenlemeler işçinin hastalanması ve iş kazası meydana gelmesi halinde ilgili önlemleri almayı içermektedir. Daha sonra ise

kamu çalışanları 1949 yılında 5434 sayılı kanunla (Emekli Sandığı) sosyal sigorta kapsamına alınarak emeklilik ile düzenlemeler yapılmıştır. İşçiler için emekli olmalarını sağlayıcı “İhtiyarlık Kanunu” 5417 sayılı kanun ile 1950’de ve bu kanunun kapsamı genişletilerek “maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortası kanunu” da 1957’de yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 1964 yılında 506 sayılı kanunla (SSK) işçilere uygulanan farklı sigorta kolları birleştirilmiştir. Kendi nam ve hesabına çalışanların da sosyal güvenlik kapsamına alınması 1971 yılında 1479 sayılı kanunla (BAĞ-KUR) gerçekleşmiştir (Aslanköylü, 2004, s. 78-79; Koçak, 2015, s.452).

Sosyal güvenlik sistemi bugün ki (5510 Sayılı Kanun) durumuna gelmesi uzun bir zamana dayanmaktadır. Dünya ölçeğinde sosyal devlete duyulan ihtiyaç neticesinde 19. yüzyıl sonlarında Almanya’da sosyal sigortaların ilk yasal düzenlemeleri Bismarck tarafından oluşturulmuştur. Almanya devleti tarafından uygulanmaya başlanan sosyal sigortalar giderek dünyada yaygınlaşmıştır. İşçilerin sağlıklarını koruma amaçlı olarak ortaya çıkan sosyal sigortalar zamanla içeriğini ve kapsamını genişleterek toplumdaki tüm bireyleri ilgilendiren ve dolaylı ya da doğrudan etkileyen bir düzenlemeye kavuşmuştur. Öyle ki sadece ücretle çalışanları değil, gelir düzeyi ne olursa olsun bağımlı ya da bağımsız çalışanları, işverenleri, ev kadınlarını, işsizleri, çocukları, yaşlıları kısaca tüm toplumu kapsamına almaktadır (Yılmaz, 2004, s. 4).

Nihayetinde tüm çalışanları kapsayan tek bir çatı kanun yasa koyucu tarafından kabul edilmiştir. 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Güvenlik Kanununun 28. Maddesinin a bendinde ifade edildiği şekilde memur, işçi, esnaf ve diğer sigortalılık türlerini de kapsayan köklü bir yasal düzenleme ile emeklilik sisteminin tek bir yapıya dönüştürmüştür. İlk defa 2008 Ekim ayından sonra sigortalı olarak çalışmaya başlayan bayan ve erkek sigortalı kademeli olarak 65 yaşında emekli olacakları karara bağlanmıştır. Ancak Kanun çıktığı tarih itibariyle yürürlüğe gireceğinden bu tarihten önce sigortalı çalışması olanların önceki yasaya tabi olacağı ifade edilmiştir.

Yaşlılık sigortası, yaşın ilerlemesine bağlı olarak çalışma gücünün azalması sonucu gelir kaybına uğrayan sigortalıların geçimlerini sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir sigorta koludur. Belli bir yaşı doldurduktan sonra dinlenmek amacıyla aktif çalışma hayatından çekilen sigortalının gelir kaybı “emeklilik maaşı” ile telafi edilir. Bu zaviyeden bakıldığında emeklilik maaşını almaya hak etmek için biyolojik bir yaşlanmaya maruz kalınmak şart değildir. Gelir getirme yeteneğini kaybedilmesi halinde “emekli” olmak devreye girmektedir (Kurt vd. 2012, s. 146).

Emeklilik sistemi içinde geline son noktadaki emeklilik yaşının değişimini anlamak adına öncelikle literatür taraması yapılarak sosyal güvenlik ile

askeri personelin (1866) ve memurun (1881) hastalanması, emekliliği ile ilgili tekaüt sandığı düzenlemeleri yapılması gerekliliğini doğurmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra bu kapsamdaki düzenlemeler artmıştır. Dağınık haldeki sandıklar ilk olarak 151 sayılı Kanunla (1921) Amele Birliği adı altında birleştirilmiştir. Bu bakımdan Amele Birliği, Türk sosyal sigorta sisteminin ilk oluşumu olarak kabul edilebilir (Tuncay ve Ekmeççi, 2005, s.70).

İlgili bazı temel kavramlar ve sigortalılık sisteminin dünyada ve özelde de Türkiye'deki gelişim süreci tarihsel olarak ele alınacaktır. Bu betimsel çalışmada istatistikî veriler kullanılmıştır. Böylelikle Türkiye'de yürürlükte olan kanunlar çerçevesinde sigortalı olarak çalışanların emekli olmak için yerine getirmeleri gerekli şartların (Yaş, Prim ve Sigortalılık Süresi) neler olduğu ortaya konulacaktır. Artan refah seviyesinin ve gelişen sağlık sistemin olumlu etkisiyle ortalama insan ömrünün artışı göz önüne alınarak kademeli olarak şartları değişen emeklilik sisteminin geçmişten günümüze olan durumu ve değişimi betimlenecektir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sosyal Güvenlik

Sosyal Güvenlik kavramı sosyal sigortalar kavramı ile özdeş bir anlamda kullanılmaktadır. Nitekim Türkiye'de çıkarılan yasalarda da sosyal güvenlik sosyal sigorta hakları izah edilecek şekilde ifadeler kullanılmaktadır. Ancak sosyal güvenlik sosyal sigortalar, sosyal hizmet ve sosyal yardımı içine alan geniş mahiyetli bir kavramdır. Bu kapsamdan yola çıkarak sosyal güvenliği çalışan veya çalışmayan olmak üzere tüm bireylerin "ihtiyaçların esaretinden" kurtarmak olarak ifade edenler olmuştur (Aslanköylü, 2004, s. 70). Bir diğer tanımda ise sosyal güvenlik bireyin, sosyal risklere karşı korunması ve geleceğe güven duymasının sağlanması olarak ifade edilmiştir. Sosyal güvenliğim toplumsal bir tezahür olduğu belirtilmektedir. Bireylerin toplum içinde bazı risklere maruz kalacağı ve insanın karşı karşıya bulunduğu sosyal risklerin ekonomik ve mali sonuçlarına karşı bireyin korunmasıdır (Arıcı, 2015, s. 2; Akyıldız, 2018, 153).

Sosyal güvenlik, sanayileşme ve kentleşme ile birlikte ortaya çıkan iş kazaları, hastalık, işsizlik ve yaşlılık gibi risklere karşı kişilere temel bir gelir güvencesi sağlamayı ve sağlıklı bir yaşam sürdürmelerini hedefleyen bir politika olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal güvenliğin teknik bir terim olarak dünyada ilk kez ABD'de 14 Ağustos 1935 tarihinde çıkarılan Sosyal Güvenlik Kanunu (SGK) ile kullanıldığı belirtilmektedir. (Talas, 1953, s. 17; Çubuk, 1986, s. 155; Tunçomağ, 1990, s. 1; Çelik, 2002, s. 8). ABD'de çıkarılan Sosyal Güvenlik Kanunu'nun amacı, 1929 Ekonomik Bunalımı ile yetersizliği anlaşılan güvenlik sistemini güçlendirmek, bunalımın yol açtığı zararları telafi edebilmek ve ileride oluşabilecek bu türden sorunlar için tedbir almak olarak özetlenebilir. Bu bağlamda kanunla yaşlılar, madenciler, engelliler, körler ve işçilerin sosyal risklere karşı korunması amaçlanmıştır (Dilik, 1992, s. 3). Bireysel çabaların yetersiz kaldığı durumlarda modernleşmenin de etkisiyle Sosyal devlet olmanın gereği olarak kişi koruma altına alınmıştır. Sosyal güvenliğin, bireylerin olası sosyal risklere maruz kalması halinde modern dönemde devlet aygıtının müdahil olması ve sosyal ve ekonomik yoksunluk içinde

olanların korunmasında aktif rol alması olarak ifade edilmektedir (Ören, 2007, s. 290).

Sosyal güvenliğin, öncelikle kişilerin karşılaşabilecekleri risklerin ve zararlı sonuçlarının önlenmesini amaçlayan insancıl bir sistem olduğunu söylemek ve bu amacı sosyal güvenliğin doğrudan amacı olarak nitelendirmek mümkündür. Sosyal güvenlik çeşitli risklere karşı kişilere ekonomik güvence sağlamayı temel amaç edinmektedir. Bu güvenceyi amaçlayan sosyal güvenlik uygulama planları, karşılaşılan riskler, yardım türleri ve süresi ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Sosyal güvenlik, çeşitli şekillerde sosyal risklerin doğurduğu zararları onarmaya çalışmaktadır. Bu onarım parasal yardımlar yanında tıbbi yardımları da kapsamak da ve bireye asgari koşullarda bir yaşam düzeyi sağlama hedefi gütmektedir. Toplumda yaşayan bireyleri belirli sosyal risklerin yol açabileceği iktisadi tehlikelere karşı korumaktadır. Yukarıda sayılan sosyal güvenliğin doğrudan sigortalı çalışana yönelik kazanımlarının yanında dolaylı bir etkisinden de söz edilebilir. Bunlar sosyal, ekonomik ve siyasal etkilerdir (Lindbeck, 2017).

Sosyal haklar bağlamında bireylerin vatandaşı oldukları ülkenin sosyal güvenlik sisteminden yararlanması çoğu zaman “vatandaşlık hakkı” olarak adlandırılmaktadır. Bireyler bu hakka ödemiş oldukları bir ücret ya da primler karşılığında sahip olabilecekleri gibi bu hak doğrudan devlet tarafından karşılıksız olarak sunulabilmektedir (Yanardağ, 2010). Burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekecektir. Sosyal güvenliğin sigortalı çalışanın bir başka bireyin bakımına, desteğine veya yardımına muhtaç olmadan sigortalı olmanın sosyal güvencesi içine dahil olurlar. Sosyal güvenlik hakkı temel bir insan hakkıdır ve giderek çağdaş anayasaların hepsinde bu hakka yer verilmiştir. Türkiye’de Anayasada yer alan 60. Maddesinde herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu, devletin bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alıp gerekli teşkilatı kuracağı, özel olarak korunması gerekenleri koruyacağı öngörülmüş olmakla birlikte 65. Maddesinde aynen “Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen görevlerini ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek, mali kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir” hükmüne yer verilmiştir. Bu madde ile sosyal güvenlik alanında ekonomik istikrarı baz alarak emeklilik yaşında düzenleme yapabilir atif ortaya çıkmaktadır (Aslanköylü, 2004, s. 71).

Ekonomik etkiler, Sosyal güvenlik sisteminin ekonomiyi düzenleyici bir diğer faydası, sistemde toplanan primler ekonomi için fon yaratması ve bireylerin tasarruf yapmalarını sağlamasıdır. Bu ve buna benzer destekleyici katkılar ile ülke ekonomisi için kaynak yaratılması sosyal güvenlik sisteminin ekonomik amaçlarına örnek olarak gösterilebilmektedir.

Siyasal bir amaç da ihtiva etmektedir. Sosyal güvenliğin siyasal amaçlarından ilki sosyal devletin gerçekleştirilmesidir; sosyal bir hak olarak sosyal güvenlik hakkının gerçekleştirilmesiyle ülkenin uluslararası alanda güçlü ve prestijli bir hale gelmesi de dolaylı amaçlar arasında sayılabilir.

Sosyal Güvenlik Araçları

Sosyal güvenlik bir amaç iken sosyal güvenliği sağlayacak olan sosyal sigortalar, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler de onun en önemli ve etkili araçları konumundadır (Aslanköylü, 2004, s. 72; Yılmaz, 2004, s. 4). Ancak sosyal güvenliğin sağlanması hedefiyle kullanılan bu araçlar arasında da kullanılan kaynağın sağlanması bakımından farklılık bulunmaktadır (Tuncay, 2017, s. 6). Sosyal sigorta uygulamaları genellikle bir prim karşılığında sunulurken sosyal yardım ve sosyal hizmet uygulamaları prime dayalı olmadan kamu bütçesinden finanse edilerek bireylere arz edilmektedir.

Sosyal Sigorta

Devletin sosyal güvenlik işlevini yerine getirmek amacıyla kurduğu düzenin ismi sosyal sigortalardır (Çenberci, 1977, s. 57). Sosyal sigortalar sisteminin işleyişinde kazançla ilişkili bir özellik bulunmaktadır. Sosyal sigortalar modern sosyal güvenlik sistemlerinin ilki sayılan ve 1880'de Almanya'da Bismarck tarafından kurulan bir modeldir (Rossanvallon, 2004, s. 125). Bu sistem II. Dünya Savaşından sonra iyileştirmelerle bugünkü seviyesine gelmiştir. Sosyal sigortalarda temel amaç, belirli risklerle tehdit edilen kişileri bir sigortalı topluluğu içerisinde bir araya getirip, karşılaşacakları zararları tüm sigortalılar arasında dağıtarak, zararlara karşı koşulları ve tutarları önceden belirlenmiş bir güvence sağlamaktır. Sosyal sigortalarda beş önemli unsurdan söz edilebilir;

- a. Sosyal sigorta sisteminin finansmanı primlerle ve bazı hallerde devletin katkılarıyla sağlanır.
- b. Sosyal sigortalarda sigortaya dahil olmada kamu otoritesinin getirdiği zorunluluğa tabidir. Kamu otoritesinin getirdiği bu türden bir zorunlulukla Sosyal sigortalılara zorunlu tasarruf yaptırılmaktadır. Ayrıca, sosyal sigortalara dahil olabilecekler kamu otoritesince önceden belirlenir.
- c. Sosyal sigortalarda bireysel riskler yerine, gelir durumu dikkate alınmakta ve sosyal sigortalılar arasında gelir dağılımını düzeltici bir etki yaratılmaktadır.
- d. Sosyal sigortalarda toplumun çıkarı bireysel çıkarların önüne geçer.
- e. Sosyal sigortalarda sigorta hak ve mükellefiyetleri konusunda sigortalıların çok sınırlı seçim hakları vardır (Çubuk 1986, s. 187).

Sosyal Yardım

Sosyal güvenliğin bir diğer sac ayağında herhangi zorunlu bir prim ödenmesini içermeyen süreci içermektedir. Primsiz sosyal güvenlik rejimi olarak anılan sosyal yardımlar karşılık ilkesine dayanmamakta ve finansmanı vergi gelirleriyle sağlanmaktadır. Sosyal yardımlar, sosyal güvenliğin açıklarını kapatıcı ve onu tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadırlar (Aydın, 1999, s. 27).

Sosyal yardımlar bazı ilkeler göre işlem görmektedir.

- Belirli toplum kesimlerinin veya bütün nüfusun, karşılıksız veya çok düşük bir bedel ödeyerek faydalandıkları hizmetlerin sunulması olarak gerçekleştirilebilir. Sağlık hizmetleri bu gruba örnek verilebilir.
- Muhtaç durumda olan yaşlılara, sakatlara ve kimsesizlere şartsız olarak aylık/gelir bağlanması ile gerçekleştirilebilir.
- Daha çok geçici süre için ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamaya yönelik ve sürekliliği olmayan aynı veya nakdi yardımlar şeklinde gerçekleştirilebilir (Öğütöğulları, 2014, s. 9)

Sosyal yardım, tarih boyunca varlığını korumuştur. Fakir, hasta ve yardıma muhtaç insanlara, aile, korporasyon, yardım sandıkları, dini nitelikli hayır kurumları ve devletler tarafından destek verilmesidir. Gerek İslam dünyasında gerekse de Hristiyan dünyasından dinden kaynaklı aşevleri, bakım evleri sosyal yardım konusunda önde gelen faaliyetlerde bulunmuştur (Akıldız, 2018, s. 155).

Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet, insanların sağlık ve iyilik halinin geliştirilmesine, kendilerine daha yeterli hale gelmelerine ve başkalarına bağımlı olma hallerinin önlenmesine; aile bağlarının güçlendirilmesine, bireylerin, ailelerin, grupların veya toplulukların sosyal işlevlerini başarıyla yerine getirmelerine yardımcı olmak amacıyla sosyal hizmet uzmanları ve diğer meslek mensupları tarafından gerçekleştirilen etkinlik ve programlar bütünüdür. Sosyal hizmetlerin amacı bireylerin karşılaştıkları sosyoekonomik problemlerin çözümünü sağlamak ve onlara yaşanabilir bir sosyal ortam sunmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için sunulan sosyal hizmetlere ihtiyaç sahibi yaşlıların ve çocukların korunması, sakat ve hastaların bakımı, gelir sıkıntısı yaşayan ailelere konut, sağlık hizmetleri gibi örnekler verilebilmektedir (Tuncay, 2017, s. 16).

Sosyal hizmetin aktif rol oynadığı alan yaşlı, engelli, kimsesiz çocuklar gibi dezavantajlı gruplara sosyal yoksunluklarını giderme çabası güderek onların bakım ihtiyaçlarını gidermektir. Bakım evlerine olan ihtiyacın farklı nedenleri olmakla birlikte temel sayıltı kimsesiz kalmadır. Ayrıca hastalıkların iyileşmesi, sağ kalım sürelerinin ve ortalama insan ömrünün uzaması, bakım ihtiyacı duyan birey sayısında artışa yol açmıştır (Özlü vd. 2009, s. 38-42; Karahan, 2013, s. 1-2). Anayasanın 61. maddesi ifade edildiği şekli ile bakıma, yardıma ve rehabilitasyona muhtaç çocuk, yaşlı ve engellileri özel olarak korunması gereken kişiler kapsamında değerlendirmiştir.

Sosyal Güvenliğin Tarihsel Gelişimi

Osmanlı'da sosyal güvenlik uygulamaları daha çok sosyal yardımları içermektedir. Devlet görevlilerine arpalık adı altında verilen emeklilik ücreti de sadaka mahiyetinde devletin ödediği bir gelir olmuştur. Sosyal güvenlik yapısını altı kategoriye indirgemek mümkündür.

Orta Sandıkları: Yeniçeriler arasında dayanışma tesis etmek, ihtiyaçlı duruma düşenlerin kendilerine ve ailelerine yardım etmek maksadıyla geliri ulufe dağıtım sırasında %3-5 oranında alınan aidatlar ile bekâr olarak ölen yeniçerilerin geride bıraktıklarından ve bağışlardan sağlanan kurumdur (Kurt, 2002, s. 4).

Esnaf Sandıkları: İmparatorluk esnafının rekabetten çok iş birliği ve karşılıklı kontrole dayanan bir ilişki içerisinde bulunmasının sonucu olarak, geliri esnaftan bazı kimselerin doğrudan veya vasiyetle yaptıkları bağışlar, esnaflık silsilesinin (çırak, kalfa, usta hiyerarşisinin) her aşamasındaki ödemeler, nakit ve gayrimenkullerin işletilmesinden sağlanan hâsılat ile belirli aralıklarla yapılan tahsisattan oluşan kurumdur.

Avârız Vakıfları: Köy ve mahallelerde halkın bazı ortak sorumluluklarının ve çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması için kurulan, geliri kişilerin türlü vesilelerle yaptıkları bağışlar ile vakfın tasarrufunda bulunan nakit veya gayrimenkullerden kazanılan hâsılattan oluşan kurumdur.

Aile Vakıfları: Bir ailenin sahibi olduğu servetten, vakfın kurucusunun evlatları ile bunlardan sonraki nesillerinin, vakfın sağladığı imkânlar çerçevesinde asgari seviyede de olsa bir iş ve gelire sahip olmaları amacıyla oluşan kurumdur.

Âkile Müessesesi: Başlangıçta kişilerin âkile denilen yakın çevreleri içerisinde birbirlerinin kontrolünü sağlamaya yönelik bir mekanizma olarak tasavvur edilebilecek bu kurum, işlediği suç sebebiyle yargı kararına bağlı olarak tazminat ödemekle sorumlu tutulan kişinin, bu sorumluluğu bahse konu yakın çevresi ile paylaşmak durumunda kalması sonucunda mali dayanışma halini almaktadır (Özcan, 1999, s. 111-113).

Arpalıklar: Çoğunlukla devlet görevlilerini kapsayan bir sosyal güvenlik kurumu olarak düşünülebilecek bu uygulamanın ilmiye ve seyfiye ricalinin görevleri sırasında ek bir gelir kaynağı olduğu gibi bir nevi işsizlik sigortası vazifesini de yerine getirdiği, daha sonraları ise bir emeklilik maaşı hüviyeti kazandığı anlaşılmaktadır.

Batıda sosyal güvenlik uygulamaları, ilk sosyal güvenlik uygulamaları 1877 yılında ortaya çıkan ekonomik kriz artan iş kazası sayısı işçilerde çalışma şartlarına karşı protestolar başlatmıştır. Diğer taraftan sosyalistlerin işçilerin çalışma şartlarının ağırlığını emsal göstererek yönetsel Bismarck'ı zor duruma düşürmüştür. Bu nedenle de olsa gerek üç önemli yasa yürürlüğe girmiştir. Bunlar 1883 tarihli "Hastalık Sigortası" 1884 tarihli "İş Kazaları Sigortası" ve 1889 tarihli "Sakatlık ve Yaşlılık Sigortası"dır (Aslanköylü, 2004, s. 89). 1885 tarihinden itibaren Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Norveç, İsveç, İtalya ve Belçika gibi ülkeler, Alman sosyal güvenlik sisteminin etkisi altında kalarak ilerleyen yıllarda sosyal sigortalar yasalarını kabul edip yürürlüğe koymuşlardır (Türkoğlu, 2013, s. 283; Aslanköylü, 2004, s. 90).

İngiltere'de sanayileşme ve kırdan kente göçün etkisiyle işçilerde sosyal uyum sorunu ortaya çıkmış ve ağır işlerde uzun saatler çalışmanın verdiği

memnuniyetsizliği dile getirmişlerdir. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde devlet sosyal güvenlik ve sosyal sigorta alanlarında herhangi bir yasal bir açılım yapmamıştır. İşçilerin sosyal güvenlik anlamında ihtiyaçlarını işçi sendikaları, korparasyonlar ve sosyal yardım dernekleri sağlamaktaydı. Emekli (yaşlılık aylığı) olmak için 70 yaşını doldurmak ve muhtaçlık belgesi almak gerekiyordu. 1911 yılında işçilere yönelik olumlu gelişmeler olmuştur. “Ulusal Sigorta Yasası” adı altında hastalık ve malullük kabul edilmiştir. “İşsizlik sigortası yasası” ile İngiltere ilklerdendir. Ölen sigortalının eşine ve çocuklarına maaş bağlamayı içeren düzenlemeyi de 1925’lerde yürürlüğe sokmuştur. 1942 yılına gelindiğinde “Beveridge Raporu” ile şimdiki anlamda sosyal güvenliğin şekillenmesinin temellerinin atıldığı anlaşılmaktadır. Beveridge Raporu, Sosyal Güvenlik sisteminin tek elden yönetilmesi, bütün sigorta kolları için zorunlu olarak prim alınması, sağlık hizmetinin kurulması, sosyal güvenliğin sadece ücretlileri ve prim ödeyenleri değil herkesi kapsamaya gerektiği savunmuştur. Ayrıca bu ilkeler yasal düzenlemeler yapılarak uygulamaya konmuştur (Aslanköylü, 2004, s. 90; Bilgili, 2008, s. 6).

Fransa’da ilk sosyal güvenlik uygulamaları 1893 yılında tıbbi yardım yasası ile görünür olmuştur. Takip eden yıllarda iş kazası sigortası kabul edilmiştir. 1928 yılında ise Almanya’daki sosyal güvenlik sistemi örnek alınarak kapsayıcı ve tek elde toparlayıcı bir sosyal güvenlik yasası çıkarılmıştır. Ancak 1945 yılına gelindiğinde emeklilik sistemini de içine alan reform niteliğinde sosyal sigortalar yasası yürürlüğe girmiştir (Aslanköylü, 2004, s. 90).

Endüstri devrimi ile ülkeler peyderpey sosyal güvenlik alanında işçilerin daha iyi şartlarda çalışmasını içeren ve işten kaynaklı iş göremezlikleri için maddi destek yardımlarını yasal düzenlemelerle bir hak halinde yasallaştırmışlardır. Ülkelerin uygarlık düzeyi ile sosyal güvenliğin gelişimi arasında doğrusal bir orantı söz konusudur. İlk dönem sosyal güvenlik daha çok işçilerin iş yerinde maruz kaldıkları hastalıkların yol açtığı sağlık giderlerine yönelik yardımları içermektedir. Zamanla çalışan çalışmayan ayrımı yapılmaksızın tüm paydaşları kapsamına almıştır. Bugün ki anlamda “sosyal güvenlik” ifadesi ABD’de 1935 yılında çıkarılan yasada ilk defa kullanılmıştır. (Bilgili, 2008, s. 6).

Osmanlı’da ve batıda farklı formlarda sosyal yardım altında sosyal güvenlik uygulamaları söz konusu olmuştur. Ama yasal bir düzenleme ile ülkenin tüm paydaşlarını, çalışan çalışmayan işveren gibi tüm insanları kapsayan bir sosyal güvenlik fikrinin temelleri Almanya’da Bismarck tarafından atılmış ve akabinde ABD’de bu ileri bir aşama çıkartılmıştır. Gelişen ekonomik ve teknolojik faktörlerin olumlu etkisi ile emeklilik sistemi ve emekli olan kişinin çalışmadan ölene kadar maaş almasını sağlayan öyle ki ölse de eşi ve çocukların da bu maaşı almasını sağlayan sistem 1945’lerden sonra günümüze kadar değişen bazı emeklilik şartları ile varlığının değerini korumuştur (Ayhan, 2012, s. 62).

Türkiye’de Sosyal Sigortalar

İlk dönem sosyal güvenlik uygulamaları çoğunlukla sosyal yardım şeklinde ifade edilen nakdi yardımların aile içi, dinsel inanışlardan dolayı yapılan ve meslek kuruluşlarının kendi içinde yaptığı yardımlaşmalardır (Güvercin, 2004, s. 89; Türkoğlu, 2013, s. 278; Şimşek, 2015, s. 14).

Sosyal güvenliğin yasal düzenleme ile sosyal sigortalar bağlamında işçilere yönelik ilk olumlu katkıları 1921 yılında yayınlanan 151 sayılı “Amele Birliği” Kanunudur. Yasal bir formda olması hesabıyla Amele Birliği, Türk sosyal sigorta sisteminin ilk oluşumu olarak kabul edilmektedir (Tuncay ve Ekmekçi, 2005, s. 70- 71; Koçak, 2015, s. 457).

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1945 yılı sosyal sigortalar bağlamında önemli yeniliklerin yapılmaya başlandığı bir dönemdir. 4772 sayılı İş Kazaları Meslek Hastalıkları ve Analık Sigortaları Kanunu³, 4792 sayılı İşçi Sigortaları Kanunu bunlardan bazılarıdır. Yaşlılık sigortası yani emeklilik sistemi ile ilgili yasal düzenlemeler de bu tarihten sonra şekillenmeye başlamıştır. 1949 yılında 4792 sayılı “İhtiyarlık Sigortası Kanunu” ile emekli olmanın yasallaşması anlamında temel olmuştur. Daha sonra, memurlara yönelik emeklilik (5434 sayılı T.C Emekli Sandığı Kanunu). İşçilere yönelik kapsayıcı emeklilik 1957 yılında çıkarılan kanun ve 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu ile tek bir çatı altında tüm işçilerin emeklilik ve diğer hakları yasal güvence altına alınmıştır (Akyıldız, 2004, s. 2; Yılmaz, 2004, s.7). 1961 ve 1982 Anayasalarında, sosyal güvenlik bir hak olarak ifade edilmiştir.

Sosyal devletin sigorta açıklarının artması erken yaşta emekliliğin aktif pasif dengesine zarar vermesi gibi ekonomik etkenlerden dolayı 1999 yılında emeklilik yaşında kademeli olarak artışa gidilmesinin yasal olarak önü açılmıştır. 4447 sayılı Kanun ile sosyal güvenlik sisteminde ortaya çıkan açıkları kapatmak amacıyla düzenlemeler yapılmış, böylece sosyal sigortalar sisteminin gelirini artırmaya ve giderlerini azaltmaya yönelik olarak kadınlarda emeklilik yaşı 58’e, erkeklerde ise 60’a çıkarılmıştır (Gökbayrak, 2010, s.141).

Öyle ki günümüze kadar varlığını koruyan 31.05.2006 tarihinde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kabul edilmiş, ancak 5510 sayılı Kanununun bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi sonucunda Kanun 01.10.2008 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylelikle 5510 sayılı Kanun ile sosyal sigortalar alanında birçok konuda norm ve standart birliği sağlanarak uygulamaya konulmuştur (Şimşek, 2015, s. 17).

³ TBMM TD, Devre: 7, Toplantı:2 Cilt 18, 71. Birleşim, (8 Haziran 1945); TBMM TD, (aynı yerde), S. Sayısı: 143. Çalışma Bakanlığının kuruluş ve görevlerine ilişkin yasa benimsenmiştir.

5510 SAYILI SOSYAL SİGORTALAR BAĞLAMINDA EMeklİLİK SİSTEMİ

Sosyal Sigortalar, çalışan çalışmayan ayrımı yapmaksızın tüm ülke vatandaşlarını öyle ki yabancı uyruklu vatandaşları, turistleri kapsayan geniş çaplı bir düzenleme getirmiştir. Öncelikle çalışan sigortalıyı korumayı esas almakla birlikte onun eşini çocuklarını ve anne babasını da çalışan sigortalının ödediği primle koruma altına almaktadır. Sosyal güvenlik kanunu sigortalılık anlamında iki başlık altında toplanmıştır. Kısa vadeli sigorta kolları ve uzun vadeli sigorta kolları.

Kısa Vadeli Sigorta Kolları; İş Kazası, Meslek Hastalığı Sigortası, Analık ve Hastalık Sigortasını ifade ederken, Uzun Vadeli Sigorta Kolları; Yaşlılık Sigortası, Malullük Sigortası, Ölüm Sigortası ifade etmektedir.

Kısa Vadeli Sigorta Kolları

Kısa vadeli sigorta, bir işyerinde işverene bağlı veya işveren olarak çalışan bireyin işten kaynaklı ve iş dışı hastalık durumlarında çalışmadığı sürelerde ekonomik olarak kendisine maddi desteği içeren sigorta koludur. Bu sigorta kolları işten kaynaklı olan İş kazası ve Meslek hastalığı; iş dışı etkenlerden olan Analık ve Hastalık sigortalarını kapsamaktadır.⁴

Uzun Vadeli Sigorta Kolları

Sosyal Sigortalar bölümü altında hizmet akdiyle veya kendi adına ve hesabına bağımsız çalışan sigortalıların tabi olduğu sigorta hükümlerinden oluşmaktadır. Uzun süren çalışma hayatında yaşlılığında veya olası maluliyet veya ölüm durumunda kendisine, eşine ve çocuklarına maddi desteği içeren bir sosyo-ekonomik desteği içeren sigorta koludur. Bu sigorta kolları Yaşlılık, Malullük ve Ölüm sigortalarını kapsamaktadır.

Malullük Sigortası

Sigortalının veya işverenin talebi üzerine Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmeti sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbî belgelerin incelenmesi sonucu, 4a'lı (SSK) ve 4b'li(Bağkur) olan sigortalılar için çalışma gücünün veya iş kazası veya meslek hastalığı sonucu meslekte kazanma gücünün en az % 60 'ını; 4c'lilerin(Emekli Sandığı) ise çalışma gücünün en az % 60'ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma gücünü kaybettiği ilgili hastanelerce tespit edilmesi halinde malulen emekli olurlar.⁵ Malulen emekli olan bir sigortalı artık herhangi bir yerde çalışamaz, çalıştığı halde maaşı kesilecektir.

⁴ 5510 Sayılı Kanun 13, 14, 15, 16 ve 17. Maddeleri

⁵ 5510 Sayılı Kanun 25. Maddesi

Ancak diğer emeklilik şartlarına göre emekli olanlar maaşları kesilmeden çalışmaya devam edebilirler.

Ölüm Sigortası

Sosyal güvenliğin çalışanın kendisini koruduğu gibi çalışmayan eş, çocuk ve anne babasını da koruma altına almaktadır. Öyle ki çalışan sigortalı emekli olduktan sonra ölürse alıyor olduğu maaşı eş ve çocuklarına bağlanmaktadır. Eş ve çocuğu yoksa anne veya babasına bağlanmaktadır. Yani sigortalının ölmesi halinde hak sahiplerine gerek emeklilik gerekse de cenaze yardımı yapılmaktadır.

Ölüm sigortasından sağlanan haklar şunlardır: a) Ölüm aylığı bağlanması. b) Ölüm toptan ödemesi yapılması. c) Aylık almakta olan kız çocuklarına evlenme ödeneği verilmesi. d) Cenaze ödeneği verilmesi.⁶

Yaşlılık Sigortası

Uzun vadeli sigorta koluna tabi olarak çalışan tüm sigortalıların belli şartları yerine getirmesi halinde kendisine bağlanan emekli maaşını ifade etmektedir. 1945 öncesi dönemde ve günümüzde kimi kırsal bölgelerde devam eden yaşlı bakım mekanizması aile tarafından veya aile üyelerinin en küçüğünün yaşlanan anne babaya maddi ve manevi bakımını yapmasıyla idame edilmektedir. Nitekim modern dönemle birlikte insanın bir başka insanın vicdanına bırakılmasının risk olduğu kabul edilerek çalışan bireylerin yaşlandığında sosyal güvence niteliğindeki emeklilik sistemine dahil olma talepleri giderek artan ve yaygınlaşan bir olgu durumundadır. Haliyle geleneksel bakım sistemine dahil olmak zorunda olan ebeveynlerin emekli olamamanın verdiği pişmanlığı yaşadığı yapılan araştırmalardan anlaşılmaktadır. Sosyal sigortalar sisteminde önemli bir unsur olan emeklilik veya yaşlılık sigortasından sigortalıya iki temel hak tanınmaktadır, bunlar;

a) Yaşlılık aylığı bağlanması.

b) Toptan ödeme yapılması.

İlk defa 1999 9. Ay ile 2035 12. Ay arasında sigortalı olup emeklilik şartlarını yerine getirenler; Kadın ise 58, erkek ise 60 yaşını doldurmuş olmaları ve gerekli prim günü olanlara yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. 4'üncü maddenin birinci fıkrasının (a) bendi kapsamında sigortalı sayılanlar için prim günü sayısı şartı 7200 gün olarak uygulanırken 4(b) ve 4(c) sigortalıları 9 bin gün prim yatırmaları gerekmektedir. Sigortalı olarak ilk defa çalışmaya başladığı tarihten önce 25 inci maddenin ikinci fıkrasına göre malûl sayılmayı gerektirecek derecede hastalığı veya engelliliği bulunan ve bu nedenle malullük aylığından yararlanamayan sigortalılara, en az on beş yıldan beri sigortalı bulunmak ve en az 3960 gün malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi bildirilmiş olmak şartıyla yaşlılık aylığı bağlanmaktadır. Ancak 2036 yılından

⁶ 5510 Sayılı Kanun 32. Maddesi

sonra kademeli olarak kadın ve erkek sigortalı için aranacak yaş şartları artış göstermektedir. Bu yaş şartı her ikisinde de 2048 yılında 65 yaş olacaktır.

Çalışan bireyin vücut bütünlüğünde belli oranlarda hasar olması halinde erken emekli olma olanağına kavuşabilmektedir. Kurumca yetkilendirilen sağlık hizmet sunucularının sağlık kurullarınca usulüne uygun düzenlenecek raporlar ve dayanağı tıbbî belgelerin incelenmesi sonucu, Kurum Sağlık Kurulunca çalışma gücündeki kayıp oranının;

a) Sağlık hizmet sunucuları tarafından yapılan tespitite vücut bütünlüklerin %50 ile %59 oranında kaybetmeleri ile birlikte en az 16 yıldan beridir sigortalı olmaları ve 4320 gün adlarına prim yatmış olması şartıyla emekli olabilirler. Ayrıca b) vücut bütünlüklerinin %40 ilâ %49 arasında bir oranda kaybetmeleri halinde de eğer 18 yıl ve üstü sigortalı ve 4680 gün prim günleri varsa yaş şartları aranmaksızın yaşlılık aylığına/emekliliğe hak kazanırlar.

Toptan ödeme ise belirli bir yaşa geldikten sonra (kadın için 55, erkek için 60 yaşı) emeklilik için gerekli primleri olmadığı anlaşıldığında bu kişiye geçmişten günümüze kadar adına veya adına yatan uzun vadeli sigorta prim ücretlerinin iadesini alması demektir.

KADEMELİ EMEKLİLİK

Sosyal güvenlik bağlamında yaşlılık ve emeklilik değerlendirildiğinde bir kavram kargaşasının olduğu görülmektedir. Emeklilik, kişinin çalışma hayatının sonlanmasını ve hizmetlerinin karşılığı olarak emeklilik aylığının bağlanmasını ifade etmekte iken, Yaşlı kavramı yaşı ilerlemiş, ihtiyar anlamında kullanılmaktadır. Yaşlılık ise, yaşlı olma durumunu ihtiyarlama terimi ile tanımlamaktadır. Yaşlılık için yaşlanmadan hayatları son bulanlar hariç, her canlının ölümden önceki son yaşam evresini oluşturan bir aşamadır (Sevil, 2005, s. 9). Haliyle her emekli yaşlı, her yaşlı da emekli olacaktır diye bir kural yoktur. Ancak emeklik ve yaşlılık kavramları birbiri ile ilintilidir, yaşlılığın getireceği risklere karşı emeklilik hakkı elde edilme beklentisi sosyal sigortaların üzerinde çokça durduğu bir olgu olmuştur (Baykara, 2014, s. 5).

Yaşlılık döneminde emekli olma beklentisi yasal düzenleme ile bir forma bürünmüştür. Belirli bir süre çalıştıktan sonra bireyin iş ile ilgisinin kesilerek kendisine aylık bağlanmasıdır. Diğer yandan emeklilik insan yaşamında orta yaştan yaşlılığa geçişi belirleyen, toplumsal açıdan önemli bir dönüm noktasıdır. Bu açıdan yaklaşıldığında emeklilik ile birlikte çalışanlar devletin sosyal güvenliği altında daha önceki emeklerinin de bir karşılığı olarak korunmaktadır. Ancak emekli olmak için gerekli şartları yerine getirip de emekli maaşı bağlananlar sosyal güvenlik destek primine tabi olarak çalışmaya devam edebilirler. Haliyle emekli olmak hayattan elini eteğini çekmek değildir. Nitekim Türkiye’de hatırı sayılır bir düzeyde emekli çalışan olduğu SGK istatistiki verilerinde yer almaktadır. (Erol, 2011, s. 3).

Emeklilik yaşının tespitinde objektif ölçüler yoktur. Emeklilik yaşı konusunda tüm ülkeleri kapsayan uluslararası bir standarttan da söz etmek mümkün değildir. Kişinin hangi yaştan sonra çalıştığı işte yararlı olup olmayacağı konusunda, kuşkusuz kişinin kendi vereceği kararlar, idarecileri ve toplum tarafından verilecek kararlar arasında farklılıklar olacaktır. Bununla birlikte, sosyal güvenlik uygulamalarında, bir emeklilik yaşının tespit edilmesi zorunluluğu vardır. Bir emeklilik yaşı tespit etmek kolaydır ama doğru yaşı seçmek zordur (Erol, 2011, s. 46). Erken emekli olan bireyler ya çalıştıkları yerde ya da başka bir iş bulduklarında çalışmaya devam etmişlerdir. Bu da işsizlerin iş bulmalarını zorlaştırdığı gibi, sosyal sigorta kurumlarının mali dengesini, pasif sigortalılar lehine önemli ölçüde bozmuştur.

Emeklilik yaşının tespitiyle ilgili Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) geniş çaplı bir çalışma yapmıştır. ILO, emeklilik yardımlarının önceden belirlenmiş ve insanların etkin çalışma güçlerini kaybettikleri, devamlı işsiz durumuna geldikleri bir yaşa ulaştıklarında ödenmeye başlamasını tavsiye etmektedir. Ayrıca emeklilik yaşının 65'ten yukarı olmamasını tavsiye niteliğinde karar almıştır (Erol, 2011, s. 47).

Tablo 1. 5510-4-1/a(SSK) kapsamındaki Sigortalı Sayılanlar İle İlgili Emeklilik Tablosu

08/09/1999 Tarihindeki Sigortalılık Süresi		Sigortalılık Süresi		Yaş		Gün Sayısı
Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
09.09.1981-23.05.1984	09.09.1976-23.05.1979	20	25	40	44	5000
17-18	21 yıl 6 ay-23	20	25	41	45	5000
16-17	20-21 yıl 6 ay	20	25	42	46	5075
15-16	18 yıl 6 ay-20	20	25	43	47	5150
14-15	17-18 yıl 6 ay	20	25	44	48	5225
13-14	14- 15 yıl 6 ay	20	25	45	49	5300
12-13	12 yıl 6 ay-14	20	25	46	50	5375
11-12	11-12 yıl 6 ay	20	25	47	51	5450
10-11	9 yıl 6 ay-11	20	25	48	52	5525
9-10	8- 9 yıl 6 ay	20	25	49	53	5600
8-9	6 yıl 6 ay- 8			50	54	5675
7-8	5-6 yıl 6 ay			51	55	5750
6-7	3 yıl 6 ay- 5			52	56	5825
5-6	2 yıl 8 ay 15 gün- 3 yıl			53	57	5900
4-5				54	58	5975
3-4				55	58	5975
2 yıl 8 ay 15 gün- 3 yıl				56	58	5975
08.09.1999-30.04.2008	-	-	-	58	60	7000
01.05.2008-31.12.2035	-	-	-	58	60	7200
01.01.2036-31.12.2037				59	61	7200
01.01.2038-31.12.2039				60	62	7200
01.01.2040-31.12.2041				61	63	7200
01.01.2042-31.12.2043				62	64	7200
01.01.2044-31.12.2045				63	65	7200
01.01.2046-31.12.2047				64	65	7200
01.01.2048 ve sonrası				65	65	7200

(Sgk, t.y)

Tablo 1’den anlaşıldığı üzere emekli olmak için kademeli olarak işe giriş tarihine göre artan bir yaş şartı söz konusudur. Öyle ki 1981 yılında işe giren kadın sigortalı 40 yaşında emekli olabilmektedir. Bu tarihten önce eğer işe girmişse gerekli prim şartı olan 5000 günü varsa 38 7yaşında dahi emekliliği hak edebilmektedir. Ancak 2008 5. Aydan sonra sigortalı olarak çalışmaya başlayan kadın sigortalı 58 yaşından 65 yaşına kadar emeklilik hakkını elde edebilecektir. Gerekli prim gün sayısını (7200) tamamladığı yıl hangisi ise o yılın şartı olan yaşını tamamlaması gerekmektedir. Örneğin eğer kadın 4a sigortalı çalışan 2041 yılı içinde 7200 prim gün sayısı kadar sigortalı olarak çalıştıysa bu kategoride istenen 61 yaşında emekli olacaktır. Yok eğer 2048 yılından sonra 7200 prim gün sayısını tamamlayabilecekse 65 yaşında emekli olacaktır.

Burada belirtilen yaş şartları aynı kalmak üzere kamu görevlileri ve eski ismiyle Bağ-Kur’lu olan esnaf ve zanaatkarlar ise toplam 9 bin gün primi tamamladıkları yıldaki emeklilik yaşında emekliliği hak edecektir.

Kademeli Emeklilik İle İlgili İlk Yasal Düzenleme

1999 yılı öncesinde sigortalı olarak çalışan erkek kişi toplam beş bin gün adına prim yatırılıp ve toplamda 25 yıl sigortalı olmaları halinde herhangi bir yaş şartı aranmaksızın emekliliği hak ediyordu. Kadın sigortalı ise yine 5 bin gün ve 20 yıl sigortalılık şartını yerine getirmesiyle emekli olabilmektedir. Ancak Türkiye’de ekonomik etkenler başat olmak üzere aktüeryal hesaplar gereği emeklilik sisteminde revizyon yapılmıştır. 8 Eylül 1999 tarihinden önce sigortalı olan çalışanların emeklilik şartları sigortalılık süresi ve prim gün sayısını yerine getirmeye bağlıydı. Ancak bu durum 8 Eylül 1999 tarihinde çıkarılan yasa ile değiştirilmiş. Bu tarihten önce işe girenleri de kapsayacak şekilde tüm sigortalılar için işe giriş tarihine göre bir emeklilik için gerekli bir yaş şartı getirmiştir. 1999 öncesinde ilk kez SSK’lı olmuş bir erkek;

- 55 yaş ve 5.000 prim günüyle yaş veya
- 55 yaş, 15 yıl sigortalılık ve 3.600 prim günüyle veya
- 25 yıl sigortalılık ve 5.000 prim günüyle emekli olabiliyor. Böylelikle 1

Ocak 1990 tarihinde, 18 yaşındayken ilk kez SSK’lı olarak çalışmaya başlayan bir erkek, 1 Ocak 2015 tarihinde, 5.000 gün de çalışmışsa, 43 yaşında emekli aylığı bağlatabiliyordu. 8 Eylül 1999 ve öncesinde ilk kez SSK’lı olmuş bir kadın ise; • 50 yaş ve 5.000 prim günüyle veya • 50 yaş ve 15 yıl sigortalılık ve 3.600 prim günüyle veya • 20 yıl sigortalılık ve 5.000 prim günüyle emekli olabiliyordu. Dolayısıyla 1 Ocak 1990 tarihinde, 18 yaşındayken ilk kez SSK’lı olarak çalışmaya başlayan bir kadın SSK’lı, 1 Ocak 2010 tarihinde, 5.000 gün

⁷ 1999 yılı öncesi emeklilik için istenen sadece iki şart vardır. 5 bin prim gün sayısı ve erkekler için 25 yıl sigortalılık süresi kadınlar için de 20 yıl sigortalılık süresi doldurulunca emekli olunabilmektedir. Haliyle 18 yaşında işe giren bir bayan 38 yaşında emekli olabilir.

de çalışmışsa emekli aylığı bağlatabiliyordu. Bu şartlar altında 18 yaşında çalışmaya başlayan bir kadın, 38 yaşında emekli aylığı bağlatabiliyordu.

9 Eylül 1999 Tarihinde 4447 sayılı Kanunun emeklilik ile ilgili düzenlemeleri hayata geçerken bu tarihten sonrasında ilk kez sigortalı olan kişiler için emeklilik şartları değiştirilmiştir. Bu tarihten önce ilk kez sigortalı olmuş kişiler için de kademeli olarak bir yaş şartı devreye sokulmuştur. 9 Eylül 1999 ve sonrasında ilk kez sigortalı olan erkekler için emeklilikte 60, kadınlar için 58 yaş şartı getirilmişti. Dolayısıyla daha önce yıllarda işe girenler emekli olmak için yaş şartına tabi olmayan çalışanlar yeni düzenleme ile emekli olmak için belirli bir yaşı doldurmak zorunda kalmıştır.

Örneğin, 1 Ocak 1990 tarihinde 18 yaşındayken ilk kez çalışmaya başlayan SSK'lı bir erkek, 1 Ocak 2015 tarihinde, 13 yıl, 10 ay, 20 gün çalışarak emekli olmayı planlarken, 52 yaşında, 15 yıl, 4 ay, 5 gün çalışarak emekli olmak durumunda kalmıştır. Yani emeklilik planlarını en erken 2024 yılına ertelemek durumunda kalmıştır. 2024 yılında 52 yaşına gelecek bu kişi eğer bu tarihte 5.525 günü tamamlamış olursa aylık bağlatabilecektir. Dolayısıyla emeklilik planları en az 9 yıl ertelenmiştir. Bu tarihe kadar prim gününün tamamlanmaması halinde emeklilik tarihi daha da ertelenecektir. Örneğin ilk kez 1 Ocak 1995 tarihinde, 18 yaşındayken SSK'lı olarak çalışmaya başlayan bir kadın, emeklilik için planlarını 20 yıl sigortalılık ve 5.000 gün çalışmaya göre yapıyordu. Yani 1 Ocak 2015 tarihinde en az 13 yıl, 10 ay ve 20 gün de çalışmışsa emekli aylığı bağlatabilecekti. Ancak çalışmaya başladıktan yaklaşık 4 buçuk yıl sonra bu kişinin emeklilik planları değişmek zorunda kalmıştır. Bu kişi artık 51 yaşında ve 5.750 prim 12 günüyle emekli olabilir hale gelmiştir. Dolayısıyla en erken 2028 yılında aylık bağlatabilecek bu kişinin emeklilik hayalleri en az 13 yıl ertelenmiştir.

Emeklilik Yaşının Kademeli Olarak Artması

Emeklilikte yaşa takılma sorununun kaynağı, 1999 yılından önce yaş şartı yokken bu tarihten sonra yaş şartı aranmaya başlamış ve işe giriş yapılmaya başlandığı tarihten itibaren kademeli olarak değişen yaş şartları oluşturulmuştur. Bu kanunun hayata geçmesinin arkasında yatan gerekçe ise sosyal güvenlik sisteminin mali dengesinin sürdürülebilir olmaktan çıkmasıdır. Diğer yandan 1999 yılında Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik kriz etkili olmuştur. Ayrıca 17 Ağustos 1999 tarihinde meydana gelen deprem sonrasında Türkiye ekonomisinin daha da dar boğaza girdiği göz önüne alınırsa bu revizyon kaçınılmaz olmuştur. Nitekim Uluslararası Para Fonunun Türkiye için öngördüğü mali destekler için bir şart olarak emeklilik yaşında revizyon şartını öne sürmüştür (Erdoğan, 2007, s. 12). Sosyal güvenlik sistemlerinin sürdürülebilirliği teorik olarak aktüeryal ve mali dengesinin sağlanması ile mümkündür. Sosyal güvenlik sistemleri ancak sürdürülebilir yapılar ise toplumun refahı sağlanabilmektedir. Bütçe transferleri ile sağlanan bir sürdürü-

lebilirlik, o ülke ekonomisinin büyümesi ile yakından ilgilidir ve risk barındırmaktadır.⁸ Ayrıca Anayasa'da "ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek" ifadesi devlete emeklilik yaşında değişiklik yapma yetkisini vermiştir.

Sosyal güvenlik harcamaları ülkeye büyük bir yük getirmektedir. Sosyal devlet olmanın gereği olarak bu durum kaçınılmaz bir hal almaktadır. Örneğin 2018 yılında Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından 245 Milyar 105 Milyon 705 Bin TL emekli aylığı ödenmiştir. Sağlık harcamaları kapsamında harcanan 91 Milyar 566 Milyon TL ile diğer giderler de eklenince ortaya SGK'nın toplam gideri olan 384 Milyar 961 Milyon TL'ye çıkmaktadır. SGK'nın prim gelirleri ise 255 Milyar 619 Milyon TL'dir. Devlet katkısı ve diğer gelirlerle birlikte SGK'nın toplam geliri 369 Milyar 211 Milyon TL'ye yükselmektedir. Dolayısıyla SGK 2018 yılı için 15 Milyar 750 Milyon TL açık vermiş durumdadır.⁹ Bu gelir gider dengesindeki eşit olmayan durum emeklilik yaşının 65 olmasını haklı kılmaktadır.

Ayrıca emeklilik yaşının artmasındaki bir diğer etmen de ortalama yaşam ömrünün artmış olmasıdır. Aşağıdaki Tablo 1'de de görüldüğü üzere 2000 yılında 3.858.949 olan yaşlı nüfusu 2018 yılında iki kat artarak 7.186.204 kişiye ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun artışı diğer gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. Haliyle dünyada yukarı doğru ivme gösteren bir yaşlı nüfus gerçeği söz konusudur. Artan ortalama yaşam süresi Türkiye'de 82 olmuştur. Bu da emeklilik yaşının 65 yaş olmasını gerekli kılmaktadır. Yoksa eski yasaya göre 40 yaşında emekli olan bir bayan yaklaşık 82 yaşına kadar yaşayacağı kabul edildiğinde 43 yıl boyunca emekli maaşı alacaktır. Bu durum 20 milyon sigortalıya dağıtıldığında muazzam bir gider tablosu ortaya çıkacaktır.

Tablo 2. G-7 Ülkelerinde 2000 yılı ile 2018 yılı Yaşlı Nüfusu ve Oranı

Ülke	65+ Yaş Nüfusun Toplam Nüfusa Oranı, 2000 yılı ile 2018 yılına ait nüfus sayısı			
	2000 Yılı Yaşlı Nüfus	2000 Yılı Yaşlı Nüfus Oranı (%)	2018 Yılı Yaşlı Nüfus	2018 Yılı Yaşlı Nüfus Oranı (%)
ABD	35.069.568	12,4	52.766.466	16,0
Kanada	5.015.650	14,2	6.847.500	19,1
Birleşik Krallık	12.135.728	20,5	16.001.837	24,7
Fransa	9.656.217	15,8	13.350.421	19,8
Almanya	13.521.224	16,5	17.991.838	22,4
Japonya	21.761.068	17,2	35.568.973	28,3
İtalya	10.646.121	18,4	13.501.149	21,7
Türkiye	3.858.949	5,7	7.186.204	8,8

(Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2019)

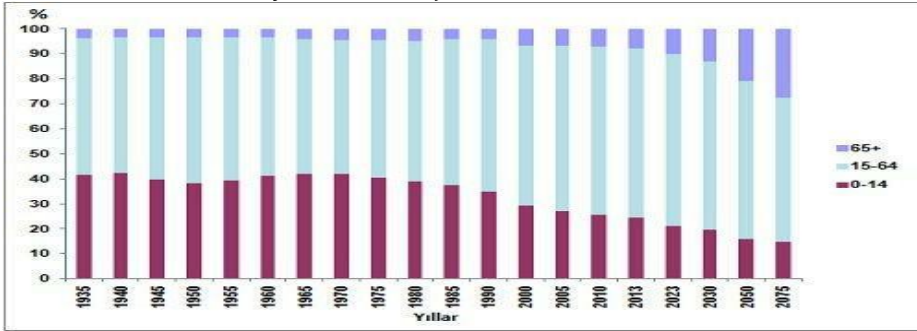
Türkiye özelinde Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde 1935 yılında yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının %2 civarında olduğu görülmek-

⁸ Emeklilikte Yaşa Takılanlar, Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonları 23. Olağan Genel Kurul kararları, <http://www.turkis.org.tr/dosya/7uqU936vf58o.pdf>

⁹ SGK İstatistik Yıllıkları, 2018, Erişim Tarihi: 04.07.2020 http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/istatistik/sgk_istatistik_yilliklari

tedir. 2000 yılına gelindiğinde ise oran artmış ve %5,7'ye yükseldiği anlaşılmaktadır. Türkiye'de dünyada görülen yaşlı nüfus temposuna uymaktadır. Her geçen yıl yaşlı nüfus artış göstermektedir. 2018 yılı itibariyle Türkiye'deki yaşlı nüfus oranı %8,8 iken bu oranın 2023'te %10,2'ye çıkacağı tahmin edilmektedir. Elde edilen veriler ışığında mevcut şartlar devam edecek olursa yaşlı nüfusu 2050'de %20,8'e olacaktır, 25 yıl sonra ise 2075'te %27,7'ye yükseleceği öngörülmektedir. Birleşmiş Milletler'in tanımına göre bir ülkedeki yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının %8 ile %10 arasında olması o ülke nüfusunun yaşlı, %10'un üzerinde olması ise çok yaşlı olduğu anlamına gelmektedir. Nüfus grafiklerine göre Türkiye'nin yaşlı nüfus oranının 2023 yılında %10,2'ye yükseleceği ve çok yaşlı nüfuslu ülkeler arasında yer alacağı tahmin edilmektedir.¹⁰ Haliyle emekli maaşı alacakları kabul edilirse uzun süren bir dönemde aktif pasif oranında olması gerek bir pasife dört aktife ulaşmak şöyle dursun mevcut bir pasife 1.72 aktifin de altına düşülecektir.

Tablo 3. 1935-2075 Türkiye'deki Olası Yaşlı Nüfus Oranı

(TÜİK, 2007)

Tablo 3'e bakıldığında yaşlı nüfusta sürekli bir artışın olduğu görülmektedir. Ortalama yaşam süresinin artış göstermesi emeklilik yaşının da 38'den 65'e çıkmasını gerekli kılmıştır.

Doğuştan itibaren beklenen yaşam süreleri ülkelerin gelişmişlikleri ile ilintili olarak yıllara göre farklılık göstermektedir. Doğu Afrika ülkesi olan Zambiya'da 1990-1995 arasında beklenen ortalama yaşam süresi 44.2'dir. Avrupa'da 1990-1995 yılları arasında ortalama yaşam süresi 72.6'dır ve bu oranın dünya ortalaması ise 63.8'dir (Lindell, 2003, s. 7). Türkiye'de durum ise 66.38'dir. 2000 yılına bu ortalama 70 iken 2019 yılında ortalama yaşam

¹⁰ WORLD BANK, *Pension Reform in Europe, USA: World Bank Publications, 2003., AARP, a.g.e., s. 2-3., John Turner, Raising The Pensionable Age in Social Security, 4. International Research Conference on Social Security "Social security in a long life society", International Social Security Association Research Programme, Antwerp, 5-7 May 2003., s. 2-3*

süresi kadınlarda 82 olmuştur.¹¹ Haliyle her ülkenin kendi konjonktürel durumuna göre bir emeklilik yaşı tayin etmektedir. Ancak ILO belirlenecek emeklilik yaşı üst sınırının 65 olmasını tavsiye etmektedir.

SONUÇ

Emeklilik her ne kadar bireysel bir fenomen olsa da etkileri açısından bireyi aşan faydaları sağlaması bireyin gelecekte topluma maddi bir yük olmamasını sağlaması açısından toplumsal bir gerçekliktir. Ayrıca çalışan bireylerin belli bir aşamadan sonra çalışma güçlerinde azalma olmasından dolayı kendisinden sonra gelecek nesle yer açması emekliliğin toplumsal tezahürünü göstermektedir. Bireysel bir kazanım olan emeklilik, yaşlı bireyin geri kalan yaşamını ikame etmesinde ve kimseye maddi anlamda muhtaç olmadan yaşamını sürdürmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Haliyle geleneksel toplumda mevcut sosyal yardımlar kapsamına giren dezavantajlılara yardım etmek fikri yerine kişinin gücü yettiği dönemlerde kendi imkanlarıyla sigortalı olup yaşlandığında emekli olması toplumsal bağımlılığı ortadan kaldırmaktadır.

Böylelikle bireyin çalışma gücündeki azalma veya çalışamaz hale geleceği yaşlılık döneminde, geçiminin sağlanması ve sağlık giderlerinin karşılanması içeren SGK emeklilik sisteminin önemi ortaya konmuştur. Yaşlı bireylere gönüllülük esas alınarak maddi yardım etmekten yasal bir forma bürünen “emeklilik sistemine” giden sürecin esasında geleneksel toplumdan modern topluma geçiş sürecini ifade ettiği anlaşılmıştır.

Gelişen sağlık sistemi ve artan yaşam kalitesinin olumlu etkileriyle ortalama yaşam süreleri her geçen yıl artmaktadır. 1990’larda 64,26 olan ortalama yaşam süresi 2019 yılında TÜİK kayıtlarına göre 82 yıl olmuştur. Bu da 9 Eylül 1999 Tarihinde çıkarılan 4447 sayılı Kanunda yer alan emeklilik yaşı ile ilgili güncellenmenin haklı nedenlerinden birini teşkil etmektedir. Ortalama yaşam süresinin artması sigortalı bireyin daha fazla çalışmasına katkıda bulunmaktadır. Haliyle emeklilik için beklenen yaş şartı ileri bir tarihe alınması da haklılık kazanmaktadır. Ayrıca gelişmiş ülkeler için kayda değer olan aktif/pasif oranları Türkiye için de SGK’nın mali sürdürülebilirliği açısından önemsenen bir durum olmuştur. Bir pasifi(emekli) 4 aktifin(çalışan) karşılaması gerekli olduğu dünya ortalamasında Türkiye’de Kasım 2019’da bu oran 1,81’dir (bir emekliye 1,81 aktif çalışan karşılık gelmektedir). Bu rakamın düşük olmasında önemli bir etken genç yaşta (40-55 yaş aralığında) sigortalıların emekli olmasındandır. Eğer 5510 sayılı kanuna göre emeklilik yaşı olan 65’te emekli olunmaya başlanırsa aktif/pasif dengesi dünya ortalamasına daha fazla yaklaşacağı tahmin edilmektedir.

¹¹ Türkiye’de ortalama yaşam süresi, <https://www.bik.gov.tr/turkiyede-ortalama-yasam-suresi-hesaplandi/>

KAYNAKÇA

- Akyıldız, H. (1999). Dünyada sosyal güvenlik reform alternatif reform arayışları. *Deü Dergisi*, 14(2).
- Aydın, U. (1999). *Sosyal güvenlik sorunlarının çözümünde sosyal sigortalar*. Yayın No: 1117, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Ayhan, A. (2018), Sosyal güvenlik kavramı ve sosyal güvenlik ilkeleri. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 2(1),
- Arıcı, K. Ve Yusuf A. (2013). *Sosyal güvenlik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, Yayın No:2659.
- Bakhshaliyeva, G. (2019). *Sosyal güvenlik sisteminin yaşlılık ödenekleri açısından gelişimi ve yeterliliği*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi
- Baykara, M. (2014). *Sosyal güvenlik reformunun yaşlılık aylığına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Çelik, A. (2002), *Küreselleşme sürecinde sosyal güvenlik sistemlerinin dönüşümü ve Türkiye*. Ankara: Kamu İşletmeleri İşverenleri Sendikası.
- Çubuk, A. (1986). *Sosyal politika ve sosyal güvenlik*, No. 21, Ankara: Gazi Üniversitesi, Yayın.
- Dilik, S. (1992). *Sosyal güvenlik*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Erdinç, Z. (2007), Uluslararası para fonu: Türkiye ilişkilerinin gelişimi Ve 19.Stand-By Anlaşması. *Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt(Sayı), xxx-xxx.
- Erol, S. (2011), Yaşlılık sigortası ve emeklilik yaşı tartışması. *Sosyal Bilimler Dergisi / Journal Of Social Sciences*, 1(1), xxx-xxx.
- Kaynar, U. (2018), *İsrail sosyal güvenlik sistemi ve Türkiye sosyal güvenlik sistemi ile karşılaştırılması*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Orta Doğu Ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, İstanbul
- Lindbeck, A. (2013), *Rizikolu refah devleti dinamikleri*, M. Ali Cevheri (Çev.), [Http://www.Canaktan.Org/Politika/Refah-Devleti/Makaleler/Rizikolu-Refah.Htm](http://www.canaktan.org/politika/refah-devleti/makaleler/rizikolu-refah.htm) adresinden erişilmiştir.
- Öğütoğulları, E. (2014). *Sosyal güvenlik reformuyla getirilen emeklilik düzenlemeleri ile uzayan çalışma hayatında yeni bir problem alanı: 40 yaş ve üstü işsizler*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Ören, K. (2007), Changing social security system in Turkey And adapting process to the criteria of European Union. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 2(4), xxx-xxx.
- Özcan, A. (2003). *Kâunnâme-I Âl-I Osman: Tahlil ve karşılaştırmalı metin*. İstanbul: Kitabevi.
- Özcan, T. (1999). Osmanlı toplumunda sosyal güvenlik üzerine bazı gözlemler. *Osmanlı C. V. içinde* (s.110-115). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Rosanvallon, P. (2004), *Refah devletinin krizi*, B. Şahinli (Çev.), 1. Baskı, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Şimşek, S. (2015). *Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminde uygulanan idari para cezaları ve itiraz yolları*. Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- Talas, C. (1993). *Sosyal güvenlik ve Türk işçi sigortaları*, Ankara: Güney Matbaacılık Ve Gazetecilik.

- Tunçomağ, K. (1990). *Sosyal güvenlik kavramı ve sosyal sigortalar*. 5. Bsm, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım Aş.
- Tuncay, A. Ve Ekmekçi, Ö. (2012), *Sosyal Güvenlik Hukuku Dersleri* (15 B.). İstanbul: Beta Yay.
- Tuncay, A.C. (2017). *Sosyal güvenlik hukuku dersleri*. 19. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Tüik. (2018), 1935-2075 Türkiye'deki Olası Yaşlı Nüfus Oranı 25/04/2020 tarihinde <http://www.tuik.gov.tr/PrehaberBultenleri.Do?id=27595> adresinden erişilmiştir.
- Türkoğlu, İ. (2013), Sosyal devlet bağlamında Türkiye'de sosyal yardım ve sosyal güvenlik, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sbe Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt (Sayı), xxx-xxx.
- Yanardağ, M. Ö. (2010). *Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi ve bireysel emeklilik sisteminin etkinliği: Muğla ili üzerine ampirik bir inceleme*, Doktora Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla
- Yazgan, T. (1992). *İktisatçılar için sosyal güvenlik ders notları* (2 B.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

ETNO-KÜLTÜREL FARKLILIKLAR VE SUÇ DAVRANIŞI

İkbal Vurucu ¹

¹ORCID ID: orcid.org/0000-0001-9680-2320

ÖZ

Suç insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Suçun sonuçları bireysel ve toplumsal hayat üzerinde yarattığı etki itibarıyla çok boyutlu karmaşık bir olgudur. Bu sebeple suçla mücadelede hem kamu hem de özel güvenlik birimlerine çok önemli görevler düşmektedir. Bu nedenle suçla ilgili ihtiyaç duyulabilecek kuramsal ve pratik bilgi tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle ele alınmalıdır. Birey ve toplum hayatının düzenlenmesini sağlayan kanunların hazırlanmasında ana kaynaklar içerisinde sosyal normlar, değerler, örf, adetler, gelenek, görenek ve töre gibi kültürel kurumlar önemli bir yer tutar. Suç olgusunun anlam kazandığı bu kültürel zeminde ortaya konulan uyuma bağlı olarak yani bireyin bu ortama sağladığı uyum oranında bir düzen ve kaos ortaya çıkar. Kültürel farklılıkların suç ile ilişkisi bu bağlamda düşünülmelidir. Kültür bireyi bütün boyutlarıyla kapsar ve yaşamını bir harita işlevi ile kolaylaştırır. Her kültür birbirinden farklıdır ve birbiri ile ilişkiye girse de son kertede birey “birden çok kültüre” değil “bir kültüre” uyar. Bu makalede etnik, dini ve kültürel farklılıkların suç eyleminin ortaya çıkışındaki etkisine değinilecektir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışmada “Bir toplumdaki etno-kültürel ve dini farklılıklar suç davranışının kaynağı olarak görülebilir mi?” sorusunun cevabı aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Suç, Göç, Türdeşlik, Farklılık, Çatışma

Atıf için:

Vurucu, İ. (2020). Etno-kültürel farklılıklar ve suç davranışı. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 482-507.

¹ Öğretim Görevlisi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, Türkiye

E-posta: cgonullu@mehmetakif.edu.tr

ETNO-CULTURAL DIFFERENCES AND CRIME BEHAVIOR

ABSTRACT

The changing management approach has modified the understanding that the activities to be carried out in the public interest will only be carried out by the state. In addition to state institutions and bodies, non-governmental organizations have started to make efforts in the services to be made to the society and these efforts have started to diversify and increase gradually. Sometimes the activities carried out by the state bodies alone can be carried out some times with the partnerships of voluntary organizations such as non-governmental organizations. In this study, non-governmental organizations and local administrations operating in Burdur Province were examined within the framework of governance understanding. The right-based, solidarity-based and similar associations, foundations and unions serving in Burdur have been analyzed. At the same time, the capacities of Civil Society Organizations to cooperate with each other were also examined. The barriers or opportunities that emerged to establish these collaborations have been identified. It has been researched how both local governments and non-governmental organizations evaluate and interpret the process. The study is a qualitative study. In-depth interviews were conducted with representatives of both the local government and non-governmental organizations to collect the data. Content analysis was used to analyze the data. Non-governmental organizations are not willing to share the powers of local government representatives and concerns of local government representatives that non-governmental organizations are out of their founding goals is one of the remarkable findings of the study.

Keywords: *Crime, Migration, Homogeneity, Difference, Conflict*

GİRİŞ

Suç insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. Suç davranışının sonuçları bireysel ve toplumsal hayat üzerinde yarattığı etki itibarıyla çok boyutlu karmaşık bir olgudur. Bu nedenle suçla ilgili ihtiyaç duyulabilecek kuramsal ve pratik bilgi tarihsel ve sosyolojik bir perspektifle ele alındığında etkili sonuçlar doğurabilecektir. Birey ve toplum hayatının düzenlenmesini sağlayan kanunların hazırlanmasında ana kaynaklar içerisinde sosyal normlar, değerler, örf, adetler, gelenek, görenek ve töre gibi kültürel kurumlar önemli bir yer tutar. Suç olgusunun anlam kazandığı bu kültürel zeminde ortaya konulan uyuma bağlı olarak yani bireyin bu ortama sağladığı uyum oranında bir düzen ve kaos ortaya çıkar. Kültürel farklılıkların suç ile ilişkisi bu bağlamda düşünülmelidir. Kültür bireyi bütün boyutlarıyla kapsar ve yaşamını bir harita işlevi ile kolaylaştırır. Her kültür birbirinden farklıdır ve birbiri ile ilişkiye girerse de son kertede birey “birden çok kültüre” değil “bir kültüre” uyar (Vurucu, 2015, s.29-50).

Modern dönemlerin önemli belirleyicilerinden biri olan göç, küreselleşme süreci ile birlikte nitelikte ve yoğunlukta önemli bir aşamaya gelmiştir. Deprem, sel, kuraklık gibi doğal sebeplerin yanında savaşlar, ekonomik kıtlık ve imkânlar, eğitim gibi beşerî unsurların her biri göç nedenidir. Göçler bir toplumun çok kültürlü ve çoğulcu bir yapıya evrilmesinde de başat bir özelliğe sahiptir. Göç edilmiş mekânla içine girdiği yeni ortam arasında bir bağdaşıklık görülmez. Toplumdaki bireylerin normal dışı davranışlar içinde olmalarında kırdan kente göçün ve başka bir kültürel ortama geçişin rolü belirgindir (Unat, 2017, s.-43).

Suç ve göç konusuna odaklanan literatür gözden geçirildiğinde, araştırma bulgularının farklı sonuçlar ortaya koyduğu gözlemlenmektedir. Bazı araştırmalar, göç ve suç arasında pozitif bir ilişkiyi doğrulayan sonuçlar saptarken kimi araştırmalar da bu tür bir ilişkinin aksine sonuçlar ortaya koyduğu tespit edilmiştir (Kızmaz, 2018a, s. 562-599). Fakat bütün bu araştırmaların yanında dikkat çeken bir nokta ise olgudan ziyade algıdan hareketle göçmen ve suç arasında bir ilişkinin kurulmakta oluşudur. Bilimsel araştırmalardan bağımsız olarak Türkiye’de dahil pek çok ülkede göçmenler arasında suç işleme oranlarının yüksek olduğu yönünde bir inanç yaygın olarak paylaşılmaktadır. Yani göçmenlerin kriminal eğilime sahip olduğu yönündeki algı, ön yargı olarak toplumun tutum ve tavrını yönlendirmektedir.

Bu makalede etnik, dini ve kültürel farklılıkların suç eyleminin ortaya çıkışındaki etkisine değinilecektir. Literatür taraması yönteminin kullanıldığı çalışmada “Bir toplumdaki etno-kültürel ve dini farklılıklar suç davranışının kaynağı olarak görülebilir mi?” sorusunun cevabı aranacaktır.

SUÇ VE SAPMA TANIMI

Suç olgusunun sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi için bazı kavramsal araçların arasındaki farklılıkların, benzerliklerin ve sınırlarının iyi çizilmesi gereklidir. Bunlardan iki kavram “suç ve sapma” öne çıkmaktadır. Suç biliminin temel ilgi alanını oluşturan iki olgu olan suç ve sapma birbirleriyle ilişkili olduğu kadar esasen birbirlerinden farklı kavramlardır da. Bu iki kavramın düzenlediği sosyal alan ortaklık gösterirken dayandığı ve anlam dünyalarını belirleyen zemin ise farklıdır. Bu bağlamda suç, hukuki bir kavram olarak kanunlarda açık bir şekilde yasaklanan ve sonucunda cezalandırılan eylemdir. Sapma ise değerler ve normlar dünyasına aittir ve toplumsal normlar ve değerler bağlamında “kabul edilebilirlik sınırları” dışına taşan her türlü davranış olarak tanımlanır. Bu kavram araçları bağlamında türdeşlik, yani aynı anlam dünyasını ve normları paylaşmak önem taşımaktadır. Sapma suça benzer fakat suç gibi caza adalet sisteminin alanına girmez. Sapma, toplumsal norm ihlalidir. Bir eylemin suç olup olmadığını anlamak için başta ceza kanunları tarafından yani hukuk sistemi tarafından yasaklanmış olması gerekmektedir. Oysa sapma için bir davranışın sosyal normlar ve değerlerle ne ölçüde uyumlu olduğuna bakmak gerekmektedir. Yaygın bir önerme ile her suç bir sapma ama her sapma da bir suç değildir, önermesi doğru değildir. Örneğin park edilmez levhasının bulunduğu bir caddeye park etmek bir trafik suçu teşkil ederken bu davranışın herhangi bir şekilde toplumsal normlarla veya doğal hukukla doğrudan bir ilişkisi yoktur (Dolu, 2012, s.35-36; İçli, 200, s.21-44).

SUÇ AÇIKLAMA MODELLERİ

Suç insanlıkla özdeş bir davranış formudur. Bireysel ve toplumsal boyutları söz konusudur. Ayrıca suç görülen davranış her toplumda değişebildiği için görecedir. Avrupa merkezli olarak suçun nedenlerini açıklayan görüşler tarihsel olarak dört döneme ayrılmakta ve tasniflenmektedir. Birinci dönem suçluluğun demonojik ya da tabiat üstü açıklamaları, ilk çağlardan 18. yüzyıla kadar hâkim düşünceydi. Realitenin izahında teolojik izahlar hakimdi ve suçlu, kötü ruhlar tarafından delirtilmiş ya da başka dünyadan güçler tarafından lanetlenmiş günahkâr olarak görülüyordu (Korkmaz-Kocadaş, 2015, s. 95). İkinci dönem Klasik okul olarak adlandırılan Aydınlanma Çağı dönemidir ki bu dönemin özelliği suçun Aydınlanma dönemine bağlı olarak bireyci ve akılcılık eksenli bir bakış açısıyla ele almasıdır. Bu dönemin başlangıcı suç davranışının toplumcu izahlardan uzaklaşarak insanın kendi iradesinin bir sonucu görülmeye başlanmasıyla birlikte 1789 Fransız ihtilalinden önceki hukuk sistemine ve ceza adaletine bir tepki olarak doğmuştur ki bu döneme kadar Avrupa’da gerçek bir ceza adaleti yoktu. Bu dönemde kiliseye, krallığa ve devlete karşı suçlar vardı. Yazılı bir ceza kanunu yoktu ve suçlulara veri-

lecek cezaların miktarı belirlenmiş değildi. Klasik ekol temel olarak bireylerin kendi faaliyetlerinin sonuçlarını tarttıktan sonra suç işledikleri varsayımına dayanmaktadır. Aynen diğer insan davranışları gibi suç teşkil eden davranışların da bireylerin özgür iradeleriyle verdikleri rasyonel kararlar neticesinde ortaya çıktığını savunur (Dolu, 2009, s. 90-120; İçli, 2007, s. 63). 19. Yüzyılda hakim olan Neo-klasik ekol ise sosyoloji ve psikoloji bilimlerinin etkisi altında şekillenmiş; odak noktası suç davranışından çok suçlu birey olmuştur. Bu ekol, Klasiklerin koydukları cezaları fazla sert bulmuşlardır. Klasik ekolle aynı temele özgür irade temeline dayanır. Günümüzde de modern yasalar Neo-klasiklerin özgür irade felsefesine dayanır (İçli, 2007, s. 66; Burkay, 2008, s. 5). Pozitivist okul ise, bilimsel araştırma yöntem ve tekniklerini kullanarak suç olgusunu araştıran yaklaşımlar dönemidir. Pozitivist Okul, suçu determinist birtakım faktörlere bağlamıştır. Buna göre suç, bireyin tamamen özgür iradesi dışında kalan birtakım biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir ifade ile bu ekol, bireylerin suç işlemeyi rasyonel olarak seçtiklerini iddia eden klasik ekolün aksine pozitivistler suçlu davranışın biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunurlar (İçli, 2007, s. 66-70). Pozitif yaklaşımların alternatifi olmayan ama bu bilimsel çalışmaları ve hukuk sisteminin yöntemini sorgulayan Eleştirel perspektif ise suçu, iktidar ve güç ilişkisi ile çatışma ekseninde ele alarak devlet aygıtının sisteme hâkim sınıfları korumak üzere inşa edilmiş kurumlar olduklarını savunan perspektiftir.

Gerilim/Anomi ve Kültürel Temelli Kuramlar

Anomi ve gerilim teorileri “insanın doğası” yaklaşımından hareket eder. İnsan dünyaya gelirken iyi mizaçta ve huyda doğar; normal şartlarda toplumsal normlara ve kurallara uyum gösterir. Oysa Durkheim’e göre insanın doymak bilmeyen arzuları ve ihtiyaçları vardır. İnsanoğlunun bu arzu, iştah ve dürtülerinin harici bir mekanizma veya sistem tarafından kontrol altına alınmadığında arzu ve isteklerini tatmin edebilmek için meşru olmayan yol ve yöntemlere başvurabileceğini ifade etmiştir. Durkheim de anomi kavramını bu çerçevede ortaya çıkarır. Anomi normsuzluk, kuralsızlık anlamlarına gelir. Durkheim’in yaklaşımında suç sosyal yapının içinde olumlu bir işlev üstlenmektedir. Bu davranışın patolojik bir konuma gelmesinin koşullarını ise Durkheim; anominin toplumunun düzenini bozacak düzeyde artışına ve sıklaşmasına bağlar. Toplumda suç, norm ve değerlerin faydalarının anlaşılmasında etkili olmaktadır. Ayrıca toplumsal değişimin de kaynakları arasındadır. Bu noktada düzen hem sosyolojik hem de siyasal teorinin ana konuları arasında yer alır. Düzen toplumun ana formudur ve varlık koşulu da toplumun norm ve değerlerine uyulmasına bağlıdır. Sapma ve suç da bu kurallara,

norm ve değerlere uyumsuzluk ile görülür. Bu yüzden, Durkheim'a göre, bireyin istekleri ile toplumun düzen ve kontrol ihtiyaçları arasında temel bir çatışma veya gerilim her zaman var olacaktır (Slattery, 2012, s. 34-35).

Gerilim teorilerinin kurucularından Robert K. Merton (1910–2003), kuramını geliştirdiği yıllarda Amerika toplumunda, alt sınıf ve azınlıklar içerisinde, iyi bir eğitim ve iyi bir işe sahip olma oranının daha düşük olduğunu gözlemlemiş ve dolayısıyla alt sınıfa mensup olan bireylerin, meşru amaçlara yasal yollardan ulaşma imkânlarının da sınırlı veya engellenmiş olduğunu ileri sürmüştür (Kızmaz, 2018a, s. 568). Durkheim'den aldığı "Anomi" kavramını bir değişken olarak kullanan Merton'a göre, anomiyi kültürel amaçlar ve bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak kurumsal araçlar arasındaki kopukluğun bir sonucudur. Kurumsallaşmış araç dolgun ücretli bir iş olabilir. Merton, toplum barındırdığı kültürel hedeflerin edinilmesi için kurumlaşmış araçları sağladığında anomiyi var olmaz. Burada arzulanan amaçları sağlamak için sahip olduğumuz yasal araçların kullanıldığı bir uyumluluk durumudur. "Suç" diye adlandırdığımız pek çok şey anomiyi örneğidir (Poloma, 1993, s. 38; Kızmaz, 2018a, s. 568). Ona göre, modern Amerika'da yüksek suç, sapma ve kargaşa oranının temeli olarak norm çatışması vardır. Amerika'daki tüm gençlerin içinde sosyalleştiği Amerikan rüyasının sınır tanımayan tutkuları ile zenginlik ve ün sağlayacak sınırlı fırsatlar arasında büyük uygunsuzluk vardır (Slattery, 2012, s. 37). Kültürün tanımlanmış olduğu hedefler meşrudur. Ancak meşru hedeflere ulaşmada kullanılacak araçlar aynı kültür tarafından tanımlanmamıştır (Karğın, 2016, s. 64; Dolu, 2012). Merton suçun bireysel kişiliklerin değil sosyal koşulların suçu yarattığını kabul ettiği (İçli, 2007, s.97) için suç ve sapmanın patolojik bir olgu olduğunu kabul etmez. Çalışmaları, kişisel özelliklerden ziyade, bireyin sosyal sistem içerisindeki yerine odaklanmaktadır. Bu sebeple Durkheim'da doğal olarak mevcut olan, insanların istek ve arzularını, toplum içinde olarak öğrenir. (Beşe, 2013, s. 17; İçli, 2007, s. 94).

Anomiyi ve gerilim teorisinin en birincil varsayımı; maddiyet zenginlik ve refahı elde edememekten kaynaklanan gerilim ve stresi daha fazla hissedenlerin suça karışma olasılığı, gerilim ve stresi daha az hissedenlerle kıyaslandığında daha yüksek olması gerektiğidir. Gerilim, kişinin ulaşmayı arzuladığı hedefler ile ulaşabileceği daha gerçekçi hedefler arasındaki fark ile ölçülmektedir. İki arasındaki fark ne kadar fazla ise gerilim de o kadar fazladır (Karğın, 2016, s. 69). Gerilim teorileri; belli temel değerler üzerinde toplumun homojen olduğu varsayımına dayanıp toplumda büyük çoğunluğun kitle iletişim araçları, aileler ve okullar ile sosyalleştiğini göz önünde bulundurarak bazı bireylerin neden sapan davranış gösterdiklerini açıklamaktadır. Kuralları ve yasaları çiğneyen bireylerin bu davranışlarını anormal olan toplumsal koşullara karşılık verme olarak gören bu teoriler suçun nedenini toplumun sosyal organizasyonuna bağlı olarak görmektedir (Karğın, 2016, s. 72). Cohen'in gerilim teorisinde, Merton'un yaklaşımındaki gibi suçu sadece kültürel hedeflere varamayışın sonucu yaşadıkları engellemelerde görmemiş aynı

zamanda bireylerin orta sınıfın sahip olduğu statüden de mahrum kalışlarında görmüştür. Yani alt sınıftan gençler sadece içinde yaşadıkları kültür tarafından durmadan motive edildikleri büyük paralar ve servete ulaşma hedefinin yanı sıra, aynı zamanda toplum içinde saygın birer birey olmak için de çabaladıklarını savunmuştur. Cohen'e göre, işsizlik, fakirlik ve kısıtlı imkânlar bireylerin sahip olacakları sosyal statüyü belirleyici en güçlü faktörlerdendir bu nedenle alt sınıfa mensup ailelerin çocuklarının içinde yaşadıkları imkanlar, orta ve üst sınıflara mensup ailelerin çocuklarıyla yarışabilmeleri için yeterli değildir. Bu nedenle de gençler, maddi imkanlar açısından düşük bir sosyal statüye mahkumdurlar. Bu durum çoğu zaman gençlerin aşağılık duygusuna kapılmalarına ve bazen de kendilerini bu duyguya mahkûm eden topluma düşmanlık beslemelerine neden olabilir (Dolu, 2012, s. 317-8).

Kültür Temelli Teoriler

Anomi-Gerilim yaklaşımları yanında diğer bir önemli yaklaşım Kültür temelli yaklaşımlardır. Bu yaklaşım da kültürel çatışma teorisi ve alt-kültürel teoriler şeklinde iki ana kategoride ele alınmaktadır.

1938 yılında Thorsten Sellin tarafından geliştirilen "Kültürel Çatışma Teorisi" suçun ana kaynağını kültürel çelişkiler içinde görür ve Amerikan kültürel yapısının da bireyler arasında bu çatışmaları üretecek nitelikte olduğunu savunmuştur. Sellin, teorisinde özellikle toplulukların göç ettikleri bölgelerdeki davranış kalıplarına, kültürel yapılarına odaklanır. Ona göre, göçmen gruplarının kültürel yapılarının, göç ettikleri yeni yerleşim bölgelerindeki toplumların yapılarından farklılık arz etmekte ve bu da çatışmalara yol açabilmektedir. Sellin'in önemli tespitlerinden biri grupların deneyimledikleri yaşam tarzlarının veya kültürel davranışların, etnosantrik değerlendirme konusu olabildiği ve bunun da karşılıklı olarak olumsuz algıları besleyerek çatışmalara yol açabildiğidir. Bu süreç, bireylerin geleneksel eğilimlerden/tutumlardan uzaklaşmak veya bu değerleri terk etmek suretiyle yeni/belirsiz davranış biçimini edinmeye doğru- suç davranışını da kapsayacak şekilde- genişlediğini ileri sürmektedir. Göçmenlerle yerleşik toplulukların norm ve değerleri çatışmakta, bu da göçmenlerin davranış kalıplarının suç olarak etiketlenmesine sebep olmaktadır. Dolayısıyla kültür çatışması olarak gözlemlenen yaşantılar, göçmenler arasında suçun sebebi olarak görülmektedir (Kızmaz, 2018a, s. 570; 2018b, s. 395-6). Göç edilen ülkenin simgesel özellik taşıyan bazı konulardaki farklılıkları özellikle çatışma kaynağı olarak görülebilmektedir. Örneğin, toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizlik, kadınlara yönelik baskı, çocuk yetiştirme pratikleri, namus algıları, dini ritüel farklılıkları gibi konularda yargılar oluşabilmektedir.

"Alt-kültür", belirli bir yaşam tarzının zenginliklerini meydana getiren, egemen kültür kalıbından yörelere ve toplumsal kategorilere göre değişen yaşam tarzıdır. Suçun nedenlerini alt-kültüre bağlayan teoriler; belirli bir alt-

kültüre mensup olmanın, kişiyi belirli amaçlara yöneltebileceğini ve bunların da hukuka aykırı olabileceğini, suç niteliği taşıyabileceğini ileri sürmektedirler. Alt-kültür teorisinin anlaşılmasında grup psikolojinin özel bir yeri vardır. Çünkü, bireyin suça ilişkisi bakımından kendini bir grup içerisinde görmesi suçun niteliği ve sürekliliğini etkilemektedir. Grup içinde olmak suçluya güven ve paylaşma duyguları verir. Ayrıca birey grup içerisinde çeşitli öğrenme süreçleriyle suçun nasıl ve hangi araçlarla işleneceği yanında nütürleştirme olarak da tanımlanan meşrulaştırma işlemi de gerçekleşir. Alt-kültür teorilerinin önemli isimlerinden olan David Matza ve Gresham M'Creedy Sykes, suçlu alt-kültürünün en önemli fonksiyonunun suçluların eylemlerinden dolayı hissetmiş oldukları suçluluk duygusuyla rasyonelleştirme (neden bulma, mantığa bürünme) yoluyla baş edebilme imkânı sağlamasıdır. Suçlu alt-kültürü, işlediği suçu rasyonelleştirebilmesi açısından, kişiye gerekli tüm olanakları sağlamaktadır (İçli, 1994, s. 83; Beşe, 2013, s. 20).

Göçmenler söz konusu olduğunda dikkat edilecek bir diğer nokta da işsizlik ve fakirliktir. Yoksulluk, nüfus hareketleri ve sosyal heterojenlik ile ilgili olarak yapılan farklı çalışmalarda, yoksulluk, nüfus hareketleri, etnik heterojenlik ve hatta hızlı şehirleşme ve ailedeki dağılma ile suç oranları arasında anlamlı (pozitif) ilişki olduğu ortaya konmuştur. Bu değişkenler toplumdaki entegrasyonu olumsuz etkileyeceğinden aynı zamanda toplumun gençler ve gençlerin sosyalleşme süreci üzerindeki denetimini de azaltacaktır. Söz konusu bu makro değişkenlerin toplumda özellikle gençler üzerindeki sosyal kontrol mekanizmalarını ve organize olabilme kapasitesini zayıflatarak suç ve suçluluğu arttırmabilecektir (Başbüyük-Karakuş, 2012, s. 52).

Sosyal Örgütsüzlük

Suç teorileri içerisinde göç ve suç ilişkisine ilk odaklanan kuramların başında, sosyal örgütsüzlük veya düzensizlik kuramı gelmektedir. Bu teori suçun kaynaklarını, bireysel faktörlerden çok yerleşim yerinin sosyal yapısının özelliklerinde aramaktadır. Sosyal organizasyonsuzluk veya düzensizlik kuramının öncülerinden Shaw ve McKay, 20. yüzyılın başlarında Chicago kent alanlarında suçluluk konusunda yaptıkları ünlü çalışmalarında, göçmenlerin yoğunlukta olduğu bölgelerde yüksek tutuklanma oranının olduğu yönünde bulgular saptamışlardır. Shaw ve McKay'a göre; yoksulluk, kültürel heterojenlik ve fiziksel hareketlilik faktörleri kentlerde sosyal çözülmeye yol açarak, bireylerin toplumsal değerlere olan bağlılıklarını zayıflatmakta ve bu durum da bireylerin suçluluk süreçlerinde etkili olmaktadır. Onlara göre özellikle toplumsal birlikteliği sağlayan tutarlı bir değerler sisteminin veya inanç, kültür birliğinin sağlanmadığı yerleşim bölgelerinde suç oranları yüksek olarak gerçekleşmektedir (Kızmaz, 2018a, s. 565). Farklı bölgelerden göç etmiş toplulukların aynı mekânda tutarlı, güçlü ve yüksek oranda bir değerler sistemi yaratamamaları ve bununla ilintili olarak ortaya çıkan toplumsal de-

netim zayıflığının, suç oranlarının belirli bölgelerde yüksek düzeyde gerçekleşmesinin önemli nedenleri olarak belirtilmiştir (Kızmaz, 2018a, s. 565; Burkay, 2008, s. 10-11). Sosyal örgütsüzlük teorisinin günümüzdeki yorumlayıcıları da göç ile suç arasında pozitif bir ilişkinin varlığını öngörmektedirler (Kızmaz, 2005, s. 151-153; Kızmaz, 2018a, s. 566; Başbüyük-Karakuş, 2012, s. 50-51; Beşe, 2013, s. 24-26; Kızmaz, 2018b, s. 395).

Kültürel uyumsuzluk, etno-kültürel farklılık suç davranışında açıklayıcı bir modeldir. Sosyo-kültürel yapı ve unsurları ile arasındaki ilişki uyum ve uyumsuzluğun da kaynağıdır. Kültürel çatışma modellerinin temelinde farklı kültürel yapılar vardır. Farklı norm ve değerlerin karşılaşma sürecinde bu değer sistemlerinin çatışması, suç, sapma yani suç eyleminin ortaya çıkışında ana etkindir. Kültür yapısı gereği türdeşliği öngörür. Bir kültürün onayladığı davranışlar ve düşünce biçimleri kabul görürken onaylanmayanlar sapma olarak değerlendirilir ve yaptırım uygular. Bir mekândaki farklı kültürlerin varlığı genel olarak çeşitli etkenlerin sonucu ortaya çıkan göçler ile oluşur.

SURİYELİLERİN DEĞERLENDİRMESİ

Etno-kültürel Farklılık Suç Davranışı

Suriyeli sığınmacılar üzerinde yürütülen saha çalışmalarından elde edilen aşağıdaki veriler, suç davranışının ortaya çıkışında etno-kültürel farklılıkların bariz bir sebep teşkil ettiği görülmektedir. Hasan Memiş (2015) tarafından Kilis'te yerli halktan 400 kişi ile yapılan bir saha çalışmasında "Suriyeliler arasında ülkemizde kargaşa çıkarmak isteyenlerin olduğuna inanıyor musunuz?" sorusuna ankete katılanların %69,5'i evet derken %19,5'i bunu kabul etmemektedir. "Şehirde serbestçe dolasan Suriyelilerin yerli halka zarar verdikleri doğru mu?" sorusuna ankete katılanların %67'si zarar verdiklerini, %13,5'i, zarar vermediklerini düşünmektedir. "Suriyelilerin suç oranlarını arttırdığı sizce doğru mu?" sorusuna ankete katılanların %77,5'i evet derken %8'i bir etkisinin olmadığını yönünde fikir beyan etmişlerdir.

Polis Akademisi öğretim üyeleri tarafından yapılan bu araştırma, "Suriyeliler geldikten sonra hırsızlık vakalarında artış oldu" diyenlerin oranı %62'dir. Aynı şekilde, "Suriyeliler geldikten sonra şiddet darp, öldürme ve yaralama olaylarında artış oldu" diyenlerin oranı %60 civarındadır. (Taştan vd., 2017). Kızmaz ve Döner'in yaptığı bir çalışmada "Suriyelilerin gelişiyse suç olayları nasıl değişti?" sorusuna görüşmecilerin %62,5'si "arttı" cevabını verirken, %37,5'i de "herhangi bir değişiklik olmadı" şeklinde yanıtlamıştır (Kızmaz ve Döner, 2017, s. 2165). Yaklaşık olarak her üç görüşmeciden birinin, göçmenlerle birlikte suç olaylarının artış gösterdiğini düşünmektedir ve bu sonuç önemlidir. (Kızmaz ve Döner, 2017, s. 2165). Hatay halkı illerinde göçmenlerin sürekli artışından endişelidir. Suriyelilerin ileride kendilerine

karşı etkili ve karşı konulamayacak bir güç olarak ortaya çıkabileceği korkusu mevcuttur. Bu yüzden Hatay halkı tarafından Suriyeliler bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır (Kızmaz ve Döner, 2017, s. 2167).

TESEV ve ORSAM'ın hazırlamış oldukları müşterek raporda "Siyasi ve Güvenlik Etkileri" başlığı altında Suriyelilerin yerel halk ile çatışma riskinin doğması, yerel halk arasında artan güvenlik kaygısı ve siyasi kutuplaşma yaratması vurgulanmaktadır. Dört yıl önce gerçekleştirilen çalışmanın üzerinde önemle durulması gereken tespiti ise gruplar arası güçlü çatışma riskidir. "Sığınmacıların yaratması muhtemel en ciddi güvenlik riski yerel halk arasında var olan tepkinin bir provokasyon neticesinde şiddet içeren kitlesel tepkiye dönüşmesidir." Yerel halktan gelen tepkilerin en tehlikeli sonucu ise Suriyelilerin örgütlenerek kendi adalet ve güvenliklerini sağlama ihtiyacı hissetmesidir. Son dönemde Suriyeliler arasında kendilerini korumak için ortak hareket etme ve örgütlenme konusu tartışılmaya başlanmıştır. Bu da ufak çapta adli olayların kitlesel tartışmalara dönüşmesine neden olmaktadır. Suriyelilerin örgütlenmesi ise müsamahalı kesimlerin dahi tepkisini artırmakta ve iki toplumun giderek kutuplaşmasına neden olmaktadır. Bu durum bütünleşme açısından zorluk yaratmaktadır (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 20). Dört yıl sonra yapılmış olan bir başka uluslararası nitelikli çalışmada da "Suriyeli genç erkekler kendilerini korumak için büyük gruplar halinde dolaştıkları" saptamasında bulunmakta ve sonuçta "yerel halk onların saldırgan ve tehlikeli olduğunu düşünmektedir" (İCG, 2018, s. 4-5). Bu grup çatışmalarının etkisi her iki grubun da kendi grup içi değerlerine bağlılığın artması ve dışa karşı korunma güdüsüyle şiddete meyilli olmasıdır.

Aynı araştırmanın "Toplumsal Etkiler" başlığında ise, Türkiye'deki Suriyeliler konusu her şeyden önce bir sosyal uyum sorunu olarak görülmektedir. Sığınmacılar ile yerel halk arasında farklı dil, kültür ve yaşam tarzından kaynaklanan sorunlar yerel tepkinin en önemli nedenidir. Bunun yanı sıra, çok eşliliğin ortaya çıkması, buna bağlı boşanmaların artması, kadın ve çocuk istismarının yaşanması, bazı şehirlerde etnik ve mezhepsel kutuplaşmaları körüklemesi ya da yaratması, çarpık yapılaşmanın ortaya çıkan toplumsal etkiler arasında sayılabilir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 16).

Yerel halkın en büyük korkularından biri de göçmenlerle birlikte kendilerini terör saldırılarına açık hissetmesidir. Gerek Orhan ve Gündoğar (2015, s. 20) gerekse Erdoğan ve Ünver'in çalışmalarında (2015, s. 68) bu husus vurgulanmaktadır. Hem halkın hem de iş adamlarının benzer kaygılar taşıması farklı sınıflarda benzer güvenlik kaygılarına dikkat çekmektedir. Suriyeliler arasında Rejim (El Muharebat) ajanları, IŞİD militanları, ya da PKK'lının olabileceği korkusu hakimdir. Sığınmacıların karıştığı adli vakaların veya terör eylemlerinin yaşanması ise tüm Suriyelilere bakışı değiştirebilmektedir. Bu da daha büyük güvenlik risklerini beraberinde getirebileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Suç korkusu olgusuna bu noktada özellikle vurgu yapılmalıdır. Toplumda Suriyelilerin bir suç ve güvenlik riski taşıdığı korkusu dahi karşılıklı etkileşimin bir sonucu olarak ciddi bir şiddet ve suç kaynağı olabilme potansiyeli taşımaktadır. Suç korkusu, bireyin bir suça ya da suç ile ilişkilendirdiği sembollere karşı geliştirdiği duygusal endişe veya korku tepkisidir. Korku; bireyin tutumlarını, davranışlarını, algılarını, ilişkilerini ve gündelik yaşamını etkileyen temel duygulardan biridir. Bireylerin korktukları şeyler ve bunlardan etkilenme düzeyleri farklılık gösterebilmektedir. Bireyin korkmasına yol açan unsurlardan biri de suç ya da suça ilişkin sembollerdir. Korku, hayati öneme sahip temel duygular arasında yer alan bir duygu türüdür. Birey, korkunun kaynağı ile karşı karşıya geldiğinde kendini koruma yönünde harekete geçebilmektedir. Suç korkusu bir algı değildir, suç korkusu bir duygudur (Yazgan, 2017). Bu sebeple, yerel düzeyde Suriyelilerin terör, hırsızlık, fuhuş, gasp, kamu malına zarar verme vb. suçlarla ilişkilendirilmesi oldukça yaygındır. Oysa konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda (Taştan vd. 2017; Erdoğan, 2015) Suriyelilerin suça karışma oranlarının yerel halkın suç oranlarından çok daha düşük olduğu yönünde sonuçlara ulaşılmıştır. Toplumdaki güçlü ve yaygın algının aksine suç istatistiklerinden elde edilen veriler, Suriyeliler ile ilgili asayiş kaygılarının büyük oranda önyargılardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Suriyelilerin gelmeye başladığı ilk yıllardan itibaren geçen her zaman dilimine ve nüfusun artışına bağlı olarak Suriyelilere yönelik taşınan “mağduriyet inancı” kaybolmaya başladığı gözlenmektedir. Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik krize ve güvenlik sorununun artışına bağlı olarak son dönemde Türkiye’de geçici koruma altında bulunan Suriyelilere dair basmakalıp önyargılara dayalı kitlesel bir öfke oluşmaya başladığı tespit edilmektedir. Kriminal bir olaya karışmamış olsa da Suriyelilerin suç işlediği yönünde güçlü ve yüksek düzeyde bir algının bulunması “suç korkusu” olgusuna işaret eder ki bu durum da Suriyelilere yönelik suç eylemlerinin artışına ve buna tepki olarak da karşıt gruplaşmaların oluşmasına sebep olabilme potansiyeli oldukça güçlüdür.

International Crisis Group tarafından yakın bir tarihte hazırlanan “*Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler: Kentsel Gerilimleri Azaltmak*” (2018) başlıklı raporun girişinde “*2016’nın aynı dönemine kıyasla 2017’nin ikinci yarısında, Suriyeli mülteciler ile bağlantılı toplumsal gerginlik olaylarının sayısı yaklaşık üç kat artmıştır. Bu olaylarda 2017 yılında 24’ü Suriyeli olmak üzere en az 35 kişi yaşamını yitirdi*” tespitinde bulunur. Ayrıca gerginliğin tırmandığı mahallelerde oturanlar, mültecilerle ilgili olarak adli makamlara yansımamış daha pek çok olay olduğunu söylemektedir (İCG, 2018, s. 3). Bu çalışmada Türkiye toplumunun Suriyeli mültecilere göstermiş olduğu merhamet ve misafirperverlik duygusu yerini endişe ve kaygıya bırakmaya başladığından bahsedilmektedir. Özellikle etnik, mezhepsel veya ideolojik olarak dışlanmış olduğunu hisseden toplumsal kesimler aynı zamanda Suriyelilerle işgücü rekabeti algıladığında, gerilim ve olumsuz algı şiddet olaylarına zemin hazırlaya-

bilmektedir Büyük şehirlerdeki mültecilerin Türkçe konuşmıyor olması, ortak değerler ve çıkarlara dayalı fırsatları değerlendirmek açısından bir engel teşkil etmektedir (İCG, 2018, s. 1).

Erdoğan ve Ünver (2015), 18 ilde 134 farklı iş çevrelerinden görüşmeler yapmak suretiyle derlediği çalışmalarında, görüşmecilerin yaklaşık olarak %90'ının Suriyeli sığınmacı kaynaklı güvenlik kaygıları taşıdıklarını belirtmişlerdir (Erdoğan ve Ünver, 2015, s. 67-68). Gelen kitlenin büyüklüğü, kontrolsüzlüğü, genel olarak kırsal kökenli oluşları ve eğitimsizlik, ciddi kaygılar yaratmaktadır. "Komşuluk, din kardeşliği" söyleminden daha güçlü bir biçimde "farklılık" vurgusu yapıldığı hem toplumsal, hem de güvenlik bakımından Suriyelilere yönelik bir endişe eğiliminin iş dünyasında da var olduğu gözlenmektedir (Erdoğan ve Ünver, 2015, s. 65-66).

Yerel düzeyde Suriyelilerin hırsızlık, fuhuş, gasp, kamu malına zarar verme vb. suçlarla ilişkilendirilmesi oldukça yaygındır (Erdoğan, 2015, s. 19). Aile, evlilik yaşı gibi kültürel alandaki farklılıklar ciddi bir uyumsuzluk kaynağı olduğu görülmektedir. Araştırmaya göre, kültürel farklılığa vurgu yapan, ötekileştiren ve Suriyelilerin varlığını "sorun" olarak niteleyen insanların sayısı son derece yüksektir. "Suriyeli kardeşlerimiz" yaklaşımı toplumda çok yaygın gözlenmemiştir (Erdoğan, 2015, s. 20). Türk toplumunun %62,3'ünün "Suriyeli sığınmacılar buldukları yerlerde şiddet, hırsızlık, kaçakçılık ve fuhuş gibi suçlara bulaşarak toplumsal ahlak ve huzuru bozmaktadır" önermesini desteklerken %23,1'nin desteklemediği görülmüştür (Erdoğan, 2015, s. 29).

Göçmenler üzerinde farklı değişkenler kullanılarak yapılan araştırmalarda ekonomik faktörler belirleyici olarak kendini göstermiştir. Suriyelilerin hak etmedikleri kadar çok yardım aldıklarını ya da iş imkanlarından daha çok faydalandıklarını düşünen ve özellikle kendisinin işten çıkarılarak yerine daha ucuz iş gücü olarak göçmenlerin alınması; Suriyelilerin sanayide, tarımda ve küçük çaplı işletmelerde kaçak yollarla ucuz işgücü olarak çalıştırılması yani işsizlikte artış olduğu algısı ciddi bir çatışma riski taşımaktadır (Memiş, 2015, s. 110; Taştan vd. 2017, s. 6-10; İCG GİRİŞ, s. 1; Erdoğan, 2015, s. 26; Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 17-19). Halkın doğrudan muhatap olduğu ve gözlemlediği olaylar mağduriyet psikolojisinin gelişmesine sebep olabilmektedir. Örneğin, devlet ve belediye hizmetlerine, yardımlarına erişim konusunda Suriyelilere öncelik tanındığı, hatta vatandaşa verilmeyen yardımların onlara verildiği; özellikle işçi, küçük esnaf ve zanaatkârın Suriyeli işçi veya işletme sahipleri ile rekabet edemediği çünkü Suriyelilerden vergi, kira alınmadığı yönündeki inanç üzerinden göçmenler, vatandaşlar arasında olası gerginlik ve toplumsal huzursuzluk potansiyeli taşımaktadır.

Etno-kültürel farklılıklar içerisinde evlilik, kadın, kuma gibi unsurlar önemli bir sorun kaynağı olarak görülmektedir. Orhan ve Gündoğar çalışmasında resmi kayıtlarda Suriyelilerle evlilik yüksek gözükmesine de gerçek rakam çok daha fazla olduğu vurgusu vardır. Zira Suriyelilerle evlilikler genelde dini nikah yoluyla gerçekleşmektedir. Örneğin Kilis'te boşanmaların

yaklaşık %20'sinin Suriyeliler nedeniyle gerçekleştiği belirtilmektedir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 16).

Diğer önemli bir risk faktörü de göçmenlerin yerleştikleri bölgenin önemli ölçüde yoksul ve gecekondu özelliğini taşımasıdır. Çarpık kentleşmenin ve düzensiz yapılaşmanın belirgin özelliklerini yansıtan bu yerler, suçluluk açısından elverişli ve riskli koşullar içermektedir. Bu bölgeler aynı zamanda sosyal çözülme kuramının öngördüğü sosyal düzensizlik/örgütsüzlük göstergelerini taşımaktadır. (Kızmaz, s. 2018b, s. 422). Çünkü, şehirlerde yaşayan sığınmacılar kenar mahallelerde bir arada yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum her şeyden önce uyum sürecini zorlaştırmaktadır ve orta ve uzun vadede güvenlik sorunlarının doğmasına neden olabilecek bir zemin hazırlamaktadır. Bunun yanı sıra zor koşullar altında yaşıyor olmaları her türlü suç ve şiddet ortamının doğup gelişmesi açısından uygun koşullar sunmaktadır. Eğitim almamış, düşük gelir seviyesine sahip, dışlanmışlık hissi içinde kimlik bunalımı yaşayan gençlerin ileriki dönemde pek çok suçun kaynağını oluşturacağı söylenebilir. Yerel halkın ifadesiyle önlem alınmaz ise yakın zamanda mafyanın, hırsızlığın kaynağını bu kayıp nesiller oluşturacaktır. Bu da şu an hissedilmese de çok da uzun olmayan bir vadede yeni güvenlik riskleri doğması anlamına gelmektedir (Orhan ve Gündoğar, 2015, s. 16-20). Suriyelilerin genellikle kendi soydaşları ile öbekler halinde, gettolara benzer şekilde bir arada yaşamaları ev sahibi toplum ile etkileşim eksikliğini beraberinde getirdiğinden zaman zaman yerel halk ile mültecilerin birbirlerine karşı hissettikleri düşmanca duyguların artmasına katkıda bulunmaktadır. (İCG, 2018, s. 5).

SONUÇ

Ülkemizde Suriyeli göçmenler konusunda kamu ve özel kuruluşlar tarafından çok sayıda araştırma ve rapor yayımlanmıştır. Buradan elde edilen veriler göçmenlerin, vatandaşlar arasında suç ve güvenlik açısından risk oluşturduğu yönünde bir inanç taşıdığı görülmektedir. Kitle iletişim araçlarında ve sosyal medyada Suriyeliler sık sık kriminal olaylarla anılmaktadır. Yani asiye ve güvenlik kapsamındaki sorunların faili olarak sunulmaktadır. Kimi zaman bir şiddet, soygun, kavga olayı kimi zaman patlayan veya patlamadan yakalanan bombaların faili olarak Suriyelerin yer alması, kamuoyunda, Suriyeli ve suç arasında güçlü nedensellik ilişkisi kurulmasına imkân vermektedir.

Kriminolojideki önemli araştırma konularından birini göçmenlerle suç arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Literatürde de hatırı sayılır kuramsal üretim söz konusudur. Bilimsel nitelikli araştırmalar gerek kamu gerekse sivil toplum örgütlerinin farklı amaçlarla hazırlamış olduğu raporlar alanla ilgili kayda değer bir birikim sağlamıştır. Türkiye'de toplumsal ve kültürel uyum, eğitim, iktisadi etkenler, çocuk eğitimi, ulusal güvenlik gibi konularda

araştırmalar yoğunlaşırken suç ve göç arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Suç davranışının göçmenlerle ilişkisinin farklı dinamikleriyle birlikte araştırma konusu yapılmaması ve ağırlıklı olarak ekonomik eksenli konulara ayrılması uygulanan politikalar açısından da ciddi sorunlara kaynaklık etmektedir. Şöyle ki toplumun Suriyeli algısı ile suç arasında kurduğu bağlantı ve buna göre geliştirdiği tutum sonuçta iktidarın göçmen politikalarının belirlenmesinde belirleyici bir etki yapabilmektedir. Bu noktada önemli olan suçun varlığı değil suçun oluştuğu algısı ve bunun yarattığı “suç korkusu” başlı başına bir sorun teşkil etmektedir.

Alt kültürel grupların, etnik heterojenliğin bulunduğu başka bir ifadeyle farklı kültürel değerlere sahip bireylerin oluşturduğu toplumlarda sosyo-kültürel entegrasyon seviyesi daha düşük olacaktır. Ayrıca bu etno-kültürel farklılık mensuplarının sahip olduğu grup kimliği ve/ya etnik kökenleri nedeniyle kendilerinden farklı olanların davranışlarını şüphe ve endişeyle karşılamakta ve bu durum da suç korkusunu artırabilecektir. Bu sebeple göç olgusunu, tek başına suçlulukta etkili bir unsur olarak görmek doğru ve rasyonel bir davranış değildir. Fakat literatürü incelediğimizde de farklı etnik ve kültürel grupların göç edilen toplum içinde pek çok değişkene bağlı olarak suça kaynaklık edebileceği sonucu çıkmaktadır. Yani, göç ve farklılık tek başına bir sebep teşkil etmemekle birlikte farklı değişkenlere ve göçün biçimine göre ciddi bir risk faktörü teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

Merton tarafından formüle edilen gerilim teorisi göçmenlerin suçluluk yapılarını açıklamada ikna edici öncüller içermektedir. Düşük eğitim düzeyine dayanan çok sayıda vasıfsız göçmenin yerleştikleri bölgeye yeterince nüfuz edememeleri nedeniyle bir tercih veya seçenek olarak suça yönelmeleri muhtemeldir. Daha iyi ekonomik koşullar için başka ülkeye göç edenlerin, ekonomik açıdan pozisyonlarını artırmak için yoğun çaba sergileyecekleri ancak yerli topluluklara kıyasla daha dezavantajlı bir pozisyonda olmaları nedeniyle engellenmiş olabilecekleri ve bu durumun da onların suça yönelmelerini daha kolay hale getireceği öngörülmektedir. Ayrıca bu hayal kırıklığı yaşayan göçmenlerin, suç organizasyonları tarafından sağlanan illegal ekonomik kazanç imkânları ile daha kolay suç aktiviteleri ile ilişkili hale geldiklerini söylemek mümkündür.

Suriyelilerin artan sosyal ve ekonomik hayattaki dezavantajı, etnik heterojenlik, hızlı nüfus artışı, parçalanmış aileler ve çarpık kentleşme toplumsal düzeni ve kontrol ve denetim mekanizmalarını tahrip etmekte, örgütlenme kapasitesini zayıflatmak ve doğal olarak sosyal düzensizliğin bir göstergesi olarak daha fazla çatışma, sapkın davranış ve suça yol açacaktır.

Sonuç olarak, göçmenlerin suç ve güvenlik konusunda taşıdıkları risk unsurları özellikle asayiş konuları başta olmak üzere şu hususlarda etkili olabilir: etno-kültürel, dil, ve yaşam tarzındaki farklılıklar; aile yapısındaki bozulmalar daha doğrusu boşanma oranındaki artış, çok eşlilik ve kuma ilişkileri; ucuz istihdam ve çocuk işçiliğinin artması; çarpık kentleşme ve getto yapılması; demografik açıdan hızlı nüfus artışı ve doğurganlık; eğitim sorunları ve

dil bilmeme gibi sorun alanlarının, kriminal eğilimlerin oluşmasında risk unsurları olarak etkili olabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Başbüyük, O. ve Karakuş, Ö. (2012). Sosyal çevre ve suç: Sosyal yapı teorileri. O. Dolu. (Ed.) *Kriminoloji*, içinde (s. 49-55), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Beşe, E. (2013). *İnsan niçin suç işler? Suçun nedenselliğine ilişkin temel yaklaşımlar*. F. Tepecik. (Ed.), *Suç Önleme Modelleri*, içinde (s.2-34), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF yayınları.
- Burkay, S. (2008). Teorik çerçevede suç. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 2(4), 1-15.
- Dikeçlil, B.(1997). Bir analiz modeli denemesi: 'Sosyal yapı' ve 'toplumsal yapı'. *Yeni Türkiye Dergisi*, Türk Dünyası Özel Sayı, 647-667.
- Dolu, O. (2009). Rasyonel bir tercih olarak suç: Klasik okul felsefesinin suçu açıklama ve önleme kapasitesinin değerlendirilmesi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(4), 90-120.
- Dolu, O. (2012). *Suç teorileri: Teori, araştırma ve uygulamada kriminoloji*. İstanbul: Seçkin Yayıncılık
- Erdoğan, M. M. (2015a). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum*. Ankara: HUGO (Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi).
- Erdoğan, M.M. ve Ünver, C. (2015b). *Türk iş dünyasının Türkiye'deki Suriyeliler konusundaki görüş, beklenti ve önerileri*. Ankara: Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK).
- Erdoğan, M. M. (2017a). *Kopuştan uyuma kent mültecileri: Suriyeli mülteciler ve belediyelerin süreç yönetimi: İstanbul örneği*. Marmara Belediyeler Birliği.
- Erdoğan, M. M. (2017b). Yönetici özeti. İçinde *Suriyeliler barometresi* 09.09.2019 tarihinde <https://mmuraterdogan.files.wordpress.com/20-16/06/suriyeliler-barometresi-yc3b6netici-c3b6zeti.pdf> adresinden erişilmiştir.
- International Crisis Group (2018a). Türkiye'deki Suriyeli mülteciler: Kentsel gerilimleri azaltmak, (Kriz Grubu Avrupa Raporu N°248), <https://d2071andvip0wj.cloudfront.net/248-turkey-s-syrian-refugees-turkish.pdf> adresinden erişilmiştir.
- International Crisis Group (2018b). *Türkiye'nin mülteci sorunu: Kalıcılığın siyaseti*, 09.09.2019 tarihinde https://d2071andvip0wj.cloud-front.net/241-turkey-s-refugee-crisis-the-politics-of-permanence-turkish_0.pdf adresinden erişilmiştir.
- İçli, T. (1993). *Türkiye'de suçlular: Sosyal kültürel ve ekonomik özellikleri*. 3. Baskı. Ankara: AKM Yayını
- İçli, T. (2007). *Kriminoloji*. Ankara: Martı Yayınları.
- Karğın, V. (2016). Anomi ve gerilim teorileri, *Kriminoloji: Suç Teorileri ve Uygulamalar*, içinde (Ed.). MUŞ, Ekrem, Ankara: Karınca Yayınları.
- Kızmaz, Z. (2005). Sosyolojik suç kuramlarının suç olgusunu açıklama potansiyelleri üzerine bir değerlendirme. *C.U. Sosyal Bilimler Dergisi*, 29(2), 149-174.

- Kızmaz, Z. (2018a). Göç ve suç arasında bir ilişki var mı? Bütüncül bir bakış. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 562-599.
- Kızmaz, Z., (2018b), Suriyeli sığınmacılar: Güvenlik kaygıları ve suç. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 392-431.
- Kızmaz, Z. ve Döner, H. (2017). Mülteciler ile yerleşik halk arasında olası çatışma dinamikleri üzerine sosyolojik bir yaklaşım: Hatay örneği, A. Yatkın (Ed.) *11. Kamu Yönetimi Sempozyumu*, Elâziğ: Fırat Üniversitesi. 2154-2170
- Korkmaz, A. ve Kocadaş, B. (2015). *Toplumsal sapma*. İstanbul: Doğu Kütüphane Yayınları.
- Memiş, H. (2015). İç savaş nedeniyle Kilis'te yaşayan Suriyelilerin oluşturduğu sosyo- ekonomik algılar üzerine bir araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(52), 100-114.
- Orhan, O. ve Gündoğar, S.Ş. (2015). *Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye etkileri*. ORSAM-TESEV Raporu.
- Poloma, M.M. (1993). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. Çev. H. Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Slattey, M. (2012). *Sosyolojide temel fikirler*. (Ed.) Tathıcan, Ü. ve Demiriz G. Ankara: Sentez Yayınları.
- Taştan, C., Haklı, S. ve Osmanoğlu, E. (2017). *Suriyeli sığınmacılara dair tehdit algısı: Önyargılar Ve Gerçekler*. Polis Akademisi Başkanlığı. Ankara: Göç ve Sınır Güvenliği Araştırmaları Merkezi (GÖÇMER) Yay.
- Unat, N. A., (2017). *Bitmeyen göç / konuk işçilikten ulus-ötesi yurttaşlığa*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi
- Vurucu, İ. (2015), *Arafta bir kimlik: Türklük*. Konya: Kitapmatik Yayınları
- Yazgan, Ç. Ü. (2017). *Suç korkusu*. Ed. F. Güllüpnar, *Suç Sosyoloji*, içinde (s. 66-96), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

ARNAVUTLUK'TA ENVER HOCA VE KOMÜNİZMİN DİNE KARŞI SAVAŞI VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Mehdi Gurra¹

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3402-3246>

ÖZ

Arnavutluk'un 1912'de Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ve 6 Şubat 1967'de Enver Hoca'nın bahse konu konuşmasıyla açıkça beyan edilen dine karşı mücadele hat safhaya çıkmıştır. Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyetinin 1976 yılındaki anayasasında kökten ve devrimci bir sıçrama vardı. 37'inci madde şöyle diyor: "Devlet hiçbir din tanımaz ve insanlara materyalist bilimsel dünya görüşünü aşılama için ateist propaganda geliştirir ve teşvik eder." Cami ve kiliseye kazmayı vurmaktan, onları harabeye, depoya ve ezan sesinin yerini parti şarkısının alacağı ve sürünün yerine çığlık atan taraftar kitlesinin bulunacağı kültür merkezi ile spor salonuna dönüştürmekten çekinmeyen "yeni insanın" oluşturulmasıyla omuz omuza ilerleyen ideolojik, kültürel ve ekonomik bir savaştı. Dini kurumlar da dini yaşam da hedef alındı. Zaman ve sistemler değişti ancak maalesef özellikle Arnavut Müslümanlar, açıkça olmasa da sürekli bir şekilde baskı altında bulundu. Şimdi tezler farklıdır ancak Müslümanların, inanç ve dinlerine karşı baskın olan kötülük söyleminin ağırlığını taşımak zorunda olduğu gerçeğini aynı kaldı.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk, Enver Hoca, Komünizm, Din

Atf için:

Gurra, M. (2020). Arnavutluk'ta Enver Hoca ve komünizmin dine karşı savaşı ve günümüze yansımaları. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 9(25), 508-520.

¹ "ALSAR" Vakfı Başkanı, Tiran/Arnavutluk

E-posta: mehdigurra@gmail.com

THE WAR AGAINST THE RELIGION AND THE REFLECTION TO THE PRESENT OF ENVER HODJA AND COMMUNISM IN ALBANIA

ABSTRACT

The struggle against religion, which started with Albania's separation from the Ottoman Empire in 1912 and declared its independence, and which was clearly declared by Enver Hoxha's speech on February 6, 1967, has reached the stage.

There was a radical and revolutionary leap forward in the constitution of the People's Socialist Republic of Albania in 1976. Article 37 states: "The state does not recognize any religion, and it develops and encourages atheist propaganda to instill a materialist scientific worldview in people." It was an ideological, cultural and economic war that went shoulder-to-shoulder with the creation of the "new man" who did not hesitate to hit the mosque and the church, to turn them into ruins, the warehouse and the sports center and sports hall where the sound of the call to prayer would be replaced by the party song and the crowd of screaming fans would be found. Both religious institutions and religious life were targeted.

Times and systems have changed, but unfortunately, Albanian Muslims in particular have been under constant pressure, if not openly. Now the theses are different, but the fact remains that Muslims must bear the weight of the evil discourse that prevails against their beliefs and religion.

Keywords: Albania, Enver Hoxha, Communism, Religion

JEL Classification: H00, H1, P5

GİRİŞ

Arnavutluk'taki komünist rejimi boyunca, 1967 yılı en karanlık dönemlerden biridir. Sapkın bir akıl, uzun süredir dini, yasanın dışına çıkarmayı tasarlıyordu. O tarihte, inanç zorla ateizm ile değiştirilecek, insanlık Kur'an ile İncil'den el çektirilecek ve Marksist literatür ile o kötülüğü tasarlayan insanın eserlerini almaya zorlanacaktı.

Çoğunlukla Müslüman Arnavutlar en çok acı çekenler olacaklardı. Ancak onların acıları çok önceden başlamıştı, azar azar da olsa onların marjinalleşmesi habersiz bir şekilde bağımsızlıkla birlikte başlayacaktı. Osmanlı İmparatorluğundan ayrılma, toprak özerkliğinin kabul edilmesinden çok daha fazlasıydı. İslam inancına bağlı olanlar koruyucusuz kalmıştı.

Araştırmacı Ali Pajaziti'nin de "Arnavut İslamları" ("İslamët shqiptarë") kitabında genel terimler doğrultusunda işaret ettiği gibi, Balkanlardaki Müslümanlar (doğal olarak anlaşılacağı üzere Arnavutluk'takiler de dahil olmak üzere) Osmanlı sisteminin yıkılmasından bu yana korumasız kalmıştı (Pajaziti, 2018, s.16).

Hacı Kamil'in, dini anlam katılan ve "Babamızı istiyoruz" sloganıyla gerçekleştirilen hareketi, o dönem aslında Arnavutların asırlardır altında yaşadığı çatıyı kaybetme ve yetim kalma korkusunun ifade edildiği bir hareketti. Zaman çabucak bu korkunun akıl dışı değil de oldukça gerçekçi olduğunu ortaya koyacaktı.

Örnek olarak, Hıristiyan Arnavutların 1921 yılındaki bildirisinde Müslümanlar, batı uygarlığına uyum sağlayamayacak şekilde tarif ediliyorlardı:

"Arnavut milleti gerçekten de homojen bir millettir, fakat din ve kültür değişimi onları iki farklı gelenek ve medeniyet yorumlamasına ayırmıştır, bu nedenle Arnavut milletinin gerçek birleşimi ve ilerlemesi hiçbir şekilde mümkün değildir, öyle ki Güney Arnavutluk vilayetinin yönetiminin Muhammedan (Müslüman) unsurunun elinde olması, şark kültürüne sahip olmasından dolayı Batı medeniyetine adaptasyonu oldukça zordur." (Kota, 2016, s.18)

Müslüman Arnavutların 1923 yılındaki ilk kongresiyle birlikte hilafet ile bağlar da kopmuştu. "Bu nedenle, şüphesizdir ki Arnavutluk İslam Birliği küresel merkezinden, Mustafa Kemal'in onu kaldırmasından tam bir yıl önce yasal olarak da kopmuştur... İlk Müslüman Arnavut Kongresi bağımsızlığı, ya da basınla ifadesiyle, Arnavutluk İslam Toplumunun otosefalisini tasdik etmişti... Arnavut Müslüman Topluluğu, İslam dünyasının ilk otosefal topluluğunu temsil ediyor." (Shpuza, 2013, s.22)

Jacques (2019, s.15-16) yirminci yüzyılın otuz ve kırklı yılları arasında yüksek lisans tezini yazdığı sırada şok edici bir sonuca varacaktı. Arnavutluk'taki bir Protestan misyoner olarak şunları yazacaktı: "Londra Büyükelçiler Konferansı (1913) sonucundaki özgür Arnavutluk'un kurulmasından bu yana, liderleri ümitsizce bu bölünmüş milletin dini vicdanını söndürmeye çalışıyor. Onlara 'Din ayırıştırır, vatanperverlik birleştirir', 'Biz artık Katolik, Or-

todoks ve Müslüman değiliz', 'hepimiz Arnavut'uz', 'Dinimiz Arnavutçuluktur' denmiş. Buna dayanarak, devlet dini zayıflatmak için onu küçümseme politikasını benimsemiştir." Son cümlenin altı güçlü bir şekilde çizilmelidir, her zaman akılda tutulmalıdır. Nitekim bu anlayış Arnavutluk'ta din konusunda her zaman kendisini göstermiştir.

1944 yılından sonra meydana gelenleri ağır bir gelişme olarak değerlendirilen Duka (2007, s.364), bu durumu şu şekilde değerlendiriyor: "Dini kurumlara benzeri görülmemiş bir saldırı başlatan Komünistlerin iktidara gelmesinin ardından, Arnavutluk'taki dini hayat kökten değişikliğe uğradı. Enver Hoca'nın ana hedefinde, halk üzerinde tartışılmaz bir otorite ile güçlü bir rejim kurulması yoluyla elde etmeye çalıştığı, Marksist-Leninist ideoloji temelinde bir devlet kurmak vardı. Arnavut komünist lider, hedeflerinin gerçekleşmesinde dini ciddi bir engel olarak görüyordu."

Arnavutluk'ta genel olarak dine karşı savaş, özellikle de komünist rejimi sırasında İslam'a karşı savaş, birçok çıkar için yapılmış gibi görünüyor. Benzeri bir değerlendirmeyi eski diplomat, politikacı ve siyaset yazarı olan Abdi Baleta da yapmaktadır. Baleta (1992, s.13) verdiği bir röportajda şu ifadeleri kullanıyor:

"Arnavutluk'ta dine bütün olarak yapılmış olan emsali görülmemiş savaşın, özellikle de son 25 yılda Enver Hoca ve işbirlikçileri tarafından yapılan şeytani işlerin özel olarak araştırılması gerektiğini düşünüyorum. Bu hareketin sadece çılgın bir ateizm veya Tanrı'nın gücünü kıskanan sapkın beyinli diktatörün sonucu olmadığı izlenimine varıyorum. Başka şeytani, ancak bir o kadar gerçekçi ve pratik çıkar ve itici güçlerin olduğunu düşünüyorum. Arnavutluk yüzyıllar boyunca Doğu ve Batı kiliselerinin nüfuz savaşları alanında kalmış. İslam dininin Balkanlara nüfuz etmesine hiçbir zaman iyi gözle bakılmadı, özellikle de Ortodoks Rum-Slav kilisesi tarafından... 1920'li yıllarda Yunan diplomasisi Müslüman Arnavutların dinlerini değiştirerek 'orijinal' dinleri olan Hıristiyanlığa dönmeleri konusundaki haklarının uluslararası belgelerde sabitlenmesi konusunda kuvvetle ısrar ediyordu... Rum kilisesi Arnavutları Helenleştirme tutkusundan hiçbir zaman vazgeçmedi. Doğal olarak 1967 yılında Arnavutluk'ta dine karşı başlatılan kampanya onun çok işine yarıyordu, ancak resmi olarak protesto ediyordu. Arnavutluk'ta dini bir boşluğun geçici olarak oluşturulması onun işine yarıyordu. Bir gün o boşluğun doldurulması ihtiyacı doğacak, ancak bu arada İslam dini gövdesinden ayrılmış olacak, bitecek ya da çok zayıflamış olacaktı. Rum kilisesi bu şartlarda etkisinin dozunu çok daha kolay artırabilecekti."

ARNAVUTLUK'TA ENVER HOCA VE KOMÜNİZMİN DİNE KARŞI SAVAŞI

Enver Hoca (1982: v), yaklaşık 50 yıl önce "Parti ve iktidarın devrimciliği daha da derinleşerek devam edecek" başlıklı talihsiz bir konuşma yapmıştır. Bu konuşma, diktatörün eserinin 35. cildindeki önsözde de belirttiği gibi ülke hayatında derin yankılara neden oldu

Arnavutluk'un 1912'de Osmanlı Devletinden ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesiyle başlayan ve 6 Şubat 1967'de Enver Hoca'nın bahse konu konuşmasıyla açıkça beyan edilen dine karşı mücadele hat safhaya çıkmıştır. Komünist dünyanın fikirlerinin aşılandığı yeni bir nesil oluşturularak insanın en tabii hakkı, ruhsal servetinin kaynağı, hayatının anlamı olan "inançlarına" son darbeyi vurmak adına doğrudan teşvik edici bir konuşma olarak değerlendirilmek mümkündür.

"Dıraç Limanı'nda örnek çalışmalarıyla övgülerimizi alan seçkin bir işçimiz, geceleri yaptığı ikonları (Ortodokslar için kutsal sayılan küçük resim ya da heykel) gündüz satmakla inanca dair içinde sönmeyen ateş olduğunu gösteriyor. Nasıl olur bu halde partimizin kutsal amaçlarına, devrimlerimize hizmet eder." diyen Enver Hoca (1982, s.3) bunu bir felaket olarak değerlendiriyor.

"Tüm parti ve ülke ayağa kalkıp, dine dair geri kalmış adetleri yakmalı. Kadınların ve kızların inaçlarına dair haklarının korumak amacı ile Partinin kutsal yasalarını ihlal etmek isteyen her kim olursa olsun kafası kopartılmalıdır." (Hoxha, 1982, s.4). Haşa Allah'ın kanunu Partinin "kutsal kanunu" ile değiştirilmiş, böylece dine karşı savaşın son eylemi olan "devrimci önlemlerin girişimi" adı ile meşrulaştırılan şiddet son noktasına varmıştır

Yalnızca birkaç gün sonra, 18 Şubat 1967'de, Şiyak'taki işçi ve kooperatifçiler ile yapılan toplantıda, diktatör küfür ve tahrik edici tonunu aynen koruyacaktı. "Din de halkın geri kalmasına ve ezilmesine büyük destek sağlamıştır. Din, namaz kılarken yüzünü Kabe'ye, Muhammed'in doğduğu yere, Arabistan'a çevirmeni söyler. O bir Arap'tı, biz ise Arnavut'uz. O zaman neden gözlerimizi Arabistan'a çevirelim? Aksine gözlerimiz her zaman vatanımıza doğru, Arnavutluk'a doğru, Partiye doğru olmalı... Ancak şimdi, Muhammed'in ölümünden asırlar sonra, bakışımızı, düşüncemizi ve kalbimizi Arabistan'a yöneltmeye ve boşu boşuna durup ramazanda oruç tutmamıza izin varmı?... İnsanlarımız bu konular hakkında daha derin düşünmeliler... çünkü yaşam burada toprak üstünde, dinin söylediği gibi gökyüzünde değil. Şimdi yaşlılar da anlıyor ki 'diğer dünya' için söylenenler sadece birer palavra." (Hoxha, 1982, s.70-72).

Enver Hoca, bütün 1967 yılı boyunca ateizm bayrağıyla birlikte dur durak bilmeyen bir kampanya başlattı. 23 Şubat'ta Arnavutluk İşçi Partisi Merkezi Komitesi Sekreteryasının toplantısındaki bir tartışmada, Hoca şu ifadeleri kullanıyor: "Ateist meselesinde, Müslüman inananlarda Ortodoks ve Katolik inananlara kıyasla daha kolay işimiz var, çünkü kilisenin farklı konseptleri var. Müslüman inanan için caminin bir önemi yok, çünkü o yol ortasında da dağda da ibadet eder, yani namaz vakti nerede gelirse. Onların dogmasının konsepti öyle, Ortodoks ise Hristiyan dogmasına göre ibadet edebilmesi için mutlaka kiliseye gitmelidir, bu yüzden ateizm işini onlar zorlaştırıyor." (Hoxha, 1982, s.86).

O yılın şubat ayı öyleydi. 27'sinde Arnavutluk İşçi Partisi Merkezi Komitesi, ilçe parti komitelerine dine karşı savaş ile ilgili mektup gönderiyor.

“Din halkın afyonudur. Herkesin bu büyük gerçeği anlaması için elimizden gelenin en iyisini yapmalıyız, zehirlenmiş olanları da (ki az sayıda değiller) iyileştirmeliyiz. ... Bu büyük savaşın kendiliğinden meydana gelmesine izin vermemeliyiz veya genç nesillerin bu afyonu bırakacağını söyleyip tatmin olmayalım veya din ile uygulamalarının sadece yaşlılarda olduğunu söylemeyelim. Bu doğru değil; onlar yalnızca biz onlara karşı savaşır ve gerçek yüzlerini gösterirsek şiddetini kaybeder, ancak küçümsersek yeniden canlanır, yayılır ve genişlerler.” (Hoxha, 1982, s.103-104).

Evet, bu savaşta spontane bir şey yoktu, herşey iyice düşünülmüştü. Komünistlerin dine olan nefretleri, ülkenin ateistleşmesi girişimleri “Kitlelerin hareketi” maskesi ardında gizleniyordu. Sözümüne lider ideolojisine, imajına karşı gelinmesine izin veremezdi. İnsan sadece ona boyun eğmeliydi, Tanrı'ya değil.

“Arnavutluk İşçi Partisi, gerici sınıfların ideolojik silahı ve halkın afyonu olan dine karşı her zaman uzlaşmaz bir savaş vermiştir. Dine karşı mücadeleyi... sosyalizmin inşası için savaşla yakından ilişkilendirmiştir. Tüm devrimci faaliyetlerinde olduğu gibi partimiz, dini bakış açısına karşı savaşında da Marksizm-Leninizm'in temel öğretileri tarafından yönlendirilmiştir.” (...., ...:) ²

1967 yılının sonu korkunç geçecekti. “19 Kasım 1967'de rejim 'Belirli kararnamelerin kaldırılması üzerine' konulu 4334 sayılı kararnameyi çıkartarak, 1949-1951 yıllarında dini topluluklar tarafından çıkarılan tüzükleri tanıyan bazı kararnameleri iptal etmişti. Bu kararname, Anayasa ile bu hak güvence altında olmasına rağmen tüm dini vecibelerin yerine getirilmesini yasaklamıştı. Böylece, bu yıldan itibaren, Arnavutluk, dünyada eşi benzeri olmayan ve 23 yıl boyunca devam edecek şekilde ateist bir ülke olarak ilan edilmişti.” (Duka, 2007, s.370).

1967 ÖNCESİ VE SONRASI HUKUKİ DÜZENLEMELER ÇERÇEVESİNDE DİN

Arnavutluk Krallığının 1926 yılındaki kurucu tüzüğündeki beşinci maddede şu ifadeler yer alıyor: “Arnavut devletinin resmi dini yoktur. ... Din hiçbir şekilde yasal engeller oluşturamaz.”

Arnavutluk Sosyalist Halk Cumhuriyetinin 1976 yılındaki anayasasında kökten ve devrimci bir sıçrama vardı. 37'inci madde şöyle diyor: “Devlet hiçbir din tanımaz ve insanlara materyalist bilimsel dünya görüşünü aşlamak için ateist propaganda geliştirir ve teşvik eder.”

Arnavutluk Cumhuriyeti'nin 1998 yılındaki anayasasında dini özgürlüğü ve dini cemaatlerin eşitliğini garanti ederken, resmi olarak bir dinin tanınmaması ilkesine bağlı kalmaktadır. 10'uncu maddede şu ibareler yer alıyor: “1. Arnavutluk Cumhuriyetinde resmi din yoktur. 2. Devlet, inanç ve vicdan

². K. Marks e F. Engels, *Mbi Fenë, "Parathënie"*, s.3.

konularında tarafsızdır ve kamusal yaşamda ifade özgürlüğünü garanti eder. 3. Devlet dini toplulukların eşitliğini kabul eder.”

20. yüzyılın Arnavutluk devleti, yukarıdaki anayasa formülasyonlarında da görüldüğü üzere, hiçbir zaman belirli bir dinle, bu durumda İslam’la kendini bağdaştırmaya yanaşmamıştır; bazı durumlarda mesafeyi korumuştur, bazı durumlarda dine savaş açmıştır.

Atatürk’ün Osmanlı İmparatorluğu sonrası Türkiye’indeki güçlü sekülerleşme eylemleri, modernleşme ve batılılaşma reformu takıntısına kapılmış birçok lidere örnek olmuştur. 1937 yılının mart ayında Arnavutluk meclisinde kabul edilen bir yasa, kadınların yüzünü tamamen veya kısmen örtmesini cezalandırılabilir bir suç olarak görüyordu. Bu yasa, kadınların bunu uygulamalarını engelleyenler veya uygulamamak için ikna edenler konusunda daha da sertti.

Daha öncesinde, 1928 yılının Nisan ayında, önemli değişiklikler getiren yeni Medeni Kanun yürürlüğe girmişti. Dini statü seküler olanla değiştirilmiş, dini hakimler, kadılar ise tasfiye edilmişti.

Temmuz 1929’da kabul edilen Dini Toplulukların Statüsü ile ilgili kanuna göre, “mülkiyetler devletin kontrolüne bırakılmış, cami, tekke, kilise ve manastırlar ahlaki binalara dönüştürülmüş, kilise yasalarına gönüllü olarak teslim ilkesi sokulmuş ve devletin hakimiyeti sağlanmıştı...” (Basha, 2012: 181).

Basha (2012, s.184-185) söz konusu yasanın dini inançlara karşı daha farklı ağır önlemler alınmasının yolunu açtığını ve Arnavutluk’ta İslam’a en ağır zararı veren faktörlerden biri olduğunu değerlendiriyor. Bu atmosfer doğrultusunda 1929 yılında düzenlenen Arnavutluk Müslümanları Kongresinde, vaazların Arnavutça verilmesi, medreselerin tek bir enstitüde birleştirilmeleri, vakıfların merkezi yönetimi, her şehirde 2 tane 3 kalacak şekilde camilerin büyük çoğunluğunun kapatılması gibi bir dizi önlemler alınıyor.

İtalya’da 1941 yılında düzenlenen bir konferansta Mustafa Kruya şu ifadeleri kullanıyor, “Arnavutluk 76 yıl boyunca, Avrupa’dan bu istila ile başa çıkmak için hiçbir yardım almadan, Müslüman tehlikesine karşı kendini savunmaktaydı.” (Basha, 2012, s.209).

Müslüman din adamlarına hakareti, kendisi de Müslüman olan ve aile geçmişinde din adamları bulunan Enver Hoca (1982, s.104) da ilginç bir şekilde açıkça ifade ediyor: “Din adamları, Katolikler hariç, şu an cahildirler ve hocalarda olduğu gibi içeriğini anlamadan, felsefi yorumlarına bakmadan vaazlarını, arkaik ayinlerini, ezberlenmiş dualarını dini disiplinleri korumaya dayandırıyorlar.”

Yukarıda belirtilen ifadeler, devletin dini kurumların faaliyetlerini ve dini faaliyetleri olabildiğince kontrol edip sınırlandırmaya ve ülkedeki vatandaşların dini yaşam topluluklarının güçlerini ortadan kaldırmaya yönelik çabalarını ortaya koymaktadır. Ayrıca, komünist rejim tam ateizm ilanına doğru hareket ederek aşırılığa doğru yöneldi. Bu da dünyada eşi benzeri olmayan bir örnektir.

Dine ve buna tabi olan inanan kişiler ve din adamlarına karşı bu mücadele duraksama bilmedi. Komünistlerin iktidara gelmesi bunun vurucu dalgalarının dikkatli ve kamufle bir şekilde başlangıcı oldu. Her geçen gün, ay, yıl onlar daha güçlü, daha görünür ve daha yıkıcı olacaktı. İnsanların dini, idama mahkûm edilen bir kişinin altındaki sandalye gibi hemen çekilmedi. Yavaş yavaş temelleri ufalanıp gerekli bir anda yıkılması için hazırlanıyordu.

Cami ve kiliseye kazmayı vurmaktan, onları harabeye, depoya ve ezan sesinin yerini parti şarkısının alacağı ve sürünün yerine çığlık atan taraftar kitlesinin bulunacağı kültür merkezi ile spor salonuna dönüştürmekten çekinmeyen “yeni insanın” oluşturulmasıyla omuz omuza ilerleyen ideolojik, kültürel ve ekonomik bir savaştı. Dini kurumlar da dini yaşam da hedef alındı.

“Enver Hoca, dine karşı açılan savaşı, vatansever ve komünist bir görev olarak sundu. Savaşın bitmesiyle ateist değil de laik bir devlet ortaya çıksa da komünist devlet, halk arasındaki otorite ve desteğinden çok korktuğu dini kurumlara darbe indirmek için zemin hazırlamaya başladı.” (Duka, 2007, s.364).

1945 tarihli Tarım Reformu Kanunu ve 1948 tarihli vergi kanunu, dini kurumlara ekonomik açıdan darbe vurdu ve ayakta durdukları ekonomik faaliyetlerini sert bir şekilde kısıtladı. Binlerce hektar arazi ve binlerce ağaç kamulaştırıldı. Belirsizliğe doğru giden yol başlamıştı. “20 Ağustos 1945'te başlayan tarım reformu, dini kurumları zayıflatmak için kullanılan bir başka güçlü araç olarak hizmet gördü. Söz konusu kurumların sahip oldukları topraklar kamulaştırıldı ve daha sonra halka dağıtıldı. Halk da toprak elde etme coşkusuyla devletin bu adımını destekledi ve buna karşı çıkmadı. Toprakların mülkiyetlerinin kaybı, dini kurumları kaynaksız bıraktı ve onları komünist devletin din karşıtı politikalarına karşı daha açık hale getirdi.” (Duka, 2007, s.365). “Dini topluluklara” yönelik 1949 yılında çıkan kanun, inanç özgürlüğünü yeniden teyit etti ancak dini kurumları devlete daha bağımlı ve devlet tarafından daha fazla kontrol edilebilir hale getirdi. Devletin dini toplulukların faaliyetlerine müdahale etmesi ve bu faaliyetlerin sınırlandırılması, yasal sınırlama ve yasada desteklenmeyen sınırlama olmak üzere iki yönlüydü.

Eğitim alanında yeni kadroların hazırlanmasının engellenmesi yönünde dine karşı mücadele o kadar güçlüydü ki Enver Hoca 1967 yılında şu ifadeleri sarf etti: “Onların dini öğretilerini yorumlamak için genç din adamlarının yetiştirildiği okullardan hiçbir tane bırakmadık. Böylece ülkemizdeki tüm inançlardan din adamları kadro olarak tükendi. Biz ayrıca yeni din adamı kadrolarının hazırlanması olanaklarını da ortadan kaldırdık.” (Hoxha, 1982, s.104-105). Zogu döneminde din eğitimi zorunlu olduysada, yeni rejimde din dersi de eğitim müfredatından kaldırılacaktı. “Eğitim reformu aracılığıyla, laik kurumlar olarak ilan edilen okullardaki dini eğitim kaldırıldı. Devlet kendini, gençleri eğitebilen tek kurum olarak ilan etti. Gençlik bu andan itibaren din-den daha da fazla uzaklaştırılarak devlet ve parti sevgisi ve sadakat duygusu ile eğitilmeye başladı.” (Duka, 2007, s.365).

Diktatör genel olarak Müslüman müminlerin literatür eksikliğinden bahsederken, kendinden hoşnut ve kötüyeyici olarak kendini gösteriyor: “Kitap ve dogmaların yayınlanmasına gelince, bu fırsat onlar için çoktan yok oldu. Müslümanlar, Arapça olduğundan ne eski bir Kur’an’a sahip olabiliyor ne de okuyabiliyor. Onlar Kur’an’dan ezbere öğrendikleri bazı sureler ile yaşıyor. Bunları anlamıyor ve sözlü bir şekilde aktarıyor. Ortodokslar dini kitaplar açısından daha zengin ve de daha bilgili değil. Onların tek avantajı, İncil’in Arnavutça dilinde olmasıdır. Katolikler, bilhassa onların din adamları kitaplar açısından daha zengin. Yani, dini kitapların çoğaltılmasındaki maddi ve propaganda temelini yok ettik.” (Hoxha, 1982, s.105).

Din adamları üzerindeki terör, gözaltılar, aşağılamalar, şantajlar, onların gerici olarak tanıtılmaları unutulmamalı. Onların üzerindeki ekonomik baskı, onlara boyun eğdirmek ve din adamlığı kisvesini çıkartıp eline kazmayı almalarını sağlamak için kullanıldı. Hapishane, sürekli bir tehdit olarak kaldı. Onların birçoğu kurşunlandı, diğerleri hayatlarını demir parmaklıklar ardında geçirdi, aralarında, anlattıkları şeylerin yalan olduğunu ifade ederek pes edenler de oldu.

MODERNLEŞME ADI ALTINDA DİNE BAĞLI GELENEKLERİN VE RİTÜELLERİN ENGELLENMESİ

1967 yılına kadarki savaş, güçlü kültürel ve ideolojik bir karaktere sahipti. Gelenekler, yaşam biçimlerine karşı savaş yürütüldü. 19’uncu yüzyılın sonu ve 20’nci yüzyılın başlangıcında Ulusal Hareket aktivistlerinin toplumsal faaliyetleri belirgin hale gelecek, ancak onların dini yaşamları gölgelenip tanınmaz hale gelecekti. Kadınların özgürleştirilmesi, büyük, ataerkil ailenin bozulması ve yaşam tarzının değiştirilmesi, ilerleme adına dine karşı güçlü sese sahipti.

İnsanlar arasındaki iletişim dilinin, selamlaşmanın, tebriklerin, baş sağlığı dilemenin değiştirilmesi, dini kelimelerden arındırılması da toplumun dinsizleştirilmesi yönünde tam işlevdeydi. “Partinin ideali için” ifadesi, komünistin ve komünist olmayanın ağzındaki en utanç verici ifadelerden biriydi. Bireyin kalbinden din sökülecek ve parti ideali yerleştirilecekti. Onun zihniyeti artık inanan birisinin değil kalben partiye adanmış partili birisinin zihniyeti olacaktı.

Türkçe kelimelerin Arnavutça dilinden temizlenmesi, hakiki bir dilsel gelişimden ziyade, konuşmada ve yazımda İslam’la ilgili herşeyin silinmesini amaçlıyordu. Bunun dışında, 1972 yılında bir isim sözlüğünün çıkartılmasıyla Katoliklerden ziyade Müslümanlar bu yeni listede kendilerini bulamadılar. Onlara yabancı isimler vermekle Müslümanların güçlü bir kimlik unvanı ortadan kaldırılıyordu. Ortodoks Kilisesinin başındaki kişi Yanutalos, 90’lı yılların ardından dini aidiyet yüzdeliğinin hesaplanmasının isim bazlı yapılmasını bu yüzden talep etti.

Birey, özel inanç özelliklerinden yoksun bırakılmasıyla Müslümanın, bir Hristiyan'dan farkı olmayacaktı. İkisi de bir olmuştu. Ait oldukları toplumsal gruplar da öyle. Şimdi söz partideydi. O ders veriyordu, sağladığı faydalardan söz ediyordu. Var olan iyiliklerden dolayı İlahi Varlığa değil ona minnettarlık duyuluyordu.

Zorla değiştirilmiş yemek yeme geleneği, sofranın ortadan kaldırılıp yemek masasının ortaya çıkması, ortak tepsinin ortadan kaldırılıp tabakların konulması; modernleşme uğruna yapılan tüm bunlar dini içinde barındıran bir yaşamın baltalanmasını amaçlıyordu. İnsanın doğumdan ölüme kadar tamamen elinde bulundurduğu tek kilit an olan evlilik süreci, gerileyen alışkanlıklarla mücadeleden bir hayli etkilendi. Tabi ki bunun ardından din de etkilendi. Erkekler ve kadınlar, daha önce görülmeyen bir şekilde düşünlerde beraber oldular. Bulundurulmadığı sürece ayıp olarak nitelendirilecek kadar evlere alkollü içeceklerin sokulması, özellikle Parti için kadeh kaldırılması, evlilik törenlerinin düzenlenme biçimi, saray veya bazı mekân bahçelerinde perşembe günü başlayıp pazar günü sona eren kutlamalar, hiç te masumane değildi. Sünnet olmanın durdurulması ve yasadışı bir şekilde yapılması, dine karşı verilen mücadelenin direk bir sonucudur. Tüm bunlar, uzunvadeli bir plan ile araştırılmıştı. Din ile bağlı olan gelenekler ortadan kaldırıldı.

Köylü ve şehirliyle kıyafetler zorla kabul ettirilecekti; geleneksel kıyafet olan şalvarlar ve camadanlar, modern kıyafetlerle değiştirilecekti. Şilteler yavaş yavaş yok olacak, yerini divan ve koltuklara bırakacaktı.

İnsanın en son yapısı da etkilendi. İnanca göre ayrı mezarlıklardan, ortak mezarlıklara geçildi. Sadece bu kadar değil. Müslümanın cansız bedeni yıkanmaktan ve namazı kılınmaktan mahkûm edildi ve kıyafet giydirilip tabuta sokuldu. Bu yetmemiş gibi alkol de cenaze yemeklerinin bir parçası oldu.

Din adamları ve onların ailelerine hor bir tutum sergilendi. Onlara 1967 yılından sonra ezici bir şekilde ikinci, hatta üçüncü sınıf vatandaşlar gibi muamele edildi. Aynı zamanda, büyük önde gelen ailelerin en az bir veya iki üyesini parti üyesi yapma zorunluluğu getirildi.

Komünistler, başkent Tiran'ın inşasının sembol yapısı önünde bile kendilerini dizginlemediler. 1641 yılında inşa edilen Süleyman Paşa Camisi, İkinci Dünya Savaşı sırasında yakıldı ve komünist rejim tarafından tamamen yıkıldı. Caminin bulunduğu yere "Meçhul Partizan"ın heykeli dikilecekti.

Dine karşı yapılan büyük ölçekli bir savaştı. Arnavutluk Emek Partisi (PPSH) Merkez Komitesine bağlı eğitim birimi tarafından hazırlanan 23 sayfalık bilgi raporu, bu savaşın özelliklerini yaygın bir şekilde açıkladı: geniş bir cephe, şehir şehir, köy köy, doğrudan eylemlerle ve geniş katılımıyla gerçekleşti.

Raporda, "Dine karşı savaş, yaygın ve belirgin ideolojik özellikli bir hareketin tüm özelliklerini aldı. Tabi ki de bu büyük atılım tesadüf değildi. Bu, Partinin 25 yıllık çalışmasının bir sonucudur. Ta başından beri Parti kendi üyelerini ve tabakaları, ateizm ruhutya eğitti." ifadeleri yer alıyor.

Birkaç sıra devamında ise merhametsiz bir savaşın çarpıcı verilerin yansıtılışını ortaya koymaktadır: “Tiran’daki büyük kilise ve Katolik kilisesi dışında ülke genelindeki tüm kilise, cami, tekke, türbe, vakıflar v.s. kapatıldı. 740 cami, 608 Ortodoks kilise ve manastırı, 157 Katolik kilisesi, 530 tekke, türbe v.s. olmak üzere toplam 2.169 yapı kapatıldı. Dini kurumlarla birlikte onların varlıklarına el konuldu”.

DİN KARŞITI KOMÜNİZM POLİTİKALARININ GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

Buradaki alıntılar abartılmış gibi gözükebilir, belki de öyledirler, özellikle diktatör Hoca’nın 1967 yılı şubat ayındaki ifadeleri. Onlar düşünülmemiş değildir, çünkü 1967 bir gençlik ve toplum hareketinin başlangıcı değil, Arnavut’un Tanrı’ya değil, kanlı ve dinsiz bir rejimin ideolojilerine inanmak nihai zorunda bırakıldığı uzun bir çabanın hedefi olduğunu anlatmaya hizmet ediyor. Gerçekten de yarım asır boyunca hiçbir rejim dini kurumları pek sevmemiştir, ancak bu 1967’dekisi aşırıya giderek ateizmi Arnavutların yeni dini olarak ilan etmişti!

Söz konusu olayın yaraları, otuz yıllık ruhani boşluk üç aşırı, ateist bir rejim altındaki yaşananların halen sonuçları mevcut. Son ölüm sancılarında olsa bile “yeni insan” halen yaşıyor! Dine karşı savaş artık yok ancak küresel bir etki dolayısıyla, bu ülkede çoğunluk olsalar bile özellikle Müslümanları ötekileştirmeye yönelik gözle görülür bir çaba mevcut. Buna, 90’lardan bugüne kadar, özellikle Müslüman olmak üzere nitelikli bir yeni din adamı sınıfı oluşturmada karşılaşılan zorluklar da eklenebilir.

Zaman ve sistemler değişti ancak maalesef özellikle Arnavut Müslümanlar, açıkça olmasa da sürekli bir şekilde baskı altında bulundu. Şimdi tezler farklıdır ancak Müslümanların, inanç ve dinlerine karşı baskın olan kötülük söyleminin ağırlığını taşımak zorunda olduğu gerçeğini aynı kaldı.

Baleta’ya göre (1995, s.6), Müslümanlığı terk etmenin Arnavutlar için kurtuluş olduğunu yazmak toplum için bir ayıptır. “Arnavutluk’ta Müslüman faktörünün mevcudiyetinin kurtarıcı faktör olduğu görüşü her zaman savduğum bir görüştür. Bu, Arnavutluk’un tarihinin derinden bilen tüm kişilerin görüşüdür. Bunu, Arsa Millatovic de ifade etmiştir. O, Arnavutların İslam dini ile kucaklaşmasının ardından Slavlaşmaktan kurtulduğunu belirtmektedir. Bunu Arnavutların büyük bir düşmanı söylüyorsa bunun bir ağırlığı ve önemi vardır... İslam sadece etnik Arnavut topraklarında ulusal kimliği korumaya hizmet etmiştir. Burada, Arnavut toplumu dinini değiştirmedeği sürece kaybedecektir, diyen Arnavutluk’taki bazı siyasi güçlerin vahşiliği bağlamında yeni bir güçlü ruhun mevcut olduğunu fark etmişsinizdir... Dahası, bana göre, bugün, 20’nci yüzyılın sonunda çıkıp da Arnavutların kurtuluşunun atalarımızın dinine dönüp toplumun yüzde 90’ının ait olduğu Müslümanlığı bırakmak olduğu şeklinde yazmak toplum için bir ayıptır.”

1967’nin etkileri açıktır: zamanın ruhuyla İslam’ı ve Arnavut Müslümanları hedef alan din karşıtı inançlı insanlar. Abdi Baleta, Arnavutlara İslam’ı

terk etmeleri talebi doğrultusunda toplumun imha edilmesi stratejisinden söz ediyor.

“Dini dönüşüm meselesi basit bir mesele değildir. Bu, uzun vadeli bir stratejidir. Eski kökenlere dönme teorisi yeni bir teori değildir... 80'li yılların ortasında Bulgar diktatör Jivkov'un, Bulgar Türklerinin kökenlerine dönüp önce Hristiyan ardından Bulgar olmaları yönündeki uygulamaları bilinmektedir. Şimdi bu strateji yoğun bir şekilde Arnavutluk'ta odaklanmıştır... İfade ettiğim gibi tarih gösteriyor ki, Arnavutların Müslüman olması vatansever bir eylem, komşu Slav ve Yunan asimilasyonundan kurtulma eylemidir. Birinci adım Müslüman Arnavutların Ortodoks dinine dönüşüm stratejisidir, ikinci adımsa bu Ortodoksların yavaş yavaş bazılarının Sırp bazılarının ise Yunan'a dönmesidir. Bu aynı zamanda Arnavut toplumunun ortadan kaldırılması stratejisidir.” (Baleta, 1995, s.6-7).

Zamanın ruhundan bahsederken ilk önce, Müslüman Arnavutların bile kurtulamadığı İslami köktencilikine karşı birkaç cephede yürütülen mücadeleyi göz önünde bulundurmamız gerekir. Baleta'nın görüşünü burada netleştirmek gerekir: “Siyasetle uğraşan bir kişi olarak ben, bizim bilimsel, araştırmacı, entelektüel ve özellikle de dini kurumlarımızın, sözde İslami köktencilik suçlamaları aracılığıyla Arnavutların ulusal haklarından mahrum edilmeleri yönündeki bu güçlü Arnavut karşıtlığı dalgasıyla baş etmek için daha fazla şeyler yapmalarının son derece önemli olduğunu düşünüyorum. Arnavutluk'ta hiçbir köktencilik bulunmamaktadır. Dini köktencilik ya Yunanistan ve Sırbistan'da vardır ya da dünyanın hiçbir yerinde yoktur, biz ise İslami köktencilikten bahsediyoruz.” (Baleta, 1995, s.7).

Baleta analizde daha da ileri giderek İslami köktencilik spekülasyonlu bir terim olarak nitelendirmiştir. “Siyasi köktencilik, hiçbir siyasi-toplumsal sistemi, hiçbir ideolojik sistemi, hiçbir özel politikayı, hiçbir devlet organını, hiçbir devlet ittifakını temsil etmemektedir. Şu soru akla gelmektedir: İslami köktencilik ne demektir? Bana göre, şu anda, belirlenmemiş bir terimdir ve dahası bir propagandacı spekülasyondur.” (Baleta, 1995, s.15)

Baleta'nın (Baleta, 1995, s.16) konu bağlamında yapmış olduğu şu değerlendirmeler önem arz etmektedir: “Sadece temelde yanlış olduklarından değil, Arnavut toplumu ve Arnavut çıkarlarına karşı spekülasyonlar için tehlikeli olduklarından dolayı bu teorilerle kolayca mutabık olmamalıyız. Maalesef, Arnavutlara yönelik bu köktencilik suçlaması mevcut. Sırbistan zamanında bunu çok tetiklemişti. Bu, güçlü yunan propagandasının tüm araçları ile de tetiklenmiştir. Bunu Yunansever, Sırpsever ve Arnavutluk'ta bir çeşit kozmopolitler tetikliyor. Bunlar şekilsiz insanlardır ve bir Müslüman kızın, kadının haçı kulağına, boynuna takmasını modernizm olarak adlandırmaktadırlar çünkü bu şekilde Avrupa'ya gidileceğini düşünmektedirler.”

SONUÇ

Dine karşı en radikal adım 1967 yılında atıldı. Enver Hoca bunu Arnavutların hayatlarında zorla çıkarmaya çalıştı. O, dinin ülkenin vatandaşlarının günlük yaşamları üzerindeki gücünün altını oymaya çalışan yöneticilerin ilki değildi, ancak bunu kendi iktidarının gücü ile değiştirmeye en kararlı kişiydi. Bunu başardı mı? Neredeyse evet! Kesin olmak gerekirse, bundan fazlasını başardı. 1990'lı yıllardan bu yana İslam'a ve onun Arnavutluk'taki takipçilerine yönelik olumsuz hissiyata dönüşerek tüm bir nesil dine karşı bir duyguyla beslendi. Modernizm ve postmodernizm bulutları, yaşadığımız gökyüzünü daha kasvetli yapıyor. Çernobil topraklarının 1986'daki nükleer felaketten yenilenmesi için zamana ihtiyacı olduğu gibi, Arnavutluk'ta 1967 komünist-Enverist felaketinden zehirlenen alanın da temizlenmek için zaman ve çabaya ihtiyacı vardır.

KAYNAKÇA

Baleta, A., (1992). *Gazeta Hëna e Re*.

Baleta, A., (1995). *Gazeta Hëna e Re*.

Baleta, A. (2014). *Revista Dituria Islame, sayı: 69*.

Basha, A.M. (2012). *Islami në Shqipëri Gjatë Shekujve*. (Botim i Dytë i Përmirësuar). Tiranë.

Duka, V. (2007). Feja dhe kultura në vitet 1945-2001, kapitulli VI, *Histori e Shqipërisë 1912-2000*. Tiranë: Kristalina-KH.

Edwin, E. ve Jacques, E.E., (2019). *Islamizimi i shqipërisë nën Turqit*. Tiranë: Alsar Botuese.

Hoxha, E. (1982). Parathënie për vëllimin e 35-të. *Vepra 35*.

Kota, H. (2016). 95-vjetori i Memorandumit të Parë të Korçës 13-19 shkurt 1921. *Gazeta Telegraf*.

Marks, K. ve Engels, F. (1970). Parathënie. *Mbi Fenë*. Tiranë.

Pajaziti, A. (2018). *Islamët Shqiptarë*. Shkup: Samizdat Botuese.

Shpuza, G. (2013). Mesazhet e Kongresit të Parë Mysliman Shqiptar. *Revista Java*.

► **Yazıların Değerlendirilmesi**

Yazılar, bilgisayar ortamında ve dizgi programlarında kullanılabilir şekilde Word formatında derginin internet sitesinde bulunan **MAKALE GÖNDER** menüsü üzerinden gönderilmelidir.

Dergiye yayımlanmak üzere yollanan makaleler, "kör hakem" yöntemiyle değerlendirilmektedir. Editörler tarafından incelenen ve değerlendirilmesi uygun bulunan çalışmalar, iki ayrı hakeme gönderilmektedir. İki hakemin görüş ayrılığı durumunda, üçüncü bir hakemin görüşüne başvurulmaktadır. Hakemlerden gelen raporlar doğrultusunda, makalenin yayımlanmasına, yazardan hakem raporuna göre düzeltme istenmesine ya da yazının reddedilmesine karar verilmekte ve karar yazara iletilmektedir. Basımı uygun bulunan yazıların, yayımlanıp yayımlanmayacağına ya da derginin hangi sayısında yayımlanacağına editörler karar verir. Yazar, süreç konusunda DergiPark sistemi veya e-posta yoluyla bilgilendirilmektedir.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne ulaşan yazılar için yanıt verme süresi otuz gündür. Bu süre içinde yanıtlanmayan yazılar ulaşmamış demektir. Yazılarla ilgili olumlu ya da olumsuz görüş yazara mutlaka bildirilir.

Dergiye gönderilen makalelerin değerlendirmeye alınması için ön değerlendirme aşamasında mutlaka aranan şekilsel şartlar aşağıda belirtilmiştir:

- 1- Makale yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmalıdır (Kelime aralıklarından atf ve kaynağa yazımına kadar bütün detaylar yazım kurallarına uygun olmalıdır).
- 2- Dergiye gönderilen çalışma **Makale Şablonuna** yüklenerek gönderilmelidir.
- 3- Makale ile birlikte **İntihal Denetim Raporu** mutlaka gönderilmelidir.
- 4- **Makale telif ve etik sözleşmesi** mutlaka doldurulmalıdır.

► **Yazım Kuralları**

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne gönderilen aday makaleler başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler APA'6.0 Publication Manual (<http://www.apa.org>) yayın biçimine uygun olarak hazırlanmalıdır.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'ne gönderilen yazılar için bir sayfa sınırlaması yoktur. Ancak, yazıların 4000-7000 arası kelime sayısında olması tercih edilmektedir. Gerekli kısaltma ve uzatmalar yazarla iletişim içinde yapılabilir.

Makaleler Türkçe ya da İngilizce olarak yazılabilir. Makalenin her biri en az 150 en fazla 200 kelimeyi aşmayacak şekilde Türkçe ve İngilizce yazılmış Öz ve Abstract'ı, **MAKALE ŞABLONU'nda** aldığı biçimde verilmelidir. Yazının başlığı kısa olmalı ve 15 sözcüğü geçmemelidir. Ayrıca 3 - 5 arasında Anahtar Sözcükler ve Keywords verilmelidir.

Araştırma makalelerinde problem giriş bölümü içinde açıkça belirtilmelidir. Giriş bölümünü sırasıyla yöntem, bulgular, tartışma ve sonuç bölümleri izlemelidir. Deneme-derleme türü makalelerdeki bölüm başlıkları ise içeriğe uygun olarak belirlenmelidir.

Makalelerin **MAKALE ŞABLONU'na** uygun olarak hazırlanmış olması ve ilk sayfa hariç makalenin herhangi bir alanına yazar isim ve adresleri yazılmaksızın sisteme yüklenmesi gerekmektedir.

Yazar(lar) tarafından dergiye ulaştırılan yazının ismi geçen tüm yazarlarca okunduğu, onaylandığı, başka bir dergiye gönderilmemiş olduğu kabul edilir. Yazı yayımlandığı takdirde tüm yayın haklarının yayıncıya devredildiğini yazar(lar) kabul eder. Yayımlanan yazıların içeriğinde olabilecek çarpıtmalardan alıntıyı yapan sorumludur.

APA YAZIM KURALLARI VE KAYNAK GÖSTERME YÖNTEMİ

Metin içinde yazar veya yazarlara yapılan atf**Tek yazar:**

Baysal (1982)'a göre / (Baysal, 1982, s. 26)

İki yazarlı:

Wegener ve Petty (1994)'ye göre (...) / (Wegener ve Petty, 1994, s.26)

Üç ile beş yazar arası:

İlk sefer atıf yaparken tüm yazarların adı listelenir;

(Kernis, Cornell, Sun, Berry, ve Harlow, 1993)

Sonraki atıflarda ise sadece ilk yazarın adı belirtilip “vd.” ifadesi kullanılır

(Kernis vd., 1993, s. 42)

Altı ve daha fazla yazarlı metinlerde, sadece ilk yazarın adı kullanılıp sonrasında “vd.” ifadesi kullanılır:

Harris vd. (2001) ifade ettiği üzere (...) / Harris vd. (2001)’ne göre (...) / (Harris vd., 2001, s. 112)

Yazar adının bilinmediği ya da belirtilmediği durumlarda, parantez ve turnak içinde metindeki ilk ya da iki kelime kullanılmalıdır:

Siyasetçiler ve bürokratlar sonuçların kabul edilemez ve skandal olduğunu ifade etmişlerdir (“Die Pisa-Analyse”, 2001).

Yazar bir organizasyon veya hükümet kurumu ise, ilk atıfta olduğu gibi atıf yapılır: eğer çok bilinen bir kurum ise, sonraki kullanımlarda kısaltması tercih edilir:

Amerikan Psikoloji Derneği’ne (2000) göre.

İlk atıf: (Mothers Against Drunk Driving [MADD], 2000, s.65)

İkinci atıf: (MADD, 2000, s.65)

Aynı parantezde birden fazla esere atıfta bulunulduğunda, bunlar harf sırasına göre dizilmeli ve iki eser noktalı virgül ile ayrılmalıdır:

(Akar, H. 2010, s.65; Çalışkan, 2008, s.65; Dinçer ve Kolaşın, 2009, s.65; Engin-Demir, 2009, s.65; Tunç, 2007, s.65)

Aynı soyisime sahip yazarlarda, karışıklığı önlemek için ismin ilk harfi de kullanılır:

(E. Johnson, 2001, s.65; L. Johnson, 1998, s.65)

Aynı yazarın aynı yıl yayımlanan iki veya daha fazla eserine atıf yapılıyorsa; yıldan sonra (a, b, c) harfleri kullanılır:

Berndt (1981a)’in çalışmasına göre (...)

Kişisel iletişim vasıtasıyla ulaşılan mülakatlar, mektuplar, e-maillerde, kişisel iletişim kurulan kişinin adı ve görüşmenin tarihi belirtilmelidir. Ancak, kişisel iletişim yoluyla elde edilmiş veriler kaynakçaya eklenmemelidir:

(N. AlSayyad, kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

N. AlSayyad küreselleşme ve neoliberalizmin (...) (Kişisel iletişim, 25 Mart 2012)

Dipnotlar ve sonnotlar

APA yazım stilinde, dipnot ve sonnot kullanımı pek tercih edilmemektedir. Bundan dolayı mümkün olduğu kadar az dipnot kullanılmalıdır. Yalnızca çok elzem bir açıklayıcı not gerektiğinde dipnot kullanılmalıdır.

Önemli not:

APA atıf ve kaynakçada “and” yerine “&” kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçede “&” sembolü “ve” yerine kullanılmadığından, Türkçe olarak yazılan metinlerde atıf yaparken ve kaynakça yazarken “&” sembolü kullanılmamalıdır.

Ayrıca, üç kişiden çok yazarlı metinlere atıf yaparken APA “et al.” (Kernis et al., 1993, s.65) kullanılmasını önermektedir. Ancak Türkçe’de “et al.” yerine “vd.” (Kernis vd., 1993, s.65) kullanılmalıdır.

Bununla birlikte, eğer değerlendirilmek üzere HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi’ne dergisine gönderilen çalışma İngilizce hazırlanmışsa, bu metinlerde atıf ve kaynakçada APA standartlarına uygun olarak “and” yerine “&” sembolü ve “et al.” kullanılmalıdır.

Kaynakça yazımı

Temel İlkeler:

Tek yazar:

Berndt, T. J. (2002). Friendship quality and social development. *Current Directions in Psychological Science*, 11, 7-10.

İki yazar:

Wegener, D. T. ve Petty, R. E. (1994). Mood management across affective states: The hedonic contingency hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66, 1034-1048.

Üç ile yedi yazar arası:

Kernis, M. H., Cornell, D. P., Sun, C. R., Berry, A., Harlow, T. ve Bach, J. S. (1993). There's more to self-esteem than whether it is high or low: The importance of stability of self-esteem. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 1190-1204.

Yedi yazardan fazla ise; ilk altı yazarın adı listelendikten sonra üç nokta koyup son yazarın adı eklenir. Yedi isimden fazlası yer almamalıdır:

Miller, F. H., Choi, M. J., Angeli, L. L., Harland, A. A., Stamos, J. A., Thomas, S. T., . . . Rubin, L. H. (2009). Web site usability for the blind and low-vision user. *Technical Communication*, 57, 323-335.

Organizasyonun yazar olduğu durumlarda:

American Psychological Association. (2003).

Yazar bilinmiyorsa:

Merriam-Webster's collegiate dictionary (10. bs.). (1993). Springfield, MA: Merriam-Webster.

Aynı yazarın iki ve daha fazla çalışması kullanılmışsa; kaynaklar tarih sırasına göre dizilmelidir:

Berndt, T. J. (1981).

Berndt, T. J. (1999).

Eğer yazar bir çalışmada tek yazar ve başka çalışmada ortak yazar ise, önce tek yazarlı olan çalışma listelenmelidir:

Berndt, T. J. (1999). Friends' influence on students' adjustment to school. *Educational Psychologist*, 34, 15-28.

Berndt, T. J. ve Keefe, K. (1995). Friends' influence on adolescents' adjustment to school. *Child Development*, 66, 1312-1329.

Eğer bir yazarın farklı yazarla yayımladığı eserler varsa, sıralama alfabetik olarak ikinci veya sonraki isme bağlı olarak yapılır:

Wegener, D. T. Kerr, N. L., Fleming, M. A., ve Petty, R. E. (2000). Flexible corrections of juror judgments: Implications for jury instructions. *Psychology, Public Policy, and Law*, 6, 629-654.

Wegener, D. T., Petty, R. E. ve Klein, D. J. (1994). Effects of mood on high elaboration attitude change: The mediating role of likelihood judgments. *European Journal of Social Psychology*, 24, 25-43.

Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış iki veya daha fazla çalışması varsa, (a, b, c) gibi harfler kullanılır:

Berndt, T. J. (1981a). Age changes and changes over time in prosocial intentions and behavior between friends. *Developmental Psychology*, 17, 408-416.

Berndt, T. J. (1981b). Effects of friendship on prosocial intentions and behavior. *Child Development*, 52, 636-643.

Giriş, önsöz ve sonsözlere, bir kitap bölümü gibi atf yapılır:

Kumar, R.ve Hill, D.(2009). Introduction,: Neoliberal Capitalism and Educaiton. D. Hill ve R. Kumar (Der.). *Global Neoliberalism and Education and its Consequences* içinde (ss. 1-11). New York: Routledge.

Dergi ve süreli yayınlar:

Temel Biçim:

Yazar, A. A., Yazar, B. B., ve Yazar, C. C. (Yıl). Makale adı. *Dergi adı, cilt. No* (sayı no), sayfa/lar. doi:http://dx.doi.org/xx.xxx/yyyyy

Sadece ciltin olduğu dergilerdeki makaleler:

Harlow, H. F. (1983). Fundamentals for preparing psychology journal articles. *Journal of Comparative and Physiological Psychology*, 55, 893-896.

Sayı ve ciltin belirtildiği dergilerde:

Scruton, R. (1996). The eclipse of listening. *The New Criterion*, 15(3), 5-13.

Magazinlerdeki makaleler:

Henry, W. A. (1990, 9 Nisan). Making the grade in today's schools. *Time*, 135, 28-31.

Gazete makaleleri (basılı):

Schultz, S. (2005, 28 Aralık). Calls made to strengthen state energy policies. *The Country Today*, ss. 1A, 2A.

Editöre mektup:

Moller, G. (2002, Ağustos). Ripples versus rumbles [Editöre mektup]. *Scientific American*, 287(2), 12.

Kitap eleştirisi:

Baumeister, R. F. (1993). Exposing the self-knowledge myth [Kitap eleştirisi *The self-knower: A hero under control*, by R. A. Wicklund ve M. Eckert]. *Contemporary Psychology*, 38, 466-467.

Kitapların kaynakçada yazımı:

Temel biçim:

Yazar, A. A. (Yayın yılı). *Çalışma adı*. Yer: Yayıncı.

Cuban, L. (2001). *Oversold and underused: computers in the classrooms*. Cambridge: Harvard University Press.

Derleme kitap:

Duncan, G. J. ve Brooks-Gunn, J. (Der.). (1997). *Consequences of growing up poor*. New York, NY: Russell Sage Foundation.

Derleme kitap: yazar/yazarlar belli ise (ya da bir kişinin yazıları derlenmiş ise):

Plath, S. (2000). *The unabridged journals*. K. V. Kukil (Der.). New York, NY: Anchor.

Çeviri:

Laplace, P. S. (1951). *A philosophical essay on probabilities*. (F. W. Truscott ve F. L. Emory, Çev.). New York, NY: Dover. (Orijinal eserin yayın tarihi 1814).

Önemli not:

Metinde, yeniden yayımlanmış bir çalışmaya atıfta bulunurken, her iki tarih de verilmelidir: Laplace (1814/1951).

İlk baskıdan farklı olan diğer baskılar kullanılmış ise:

Helfer, M. E., Kempe, R. S., & Krugman, R. D. (1997). *The battered child* (5. bs.). Chicago, IL: University of Chicago Press.

Derlenmiş kitaptaki bir bölüm veya makale:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (Yayın yılı). Bölüm/makale adı. A. Editör & B. Editör (Der.), *Kitap adı içinde (sayfa numaraları)*. Yer: Yayıncı.

O'Neil, J. M., & Egan, J. (1992). Men's and women's gender role journeys: A metaphor for healing, transition, and transformation. B. R. Wainrib (Der.), *Gender issues across the life cycle* içinde (ss. 107-123). New York, NY: Springer.

Cok ciltli çalışma:

Wiener, P. (Der.). (1973). *Dictionary of the history of ideas* (Cilt. 1-4). New York, NY: Scribner's.

Ansiklopedi maddesi:

Bergmann, P. G. (1993). Relativity. In *The New Encyclopedia Britannica*. (Cilt. 26, ss. 501-508). Chicago, IL: Encyclopedia Britannica.

Yayımlanmış tez:

Soyisim, F. N. (Yıl). *Tez adı*. (Doktora tezi). Erişilen veri tabanı adı. (Erişim veya Sıra Numarası)

Yayımlanmamış tez:

Soyisim, F. N. (Year). *Doktora tezinin başlığı*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Kurum adı, Yer. Köprülü, D. (1994). Üniversite kütüphanelerinde kitap koleksiyonunun kullanımı üzerine bir araştırma. Yayımlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Hükümet belgeleri:

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication No. ADM 90-1679). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Online süreli yayınlardaki makaleler:

Yazar, A. A. ve Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Online Derginin Adı, cilt no* (varsa sayı) (...) tarihinde <http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Bernstein, M. (2002). 10 tips on writing the living Web. *A List Apart: For People Who Make Websites*, 149. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.alistapart.com/articles/writeliving> adresinden erişildi

Online Bilimsel süreli yayınlardaki makaleler ve DOI'lere atıf:

DOI'si tanımlanmış online dergi makaleleri:

Yazar, A. A., & Yazar, B. B. (yayın yılı). Makale adı. *Dergi Adı, cilt no, sayfa/lar*. doi:0000000/000000000000 veya <http://dx.doi.org/10.0000/0000>

Brownlie, D. (2007). Toward effective poster presentations: An annotated bibliography. *European Journal of Marketing*, 41, 1245-1283. doi:10.1108/03090560710821161

Wooldridge, M.B., & Shapka, J. (2012). Playing with technology: Mother-toddler interaction scores lower during play with electronic toys. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 33(5), 211-218. <http://dx.doi.org/10.1016/j.appdev.2012.05.005>

DOI'si tanımlanmamış online süreli yayınlardaki makalelere atıf:

Yazar, A. A. ve Author, B. B. (yayın tarihi). Makale adı. *Dergi adı, cilt no*. <http://www.journal-homepage.com/full/url/> adresinden erişildi.

Kenneth, I. A. (2000). A Buddhist response to the nature of human rights. *Journal of Buddhist Ethics*, 8. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://www.cac.psu.edu/jbe/twocont.html> adresinden erişildi.

Online gazete makalesi:

Yazar, A. A. (Yıl, Gün Ay). Makale adı. *Gazete Adı*. <http://www.someaddress.com/full/url/> adresinden erişildi.

Parker-Pope, T. (2008, Mayıs 6). Psychiatry handbook linked to drug industry. *The New York Times*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://well.blogs.nytimes.com> adresinden erişildi.

Elektronik kitaplar:

De Huff, E. W. (t.y.). *Taytay's tales: Traditional Pueblo Indian tales*. 15 Ocak 2012 tarihinde, <http://digital.library.upenn.edu/women/dehuff/taytay/taytay.html> adresinden erişildi.

Davis, J. (t.y.). *Familiar birdsongs of the Northwest*. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.powells.com/cgi-bin/biblio?inkey=1-9780931686108-0> adresinden erişildi.

Nitel veri ve online mülakat:

Eğer mülakatın sesli ya da yazılı bir formu erişilebilir değilse, sadece metin içinde atıfta bulunulur ve ay, gün, yıl bilgileri belirtilir; kaynakçaya eklenmez. Eğer online olarak sesli ya da yazılı hâli mevcutsa, parantez içinde ([Mülakat transkripsiyonu] veya [mülakat sesli dosya]) şeklinde belirtilir; kaynakçada şu şekilde yer alır:

Butler, C. (Mülakat yapan) & Stevenson, R. (Mülakat yapılan). (1999). *Oral History 2* [Mülakat transkripsiyonu]. Retrieved from Johnson Space Center Oral Histories Project Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde http://www11.jsc.nasa.gov/history/oral_histories/oral_histories.htm adresinden erişildi.

Basılı bir yerde yayımlanmış mülakat:

Çelik, Z. (Mülakat yapan) & AlSayyad, N. (Mülakat yapılan). (2012). On neoliberalism and urban inequalities [Mülakat transkripsiyonu]. *İdealKent*. (7), 10-20.

Online ders notları ve sunu slaytları:

Hallam, A. *Duality in consumer theory* [PDF belgesi]. Lecture Notes Online Web site: 15 Ocak 2012 tarihinde <http://www.econ.iastate.edu/classes/econ501/Hallam/index.html> adresinden erişildi.

Roberts, K. F. (1998). *Federal regulations of chemicals in the environment* [PowerPoint slaytı]. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://siri.uvm.edu/ppt/40hrenev/index.html> adresinden erişildi.

Periyodik olmayan web belgesi, sayfası veya raporu:

Temel ilke bu tür durumlarda dosya ya da çalışma sahibinin adını bulmak ve kullanmaktır.

Yazar, A. A. (yayın tarihi). Dosya adı. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://Web address> adresinden erişildi.

Angeli, E., Wagner, J., Lawrick, E., Moore, K., Anderson, M., Soderland, L., & Brizee, A. (2010, Mayıs 5). General format. 15 Ocak 2012 tarihinde <http://owl.english.purdue.edu/owl/resource/560/01/> adresinden erişildi.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi'nde yayımlanan makalelerin yazarlarına, yazılarının bulunduğu sayıdan iki adet verilir.

Makale çalışmalarınızı derginin internet sitesinde yer alan MAKALE GÖNDER menüsü üzerinden (<http://www.hakisemekvetoplum.org.tr/makale-gonder.html>) gönderebilirsiniz.

HAK İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi
HAK-İŞ International Journal of Labour and Society
Tunus Caddesi No: 37 06680 Kavaklıdere /ANKARA
<http://www.hakisemekvetoplum.org.tr>
E-mail: hakisdergi@gmail.com

GELECEK SAYILAR

Çalışma hayatını temel alarak toplumsal sorunları anlama ve çözüm yolları geliştirmek amacıyla yayın hayatına sürdüren **HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi** Nisan, Ağustos, Aralık olmak üzere yılda üç sayı çıkmaktadır. Derginin her sayısında aşağıda önerilen konu başlıkları çerçevesinde gelecek bütün makaleler değerlendirmeye alınacaktır. Önerilen konu başlıkları içerisinde olmayan ancak toplumsal sorunları tartışan makalelere de yer vereceğimiz gelecek sayılarımıza katkılarınızı bekliyoruz.

ÖNERİLEN KONU BAŞLIKLARI:

- Emek Kavramı ve Toplum
- Emegin Tarihi
- Emek Teorilerinde Yeni Yaklaşımlar
- Sendikal Mücadelenin Tarihi
- Sendikal Sorunlar ve Çözüm Yolları
- Çalışma İlişkileri ve Çalışma Ekonomisi
- Siyaset ve Çalışma Hayatı İlişkileri
- Çalışma Sosyolojisi
- Çalışma Hukuku
- İşçi ve İşveren İlişkileri
- İstihdam ve Emek Piyasası
- Gelir Dağılımı, Adalet ve Eşitlik Tartışmaları
- Siyaset ve Gelir Dağılımı İlişkisi
- Toplumsal Eşitlik ve Refah Modelleri
- Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Modelleri
- Sosyal Politika Yaklaşımları ve Tarihi
- Sosyal Yardım Politikaları
- Yoksullukla Mücadele Stratejileri
- İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği
- Sosyal Güvenlik Teorileri ve Modelleri
- Sosyal Güvenlik Hukuku
- Çalışma Hayatı, Ücret Politikaları ve Verimlilik